

LJUBA DORNIK ŠUBELJ

**PRIJATELJ ALI SOVRAŽNIK?
DOKUMENTI O STIKIH
MED EDOM BRAJNIKOM
IN DANOM SHAIKEJEM
(1944–1980)**

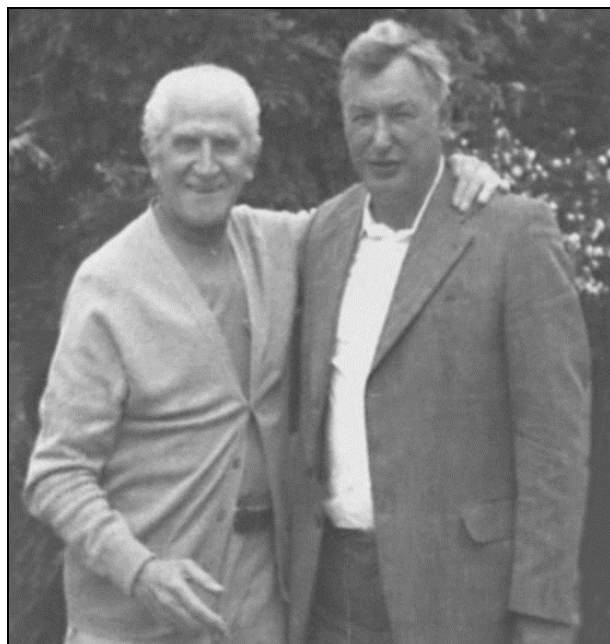
Ljubljana 2011

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

327(497.1:569.4)
929Brajnik E.
929Shaike D.

PRIJATELJ ali sovražnik? : dokumenti o stikih med Edom Brajnikom in Danom Shaikejem : (1944-1980) / [avtorica spremne študije in kazal] Ljuba Dornik Šubelj. - Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2011. - (Viri / Arhivsko društvo Slovenije ; št. 32)

ISBN 978-961-6143-34-9
1. Dornik Šubelj, Ljuba
257011456

Edo Brajnik (desno) in Shaike Dan (Osebni arhiv Jureta Brajnika).

KAZALO VSEBINE

PREDGOVOR	7
UVOD	9
YESHAYAHU SHAIKE TRACHTENBERG - DAN	13
EDO BRAJNIK - ŠTEFAN	20
TEHNIČNE OPOMBE O IZBORU DOKUMENTOV IN TRANSKRIPCIIJ TEKSTOV	27
I. DOKUMENTI SVETOVNEGA JUDOVSKEGA KONGRESA S PROŠNJO MARŠALU TITU ZA REŠITEV JUDOV IZ MADŽARSKE PRED HOLOKAVSTOM LETA 1944	28
Dokument št. 1: Prošnja Svetovnega judovskega kongresa maršalu Titu	28
II. DOKUMENTI O SODELOVANJU EDA BRAJNIKA IN DANA YESHUYAHUJA	31
Dokument št. 2: Pismo Eda Brajnika Milošu Miniću 28. februarja 1974	31
Dokument št. 3: Seznam gradiva, ki ga je Edo Brajnik izročil Republiškemu sekretariatu za notranje zadeve	34
Dokument št. 4: Zapis o razgovoru Eda Brajnika z Y. Danom 4. – 5. decembra leta 1967 na Dunaju	35
Dokument št. 5: Zahteve Zveznega sekretariata za notranje zadeve	37
Dokument št. 6: Razgovor z Y. Danom 12. junija 1971 v Zuerichu	39
Dokument št. 7: Zapisnik sestanka 18. maja 1973 na Dunaju	48
Dokument št. 8: Razgovor s tovarišem Minićem, Beograd, 14. septembra 1973	59
Dokument št. 9: Dopis Dimitrija Krajgerja iz Službe državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve	60
III. DOKUMENTI SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI IN IZVRŠNEGA BIROJA PREDSEDSTVA ZKJ, KI SE NANAŠAJO NA RAZČIŠČEVANJE VLOGE EDA BRAJNIKA V OBVEŠČEVALNIH STIKIH Z IZRAELOM	63
Dokument št. 10: Vprašalnik za razgovor s tov. Edom Brajnikom 28. januarja 1974.....	63
Dokument št. 11: Izjava Djordja Andjelkovića	64
Dokument št. 12: Marjan Orožen, uvodni nastop na sestanku posebne komisije IB Predsedstva ZKJ, 3. aprila 1974 v vili Podrožnik v Ljubljani	65
Dokument št. 13: Zapisnik Komisije IB Predsedstva ZKJ o razgovoru z Edom Brajnikom 5. aprila 1974 v Ljubljani	69
Dokument št. 14: Dopis SDV SR Slovenije z dne 17. maja 1974	72
Dokument št. 15: Izjava Djordja Andjelkovića	73
Dokument št. 16: Dopis SDV z dne 12. maja 1975	75
Dokument št. 17: SDV SR Slovenije	76
Dokument št. 18: Dopis o Edu Brajniku	77
Dokument št. 19: (brez naslova)	78
IV. DOKUMENTI EDA BRAJNIKA, KI JIH JE PREDAL RSNZ SLOVENIJE V ZVEZI Z OBRAMBO PRED OBTOŽBAMI ZVEZNEGA SEKRETARIATA ZA NOTRANJE ZADEVE	79
Dokument št. 20: Bečka grupa	79
Dokument št. 21: Poročilo z dne 22. julija 1966	79
Dokument št. 22: Dopis Eda Brajnika Javnemu tožilcu SRS Bojanu Škrku	84
Dokument št. 23: Dopis Branka Damjanovića z dne 29. junija 1966	85

Dokument št. 24: Dopis javnega tožilca SRS Bojana Škrka Edu Brajniku	88
Dokument št. 25: Izjava Franja Valenčiča	88
Dokument št. 26: Razgovor Eda Cencića s Slavkom Barto	93
Dokument št. 27: Informacija Rade Radovića zveznemu sekretarju	99
Dokument št. 28: Dopis Rika Kolenca Ivanu Mačku o prometu s tujimi cigaretami	102
Dokument št. 29: Pismo Djordja Andjelkovića Edu Brajniku	107
Dokument št. 30: Dopis Branka Damjanovića Milanu Miškoviću	108

V. DOKUMENTI EDA BRAJNIKA V ZVEZI Z BRIONSKIM PLENUMOM

LETA 1966	113
Dokument št. 31: Pismo Eda Brajnika	113
Dokument št. 32: Pismo Eda Brajnika Osmanu Karabegoviću	118
Dokument št. 33: Razgovor Karla Forteja z Edom Brajnikom po brionskem plenumu	122

SEZNAM KRATIC	130
SEZNAM KRAJŠAV	131
VIRI IN LITERATURA	132
Viri	132
Literatura	132
OSEBNO IN KRAJEVNO KAZALO	133

PREDGOVOR

Pričujoča številka Virov je posvečena na eni strani dokumentom, ki pričajo o tajni diplomaciji, stikih med Jugoslavijo in Izraelom po letu 1967, ko so bili uradni stiki po vojni na Bližnjem vzhodu pretrgani, in na drugi strani o obtožbah, ki jih je doživljal Edo Brajnik Štefan zaradi vzdrževanja teh stikov in zaradi svoje vloge v pripravah na Brionski plenum.¹ Razen zadnjih dveh dokumentov, ki ju hrani Arhiv Jugoslavije v Beogradu in sta bila objavljena leta 1999 v knjigi o Brionskem plenumu² ter jih zaradi boljšega pregleda problematike objavljam v slovenskem prevodu, vse ostale dokumente hrani Arhiv Republike Slovenije. Arhivu Republiškega sekretariata za notranje zadeve jih je predal Edo Brajnik leta 1974 v zvezi z razčiščevanjem akcij »Vrh«³ in »Zelena knjiga«⁴ v času, ko so ga in posredno tudi Slovenijo obtoževali stikov z Zahodom oz. izraelsko obveščevalno službo; to je bila v bivši Jugoslaviji vsekakor huda obtožba, Brajnik pa kot nosilec teh stikov državni sovražnik. Obtožbe so bile povezane z oboroževanjem slovenske Teritorialne obrambe in domnevnimi poskusi Slovenije oz. njenega političnega vodstva za osamosvojitvev. Dokumente s tem v zvezi hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu, ki se nanaša na gradivo predsednika ZKS, do leta 1990 pa so bili v bivšem arhivu Centralnega komiteja Zveze komunistov

Slovenije, ki je bil po volitvah leta 1990 priključen Arhivu Republike Slovenije.

Dokumenti, ki jih je Edo Brajnik predal leta 1974 v zvezi s svojimi stiki z Izraelom oz. z Danom Yeshayahujem, je Arhiv Republike Slovenije dobil v skladu z zakonodajo od Slovenske obveščevalno-varnostne agencije (SOVA) leta 2000. Dokumenti niso bili predani v celoti tako, kot jih je vodji Službe državne varnosti Slovenije predal Edo Brajnik z namenom, da bi se branil pred obtožbami, ki so letele nanj iz zveznega sekretariata za notranje zadeve oz. ki so jih sprožili posamezniki v beograjski službi državne varnosti. Zato objavljam le tiste dokumente, ki so bili predani. Iz Brajnikovega seznama pa je razvidno, kateri dokumenti manjkajo. Za javnost so dostopni po sklepu vlade Republike Slovenije leta 2001, ki jih je arhivski komisiji odprla na prošnjo novinarja Eda Žitnika, ko je delal za TV Slovenija oddajo »Prijetelj«, posvečeno Edu Brajniku in njegovi vlogi v preseljevanju Judov, žrtev holokavsta, v Palestino na območje, kjer je bila leta 1948 ustanovljena država Izrael.

Ker dokumentov, v katerih je Edo Brajnik poročal o Danu Yeshajahuju in njunih stikih od leta 1946 dalje, v Arhivu Republike Slovenije nimamo, čeprav jih je Brajnik predal, med njimi pa naj bi bili tudi podatki o Shaikeju Danu, smo po uvodnem delu njune stike povzeli po knjigi Amosa Ettingerja »Blind Jump«, avtobiografiji Shaikeja (Yeshajahuja) Dana, ki je bila objavljena najprej v Izraelu leta 1989 ob osemdesetletnici rojstva Shaikeja Dana in leta 1992 v angleškem prevodu v Ameriki.⁵ V njej je celo poglavje z naslovom »Prijetelj« posvečeno Edu Brajniku; to je bilo ime, pod katerim so ga vodili v Izraelu. Brajnikovo ime iz varnostnih razlogov ni napisano, pač pa je uporabljeno njegovo partizansko ilegalno ime Štefan, pod katerim je delal tudi v OZNI in UDBI.

Za razumevanje kasnejših odnosov med državo Izrael in Jugoslavijo je kot uvod izbran dokument, ki priča o stikih med Svetovnim judovskim kongresom in maršalom Titom kot vodjem odporniškega gibanja še v času druge svetovne

¹ Četrty ali Brionski plenum Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije 1. julija 1966 je pomenil politični obračun z Aleksandrom Rankovićem, podpredsednikom SFRJ, organizacijskim sekretarjem CK ZKJ, odgovornim za državno varnost in notranje zadeve. Bil je obtožen zlorabe SDV v politične namene.

² Popović P. Jovan: Četrtya sednica CK SKJ – Brionski plenum – (Stenografske beleške sa Četrtyog plenuma, materialni Izvršnog komiteta CK SKJ, izvod iz stenografskih beležaka Šeste sednice CK SK Srbije, reagovanje domače i svetske javnosti, pisma, telegrami, izjave i dr.), Arhiv Jugoslavije, Beograd 1999.

³ »Vrh« je bilo tajno ime za aktivnosti vojaške obveščevalne službe pri preučevanju dela slovenskega političnega vodstva, ki so mu očitali podporo odcepitvenim težnjam Slovenije 1972/73.

»Zelena knjiga« je naslov strogo zaupnega gradiva SDV, zbornika dokumentov, s katerimi je slovensko politično vodstvo ovrglo obtožbe o nelegalnem oboroževanju Teritorialne obrambe po letu 1968; srbska Služba državne varnosti je ponaredila nekatere dokumente, ki naj bi bili najdeni v prostorih avstrijskega vojaškega atašeja v Beogradu. AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, Predsednikova dejavnost, t. e. 34.

⁴ Munda Mirko: *Beograjska spletko*, Večer, Maribor 2001 (dalje M. Munda, *Beograjska spletko*).

⁵ Ettinger Amos: *Blind Jump, The Story of Shaike Dan, with a Foreword by Shimon Peres*, 1992 by Rosemont Publishing and Printing Corporation, Printed in USA (dalje A. Ettinger, *Blind Jump*).

vojne leta 1944; Svetovni judovski kongres se je preko Vladimirja Velebita obrnil nanj s prošnjo za pomoč pri evakuaciji Judov iz Madžarske pred grozečim holokavstom. Šlo je za vprašanje evakuacije okrog 800.000 Judov, od katerih bi se lahko nekateri vključili tudi v partizanske enote pod Titovim vodstvom. Tudi vse nadaljnje sodelovanje je temeljilo na takrat vzpostavljenih stikih.

Dokumente o stikih med državama hranijo tudi v Diplomatskem arhivu Ministrstva za zunanje zadeve Srbije in v Arhivu Jugoslavije v fondu Kabineta maršala Jugoslavije, ki so bili raziskovalcem iz bivše Jugoslavije še donedavna nedostopni, jih je pa med drugim uporabila mag. Mladenka Ivanković v svojem prispevku o odhodu judovskih beguncev – žrtev holokavsta iz evropskih držav v Palestino preko ozemlja Jugoslavije v letih 1946–1947;⁶ v njem pa Eda Brajnika ni omenila niti z besedo.

Posebno poglavje je namenjeno predstavitvi Eda Brajnika, pri čemer smo uporabili poleg drugih dokumentov tudi dokumente, ki jih je Brajnik še pred smrtjo kot osebni arhiv predal Arhivu Republiškega sekretariata za notranje zadeve in jih je Arhiv Republike Slovenije dobil od ministrstva za notranje zadeve kot del arhiva javne varnosti šele leta 2007.

Vsi dokumenti, ki so bili v srbohrvaščini, so zaradi boljšega razumevanja prevedeni v slovenski jezik. Če so bili dokumenti napisani v slovenščini, niso popravljeni srbizmi, ki so se posameznikom po dolgih letih službovanja v Beogradu (Brajnik od leta 1944 do leta 1965) prikradli v način izražanja, vendar so bralcu razumljivi.

Dokumenti so zanimivi za poznavanje mednarodnih odnosov in bližnje zgodovine dvajsetega stoletja kot tudi zgodovine Jugoslavije tako v zvezi z njeno zunanjo kot notranjo politiko, zlasti glede načinov delovanja Službe državne varnosti. V zunanji politiki pomenijo tajni kanal, preko katerega so potekale informacije o pomembnih zadevah predvsem glede položaja na Bližnjem vzhodu, kjer se je Jugoslavija po vojni leta 1967 postavila na stran nasprotnikov Izraela, vendar je v skladu s politiko neuvrščenosti, pri nastanku katere ji je pomagal prav Izrael, kot izvemo iz spominov Shaikeja Dana, skušala posredovati

med sprtima stranema. Šlo je tudi za laviranje med interesi ZDA na eni strani, ki so bile zaveznice Izraela, in interesi SZ, ki je z orožjem v vojni pomagala arabskim državam. Situacija se je bistveno spremenila po letu 1968 v zvezi z napadom čet Varšavskega pakta na Češkoslovaško, ko se je v Jugoslaviji spremenila tudi obrambna doktrina z uvedbo splošne ljudske obrambe, saj so po dotedanjem relativnem zupanju postale Sovjetska zveza oziroma čete držav Varšavskega pakta ponovno faktor, ki bi v določenih okoliščinah lahko vplival na destabilizacijo v Jugoslaviji in ogrozil njen obstoj ter pot, na katero je krenila leta 1948.⁷

V notranjepolitičnih razmerjih pa se v dokumentih vidi centrifugalno razmerje med unitarističnimi silami, ki so skušale Jugoslavijo poenotiti na velikosrbskem principu, in republiški zahtevami po enakopravnosti, ki so končno v mednarodnih razmerah po padcu berlinskega zidu in zlomu enopartijskega sistema v Sovjetski zvezi ter njenem razpadu pripeljale do razpada Jugoslavije in nastanka novih, mednarodno priznanih držav na njenem ozemlju, med drugim tudi do nastanka Slovenije.

Edo Brajnik sicer ni doživel nastanka Slovenije kot samostojne države, je pa v njen nastanek, predvsem pa v njeno mednarodno priznanje, vtkan tudi košček njegovih prizadevanj. Čeprav je umrl že leta 1983, so njegovi stiki, ki so jih nadaljevali drugi tudi po njegovi smrti, pomagali Sloveniji v boju za osamosvojitve in mednarodno priznanje. Njegov prijatelj Shaike Dan pa je za svojo pomoč pri tem malo pred smrtjo prejel odlikovanje iz rok tedanjega predsednika Republike Slovenije Milana Kučana.

Zato naj bodo dokumenti, ki pričajo o njunem sodelovanju kot ga je zabeležil Edo Brajnik, vir za zgodovinsko razlago preteklih dogodkov, ki ne sme biti enostranska, ampak naj vsak zidak pripomore k boljšemu poznavanju naše skupne preteklosti.

⁶ Ivanković Mladenka: *Odlazak jevrejskih izbeglica – žrtava holokausta iz evropskih zemalja za Palestino preko teritorija Jugoslavije 1946–1947. godine, Tokovi istorije*, časopis za noviju istoriju Srbije, 3/2006, INIS Beograd 2006, str. 141–152 (dalje: M. Ivanković, *Odlazak jevrejskih izbeglica*).

⁷ Čepič Zdenko: *Kriza – reforme, Jugoslavija-Slovenija, 1968–1988*. V: *Slovenija-Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, zbirka Vpogledi 2, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2010; isti: *Politične okoliščine nastajanja vojaške doktrine splošne ljudske obrambe v: INZ 2–10*, 3, str. 19–100.

UVOD

Dokumenti, ki jih objavljamo, predstavljajo tajne stike med Jugoslavijo in Izraelom. Za njihovo razumevanje pa je potrebno poseči nekoliko v zgodovino in vsaj bežno opisati sodelovanje jugoslovanskih obveščevalnih služb pri naseljevanju Judov v Palestino pred nastankom države Izrael. Kasnejše sodelovanje med Jugoslavijo in Izraelom, tudi z njegovimi tajnimi službami, je z mnogimi potezami pomenilo vračanje uslug, ki jih je jugoslovanska država storila Judom v časih, ki so bili zanje najhujši. Pomoč Izraelcev Jugoslaviji pri navezovanju stikov z Zahodom po sporu z Informbirojem, ki je zaradi gospodarske in politične blokade Jugoslavije s strani Sovjetske zveze pomenila prav tako težko obdobje v zgodovini novonastale države, se je zaključila leta 1967, ko so bili stiki uradno prekinjeni in niso bili obnovljeni vse do razpada Jugoslavije.

Judje so se začeli naseljevati v Palestino v skladu z Balfourjevo deklaracijo iz leta 1917.⁸ Sprejela jo je britanska vlada v času prve svetovne vojne kot osvoboditeljica Bližnjega vzhoda, ki je bil dotlej del otomanskega imperija. Društvo narodov je deklaracijo sprejelo leta 1922 in Veliki Britaniji podelilo mandat za upravo Palestine. Ko so tako dobili tudi uradno mednarodno pravno dovoljenje, so se Judje začeli naseljevati v Palestini. Naseljevali so se posamično ali v skupinah, tako imenovanih alijah⁹ in postavljali svoja naselja – kibuce, iz katerih so sčasoma zrasla prava mesta. Palestinski Arabci so z nezaupanjem spremljali judovsko naseljevanje in obtoževali britanske oblasti, da Jude pri tem podpirajo.¹⁰ Vse do leta 1936, ko se je zaradi rastočega nacizma število judovskih naseljencev, ki so pred njim bežali, začelo izjemno povečevati, je bil položaj v Palestini miren in stabilen. Takrat pa so se začeli upori, v katerih je sodelovalo tako

arabsko kot judovsko prebivalstvo, vendar že eni proti drugim kot dve sprti strani.¹¹ Ker se je situacija v Evropi slabšala in je kazalo, da se bliža vojna, je Velika Britanija, da bi si v primeru vojne ohranila podporo Arabcev, izdala tako imenovano »Belo knjigo«, po kateri so Judom prepovedali kupovanje zemlje, razen na strogo določenih teritorijih, kot tudi omejitev priseljevanja novih naseljencev na 1500 ljudi mesečno.

Izključevanje Judov iz družbe, odvzem državljskih in političnih pravic, njihova razlastitev, izgon oz. deportacije ter njihovo suženjsko delo so tiste etape njihovega preganjanja, ki so naposled pripeljale do njihovega sistematičnega iztrebljenja v nacistični Evropi. Te splošne etape so na lokalni ravni časovno in vsebinsko potekale povsem različno. V Nemčiji se je ta proces začel že leta 1933 s prihodom nacizma na oblast in je svoj vrh dosegel šele na začetku leta 1942. Drugod po zasedeni Evropi se je v času druge svetovne vojne celoten proces zavrtel z veliko večjo hitrostjo.¹²

Madžari so vodili strogo protijudovsko politiko, toda holokavsta¹³ vse do leta 1944 niso izvajali. Do dramatičnega zasuka je prišlo šele po vkorakanju nemških čet 19. marca 1944 in vzpostavitvi Nemčiji naklonjene vlade. Začele so se sistematične aretacije in koncentracije Judov v geta, od koder so jih Nemci vozili v koncentracijska taborišča. Tako imenovane »Ungarnaktion« je vodil sam Adolf Eichmann,¹⁴ glavni nacistični strokovnjak za judovsko vprašanje, ki je v zelo kratkem času med koncem aprila in začetkom julija leta 1944 dal aretirati okoli 430.000 Judov jih oropal večine premoženja in iz getov po ponovnem ropanju pošiljal z vlaki v koncentracijska taborišča, večinoma v Auschwitz.¹⁵

To je torej bil čas, ko se je že maja 1944 Svetovni judovski kongres obrnil na Josipa Broza

⁸ Deklaracija se imenuje po takratnem britanskem zunanjem ministru Arthurju Jamesu Balfourju. To je bilo pismo, ki ga je poslal britanskemu sionistu Lionelu Walterju Rothschildu in se glasi: »Vlada njegovega veličanstva z naklonjenostjo gleda na cilj vzpostavitve nacionalnega doma za judovsko ljudstvo v Palestini, in bo naredila vse, kar je v njeni moči, da bi pripomogla k njegovi uresničitvi, pri čemer je jasno razumljeno, da ne sme biti storjeno nič, kar bi lahko škodovalo državljskim in verskim pravicam obstoječih nejudovskih skupnosti v Palestini ali pravicam in političnemu stanju, ki jih uživajo Judje v katerikoli drugi deželi.«

⁹ Šuster Teja: *Gospodarski razvoj države Izrael*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani Ekonomska fakulteta, str. 4.

¹⁰ M. Ivanković, *Odlazak jevrejskih izbeglica*, str. 141–142.

¹¹ Upori Palestinec 1936–1939 so znani kot prva palestinska intifada.

¹² Pančur Andrej: Inštitut za novejšo zgodovino. *Holokavst na zasedenih ozemljih Slovenije*, str. 1 in 5.

¹³ Holokavst (hebrejsko Shoah) pomeni nacistično uničevanje Judov med drugo svetovno vojno.

¹⁴ Eichmann Adolf (1906–1962), podpolkovnik SS in organizator množične deportacije Judov v geta in koncentracijska taborišča. Po vojni je pobegnil v Argentino, vendar ga je izraelska obveščevalna služba izsledila, ugrabila in je bil na procesu v Izraelu obsojen in usmrčen.

¹⁵ Hajdinjak Boris: *Kohsteini in Singerji – mariborske žrtve holokavsta. Mengelejeve žrtve*, Večer - 7 dni, feljton, sreda, 14. aprila 2010.

Tita, ki naj bi s svojim odporniškim gibanjem omogočal čim večjemu številu Judov, da se izognejo holokavstu in se eventualno kot borke in borci vključijo v njegove odporniške enote ter se skupaj borijo proti nacizmu.¹⁶ Prvi objavljeni dokument priča, da se je Svetovni judovski kongres na Tita obrnil preko več posrednikov – tako preko britanske in ameriške vlade kot končno tudi preko Vladimirja Velebita, ki je bil v Londonu kot oficir za zvezo z Winstonom Churchillom, hkrati pa je imel nalogo povezati jugoslovansko kraljevo vlado s Titovo oblastjo.¹⁷ Velebitova temeljna naloga je bila pridobiti čim več orožja od Britancev, jim predstaviti moč partizanske vojske, hkrati pa je očitno postal od Tita pooblaščen predstavnik za pomoč Judom tudi po vojni.¹⁸ Nedvomno je Tita obvestil o prošnji za pomoč pri reševanju Judov. Ni pa mogel Tito tedaj nič storiti, saj je bil sam v položaju, da se je moral boriti za lasten obstoj, saj so Nemci 25. 5. 1944 sprožili desant na Drvar, katerega cilj je bil ujeti Tita; temu se je izognil tudi po zaslugi slovenskih zaščitnikov, med katerimi je bil tudi Edo Brajnik. Takrat se je Tito s pomočjo Britancev umaknil na Vis.

Sodelovanje jugoslovanskih oblasti, predvsem ministrstva za zunanje in notranje zadeve, kjer je delal tudi Edo Brajnik pri repatriaciji bivših vojnih ujetnikov, tudi Judov, ki so preživeli uničevalna taborišča, se je s Svetovnim judovskim kongresom nadaljevalo po koncu druge svetovne vojne. Osvobojeni vojni ujetniki so imeli pravico, da se opredelijo ali za vrnitev v državo, iz katere so bili izgnani, da ostanejo v državi, v kateri so dočakali konec vojne, ali da se odločijo za odhod v tretjo državo.

Po priporočilu Judovske agencije je britansko-ameriška ekspertna komisija aprila 1946 izoblikovala uradni predlog, da se v Palestino dovoli vselitev 100.000 Judom, žrtvam holokavsta, pod pogojem, da ZDA sprejmejo obveznost transporta in prehrane imigrantov za prva dva

meseca, ko se bodo priselili.¹⁹ Predlog sicer ni bil uradno sprejet, bil pa je vzpodbuda, da je Svetovni judovski kongres začel organizirati imigracijo v Palestino.

Predstavniki Svetovnega judovskega kongresa so se obrnili na predstavništvo Demokratične federativne Jugoslavije 2. julija 1945 v Bukarešti s prošnjo, da se zaradi zaprtosti pristanišč v Črnem morju za civilni promet dovoli transport 2500 judovskim beguncem preko Splita. Do Splita pa bi morali priti z organiziranim železniškim transportom in vsakemu od potnikov bi morali izdati posamezne transportne vizume. Odgovor ministrstva za notranje zadeve je bil, da to ni mogoče, saj je pot do Splita prekinjena, železnica pa ne obratuje. Možna smer transporta je bila preko Trsta, vendar bi pri tem morali transporti do pristanišča potekati preko Madžarske ali Avstrije, pri čemer je bilo vprašanje pripadnosti Trsta Jugoslaviji ali Italiji hkrati vprašanje meja novonastale države. Gibanje preko novonastale Cone B Julijske krajine je jugoslovanska oblast neuradno dovoljevala, zato pa je protestirala Velika Britanija, ki je nasprotovala vstopu večjih skupin beguncev v Cono A, kot npr. aprila 1946 desetih skupin ljudi, skupno 582 oseb, ki so mejo med conama prestopile pri Divači in vstopile v Cono A. V zvezi s temi diplomatskimi protesti je general Vladimir Velebit, ki je bil pomočnik ministra za zunanje zadeve, zahteval uradni sprejem pri britanskem ambasadurju, kjer se je strinjal z uradnim protestom in obljubil, da se bo o gibanju beguncev informiral pri ministrstvu za notranje zadeve. Uprava državne varnosti je v svojem odgovoru potrdila, da ji je zadeva znana, saj se je februarja 1947 o tem neuradno pogovarjal uradnik ministrstva za notranje zadeve Ljubomir Nešić s predstavnikom Svetovnega judovskega kongresa Ehadom Avriellom,²⁰ kateri ga je seznanil z osnovnimi cilji sionističnega gibanja in s prošnjo, da naj Jugoslavija pomaga pri imigraciji Judov v Palestino. Obljubili so mu vhodne in tranzitne vizume za vse judovske begunce, ki bodo prečkali Jugoslavijo v tretjo državo, pri čemer kraji, kamor se bodo preselili, niso bili določeni; omenjena je bila Južna Amerika, da bi se izognili britanskim pritiskom. Ta pogovor je bil podlaga za sodelovanje Eda Brajnika in Shaikeja Dana.

¹⁶ Dokument svetovnega judovskega kongresa s prošnjo maršalu Titu za rešitev Judov iz Madžarske pred holokavstom leta 1944, ki je objavljen pod oznako I.

¹⁷ Nežmah Bernard: *Buržujski komunist. Titov odposlanec Vladimir Velebit*, Mladina št. 6, 2002.

¹⁸ V koalicijski vladi Tito-Šubašić je bil Velebit imenovan za ministra za zunanje zadeve, kasneje pa je bil njegov pomočnik. Leta 1948 so Vladimirja Velebita obtožili, da je angleški vohun, zato je odstopil, vodil komite za gostinstvo in turizem, bil leta 1951 veleposlanik v Rimu, leta 1952 v Londonu in od leta 1960 do 1970 izvršni sekretar Evropske komisije OZN s sedežem v Ženevi. Umrli je leta 2004.

¹⁹ M. Ivanković: *Odlazak jevrejskih izbeglica*, str. 143–147.

²⁰ Z Jugoslovani se je pogovarjal pod imenom Georg Uberaille.

Ivankovičeva je v navedenem delu na podlagi dotlej še neobjavljenih dokumentov arhiva jugoslovskega ministrstva za zunanje zadeve rekonstruirala smeri izseljevanja judovskih vojnih beguncev iz Evrope v Palestino preko Jugoslavije. Potem ko so smer preko Divače in sploh cone B morali opustiti, je med avgustom in novembrom 1946 določeno število judovskih beguncev v Jugoslavijo prišlo iz Madžarske. Po krajšem bivanju v tranzitnem taborišču v Subotici so ti begunci nadaljevali pot preko ozemlja Jugoslavije do jadranske obale, kjer so se na Sušaku vkrcali na ladjo, ki bi jih morala odpeljati v Palestino. Ker je ladja *Athena* v Egejskem morju doživela burjo in bila poškodovana, so jo na poti Britanci preiskali in ugotovili, da je bila pred nedavnim prodana neki panamski družbi z namenom ilegalnega prevoza judovskih beguncev. Zgodbo o ladji, ki jo je kupil in dal preurediti za potrebe prevoza, potrjuje Yeshajahu Dan tudi sam v svojih spominih. Za posebno predrznost so Britanci imeli izobešanje sionistične zastave na ladji, ki je izplula iz Bakra. Ko so se pritožili Titu, je ta izjavo generala Velebita, s katero je zanikal uradno vpletenost Jugoslavije v imigracijo Judov, proglasil za njegovo lastno mnenje. Hkrati je Tito v pojasnilu Britancem opravičil zadrževanje Judov v zbirnih taboriščih na ozemlju Jugoslavije z dejstvom, da so v državo prišli ilegalno in da so jih zadrževali v taboriščih zgolj zaradi ugotavljanja njihove istovetnosti. Tiste, ki naj bi jih Britanci našli, je proglasil za posamične primere prebežnikov, ko pa so mu Britanci obljubili, da mu bodo postregli z dokazi o organiziranosti prebegov, je obljubil, da bodo pristojni organi zadevo preiskali.

Do uradnega srečanja načelnika Oddelka za repatriacijo ministrstva za notranje zadeve Branka Popovića in predstavnika Judovske agencije Froima Szultza je prišlo aprila 1947. Prosil je, da bi dovolili tranzit preko Jugoslavije 250.000 Judom iz Nemčije in 350.000 iz Romunije. Selili bi se v skupinah po 4.500, ker so bile takšne kapacitete ladij, ki so jih imeli na voljo, posamezne skupine za prevoz pa naj bi štele 500 ljudi. Za železniški transport so predvideli izogibanje velikim mestom, kot pristanišče pa so predlagali Bakar, saj so bili na Sušaku in v Splitu britanski konzulati in s tem omogočena britanska kontrola. Železniški transporti so tako prihajali iz Nemčije preko Bratislave in Kotoribe do Bakra, iz Romunije pa preko Velike Kikinde in Novega Sada prav tako do Bakra. Ker so za prevoz potrebovali 10 do 12 dni,

so v tem času že prispele potnike namestili v hotelih v okolici Zagreba in Sušaka na stroške Judovske agencije. Vsi potniki so imeli veljavne potne dokumente, ki so jim jih v Nemčiji izdale ameriške zasedbene oblasti, iz Romunije pa so imeli potne dovolilnice s kolektivno romunsko vizo. Kot dodatna dokumenta pa sta bila viza kubanskega konzula v Belgiji in njegovo pismo, v katerem je prosil za pomoč vse oblasti na poti. Razen pridobitve tranzitnih viz na jugoslovske ambasadah v Pragi in Bukarešti ter dogovora z ministrstvom za notranje zadeve Hrvaške, preko katere so večinoma šli ti transporti, se je Svetovni judovski kongres obrnil tudi na Vladimirja Velebita, ki je bil v New Yorku. Njemu so iz MNZ uradno odgovorili, da je prošnja za vizo zavrnjena, obvestilo pa so poslali z navadno pošto, ki je potovala toliko časa, da so medtem že končali vse prevoze. Avtorica je izrazila domnevo, da je bilo obvestilo namenjeno bolj britanski obveščevalni službi kot naslovniku. O tem priča tudi dokument iz kabineta maršala Tita, ki ga je podpisal Aleksandar Ranković Marko in ki naj bi služil kot podlaga za razgovor z britanskim ambasadorjem.²¹

V njem sporoča, da je julija 1946 prišel v Jugoslavijo palestinski novinar Jakub Diwecki z nalogo, da preko Jugoslavije organizira prebeg judovskih beguncev v Palestino. Še pred njim je prišel kot novinar prav tako eden od voditeljev reemigracije v Evropi Uberall. Na njegovo pobudo je Zveza judovskih občin zahtevala dovoljenje od Ministrstva za notranje zadeve FLRJ, da dovoli tranzit Judov preko Jugoslavije, kar jim je bilo dovoljeno z odločbo MNZ FLRJ. Takoj so se lotili organizacije tranzita in v Zagrebu ustanovili sprejemno postajo, ki je lahko sprejela 4000 Judov. Ti so prihajali v Jugoslavijo kot repatriiranci z repatriacijskimi dokumenti za razne države, npr. Italijo, Francijo, Južno Ameriko. Preko svoje organizacije, ki je bila razvejana po vsej Evropi, so Judje organizirali prihod ladij v Jugoslavijo ki so bile specialno opremljene za prevoz ljudi. Ladje so imele judovske posadke, bile pa so last organizacije Hagana.²² Ko se je katera od ladij približala palestinski obali, so jo Britanci ustavili. Posadka ladje se je preoblekla v

²¹ M. Ivanković, Odlazak jevrejskih izbeglica, str. 150–151, op. 25.

²² Hagana (hebrejsko obramba) je bila judovska ilegalna organizacija, nastala v času britanskega mandata nad Palestino, iz katere so se po ustanovitvi Izraela leta 1948 razvile izraelske oborožene sile.

civilne obleke, tako da na ladji ni bilo niti enega mornarja, in Britanci so jih bili prisiljeni odvleči v palestinsko pristanišče, kjer so Jude izkrcali in namestili v taborišča, iz katerih pa so zbežali ali pa so jih iz njih reševale udarne enote Hagane. Do aprila so zaključili selitev Judov iz Italije, Grčije in Francije, nato pa so začeli uporabljati črnomorska in jadranska pristanišča. Iz Bakra je odplula ladja 24. julija 1946 z 2400 Judi in prispela v Palestino 4. novembra. Iz Bakra sta tedaj odpluli dve ladji; na eni je bilo 3300 in na drugi 520 oseb. Ker je manjša ladja nasedla pri Rogoznici, so bili vsi Judje premeščeni na večjo ladjo; ta je priplula do obale Palestine, a so jo Britanci odvlekli na Ciper. Tudi tretja ladja, ki je izplula iz Jugoslavije 26. novembra, se je ustavila na Cipru. Skupno je bilo v letu 1946 prepeljanih 7294 Judov, ki so prihajali iz Nemčije, Madžarske, Romunije in Čehoslovaške, manj pa iz Poljske.²³

Medtem ko so jugoslovanske oblasti dovoljevale tranzit tisočem judovskih beguncev pa takšne selitve za jugoslovanskim Judom niso dopuščale oziroma so selitev v Palestino svojim državljanom tudi izrecno prepovedovale. Vzrok prepovedi je bilo vzdrževanje dobrih odnosov z zaveznico v drugi svetovni vojni Veliko Britanijo, da bi ji na ta način dokazale, da država spoštuje omejitve, ki jih je Britanija postavila pri vseljevanju v Palestino kot področje pod njenim mandatom.

Ljudje pa so se znašli na različne načine, tudi tako, da se vključevali v razne uradne športne, kulturne, gospodarske in druge delegacije, ki so potovale v Palestino, in se enostavno niso vrnili z njimi, ampak so ostali v zanje obljubljeni deželi. Le redko kdo je dobil potrebna dovoljenja palestinske vlade, se je pa pred odhodom moral odreči jugoslovanskemu državljanstvu, kar je pomenilo seveda tudi vsej lastnini, ki je po odhodu postala državna last. Dovoljenje za selitev so Judje v Jugoslaviji dobili šele po ustanovitvi države Izrael in po sporu Jugoslavije z Informbirojem leta 1948, in sicer zaradi izraelske pomoči Jugoslaviji pri iskanju stikov na Zahodu po prekinitvi stikov s Sovjetsko zvezo.

²³ Dokumenti fonda Kabineta maršala Jugoslavije in Kabineta Predsednika republike so bili iz Arhiva Muzeja zgodovine Jugoslavije preneseni v Arhiv Jugoslavije kot fond AJ 836 in AJ 837.

YESHAYAHU SHAIKE TRACHTENBERG – DAN

Yeshayahu Shaik Trachtenberg se je rodil 15. novembra 1909 v kraju Lipkani, ki je danes v Moldaviji, umrl pa je 2. marca 1994 v Tel Avivu v Izraelu, kjer je njegovo ime zapisano v Spomin-skem centru med padlimi ali umrlimi ustanovitelji države Izrael.²⁴ V biografiji, ki jo je po njegovih podatkih sestavil Amos Ettinger, sta dve poglavji namenjeni dogajanju, ki smo ga in ga bomo še opisali. V poglavju »The Friend«,²⁵ torej Prijatelj opisuje, kako se je spoznal z Edom Brajnikom in kako sta skupno reševala odprta vprašanja sprva v zvezi s transportom Judov v Palestino in po proglasitvi neodvisnosti Izraela tudi pri oboroževanju nove države, ki se je po proglasitvi neodvisnosti znašla v vojni.

V poglavju »My beloved Yugoslavia«²⁶ ali Moja ljubljena Jugoslavija pa opisuje, kako je po svojih močeh in s pomočjo vodilnih predstavnikov Izraela pomagal Jugoslaviji pri določenih gospodarskih in političnih vprašanjih, kjer sta z Edom Brajnikom zaobšla včasih kakšno uradno pot, da sta rešila probleme. Na ta način je z njegovim posredovanjem Izrael vračal Jugoslaviji usluge, ki jih je ta naredila Judom, da so se lahko preselili v Palestino, in s tem omogočila, da je Izrael kot država sploh nastal, čeprav je vse od nastanka v permanentnem vojnem stanju zaradi spora za ozemlje, na katerem je nastal in na katerega se širi. Posebno je bila Shaikju Danu blizu Jugoslavija tudi zato, ker je pri svojem delu spoznal svojo ženo Evo, ki mu je iz Zagreba, kjer je pomagala pri prvih organiziranih selitvah Judov v Palestino, tudi sama sledila in sta življenje skupaj preživela v njuni novi domovini Izraelu.

Ko se je Yeshayahu rodil, v njegovem kraju le osem od osem tisoč prebivalcev ni bilo Judov.²⁷ Mesto je bilo na meji Avstro-Ogrske in Rusije, v času njegovega življenja pa se je meja pogosto spreminjala. Danes spada v Romunijo. Ker je bila družina revna, ni nadaljeval šolanja na gimnaziji, postal pa je znan nogometaš v lokalnem nogometnem klubu, imenovanem Maccabi, in član sioni-

stične organizacije.²⁸ Ko se je preselil v Bukarešto, si je prizadeval za preselitev v Palestino, kar mu je tudi uspelo leta 1935, ko je dobil dovoljenje za vselitev in postal član kibuca v katerem je živel, delal pa je kot delavec v pristanišču v Haifi. Postal je član Hagane, judovske ilegalne organizacije za samoobrambo

Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 so mesto Lipkane, ki je bilo tedaj v sovjetskem okviru, zasedli Nemci, in začeli so se pregoni Judov. O svoji družini – starših, dveh bratih in sestri – ni imel nobenih informacij. Ko so Britanci ustanovili posebne judovske enote britanske vojske, se je vključil vanje in se zaradi znanja evropskih jezikov prijavil za specialno izobraževanje skupaj s prijateljem Jichakom Ben Efraimom Manujem. Ko sta se prijavljala v britansko armado, nista nič vedela o obveščevalnem delu. Ko so ju določili za te naloge, so ju zelo hitro premestili iz artilerijske enote v Haifi. Še vedno sta bila v uniformi, a zdaj pod poveljstvom ljudi iz organizacije Alija Bet Mosad v Tel Avivu. Prijatelj iz artilerije sta rekla, da gresta na podaljšan dopust, toda tako ona dva kot Britanci so vedeli, da je to dopust brez vrnitve. Čeprav sta bila še v uniformi, ko sta prišla v Mosad, v Tel Avivu nista več dobivala vojaške plače. Nihče iz Mosada ni vedel za njuno tajno službo. Vsi so mislili, da sta le britanska vojaka. V pripravljanih pogovorih z ljudmi iz organizacije Alija Bet sta izvedela nekaj o judovski obveščevalni službi, povezani z britanskimi poveljstvi. Na britanski strani je bil to major Tony Symonds,²⁹ šef Military Intelligence Department 9 (MI 9), katerega sedež je bil v Kairu.³⁰

Pred odhodom na zadano nalogo in ob slovesu od Ben Guriona³¹ in Golde Meir,³² sta zvedela, da

²⁴ C.S.S. – Center for special studies – In memory of the fallen of the Israel intelligence community.

²⁵ A. Ettinger, Blind Jump, str. 170–206.

²⁶ A. Ettinger, Blind jump, str. 257–189.

²⁷ Povzetek knjige je objavil Aleksander Lebl v obliki feljtona v 15 nadaljevanjih v časopisu Danas od 21.2.2008 pod naslovom Daleko od očiju javnosti – tajne jugoslovansko-izraelske saradnje, kjer predstavi tudi Eda Brajnika s polnimi podatki.

²⁸ Sionistično gibanje je na svojem prvem kongresu v Baslu leta 1897 svoje cilje formuliralo: »Vzpostavitev doma za judovsko ljudstvo v Palestini, ki ga bo varovalo javno pravo.«

²⁹ Anthony Charles Simonds, roj. 1909, umrl 1999, vodja A-Force za reševanje zajetih zavezniških letalcev.

³⁰ A. Ettinger, Blind Jump, str. 47.

³¹ David Ben Gurion, roj. 1886 kot David Gruen v Plonsku, Poljska, umrl 1973 v kibucu v Izraelu, je bil eden od treh ustanoviteljev sionizma (poleg Chaima Weizmana in Theodorja Hertzla) in prvi izraelski ministrski predsednik ter obrambni minister v letih 1948–1963; potem se je upokojil.

³² Golda Meir, roj. Mabovič 1898 v Kijevu, umrla 1978 v Jeruzalemu, je bila izraelska ministrica za delo, zunanja

je holokavst na Poljskem dosegel ogromne razsežnosti, in sprva sta mislila, da bosta poslana na Poljsko. David Ben Gurion, ki je bil tedaj predsednik izvršnega odbora Judovske agencije, je govoril z velikim žarom, in Shaike si je najbolj zapomnil njegove besede, ki jih je nato vse življenje izpolnjeval: »Če prideš tja varno, če ostaneš živ, poskusi pomagati vsakemu Judu, ki ga srečaš, da pride v svojo državo, v Izrael. Kdorkoli je, katerekoli stranke je, mlad ali star – pomagaj mu!«³³

Najprej sta bila iz Kaira premeščena v Italijo in 4. julija 1944 sta poletela iz Brindisija ter pristala v severozahodni Romuniji. Njuna naloga je bila, da prideta v Bukarešto in odkrijeta, kje so zaprti ujeti britanski in ameriški piloti,³⁴ ter da kot predstavnika Alija Bet organizirata Jude za vrnitev v Palestino.

V Romuniji je bilo okrog 850.000 Judov, od tega pol v Transilvaniji, ki jo je v sporu med Romunijo in Madžarsko dobila Madžarska, 450.000 pa v Romuniji oz. regatu, ki je obsegal Besarabijo, Bukovino in Pridnjester. Njihov položaj je bil zelo različen. Medtem ko so v Transilvaniji večino Judov Nemci po zasedbi pobili, so jih Romuni v kraljevini pošiljali na prisilno delo, lahko pa so imeli svoje občine in sinagoge. Po nemškem porazu pri Stalingradu se je njihov položaj nekoliko izboljšal.

Po prihodu v Bukarešto je Shaike privzel novo ime Dan, ki je zvenelo bolj romunsko. Skupaj z Manujem sta se povezala z vodilnimi judovskimi osebnostmi, dobila ilegalne dokumente, odkrila, da so ujetniki, ki sta jih prišla reševati, v enem taborišču v Bukarešti in v drugem izven nje. Povezala se z njimi ter začela organizirati izseljevanje Judov z ladjami iz Konstanc v Palestino, kar so Britanci tedaj dovoljevali. Ladje, ki so bile v glavnem stare in neprimerne, je nabavljal in opremljal Grk Pandelis, zanje in za podkupovanje oblasti pa je denar prispevala organizacija Alija Bet, ki je skrbela za imigracijo Judov.

Eno od ladij, ki je prepeljevala imigrante, je v Črnem morju torpedirala podmornica – nikoli niso izvedeli, ali je bila nemška ali sovjetska.

Ko se je mejam Romunije približala Rdeča armada, so komunisti v ilegali dvignili vstajo, Nemci

pa so začeli Romunijo bombardirati, kar so že prej počeli Britanci ponoči, Američani pa podnevi. Potem ko so septembra 1944 državo zavzele sile Sovjetske zveze, so bili ujetniki osvobojeni, vzpostavljena je bila radijska zveza s Kairom, in v Bukarešto je prišla britanska vojaška misija. Zahtevala je, da se Shaike in Manu vrneta v Kairo, kjer je bil sedež posebnih operacij. Poslali so ju nazaj v Kairo, kjer se je Shaike demobiliziral in odšel v Palestino. Davidu Ben Gurionu in vodjem Alija Bet je poročal o vsem, kar je naredil, in se vrnil v svoj kibuc

Ker pa je bil iz Romunije, ga je vleklo nazaj tudi zato, da bi zvedel za usodo svoje družine. Zato se je tik pred koncem vojne maja 1945 pretihotopil v Italijo v britanski vojaški uniformi, se preoblekel v civilno obleko in preko Avstrije in Madžarske odšel v Bukarešto. Dobil je potni list na ime umrle osebe, si našel stanovanje in nadaljeval delo. Zvedel je, da sta mu oče in mati umrli, brata in sestra pa so preživel, ker so se preselili globlje v notranjost Sovjetske zveze. Nadaljeval je organiziranje selitve Judov iz Romunije tako, da so skupine prehajale najprej preko Madžarske in Avstrije v Italijo in od tam z ladjami v Palestino. Ena od teh poti se je končala tako, da so ladjo, ki je s 1754 potniki plula z vsemi dovoljenji 7. maja 1946, Britanci zaplenili le 50 milj od palestinske obale.

Tedaj so se začele zveze Shaikeja Dana z Jugoslavijo.

Romuni so dovolili, da namesto po morju Judje odidejo v Jugoslavijo in preko nje dalje. Organizacija Alija Bet je imela v Jugoslaviji dve osebi, ki sta pripravljali sprejemanje Judov in njihov transport v jugoslovanska pristanišča. Kako je pot potekala, je opisano že v uvodu, podrobneje pa v Rankovičevem poročilu maršalu Titu.

Da bi zagotovil čim več ladij za prevoz Judov, je Shaike odpotoval v Pariz, kjer je bil sedež organizacije Alija Bet, uredil vse potrebno in se vrnil v Bukarešto z rezultati pogovorov. V Parizu je srečal Ehuda Avriela in svojega prijatelja s padalskega tečaja Yoela Palgija,³⁵ ki so ga s padalom spustili v Jugoslavijo.

Ker je ves transport potekal preko Jugoslavije, se je odločil, da bo tudi sam odpotoval tja. Prišel je brez jugoslovanskega vizuma v skupini imigrantov. V Beogradu se je spet srečal z Ejudom Avrielom. Ta mu je dal ime in telefonsko številko Eda Brajnika, ki pa ga Shaike Dan v svoji knjigi ni

ministrica in od leta 1969 do 1974 izraelska ministrska predsednica.

³³ A. Ettinger, Blind Jump, str. 54.

³⁴ Za reševanje zajetih britanskih vojakov in pomoč borcem odporiških gibanj je bil organiziran oddelek britanske obveščevalne službe, imenovan MI 9.

³⁵ A. Ettinger, Blind Jump, str. 164.

imenoval z imenom, ampak je uporabil njegovo ilegalno ime Štefan. Ehud Avriel mu ga je predstavil kot šefa varnostnih služb v Jugoslaviji, ki kontrolira odhod Judov po navodilih maršala Tita in s katerim se je sam enkrat srečal.³⁶ Gre za srečanje, ki je prav tako opisano v uvodu, ko je Ehud Avriel kot predstavnik Svetovnega judovskega kongresa prosil za sprejem na ministrstvu za notranje zadeve FLRJ. Ker je bila funkcija, ki jo je opravljal Brajnik, ki je bil vodja I. odseka Uprave državne varnosti za Jugoslavijo, tajna kot tudi vsa organiziranost OZNE in kasneje UDB-e, v uradnem zapisu pogovora na ministrstvu ni njegovega imena, ampak ime Ljubomira Nešića. Avriel je bil na razgovor sprejet po priporočilu Lazarja Latinića. Najprej je pojasnil, kaj je sionistično gibanje, njegov namen pomagati pri vseljevanju judovskih beguncev v Palestino, in potem prosil za nadaljnje sodelovanje in pomoč jugoslovanske vlade, ki se je – po njegovi interpretaciji – pravzaprav zaradi Koroške in Trsta znašla v neke vrste vojnem stanju z Veliko Britanijo.³⁷ Tako je predstavil pomoč Judom pri izselitvi kot interes zunanje politike Jugoslavije v zaostrenih razmerah s prejšnjimi zavezniki po vojni.

Shaike Dan je v Zagrebu obiskal judovsko občino, ki je skrbelo za nastanitev Judov med čakanjem na prevoz v Palestino. Tu je spoznal uslužbenko Evo, svojo kasnejšo ženo, in obiskal dve taborišči na Slemenu, v katerih so bili nastanjeni Judje. Od tod je šel v Bakar, da je preveril, kako je potekal transport. Šlo je prav za ladji, opisani v Rankovičevem poročilu, ki ju je zajelo neurje, tako da so se potniki morali iz manjše prekrcati na večjo ladjo. Z eno od ladij je kot radiotelegrafist, zdravnik in kapitan prispel tudi Jossi Harel,³⁸ kasneje šef izraelske obveščevalne službe. Shaike Dan je v Bakru pripravil ladjo Athena, preimenovala v Rafiah, ki je doživela brodolom pri grškem otoku Sireni, in Britanci so preživele potnike rešili. To je bila zadnja ladja, ki je izplula leta 1946, ker so Romunija in druge vzhodnoevropske države zaprle meje za begunce.

Dan je odšel v Beograd, saj je ostal edini od organizatorjev transportov, vsi drugi so Jugoslavijo zapustili pred njim; javil se je predsedniku judovske občine Davidu A. Alkalaju, in ta ga je namestil v opuščeni dom za onemogle. Odločil se

je, da bo poklical Brajnika, čigar telefonsko številko mu je dal Avriel, in dogovorila sta se za sestanek. Presenečen je bil, ker je ugotovil, da Brajnik ve za vse njegovo gibanje po Jugoslaviji pri vkrcavanju Judov na ladje. Pogovarjala sta se v mešanici ruščine in srbohrvaščine. V pisarni Eda Brajnika na ministrstvu za notranje zadeve sta se nato pogovarjala več ur, pri čemer mu je Shaike Dan povedal vse o sebi. Glede na to, da je o njegovi aktivnosti v Zagrebu in Bakru bil Brajnik dobro poučen in je tudi vedel, da se v Jugoslaviji zadržuje brez dokumentov, mu jih je priskrbel. Na Brajnikovo vprašanje, kakšno ime naj na dokumentih navede, se je odločil za ime Yeshayahu Dan; to ime je Brajnik tudi kasneje uporabljal v njunih medsebojnih stikih kot tudi v poročilih o njem, ki jih objavljamo v nadaljevanju.

Brajnik je Dana spraševal o odnosih med Palestinci in Izaelci, o dejavnosti Hagane, ki jo je Yeshayahu opisal kot boj proti imperializmu, kar lahko povezuje obe državi. Po njegovih besedah je Brajniku rekel: »Vi ste mediteranska država in mi smo mediteranska država. Obe državi se borita proti imperializmu. Ni razlogov, da med nami ne bi bilo tesnih vezi. Pomagajte nam s tem, kar lahko, in upam, da bodo tudi stvari, kjer vam bomo mi pomagali.« Brajnik mu je obljubil, da mu bo priskrbel vse potrebne dokumente, zato naj jih nikar ne ponareja, saj ga bodo s ponarejenimi dokumenti dobili. Po večurnem pogovoru je Yeshayahu Dan odšel; v arhivih Alija Bet v Parizu, ki jim je o srečanju poročal, so Brajnika odtlej vodili pod imenom Prijatelj, kar je bil tudi resnični odnos dveh obveščevalcev vse do Brajnikove smrti, ne glede na težave, na katere je, vsaj Brajnik, zato pri svojem delu naletel.

V Beogradu je Shaike Dan srečal dva judovska aktivista, ki sta se vračala s sionističnega kongresa v Baslu; predstavila sta mu položaj Judov v Bolgariji, ki so smeli organizirati kulturne in verske dejavnosti, niso pa se smeli izseljevati. Zato se je odpravil v Sofijo, prej pa mu je Brajnik pridobil jugoslovanski in bolgarski vstopno-izstopni vizum, in se dogovoril za sestanek z Dimetom Dičevom, ki je v Bolgariji opravljal podobno delo kot Brajnik v Jugoslaviji. Želel je soglasje bolgarskih oblasti za tranzit romunskih Judov preko Bolgarije v Palestino, pri čemer je bil pripravljen zagotoviti finančno pomoč »za obnovo Bolgarije. Ker je Bolgarija ravno sklepala mirovni sporazum, to ni bilo možno, mu je pa Dičev obljubil, da mu bo pomagal pri naslednjem obisku. Shaike Dan mu ni omenil, da načrtuje tudi izselitev

³⁶ A. Ettinger, *Blind Jump*, str. 185–189.

³⁷ M. Ivanković, *Odlazak jevrejskih izbeglica*, str. 147.

³⁸ Jossi Harel, roj. 1918 kot Josef Hamburger, umrl 2008, je med drugimi vodil ladjo Exodus, ki je morala pristati v italijanskem pristanišču La Spezia.

bolgarskih Judov. Šele po svoji vrnitvi je vodstvo organizacije Alija Bet v Parizu obvestil o svojih dogovorih.

Čeprav ga je pot pogosto vodila v Budimpešto, Prago, Bukarešto in Sofijo, je bilo njegovo delovno središče v Beogradu, kjer mu je Brajnik lahko dal vso potrebno pomoč. Za stik med obema je skrbela Eva v Zagrebu, ki je imela posebno telefonsko zvezo z Brajnikom, kadar Dana ni bilo v Jugoslaviji. Ko je organiziral prevoz romunskih Judov preko Bolgarije, pri čemer mu je Brajnik omogočil stike na ministrstvu za notranje zadeve, je logistika potekala od maja do septembra 1947, ko je odpeljala prva ladja. Oviri sta bili dve: najprej so Bolgari za vsakega potnika, ki so mu izdali vizo, računali 20.000 levov. Ko je bil denar nakan, pa je prišlo do težav z ladjama, ki sta bili ameriški ledolomilki, zasidrani v Franciji, a jima Francozi niso dovolili izpluti. Izpluli sta ilegalno in v Bolgariji vkrcali begunce.

V nasprotju z ostalimi vzhodnoevropskimi državami samo v Jugoslaviji niso zahtevali denarja za tranzit potnikov, zahtevali so le popolno tajnost, da ne bi poslabšali svojih odnosov z Britanci.

Ko je bila v OZN novembra 1947 diskusija o nastanku države Izrael, so voditelji Alije Bet Mosad iz Pariza Shaikeju Danu v Bolgariji in organizatorju v Bukarešti prepovedali izplutje ladij. Opozorili so Ben Guriona, da bi te ilegalne dejavnosti lahko vplivale na glasovanje. Shaike Dan je po pogovoru z Goldo Meir in Davidom Ben Gurionom na svojo roko organiziral še zadnje prevoz.

Jude iz Bolgarije, kjer jih je bilo 50.000, od teh se jih je za izselitev prijavilo 10.000, so pričeli preseljevati aprila leta 1948, spet ob pomoči Eda Brajnika, preko Jugoslavije, in to preko pristanišča Bakar. Po proglasitvi neodvisnosti Izraela, 14. maja 1948 tudi Britanci niso več nasprotovali vseljevanju. Jugoslavija je bila ena prvih držav, ki je priznala Izrael in vzpostavila diplomatske odnose z njim.

Po sporu z Informbirojem junija 1948 je zaradi zaostrenih odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo prišlo do sprememb pri politiki izseljevanja Judov tudi v Jugoslaviji. Dan je Brajniku predlagal, naj Jugoslavija dovoli združevanje družin, da bi na ta način lahko državo zapustili tisti, katerih posamezni družinski člani so že bili v Izraelu. Tito je ugotovil, da bi s pomočjo Judov lahko izboljšal odnose z Zahodom. S pomočjo Shaikeja Dana so v Jugoslavijo povabili nekatere zahodne novinarje Jude, ki so potem o Jugoslaviji pisali

tako, da so izboljšali javno mnenje o njej v ZDA in sploh na Zahodu. Tako je Tito dovolil neomejeno izseljevanje Judom iz Jugoslavije, in to brezplačno – v nasprotju z ostalimi vzhodnoevropskimi državami. To odločitev je Brajnik sporočil Danu, ta pa jo je prenesel zvezi judovskih občin Jugoslavije. Judje so se lahko izselili z vsemi premičninami, ki so jih imeli, morali pa so se odpovedati jugoslovanskemu državljanstvu, in s tem so izgubili tudi vse nepremičnine.

Aleksander Lebl je v feljtonu na podlagi podatkov, ki jih hrani Judovski zgodovinski muzej v Beogradu, pisal o njihovem izseljevanju. Judje so se selili na jugoslovanskih potniških ladjah Radnik in Užice, na tovorni ladji Bosna kot tudi na tujih ladjah Kefalos, Arca, Galila in Nagba z Reke in iz drugih pristanišč. Selili so se od leta 1948 do leta 1952. Skupno se je izselilo 8.618 Judov in nejudovskih članov družin, od tega iz Srbije 4.517, iz Hrvaške 2.747, iz Bosne in Hercegovine 974, iz Makedonije 308, iz Slovenije 68 in iz Črne gore 4. Izselili so se lahko tudi tisti, ki so prestali zaporno kazen. Vsi, ki so odšli v Izrael, niso ostali tam. Nekateri so odšli v druge države, le malo pa se jih je vrnilo v Jugoslavijo. V Jugoslaviji je ostalo od šest do sedem tisoč Judov.³⁹

V zvezi s proglasitvijo neodvisnosti države Izrael je Shaike Dan dobil novo nalogo, da priskrbi orožje za obrambo, saj so pričakovali napad sosednjih arabskih držav, do katerega je tudi prišlo. Pogovori so potekali s čehoslovaško tovarno Zbrojevka v Brnu, orožje pa bi moralo biti dostavljeno v Izrael ilegalno, saj so Združeni narodi uvedli embargo na oboroževanje na bližnjevzhodnem področju. Ehud Avriel, ki je bil izraelski ambasador v Pragi, je predlagal, da se orožje po Donavi prepelje v Jugoslavijo, preloži v vagone in nato transportira do Bakra ali kakšnega drugega pristanišča ter od tam z ladjo v Izrael. Načrt je bil dober, le da Jugoslovani o njem niso vedeli nič. Shaike Dan se je spet obrnil na Brajnika; ta ga je čez nekaj dni opozoril, da bi takšna dejavnost lahko ogrozila položaj Jugoslavije v očeh ZDA in Velike Britanije, če bi za to zvedeli. Odločitev mu je po Brajnikovem posredovanju čez nekaj časa sporočil general Veljko Mičunović;⁴⁰ ta pa je Dana opozoril, da mora operacija potekati v popolni tajnosti. Orožje so preložili v zaboje in ga dekla-

³⁹ A. Lebl, Daleko od očiju javnosti, nadaljevanje št. 9 z dne 7. 3. 2008.

⁴⁰ Veljko Mičunović (1916–1984), črnogorski general, po vojni minister za notranje zadeve Črne gore, kasneje pomočnik v ZSNZ in veleposlanik v ZDA in Sovjetski zvezi.

rirali kot orodje na poti v Etiopijo; na zaboje pa so položili vreče s krompirjem in čebulo, ki so strašno smrdele, da bi se izognili britanski preiskavi. Ko je orožje srečno prispelo v Izrael, je prišlo do nesporazuma, saj so ogorčeni Izraelci protestirali, da orožje ne dela. Čehi so jim sporočili, da naj orožje najprej dekonzervirajo, saj je bilo za transport primerno namaščeno.

Hkrati pa so iz Zbrojevke poslali še en transport orožja, ki ga Izraelci niso naročili. Izkazalo se je, da so ga naročili Sirijci na pot pa je odšlo po Donavi kot izraelska pošiljka. Brajniku je Dan predlagal, da Jugoslavija orožje zapleni zaradi nepravilne deklaracije. Ker Brajnik tega ni odobril, je Shaike predlagal, naj ladjo zaminirajo; vendar je bil tudi ta predlog zavrnjen. Ladja, ki je bila italijanska, je izplula proti Bejrutu, zaradi neurja pa se je morala umakniti v pristanišče Malfeta severno od Barija. Tu jo je predstavnica Alija Bet prijavila italijanski pomorski oblasti, češ da prevaža orožje; posadko so aretirali, ladjo pa zaplenili. V italijanskem tisku je bilo prikazano, kot da jugoslovanski komunisti pošiljajo orožje italijanskim komunistom, zaradi česar so Shaikeja Dana poklicali na zagovor. V resnici je del orožja ostal v Jugoslaviji, za kar je poskrbel Brajnik; del orožja, ki je bil na poti v Bejrut, so z manevrom navidezno potopljene ladje prekrkali na drugo ladjo in ga odpeljali v Izrael. V glavnem je orožje potovalo preko pristanišča v Šibeniku.

Naslednja Danova naloga je bila opremiti Izrael z lovskimi letali. V Čehoslovaški so kupili nekaj nemških messerschmidtov in več letal spit-fire, ki so izvirala iz britanskih in ameriških vojnih presežkov. S pomočjo Eda Brajnika je bilo za vmesno pristanišče izbrano Kapino Polje pri Nikšiću, ki so ga imenovali s tajnim imenom Alabama; kasneje so usposobili tudi letališče v Titogradu. Upravljanje transportov je prevzel ameriški letalski as Sam Pomerantz, ki je pri enem od pristankov z letalom tudi sam izgubil življenje. Za pilote so izbirali Jude zavezniške vojne veterane, pretežno Američane. Kljub hudim težavam z logistiko pri nabavi bencina in nekaj prisilnim pristankom je večina letal srečno pristala v Izraelu do konca leta 1948, razen dveh nemških, ki so ju razstavili, spravili po delih v zaboje in natovorili na vlak, da bi jih tako prepeljali do pristanišča. Brajnik je poskrbel, da so zaradi prevelike višine zabojev od Jugoslovanskih železnic dobili posebne nizke vagonne, da so zaboje lahko peljali skozi tunele in tako dostavili še zadnji dve letali.

Po sporu s Sovjetsko zvezo se je Jugoslavija znašla v težkem gospodarskem položaju, in zdaj je bil čas, da tudi Izrael pomaga Jugoslaviji pri premostitvi določenih težav. Brajnik je vprašal Shaikeja Dana, ali lahko pomaga pri nabavi visoke peči za topljenje železa, ker je bil izvoz teh izdelkov v Jugoslavijo pod embargom, Jugoslavija pa je peč nujno potrebovala za industrializacijo države. Strokovnjaki so se odločili za peč ameriške izdelave Brassarth Brothers; kako so jo prethotapili v Jugoslavijo, pa ni več bil Shaikejev problem. Za to je poskrbel Brajnik, in peč je čez eno leto že delovala v železarni v Sisku.

Druga prošnja, ki jo je Brajnik posredoval Shaikeju Danu je bila nabava specialnih vrtalnih strojev in cevi za naftne vrtine, za kar so ustanovili mešano družbo. Preko te so nabavili tudi več luksuznih tujih avtomobilov znamk Chevrolet in Cadillac za najvišje državno vodstvo.

Vendar so se usluge tudi vračale. Golda Meir je bila v letih 1948–1949 ambasadorka Izraela v Moskvi, in na poti z letalom v Prago je zaradi goste megle letalo moralo pristati v Zagrebu. Ker je bil to čas prekinjenih diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Madžarsko zaradi spora z Informbirojem, jo je Shaike Dan spremljal do meje, kjer je Brajnik uredil, da je pot nadaljevala z vlakom, pri čemer so na jugoslovansko-madžarski meji lokomotivi priključili en sam vagon, v katerem je prečkala mejo.

Golda Meir je uslugo vrnila na dva načina. Prvič je bila usluga vrnjena čez nekaj let ob Titovem obisku v državah Južne Amerike, kjer je bila zelo močna ustaška emigracija, in Titova varnostna služba se je želela izogniti morebitnim atentatom. Zato je Brajnik prosil Shaikeja Dana, da mu pomaga pri organiziranju varovanja obiska. Golda Meir je bila tedaj zunanja ministrica v izraelski vladi, in na Shaikejevo obvestilo o Brajnikovi prošnji je vsem izraelskim ambasadam v državah, v katere je Tito potoval, poslala telegram, da naj vsakemu, ki se bi nanje obrnil s prošnjo v imenu Shaikeja Dana, pomagajo po najboljših močeh. Drugič pa je po izgradnji pristanišča Koper Shaike Dan ob podpori Golde Meir nagovoril izraelske izvoznike južnega sadja, da namesto Trsta izberejo Koper kot pristanišče za iztovarjanje, kar je omogočilo velik razvoj pristanišča Koper in s tem tudi slovenskega gospodarstva, vezanega na novo okno v svet.

Ko je Tito leta 1962 obiskal Združene države Amerike, kjer se je v OZN udeležil generalne skupščine, se je Brajnik Shaikeju Danu zahvalil,

češ da tu ne potrebuje pomoči njegove obveščevalne službe. Prišlo pa je do demonstracij, v katerih so protestniki prebili policijski kordon, tako da je Brajnik kasneje priznal Shaikeju Danu, da bi bilo bolje, če bi se nanj obrnil za pomoč.

Leta 1955 je Brajnik prosil Shaikeja Dana, in ne izraelskega veleposlaništva v imenu Jugoslavije za uslugo, ki je pomenila začetek gibanja neuvrščenih. V Bandungu v Indoneziji je bila sklicana velika konferenca azijsko-afriških držav, na katero je bil povabljen tudi Izrael, Jugoslavija pa si je želela biti povabljena. Delegata sta bila izraelski minister za zunanje zadeve Moshe Sharet, do leta 1946 vodja Judovske agencije in vodja političnega oddelka sindikata Reuven Bareket, ki sta imela dobre stike z azijskimi državami. Preko sindikalnega predstavnika je Jugoslavija dobila vabilo, konference pa se je kot delegat udeležil Milovan Đilas.⁴¹ To je bilo podlaga za nastanek gibanja neuvrščenih, ki je poskušalo razbiti bipolarnost povojne ureditve in v katerem je imel Josip Broz⁴² poleg indijskega predsednika Jawaharlala Nehruja⁴³ in egiptovskega Gamala Abdela Naserja⁴⁴ vodilno vlogo.

Podobno se je zgodilo na drugi strani. Shaike Dan je imel vlogo tudi pri poskusu izraelskega premierja Davida Ben Guriona, da se sestane s predsednikom Titom, kateri bi mu pomagal pri organiziranju srečanja z Naserjem. Shaike je v Beograd prinesel Ben Gurionovo pismo, ga dal Brajniku, ta pa ga je predal Titu, in nato v Izrael nesel Titov odgovor, ki mu ga je posredoval Brajnik. Odgovor je bil negativen, saj Tito očitno po preučitvi Naserjevega stališča ni hotel biti posrednik v odnosih med voditeljema sprtih strani.⁴⁵

O dogodku je pisal David Ben Gurion v svoji knjigi *Mi in sosedi*, ki je izšla leta 1967. Ko je Ben Gurion zvedel, da bo Naser obiskal Tita, mu je 28. decembra 1962 poslal obširno pismo. Del citata, ki ga je objavil Aleksander Lebl, se glasi: »Ker mi

je znano Vaše stališče glede problemov miru in družbenega napredka, sem prejšnji mesec poslal svojega prijatelja Dana v Jugoslavijo, da preuči možnost najinega sestanka, najsi bo javnega ali tajnega, na katerem bi se pogovarjali o vzpostavitvi miru med Izraelom in njegovimi sosedi na Bližnjem vzhodu. Gospod Dan se je sestel s svojim prijateljem Brajnikom in ga prosil, da ugotovi, ali je možen tak sestanek v bližnji prihodnosti. Gospod Brajnik je sporočil Danu, da je predlog sam po sebi zanimiv in da boste Vi, gospod predsednik, želeli dobiti pisno pojasnilo o tem predlogu. Ker verjamem v iskreno voljo predsednika Naserja, da pripelje Egipt in sosednje arabske države na pot naprednega socializma, domnevam, da tudi on vidi pomen miru s sosedi kot silo, ki služi napredku.« Tito je odgovoril negativno šele aprila 1963.

Organizacija Alija Bet Mosad je prenehala organizirati preseljevanje Judov v Izrael leta 1950, ko so se razmere v vzhodnoevropskih državah zaostrele. Zato se je Shaike Dan posvetil drugim aktivnostim, predvsem navezovanju gospodarskih, kulturnih, verskih in drugih stikov med Judi ki so živeli v Vzhodni Evropi, vključno s Sovjetsko zvezo; pri tem je bil uradni predstavnik države Izrael in član delegacij. Tudi v času madžarske vstaje leta 1956 je spet organiziral prebeg okrog 15.000 Judov v Avstrijo in bil zelo razočaran, ker se je od teh v Izrael odselilo le 4.000.

V svojih spominih je opisal tudi svojo pomoč Brajniku pri njegovi bolezni, saj mu je dvakrat uredil operacijo pri vodilnem srčnem kirurgu De Bakeyju. Tudi po Brajnikovi smrti leta 1983 je še naprej sodeloval s Slovenijo.

Jeseni leta 1990, med pripravami na plebiscit, se je s Shaikejem Danom sestel Milan Kučan.

Vse do svoje smrti je bil pripravljen pri ljudeh, ki so v Izraelu zasedali razne vplivne položaje, zastaviti svojo besedo, da so lahko slovenski politiki prišli do njih – tako do Jicaka Rabina,⁴⁶ predsednika vlade, ki je bil kasneje ubit v atentatu, do Šimona Peresa,⁴⁷ tedaj zunanjega ministra in kasneje predsednika vlade. Ob prvem obisku je tako rekoč v trenutku uredil, da jih je sprejel predsednik vlade Šamir; skratka slovenskim delegatom je omogočil stike z ljudmi, ki so imeli v Izraelu in preko Izraela vpliv v svetu. Stike je omo-

⁴¹ Milovan Đilas (1911–1995), črnogorski pesnik, pisatelj in politik, več let zaprt v Jugoslaviji zaradi kritik obstoječega sistema, predvsem privilegijev vodilnega partijskega kadra.

⁴² Josip Broz (1892–1980), med vojno vodil NOV in POJ, jugoslovanski maršal in politik, dosmrtni predsednik SFRJ.

⁴³ Jawaharlal Nehru (1889–1964), v letih 1947–1964 prvi predsednik Indije po njeni proglastitvi za samostojno državo.

⁴⁴ Gamal Abdel Naser (1918–1970) je vodil državni udar proti kralju Faruku, postal predsednik Egipta, leta 1956 nacionaliziral Sueški prekop in predstavljal združevalno silo za vse Arabce do poraza v vojni z Izraelom 1967.

⁴⁵ Lebl, Aleksander: *Prekid diplomatskih odnosa SFRJ-Izrael 1967. godine, Tokovi istorije* št. 1–4, INIS Beograd 2001 str. 39–75. Citat je na str. 44.

⁴⁶ Jicak Rabin (1922–1995), predsednik države Izrael, 1994 dobil Nobelovo nagrado, ubit v atentatu.

⁴⁷ Šimon Peres, sedanji predsednik države Izrael. Rojen 1923 v Belorusiji, dobitnik Nobelove nagrade za mir skupaj z Jicakom Rabinom in Jaserjem Arafatom.

gočil tudi takrat, ko je za Slovenijo veljal embargo za orožje in ko je bilo treba dopovedati svetu, zlasti ZDA, da je embargo krivičen, saj Slovenija ni bila več v vojni. O tem je tekel tudi zadnji pogovor med Milanom Kučanom in Jicakom Rabinom v New Yorku 14 dni pred atentatom nanj, ki se je končal z njegovo smrtjo. Kučan je Shaikeja Dana opisal kot človeka, čigar beseda je bila dovolj, da so prišli do tistega, do katerega so hoteli priti, ali pa jim je svetoval: »Ta človek vam lahko pomaga, je pravi človek, ima vpliv, pozna ljudi, ima zveze.« To je ob osamosvojitvi Slovenije in po njej pomenilo zelo veliko.⁴⁸ Zato se mu je leta 1994 Republika Slovenija oddolžila s podelitvijo svojega častnega znaka svobode.

Umrli je leta 1994. Njegovo ime je vklesano na kamen v spominskem centru Melam, kjer so imena vseh, ki so na tak ali drugačen način s svojim delom pomagali Izraelu do neodvisnosti.

⁴⁸ Žitnik Edo: *Prijatelj* Delo, 30. avgusta 2003.

EDO BRAJNIK – ŠTEFAN

Edo Brajnik se je rodil 16. avgusta 1922 v Kamniku. Njegov oče Hinko Brajnik se je rodil leta 1885 v Gorici kot kmečki sin; po poklicu je bil finančni uradnik; upokojil se je leta 1938. Zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto so ga domobranci oziroma Črna roka leta 1944 ustrelili. Mama Terezija, rojena Fabris leta 1894 v Brazzanu v okraju Krmin, Italijanka iz Furlanije, je bila gospodinja. Po moževi smrti je ostala v Ljubljani.⁴⁹

Kot je Edo Brajnik napisal v svojem partijskem življenjepisu leta 1947, je bil rojen v Kamniku zato, ker je oče leta 1919, ko je Italija okupirala Primorsko, odšel v Jugoslavijo. V Kamniku je končal štiri razrede osnovne šole; peti razred, ki ga je začel v Kamniku, je dokončal v Murski Soboti, kamor je bil oče premeščen. Tu je obiskoval tudi gimnazijo do šestega razreda. Ker se je oče leta 1938 upokojil, se je z družino preselil v Ljubljano, in Edo Brajnik je sedmi in osmi razred gimnazije končal v Ljubljani. Ker je osmi razred končal v letu 1941, ko se je začela vojna, se ni vpisal na univerzo, saj je že začel ilegalno delati.

Doma so živeli dokaj težko, saj je oče imel majhno plačo – okrog 1100 dinarjev, tako da se je leto in pol v Murski Soboti Edo Brajnik kot dijak sam preživljal. Od zapuščine po starem očetu, ki jo je Brajnikov oče dobil izplačano leta 1935, je njegov oče skupaj s svojim bratom kupil hišo na obrobju Ljubljane. S tem nakupom se jim je materialni položaj še poslabšal, saj so se zelo zadolžili. Svoj dolg, ki je znašal 60.000 dinarjev, so odplačali tik pred začetkom vojne.

Brajnik je zapisal, da je bil njegov oče nacionalist (torej kot vsi Primorci slovensko nacionalno ozaveščen) in je tudi njega tako vzgajal. Ko je bil star pet let, ga je že vpisal v Kamniku v društvo Sokol. V Murski Soboti se je Brajnik že izkazal kot organizator sokolskega podmladka. Leta 1937 je bil predsednik fantovskega naraščajnega odseka Sokola v Murski Soboti, in to funkcijo je obdržal vse do svojega odhoda v Ljubljano. Istočasno z delom v Sokolu je sodeloval pri delu vseh društev na gimnaziji. Ker so Prekmurje nacionalno ogrožali tako Madžari kot

Edo Brajnik (AS 1931, t. e. 1565).

Nemci je vse delo v Sokolu potekalo v tej smeri. Tu se je spoznal z nekaterimi skojevci, kot npr. s Štefanom Kuharjem,⁵⁰ in na njihovo iniciativo je organiziral meddruštvene odbore, ki so združevali vso mladino ne glede na politični nazor. Organizirali so boj proti hitlerjancem na šoli in izven nje. Na Hitlerjev rojstni dan leta 1938 so sodelovali pri razbijanju hitlerjanskih manifestacij na meji in preprečili njihove poskuse manifestacij v Murski Soboti. Leta 1938 se je udeležil sokolskega zleta v Pragi, leta 1939 pa v Sofiji.

Ko je leta 1939 prišel v Ljubljano, je želel nadaljevati delo v Sokolu, vendar je, kot pravi, tu spoznal pravi značaj sokolske organizacije. Povezal se je s skojevskimi aktivisti na III. državni gimnaziji v Ljubljani in istočasno na terenu v

⁴⁹ ARS, AS 1589, t. e. 4542, Članski dokumenti Eda Brajnika, anketni list s prilogo z dne 29. 5. 1947 (srbohrv.)

⁵⁰ Štefan Kuhar, ilegalno ime Bojan roj. 13. 11. 1921 v Marikšavcih, ustreljen kot talec v Mariboru 15. 11. 1941.

Šiški z Ervinom Douganom.⁵¹ Po njihovih navodilih je nadaljeval delo v Soboti in organiziral skojevski aktiv v Sokolu Zgornja Šiška. Leta 1940 je postal član medšolskega aktiva ljubljanskih srednjih šol in postal njegov voditelj. To funkcijo je obdržal vse do junija 1941, ko je bil aktiv razpuščen, posamezniki pa so se povezali na terenu. Ob delu na srednjih šolah je delal tudi na terenu v Zgornji Šiški, kjer je bil maja 1941 sprejet v partijsko celico podjetja Rojina. Sprejel ga je Franc Kolman.

Po okupaciji je organiziral mladinsko skupino za diverzantske akcije, v katerih je tudi sam sodeloval. Avgusta 1941 je začel sodelovati v Varnostno-obveščevalni službi (VOS). Takrat ga je prvič iskala italijanska policija, potem ko je zaprla nekaj ljubljanskih srednješolcev, ki so na zaslišanjih kaj povedali o svojem delu in tudi o njem. Zato je šel v ilegalo.

V VOS-u je bil najprej borec in obveščevalec. Februarja 1942 je postal vodja skupine VOS-a in nato poveljnik oddelka varnostne službe za Ljubljano. Malo kasneje je postal član centralne komisije VOS-a, katere sekretar je bila Zdenka Kidrič-Marjeta,⁵² in poveljnik varnostne službe za vso Slovenijo.

V Ljubljani je sodeloval in organiziral večino atentatov in diverzantskih akcij. Kot član CK VOS-a je sodeloval pri organiziranju obveščevalne službe v Ljubljani. Ilegalno je živel v Ljubljani. do maja 1943, ko se je sedež CK VOS-a preselil na osvobojeno ozemlje. Tu je organiziral oddelke varnostne in obveščevalne službe na Primorskem in Koroškem. Ko so se iz varnostne službe ustanovile divizije narodne obrambe, je na lastno željo prešel povsem na obveščevalno delo. Po razpustu VOS-a je februarja 1944 postal šef oddelka za inozemstvo v Odseku za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS-a, maja 1944 pa je prešel v Oddelek za zaščito naroda (OZNA) za Jugoslavijo, kjer je postal namestnik šefa I. odseka. Februarja 1945 je postal šef V. odseka.

Po lastni izjavi je, odkar je bil sprejet v partijo, zelo malo sodeloval v partijskem življenju. Do februarja 1944 je sodeloval le na treh partijskih sestankih. Marca 1944 je postal sekretar

partijske celice Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS-a. Po odhodu v OZNO za Jugoslavijo je spet prekinil redno partijsko delo vse do osvoboditve Beograda.

Po svoji oceni se je v času narodnoosvobodilnega boja ves čas razvijal strokovno, ne pa tudi politično.

Iz anketnega lista je razvidno, da je aktivno obvladal slovenski, italijanski in francoski jezik, medtem ko je nemščino sicer razumel, a bolj slabo govoril. Ni obiskoval nobenih partijskih tečajev; sam je prebral Zgodovino VKP(b), preučeval partijsko teorijo v zvezi z nacionalnim in kmečkim vprašanjem, osnove leninizma in tekočo partijsko literaturo, kolikor je bila med vojno dosegljiva. Z znanstvenim delom se ni ukvarjal, v času pisanja življenjepisa pa je prejel: red bratstva in enotnosti I, partizansko zvezdo II, odlikovanje za hrabrost in odlikovanje Polonia restituta; bil je tudi nosilec partizanske spomenice 1941 št. 368. Ker je bila mama Italijanka, je imel sorodnike po njeni strani v Italiji.

Med vojno ni bil nikoli ujet, dvakrat pa so mu Italijani sodili v odsotnosti, in sicer leta 1941 in 1942. V času izpolnjevanja anketnega lista leta 1947 je bil po činu podpolkovnik JA

V anketnem listu je tudi rubrika o ženinih oz. moževih starših. Brajnikova žena je bila Zdenka Hofbek. Njen oče Edo Hofbek je bil rojen v Šidu leta 1892 in je bil učitelj. Stalno bivališče je imel v Ponikvah; ubili so ga okupatorji v začetku leta 1945 zaradi dela na terenu. Mama Marija je bila rojena v Pišecah leta 1892; bila prav tako učiteljica in so jo maja 1945 ubili Nemci.

V evidenčnem listu za vodilni in strokovni kader, ki ga je Brajnik izpolnjeval že po upokojitvi, so v rubriki izobrazba poleg osmih razredov gimnazije vpisani tudi štirje semestri pravne fakultete.⁵³ Njegov vojaški čin je bil polkovnik. V rubriki: potek službe je navedel svoje zaposlitve po vojni. Od 16. 5. 1945 do 31. 10. 1946 je bil šef odseka OZNE FLRJ. Od 1. 11. 1946 do 31. 12. 1960 je bil načelnik oddelka Uprave državne varnosti; od 1. 1. 1961 do 20. 5. 1964 je bil pomočnik državnega sekretarja v Državnem sekretariatu za notranje zadeve v Beogradu. Od 21. 5. 1964 do 12. 3. 1965 je bil namestnik zveznega sekretarja v Zveznem sekretariatu za notranje zadeve.

⁵¹ Ervin Dougan, ilegalno ime Janez, roj. 13. 4. 1923 v Ilirski Bistrici, organizator narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem.

⁵² Zdenka Kidrič, roj. 1909, umrla 2008, predvojna komunistka, med vojno obveščevalka in vodja partijske varnostno-obveščevalne službe in po vojni v kadrovske službi CK ZKJ.

⁵³ ARS, AS 1589, t. e. 4542 CK ZKS, Članski dokumenti, narodni heroji A-K; Edo Brajnik.

АНКЕТНИ ЛИСТ

ПРЕЗИМЕ И ИМЕ

Eda Brajnika

(псеудоним)

Stefan

Година, место и срез рођења	16. avgusta 1922 г. и Кемениш сел Кемениш	
Националност	slovenec	жене (мужа) slovenec
	F.N.R. Jugoslavija	жене (мужа) F.N.R. Jugoslavija
Држављанство (у случају промене указати раније држављанство)		
Социјално порекло	proletari i dinastijske porodice	
Занимање	офицер	
Брачно стање (жењен, удата). Ако си разведен наведи презиме и име бивше жене (мужа)	ожењен сам	
Политичка припадност жене (мужа) и занимање	член К.Р. политичкиј офицер Ј.А.	
Члан КПЈ (месец и година ступања, партијска организација која те је примила и ко те је примио)	член КПЈ од маја 1941 г. Примио ме партијске одјеле Милошевић Рајине и Љ. Ђилић-Кривошеја. Примио ме секретар Франс Колмен.	
Јеси ли прошао кандидатски степен и за које време?	Кандидатски степен нисам прошао.	
Да ли си био члан СКОЈ-а и у којој организацији СКОЈ-а?	од новембра 1939 до маја 1941 савјетски актив у др. уд. фирми Кривошеја	
Да ли си припадао другим политичким организацијама и партијама, којима, где, када и узрок напуштања?	Припадао сам социјалној организацији и комунистичкој партији у Либљани до 1941 г. и организацији сам био од 1928 до 1939 а од 1939 до редовног савјетске организације.	
Рад у масовним организацијама (синдикати, спортска, културна удружења итд.)	Радио сам у социјалној и савјетској омладинској организацији на редовном радном мјесту.	
Партијске функције	секретар партијске одјеле и одјели за политичке радње при СНОС-у	
Имаш ли партијских казни, зашто, када и ко те је казнио?	Партијских казни немам.	
Образовање	завршио сам 8 разреда гимназије ✓	
Које језике знаш и колико?	Знам словенски, француски, мађарски, руски, немачки, пољски, чешки, српски, хрватски итд. Немачки говорим још увек слабо.	
Да ли си полазио партијске курсеве и школе? Шта си изучавао и шта си читао из марксистичке литературе?	Партијске курсеве нисам похађао. Читам К.М.П.О.П., Партијске манифесте, програм, историју партије, историју партије, историју партије, историју партије, историју партије.	
Да ли си учествовао на партијским конференцијама и конгресима када и где?	Нисам учествовао на партијским конференцијама и конгресима.	
Да ли си сарађивао у партијској или другој штампи и у којим листовима и часописима?	Нисам сарађивао у партијској или другој штампи.	
Бавио ли се научним радом?	Не бавим се научним радом.	
Да ли имаш одликовања, споменницу, похвале и награде, када си добио и од кога?	Одликовање сам добио партијски јединица, Партијске похвале II, одлику на радњу, Пољске партијске II. Новаца 1000 франкова 1941 г. б. 368	

Anketni list Eda Brajnika z dne 29. 5. 1944 (AS 1589, t. e. 4542, Članski dokumenti ZKJ).

Tedaj se je vrnil v Slovenijo in bil od 29. 4. 1965 do 31. 5. 1967 član Izvršnega sveta SRS, od 9. 5. 1967 do 31. 1. 1975, ko se je upokojil, pa predsednik mandatno-imunitetne komisije republiškega zbora in predsednik komisije za vprašanja mednarodnih odnosov skupščine SRS. V njej je delal tudi po upokojitvi vse do smrti.

Poleg omenjenih in drugih odlikovanj je leta 1972 prejel tudi italijansko odlikovanje »Grand ufficiale« za zasluge pri razvijanju prijateljstva in leta 1974 red jugoslovanske zvezde z zlatim vencem. Poleg partizanske spomenice 1941 je dobil že leta 1951 tudi red narodnega heroja.

Suhoparni podatki iz uradnih življenjepisov, med katerimi so tisti iz prvih dni po vojni mnogo bolj povedni kot kasnejši, nam ne prikažejo v celoti življenja in dela Eda Brajnika. Zato naj jih dopolnimo še z nekaterimi ohranjenimi dokumenti, ki pričajo o življenju in delu tako med vojno kot po njej.

Kot je Brajnik že v svojem prvem življenjepis napisal, je bil človek akcije. Ni bil ravno teoretik, še najmanj partijsko podkovan, a zelo narodnostno zaveden, zato ga je kot sina Primorca kateri je že zaradi nepravične rapalske meje odšel v Jugoslavijo, italijanska okupacija Jugoslavije in Slovenije zelo prizadela. Ni izgubljal časa, in s svojimi srednješolskimi prijatelji je – sam tik pred maturo, organiziral tako imenovane borbene grupe, ki so vsak dan po Ljubljani izvajale napisne akcije, zbirale orožje, izvajale sabotaže, kot je bilo rezanje telefonskih žic in električnih vodov; Brajnik je v Šiški izobesil zastavo, zaradi česar si je kmalu prislužil obtožnico pred italijanskim vojaškim sodiščem, ki pa mu je sodilo v odsotnosti, saj je odšel v ilegalo in ga Italijani niso nikoli našli. Sodeloval je tudi v akcijah Narodne zaščite v Ljubljani, kot so bile napad na Finančni urad na Bregu v Ljubljani, zaseg 100 uniform v Mestnem domu in druge. O svojih akcijah v življenjepisih ali anketnih listih nikoli ni govoril, spomine nanje je obujal šele v jeseni svojega življenja, ko si je prizadeval, da bi zgodovina varnostno-obveščevalne službe v Sloveniji ostala opisana za mlajše rodove obveščevalcev in postala del slovenske vojaške zgodovine.

Kot varnostnik varnostno-obveščevalne službe je sodeloval tudi pri drugih akcijah, zato naj na kratko opredelimo, kaj je bila varnostno-obveščevalna služba. V Ljubljani jo je med drugo svetovno vojno 15. avgusta, torej dan pred Brajnikovim devetnajstim rojstnim dnevom, ustanovil

Centralni komite Komunistične partije Slovenije. Ob ustanovitvi se je imenovala obveščevalno-varnostna služba. Vse od ustanovitve do konca njenega delovanja jo je vodila Zdenka Kidrič - Marjeta ali Ana v dopisovanju s sovjetsko vojaško obveščevalno službo, saj se je skupaj z Ivanom Mačkom za obveščevalne funkcije že pred vojno leta 1936 šolala v Sovjetski zvezi. Leta 1942 se je preimenovala v Varnostno-obveščevalno službo Decembra 1941 je VOS vodil tričlanski kolegij, ko se je Zdenki Kidrič in Francu Ravbarju - Vitezu pridružil dr. Vito Kraigher - Marjan, kasneje ilegalno Stanko, ki je zbiral vojaške informacije. Aprila 1942 je bil namesto Franca Ravbarja, ki je bil imenovan za političnega komisarja alpske operativne cone in je januarja 1943 padel, za vodenje varnostne službe v kolegiju, v začetku leta 1943 preimenovanem v Centralno komisijo VOS, imenovan Edo Brajnik Štefan. Krajši čas je bil v centralni komisiji VOS Marko Pirjavec – Belin, ki je padel že 26. aprila 1943 v bitki na Golobarju.

Naloga VOS je bila zbiranje informacij v vrstah okupatorja in njegovih sodelavcev, tako v vojaški upravi kot v civilnih ustanovah, medtem ko so varnostniki izvajali sabotaže in diverzantske akcije, preprečevali delo nasprotnikov in jih tudi usmrtili brez sodb. Varnostno-obveščevalna služba je zbirala vojaške informacije tudi za zaveznike in jih posredovala tako v Sovjetsko zvezo Pavlu Mihailoviču Fitinu, ki je vodil 5. oddelek NKVD z vzdevkom Direktor kot tudi zahodnim zaveznikom Veliki Britaniji in Združenim državam Amerike oziroma njihovim vodstvom in obveščevalnim službam.⁵⁴

Najbolj znane akcije, pri katerih je Edo Brajnik sodeloval kot varnostnik in so bile povod za njegovo vključitev v vodenje varnostne službe, so bile: v letu 1941 usmrtitev italijanskega karabinerja in še dveh domnevnih izdajalcev ter usmrtitev Fanouša Emmerja,⁵⁵ ki je skušal v Sloveniji

⁵⁴ Dornik Šubelj Ljuba: *Vloga Ozne za Slovenijo pri prevzemu oblasti 1944–1946*, doktorska disertacija, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, str. 9–10 (neobjavljeno).

⁵⁵ Franc Emmer - Fanouš (? – 4. december 1941) se je že spomladi 1941 pridružil Slovenskemu narodnemu gibanju, ki ga je na katoliški strani ustanovil kaplan Franc Glavač. Bil je eden prvih protikomunističnih borcev; njegov namen je bil ustanoviti močno vojaško organizacijo, ki bi ob prihodu zahodnih zaveznikov začela akcije proti okupatorju, dotlej pa delovala predvsem proti komunistom. Več v: Mahmutović Jasmin *Četništvo na Slovenskem 1941–1945 kot vojaška formacija*, diplomatska naloga na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2003. Gl.

ustanoviti tako imenovane slovenske enote SS – Slovensko stražo, in v letu 1942 usmrtitev Avgusta Praprotnika,⁵⁶ ki je financiral oborožitev enot Militia Volontaria Anti Comunista, bolj znanih pod imenom vaške straže ali v dokumentih VOS-a bela garda.

Med manj uspešne se štejeta: atentat na Leona Rupnika, v katerem pa je bil ta zgolj ranjen, in neuspelo reševanje iz zapora Mihe Marinka, Toneta in Vide Tomšič in Pepce Kardelj.⁵⁷ Ena najbolj uspešnih akcij je bila rešitev Zdenke Kidrič iz ljubljanske bolnišnice, kjer se je zdravila pod stražo.

Po odhodu iz Ljubljane maja 1943 ni več opravljal varnostnih funkcij, ampak zgolj obveščevalne. Do kapitulacije Italije, ko se je posvetil razvijanju obveščevalne mreže v tujini, je po potovanju po Primorskem podrobno opisal stanje po posameznih večjih krajih, razpoloženje ljudi in ob sami kapitulaciji uspešno vodil posamezne akcije razoroževanja italijanske vojske in oboroževanja nastajajočih partizanskih enot.

Brajnikovo življenje in delo bi lahko razdelili na več obdobj. Prvo obdobje sovpada z začetkom sodelovanja v odporiškem gibanju in zajema čas od italijanske zasedbe Ljubljane do njegovega odhoda na osvobojeno ozemlje po kapitulaciji Italije. Na osvobojenem ozemlju je razpletel pomembno obveščevalno mrežo.

Drugo obdobje se je začelo s prehodom iz varnostne na obveščevalno funkcijo. Začel ga je že s svojimi poročili o vojaški situaciji na Primorskem pred kapitulacijo Italije, v katerih je kot vodja sektorja Š kar pomeni špijonaža, poročal o stanju v Italiji Marjeti – Zdenki Kidrič.⁵⁸ Ta je sporočila posredovala na eni strani sovjetski obveščevalni službi, ki so jo v dopisih označevali kot Direktorja, in na drugo strani zahodnim zaveznikom, ki pa so v času pred kapitulacijo Italije na območje Slovenije že poslali tudi svoje obveščevalce, Primorce. Ker so Britanci poslali obveščevalce tako k partizanom kot k obveščevalni službi Jugoslovanske vojske v domovini, so par-

tizani postali nanje pozorni; niso jim zaupali, in za marsikoga od njih se je patriotsko delo končalo tragično.⁵⁹

Brajnik je obveščevalno delo po razpustu varnostno-obveščevalne službe nadaljeval kot vodja oddelka za inozemstvo odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, a je v Sloveniji ostal le še dobra dva meseca. Maja 1944 je odšel z Ivanom Mačkom Matijo v Drvar, doživel napad na Vrhovni štab, bil priča ustanovitvi nove organizacije OZNE – Oddelka za zaščito naroda za Jugoslavijo, ki je, nasprotno kot v Sloveniji, postala del vojske, saj je spadala pod poverjenišтво za ljudsko obrambo; potem je preko Visa odšel v Beograd, kjer je nadaljnjih dvajset let delal v Upravi državne varnosti za Jugoslavijo, ves čas na protiobveščevalnih nalogah. Sprva je delal v I. odseku OZNE za Jugoslavijo, ki ga je vodil Maks Baće. Ko je V. odsek prevzel vlogo protiobveščevalne zaščite, je postal njegov vodja. Naloga tega odseka je bila nadzor nad britansko, ameriško in francosko obveščevalno službo, ne pa tudi nad sovjetsko, saj je bila OZNA ustanovljena po vzgledu SMERŠA (Smrt špijonom) – protiobveščevalne organizacije in tudi s pomočjo ruskih inštruktorjev, oficirjev NKVD. Po preoblikovanju OZNE v Upravo državne varnosti ki je zdaj (kot med vojno v Sloveniji) postala del ministrstva za notranje zadeve, medtem ko je tretji odsek kot KOS – protiobveščevalna služba ostal še vedno v ministrstvu za obrambo, je Brajnik začel delati v novoustanovljenem tretjem odseku UDV, bolj znane z imenom Udba ki je bil prav tako zadolžen za protiobveščevalno delo. Ena od nalog tega odseka je bila rekonstrukcija nemške nacistične obveščevalne mreže pred in med vojno, da bi se lahko borili proti njej tudi po vojni. Po sporu z Informbirojem je objekt protiobveščevalne zaščite postala tudi dejavnost sovjetskih misij, ustanov in organizacij, ki so v času vojne ali po njej bile z njimi v stiku.

To je bil čas, ko je Edo Brajnik začel sodelovati z Yeshajahujem Danom, saj sta spremljanje izseljevanja Judov preko Jugoslavije in pomoč pri tem spadala med njegove delovne zadolžitve. Sklep o pomoči je bil seveda sprejet na najvišjem mestu – v dogovoru Tita in Aleksandra Rankoviča, ki je bil vodja OZNE in UDBE, medtem ko je Edo Brajnik operativno

tudi Griesser-Pečar Tamara *Razdvojeni narod*, MK Ljubljana 2004, str. 202.

⁵⁶ Avgust Praprotnik, (5. 10. 1891 – 20. 2. 1942), slovenski bankir in podjetnik. Po okupaciji leta 1941 je postal zapnik Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Gl. Žarko Lazarevič, *Avgust Praprotnik – bančnik in industrialec*. Bančni vestnik, št. 1, 2, str. 77–79.

⁵⁷ ARS, AS 1589, t. e. 4542, Članski dokumenti, biografija kot predlog za odlikovanje z redom narodnega heroja.

⁵⁸ Jevnikar Ivo: *Poročila Eda Brajnik iz Primorske*, Mladika Trst, leto 2008, št. 1–4.

⁵⁹ Earl John: *Cena domoljubja. SOE in MI6 na stičišču Italijanov in Slovencev med drugo svetovno vojno*, Mladika 2009.

izvajal prevzete naloge. O tej temi v nobenem od svojih življenjepisov ni navajal podrobnih podatkov, ampak jih je opredelil le kot »delo na terenu: opravljanje operativnih nalog«.

Brajnikovo protiobveščevalno delo je zajemalo od leta 1952 dalje tudi organiziranje protiobveščevalne mreže na jugoslovanskih veleposlaništvih v tujini. Glede na spor z Informbirojem in prekinitve s Sovjetsko zvezo je bilo treba protiobveščevalno zaščitno na novo zastaviti. Kakor lahko beremo v dokumentu, ki se nanaša na razčiščevanje v zvezi z Brionskim plenumom, kjer je z Brajnikom razgovor opravljal Karel Forte, je Brajnik pri delu na veleposlaništvih naletel na mnoge nepravilnosti in povezave mimo predpisanih. Najbolj ga je motil poskus nadzora po partijski liniji, kjer se je Ranković skušal vsiliti kot »spiritus agens« in s svojimi sodelavci, predvsem namestnikom Stefanovićem, izdelati svojo mrežo, torej obveščevalno službo v obveščevalni službi. Ker je bila tudi Brajnikova žena Zdenka v tem času zaposlena pri spremljanju prisluškovanja, kot je razvidno iz enega od dokumentov, ki so sicer bili že objavljeni in jih hrani Arhiv Jugoslavije, so bile te ugotovitve, s katerimi je seznanil Tita, tudi eden od povodov za Brionski plenum.

Nesoglasja v obveščevalni službi so se po Brajnikovem mnenju začela že leta 1958, ko je začel opozarjati, da je služba preveč zaprta in da njene informacije ne pridejo do tistih, ki bi jih potrebovali za obveščevalno delo. Leta 1961 je Brajnik prevzel delo pomočnika šefa protiobveščevalne službe in ga opravljal do leta 1963, ko je sklenil oditi iz Beograda, ker se ni strinjal, da so službo prisluškovanja ločili od protiobveščevalne zaščite, in tako je postala Udba v Udbi ter je imela celo svoj arhiv. Njegovi prošnji za premestitev leta 1962, ko je zbolel v Sovjetski zvezi, niso bili pripravljene ugoditi. Končno so ga leta 1965 premestili v Ljubljano. Leta 1965 je bil po posredovanju prijatelja Yeshayahuja Dana operiran na srcu pri slovitem srčnem kirurgu DeBakeyju in nato še enkrat, leta 1967, ko se mu je stanje ponovno poslabšalo.

V času po prihodu v Slovenijo, kar lahko označimo kot tretje obdobje v njegovem življenju, je delal v izvršnem svetu predvsem za izboljšanje položaja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji in Avstriji. Hkrati pa je ves čas, kot nam pričajo objavljeni dokumenti, vzdrževal stike z Yeshayahujem Danom tudi po prekinitvi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Izraelom.

Do prekinitve diplomatskih odnosov je prišlo 13. junija 1967,⁶⁰ ko je v poslanici, ki je bila izročena izraelskemu veleposlaniku Avigdorju Daganu, jugoslovanska stran ugotovila, da izraelska vlada ni upoštevala jugoslovanskega opozorila z dne 11. junija, da naj ustavi agresijo na arabske države. Vojna se je po dalj časa trajajočih incidentih na meji s Sirijo začela 5. junija 1967, ko so bila že po nekaj urah onesposobljena vsa letališča in uničen večji del letal arabskih držav. Izrael je zagospodaril v zraku. Posledica izraelske zmage v vojni je bila torej prekinitve diplomatskih odnosov. Jugoslavija oz. predsednik Tito se je za to dejanje odločil po obisku v Moskvi 9. junija 1967, kamor je bil povabljen na sestanek voditeljev komunističnih partij in vlad evropskih socialističnih držav; to je bil prvi tak sestanek, ki se ga je udeležil, saj je dotlej udeležbo vedno odklanjal. Na moskovskem sestanku so se odločili, da vse socialistične države, vključno z Jugoslavijo, prekinejo diplomatske odnose z Izraelom. Edina, ki te odločitve ni sprejela, je bila Romunija.

Kljub prekinitvi diplomatskih odnosov so bili na državnem sekretariatu za zunanje zadeve mnenja da se ta ne nanaša na ostale odnose, kot so na primer trgovinski. Zato so Avstrijo izbrali kot državo, ki je zastopala interese Jugoslavije v Izraelu, saj je že prej zastopala tudi interese Bolgarije in Češkoslovaške republike. Izraelske interese v Jugoslaviji je zastopala Belgija, čeprav so se za to najprej dogovarjali z Norveško.

Očitno je po nalogu zveznega sekretariata za zunanje zadeve tudi Edo Brajnik še naprej sodeloval z Yeshayahujem Danom, o čemer priča v tej številki Virov objavljena korespondenca oziroma Brajnikova poročila o srečanjih, ki jih je pošiljal vsakokratnemu ministru za zunanje zadeve; leta 1974 je bil to Miloš Minić. Stike sta pogosto vzdrževala v Avstriji na Dunaju, kjer je Yeshayahu Dan bival, ali tudi v Švici.

Hkrati pa je vzdrževanje teh stikov, ki so potekali seveda skrito pred očmi javnosti, pri tistih, ki so se čutili poraženi na Brionskem plenumu in so tudi sicer zastopali prosovjetska stališča, pomenilo velik problem za Eda Brajnika, saj so ga obtoževali neupravičenega bogatenja – prav zlorabe, na katero je sam naletel

⁶⁰ A. Lebl, Prekid diplomatskih odnosa SFRJ Izrael 1967. godine, *Tokovi istorije*, Časopis Instituta za noviju istoriju Srbije 1–4/2001, str. 39–75.

tako v službi državne varnosti kot pri vojaški obveščevalni službi.

Po svoji službeni dolžnosti je posredoval pri mnogih stikih v korist Izraela – tudi pri posredovanju orožja, a nikoli se pri tem ni osebno okoristil. Prav tako je bila v času neposredno po vojni Jugoslavija edina država vzhodnega bloka, ki za dovolitev izselitve Judov preko svojega teritorija ni zahtevala denarja, v nasprotju z Romunijo, Bolgarijo in Madžarsko, kasneje pa tudi Sovjetsko zvezo, ki so zahtevale velika finančna sredstva za vsakega posameznega izseljenega Juda.

V prekinitev stikov bila vpletena Sovjetska zveza. Leta 1967 je bil v Pragi ubit predstavnik Svetovnega judovskega kongresa, ki so ga očitno zamenjali za Shaikeja Dana, kar je bilo dodatna utemeljitev za popolno tajnost stikov med Brajnikom in Danom, o katerih ni smel vedeti nihče iz jugoslovanskih obveščevalnih služb. Iz dokumentov je razvidno, da je bil s stiki le seznanjen eden Brajnikovih povojnih sodelavcev, Djordje Andjelković, po narodnosti Srb in med drugo svetovno vojno četnik. Ta je bil v času Brionskega plenuma zaprt na Reki in je imel svoje zamere do Brajnika, po mnenju preiskovalcev beograjske službe državne varnosti pa je pri svojem prekupevanju bogato izkoriščal tudi stike s sovjetsko obveščevalno službo. Zato je obtoževal Brajnika in celo slovensko politično vodstvo. Po njegovem tajnem imenu Vrh, pod katerim so ga zasliševali in pridobivali za sodelovanje v Srbiji oz. v Beogradu proti Sloveniji, se je tudi vsa obveščevalna akcija imenovala »Vrh«. Njeni »dosežki« so sestavljali »Zeleno knjigo«, kjer so bile zbrane obtožbe v glavnem proti slovenskemu vodstvu v zvezi z oboroževanjem Teritorialne obrambe in pridobivanjem nelegalnih sredstev za nabavo orožja. Te obtožbe so potem bile obravnavane na političnih forumih, kot je razvidno iz dokumentov, in Brajnik je, da bi se obranil obtožb, a hkrati ne bi dekonspiriral svojih stikov, slovensko politično vodstvo seznanil z zgodovino svojih stikov z Izraelom. Obtožbe, ki jih je bil deležen, so ga zaznamovale in vplivale na poslabšanje njegovega zdravstvenega stanja. Vseeno pa je tudi še po Titovi smrti leta 1980 bil naprošen za vzdrževanje zveze z Danom.

V zadnjem obdobju pred smrtjo se je Brajnik posvetil zbiranju pričevanj o dejavnosti varnostno-obveščevalne službe med drugo svetovno vojno v Sloveniji. Bil je pobudnik za spominsko in strokovno preučevanje tega obdobja, da bi na podlagi dokumentov in spominov v celoti obdelali čas odpora proti okupatorju. In na podlagi izkušenj predvsem Narodne zaščite je bilo vnesenih precej sprememb v Zakon o splošnem ljudskem odporu in družbeni samozaščiti, ki sta bila v Slovenija v teoriji in praksi precej drugačna kot v drugih republikah, kar seveda ni bilo pogodu Jugoslovanski ljudski armadi.

Brajnik je umrl v Ljubljani 3. decembra 1983 in bil pokopan na Žalah z najvišjimi častmi.

TEHNIČNE OPOMBE O IZBORU DOKUMENTOV IN TRANSKRIPCJI TEKSTOV

Dokumenti, izbrani za objavo, so iz dveh fondov, ki ju hrani Arhiv Republike Slovenije: fond AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve in fond AS 1589 Centralni komite Zveze komunistov Slovenije.

Dokumente sem razvrstila v pet vsebinskih sklopov. Prvi objavljeni dokument, ki je edini v angleškem jeziku, je iz fonda AS 1931, ki je v gradivu, pripravljenem za obtožnico v Nagodetovem procesu⁶¹ proti dr. Borisu Furlanu,⁶² med materiali, zaplenjenimi pri hišni preiskavi v arhivu jugoslovanske emigrantske vlade, hranil tudi pismo političnega sekretarja Svetovnega judovskega kongresa generalu Vladimirju Velebitu. Dokument je preveden v slovenščino.

V drugem sklopu dokumentov je osem dokumentov, ki se nanašajo na sodelovanje Eda Brajnika in Shaikeja Dana med leti 1967–1973. Od tega je sedem dokumentov v fondu AS 1589/IV, t. e. 34 Centralni komite Zveze komunistov Slovenije kot priloga t. i. Zelene knjige, saj originali, ki jih je Edo Brajnik predal arhivu MNZ, niso bili predani. Objavljena je ena od 14 prilog Zeleni knjigi. Priključen je še en dokument, ki je ohranjen v fondu AS 1931, t. e. 1404 v t. i. rdeči mapi, ki priča o nadaljnjem sodelovanju med Brajnikom in Danom vsaj do leta 1980.

Vsi dokumenti, ki so v srbohrvaškem jeziku, so prevedeni v slovenščino.

Tretji sklop vsebuje deset dokumentov Službe državne varnosti, ki se nanašajo na razčiščevanje Brajnikove vloge v stikih z Izraelom potem, ko je Brajnik v Sloveniji bil član slovenskega izvršnega sveta in poslanec v ljudski skupščini. Deloma so v gradivu fonda AS 1589 CK ZKS, deloma pa v fondu AS 1931, RSNZ. Če so bili v srbohrvaščini, so prevedeni v slovenščino.

Četrti sklop vsebuje enajst dokumentov, ki se nanašajo na Brajnikovo obrambo pred obtož-

bami in na zlorabe v Službi državne varnosti do leta 1966; Brajnik jih je predal MNZ, kjer jih tudi hranijo v fondu AS 1931, RSNZ, t. e. 1404.

V zadnjem sklopu so trije dokumenti, ki pričajo o Brajnikovi vlogi na Brionskem plenumu. Dva dokumenta sta iz Arhiva Jugoslavije, AJ 507/II/28, in sta že bila objavljena. Priložena sta v slovenskem prevodu. Zadnji dokument je iz zapuščine Karla Forteja, preiskovalca in člana preiskovalno-tehnične komisije ZSNZ, ki je preiskovala zlorabe oblasti z namenom politične zarote, v razgovoru z Edom Brajnikom je razčiščeval ozadja dogodkov, ki so pripeljali do Brionskega plenuma.

Če je v dokumentih besedilo pisano z velikimi črkami – običajno pri priimkih oseb – je to v tekstu ohranjeno.

Objavljeno je vse gradivo iz fonda AS 1931, RSNZ, t. e. 1404, označeno v prevzemnem zapisniku kot Materialni arhiv, dodatek III rdeča mapa, ki je bilo prevzeto od SOVE leta 2000, leta 2001 pa je bilo s sklepom vlade Republike Slovenije št. 03-03/2001-1 odprto za javnost. V isti tehnični enoti so še druga gradiva, ki se nanašajo na Brionski plenum, akcijo »Vrh« in sejo sveta za zadeve DV SFRJ, in niso objavljena.

Iz zapuščine Karla Forteja je objavljen le razgovor z Edom Brajnikom, v okviru dokumentacije o letu 1966 pa so še: poročilo preiskovalno-tehnične komisije ZSNZ, delni zapisnik razširjene seje IK CK ZKJ iz leta 1962 ter odmevi na Brionski plenum.

Iz fonda AS 1589/IV, t. e. 34 t. i. Zelena knjiga pa je objavljena priloga 14, medtem ko celotno gradivo obsega dve šapirografirani knjigi; priloge so v drugi knjigi.

Gradivo je javnosti dostopno vse od priključitve bivšega arhiva CKZKS Arhivu Republike Slovenije leta 1990 in je bilo delno objavljeno leta 1999. Prav tako sta bila leta 1999 objavljena oba dokumenta iz Arhiva Jugoslavije, ki sta tu objavljena v slovenskem prevodu.

Zahvaljujemo se Arhivskemu društvu Slovenije, da je izbor dokumentov uvrstilo v svoj program, uredniškemu odboru na čelu z dr. Zdenko Bonin in dr. Zdenku Čepiču pa za recenzijo teksta ter pripombe, ki so bile upoštevane pri pripravi za objavo.

⁶¹ Nagodetov proces je bil politični proces proti dr. Črtomirju Nagodetu in soobtožencem leta 1947, ki so bili v tajnem delu procesa obtoženi vohunjenja za Zahod in protidržavnega delovanja. Nagode je s Staro pravdo, liberalno stranko, bil leta 1941 član OF, kasneje pa se ni strinjal z vodilno vlogo komunistične stranke. Po vojni skušal obnoviti večstrankarski sistem in opozarjal na kršenje človekovih pravic. Obsojen je bil in usmrčen, mnogi drugi pa obsojeni na zaporne kazni. Leta 1991 je bil proces razveljavljen.

⁶² Boris Furlan (1894–1957), pravnik in med vojno minister v vladi Tito-Šubašić, obsojen na Nagodetovem procesu.

I. DOKUMENT SVETOVNEGA JUDOVSKEGA KONGRESA S PROŠNJO MARŠALU TITU ZA REŠITEV JUDOV IZ MADŽARSKE PRED HOLOKAVSTOM LETA 1944⁶³

Dokument št. 1:

Prošnja Svetovnega judovskega kongresa maršalu Titu

WORLD JEWIS CONGRESS
CONGRESS HOUSE
EUROPEAN DIVISION
55, NEW CAVENDISH STREET
ALM/MF/75/80 LONDON, W. 1.
Telephone Welbeck 1314
May 22nd, 1944
Urgent and Confidential.
General Vladimir Velebit,
Savoy Hotel (Room 365),
Strand, W.C. 2.

Dear General Velebit

We have learned with regret that owing to your early departure, it will not be possible for us to have an interview with you, as we hope Mr. Bicanic⁶⁴ might arrange.

We were most anxious to discuss with you the grave situation of the Jews in Hungary since the German occupation of that country, and the help that could be given by the Forces of Marshal Tito in the work of rescuing Jews in Hungary from the terror of German persecution and extermination.

The only possibility for Jews in Hungary to escape from the German terror is into Yugoslavia. This could only be done in an effective way with the support and assistance of Marshal Tito's organisation. There can be no doubt, that if the Forces at the disposal of Marshal Tito could lend assistance in an organised way, many Jews could be saved. Indeed, the only effective means of rescuing Jews from Hungary is through the active and organised aid of Marshal Tito's forces.

The Germans have begun in Hungary the measures preparatory to mass deportation and eventually extermination of Jews. They have called for the registration of Jews and given other orders which we now know are the preliminaries to a mass anti-jewish terror. It is a matter of extreme urgency that the Jews in Hungary should be warned and advised to avoid falling into German trap and that they should avoid registration and take other means to evade the Germans. It is not possible to give such advice and warning in any public way and it is, therefore, essential that such clandestine means as are available should be used for this purpose.

Undoubtedly, Marshal Tito has the possibilities, through his various connections, of transmitting and spreading among the Jews in Hungary advice to Jews to take every means to avoid their falling victim to the Germans.

We would, therefore urge most earnestly that on your return to Yugoslavia you may take up this matter with Marshal Tito, with our request that he may issue instructions to the Forces under his command and to the organisations at his disposal to give every possible aid to enable Jews to cross the Hungarian frontier into Yugoslavia and that he may, also, instruct his representatives and associates in Hungary to convey – by every means at their disposal – advice to the Jews to avoid their falling into the hands of the Germans and actively to assist them in doing so.

⁶³ Arhiv Republike Slovenije, AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve a.š. 580, 80-1 Nagodetov proces, Dr. Boris Furlan, Material, zaplenjen pri hišni preiskavi (Arhiv jugoslovanske emigrantske vlade), str. 7848–49 (dalje ARS, AS 1931).

⁶⁴ Rudolf Bičanić (1905–1968) ekonomist in univerzitetni profesor v Parizu in Zagrebu, med vojno v Londonu viceguverner Narodne banke Jugoslavije.

We are sure that we need not to impress upon you the grave urgency of this matter. There are about 800.000 Jews in Hungary, very many of them are able-bodied men and woman who would, undoubtedly, be of great importance to the War effort of Marshal Tito's Forces.

We have already placed suggestions on similar lines before the British and American Governments, with the request that they should transmit them to Marshal Tito. No doubt, this has been done. The purpose of this communication, therefore, is to reinforce that request and to take advantage of your personal presence in London to convey the appeal of the World Jewish Congress, through you, to Marshal Tito himself.

Your faithfully

A. L. Easterman
Political Secretary

7848

WORLD JEWISH CONGRESS.
EUROPEAN DIVISION. -S- CONGRESS HOUSE,
55, NEW CAVENDISH STREET,
LONDON, W.1.
TELEPHONE: WELBECK 1314.

AIE/MF/75/80. **A354663**
May 22nd, 1944.

Urgent and Confidential.

General Vladimir Velebit,
Savoy Hotel (Room 365),
Strand, W.C. 2.

Dear General Velebit,

We have learned with regret that owing to your early departure, it will not be possible for us to have an interview with you, as we hoped Mr. Bicanec might arrange.

We were most anxious to discuss with you the grave situation of the Jews of Hungary since the German occupation of that country, and the help that could be given by the Forces of Marshal Tito in the work of rescuing Jews in Hungary from the terror of German persecution and extermination.

The only possibility for Jews in Hungary to escape from the German terror is into Yugoslavia. This could only be done in an effective way with the support and assistance of Marshal Tito's organisation. There can be no doubt that if the Forces at the disposal of Marshal Tito could lend assistance in an organised way, many Jews could be saved. Indeed, the only effective means of rescuing

*Dopis Svetovnega judovskega kongresa generalu Vladimirju Velebitu z dne 22. 5. 1944
(AS 1931, t. e. 580).*

Prevod dokumenta:

Svetovni judovski kongres
Oddelek za Evropo
ALM/MF/75/80
22. maj 1944
Nujno in zaupno

General Vladimir Velebit
Hotel Savoy (soba 385)
Strand, W. C. 2

Dragi general Velebit

Z obžalovanjem smo izvedeli, da zaradi Vašega zgodnjega odhoda ne bo mogoče, da bi se pogovorili z Vami, kot smo upali, da bo to uredil gospod Bičanić.

Zelo si želimo, da bi se z vami pogovorili o težkem položaju Judov na Madžarskem po nemški okupaciji te države in o pomoči, ki bi jo lahko dale sile pod poveljstvom maršala Tita pri delu v zvezi z reševanjem Judov na Madžarskem pred nemškim terorjem in grožnjo iztrebljenja.

Edina možnost za Jude na Madžarskem, da pobegnejo nemškemu terorju, je v Jugoslaviji. To pa je možno storiti uspešno le ob pomoči in sodelovanju organizacije maršala Tita. Nobenega dvoma ni, da bo mnogo Judov lahko rešenih na organiziran način le ob pomoči sil pod poveljstvom maršala Tita. Resnično je edini uspešen način za reševanje Judov iz Madžarske s pomočjo aktivne in organizirane pomoči sil maršala Tita.

Nemci so na Madžarskem začeli izvajati ukrepe za pripravo množičnih deportacij in možnega iztrebljanja Judov. Zahtevajo registracijo Judov in izdajajo navodila, za katera vemo, da jim sledi množični protijudovski teror. Zato je zadeva izjemno nujna, da Jude na Madžarskem opozorimo in jim svetujemo, naj se ne dajo ujeti v nemško past in da naj se izognejo registraciji in uporabijo tudi druge načine, da se izognejo Nemcem. Takšnih navodil ne moremo dati na kakršenkoli način javno, zato je bistveno, da za ta namen uporabimo takšna tajna sredstva.

Nedvomno ima maršal Tito možnosti, da preko svojih raznovrstnih zvez prenese in razširi med Jude na Madžarskem nasvet, da naj uporabijo vsa sredstva, da se izognejo temu, da bi postali žrtve Nemcev.

Zato vas kar najbolj nujno prosimo, da ob svoji vrnitvi v Jugoslavijo to zadevo predstavite maršalu Titu in ga seznanite z našim predlogom, naj da navodila silam pod svojim poveljstvom in organizacijam, ki so mu na voljo, naj dajo vso možno pomoč, s katero bodo omogočili Judom, da odidejo čez madžarsko mejo v Jugoslavijo, in da bi dal tudi navodila svojim predstavnikom in zvezam na Madžarskem, naj – z vsemi sredstvi, ki so jim na voljo – razširijo nasvet Judom, naj se izognejo temu, da bi padli v roke Nemcem, in naj jim aktivno pomagajo pri tem.

Prepričani smo, da nam ni treba poudarjati velike nujnosti te zadeve. Gre za okrog 800.000 Judov na Madžarskem, med katerimi so mnogi telesno sposobni moški in ženske, ki bi bili nedvomno zelo pomembni za vojna prizadevanja sil maršala Tita.

Pobudo smo po podobnih poteh že prej posredovali britanski in ameriški vladi z željo, da jo prenesejo maršalu Titu. Ne dvomimo, da so to storili. Namen te komunikacije je torej samo ponovno poudariti ta predlog in uporabiti Vašo osebno prisotnost v Londonu, da posredujemo ta poziv Svetovnega judovskega kongresa preko Vas samemu maršalu Titu.

Vaš vdani

A. L. Easterman
Politični sekretar

II. DOKUMENTI O SODELOVANJU EDA BRAJNIKA IN DANA YESHUYAHUJA

Dokument št. 2.⁶⁵

Pismo Eda Brajnika Milošu Miniću⁶⁶ 28. februarja 1974

Miloše zdravo!

Žao mi je, da moram da te uznemiravam. Telefonirao sam Ti, obečao objašnjenje zašto mi je nemo- guče, da dalje održavam vezu sa Danom.

Pre nekoliko dana pozvao me zamenik republičkog sekretara za unutrašnje poslove SR Slovenije i rukovodilac Državne bezbednosti drug Zemljarič⁶⁷ i zvanično tražio, da objasnim svoje veze sa Izraelom. Objasnio mi je, da je Državna bezbednost grada Beograda avgusta 1973 započela postupak u kojem se pored drugih stvari, koje se ne odnose na mene, istražuju i moji kontakti sa Izraelom. Prema materijalima, koje su dobili iz DB⁶⁸ Beograda, ja rukovodim u Sloveniji švercom sa Izraelom.

Drugu Zemljariču kao i republičkom sekretaru za unutrašnje poslove drugu Orožnu⁶⁹ stavio sam na uvid zabeleške i drugu dokumentaciju o mojim vezama sa Danom. /Kopiju tog materiala šaljem drugu Zoriću,⁷⁰ da popuni svoju dokumentaciju./ Objasnio sam, a to se iz materiala vidi, da sam vezu održavao sa znanjem i po uputstvima SSIP-a i njegovog rukovodstva. U Sloveniji drugovi Popit⁷¹ i Kraigher⁷² bili su upoznati da te veze održavam.

Drugovi Orožen i Zemljarič obavestili su me, da je formirana komisija Izvršnog biroa CK SKJ,⁷³ koja treba da ispita ovaj slučaj. Komisijom rukovodi drug Jure Bilić. Takođe su me obavestili, da ću imati mogućnost, da toj komisiji pružim sva potrebna objašnjenja.

Od IV. plenuma⁷⁴ dalje optužuju me, da sam Rankovićevec, da znam, gde se u inostranstvu nalaze Rankovićeve⁷⁵ tajni fondovi, da sam zapadni i izraelski agent. Osim toga navodi se, da je kontraobaveštajna služba Državne bezbednosti, kojom sam dugo rukovodio, bila prozapadno orientirana i da su se u nju infiltrirali zapadni agenti i slično /izjava bivšeg saveznog sekretara za unutrašnje poslove Radovana Stijačića/. Sa aluzijama na moje veze sa Izraelom iz Beograda su upućivana u Sloveniju i anonimna pisma. U Sloveniji su takođe proturane optužbe o tome, da radim za Izrael. Osam godina pokušavam uzalud da rasčistim te i druge iskonstruisane optužbe.

Očito postoje snage, kojima je moja veza sa Danom poznata još od ranije i koje su spremne, da u cilju verovatno ne samo moje kompromitacije čak da to provale. Zbog toga je jasno, da sam došao do zaključka, da je najbolje da prekinem svaku vezu sa Danom iako sam potpuno svestan važnosti dobijenih informacija. Danu ću objasniti, da iz zdravstvenih razloga ne mogu doći na sastanak.

⁶⁵ Arhiv Republike Slovenije, AS 1589/IV, Predsednikova dejavnost, t. e. 2634/34, Zelena knjiga, priloga 14 (dalje ARS, AS 1589/IV, t. e. 2634/34).

⁶⁶ Miloš Minić (1914–2003), organizator NOVJ od 1941, srbski general, po vojni javni tožilec Srbije, minister v vladi Srbije in med drugim tudi zvezni sekretar za zunanje zadeve.

⁶⁷ Janez Zemljarič (r. 1928) slovenski pravnik in politik, od 1973–1980 v RSNZ, od 1978–80 republiški sekretar za notranje zadeve Slovenije.

⁶⁸ Državna bezbednost – državna varnost.

⁶⁹ Marjan Orožen (r. 1930) slovenski politik, od 1973 do 1978 republiški sekretar za notranje zadeve Slovenije.

⁷⁰ Miloš Zorić.

⁷¹ France Popit (r. 1921), nosilec spomenice 1941, član slovenske in jug. vlade, predsednik CKZKS od 1982 in predsednik predsedstva SRS 1984–1988.

⁷² Sergej Kraigher (1914–2001), slovenski partizan, častnik in prvoborec, 1974 predsednik predsedstva SRS, 1981–82 predsednik predsedstva SFRJ.

⁷³ Centralni komite Saveza komunista Jugoslavije – centralni komite zveze komunistov Jugoslavije.

⁷⁴ Brionski plenum ali IV. seja CK ZKJ 1. julija 1966 na Brionih.

⁷⁵ Aleksandar Ranković (1909–1983), srbski komunist, prvoborec, odlikovan z redom narodnega heroja, član VŠ NOV in POJ, od 1944 načelnik OZNE za Jugoslavijo, zvezni notranji minister 1945–1953, podpredsednik FLRJ 1963–1966, po Brionskem plenumu zaradi obtožb o zlorabi službe državne varnosti v politične namene odstranjen iz političnega življenja, a služba, ki jo je ustanovil, ga je spremljala vse do smrti.

O svim ovim problemima sam posle moga objašnjenja u Republičkom sekretariatu za unutrašnje poslove SR Slovenije razgovarao i sa drugom Popitom. On mi je isto svetovao, da tako postupim i da tebe lično i SSIP⁷⁶ obavestim, da nisam više spreman da održavam vezu sa Danom.

Meni je jako žao što se sve ovo desilo, jer si se Ti lično do mene uvek odnosio po svim pitanjima sa punim poverenjem. Uveren sam, da možeš shvatiti, da su optužbe, sumnje i insinuacije, koje stalno nailaze i obnavljaju se tokom godina pored ostalog takvi stresovi, koji mogu uzdrmati kudikamo zdravijeg čoveka od mene. Umoran sam od svega toga.

Izvini, što te opterećujem svojim problemima, ali sam morao da Ti objasnim detaljnije moju odluku.

Želim da te uskoro vidim zdravog.

Mnogo te pozdravlja

Brajnik

Ljubljana, 28. februara 1974

Podpredsedniku saveznog izvršnog veća
Saveznom sekretaru za inostrane poslove
drugu Milošu Miniću
Beograd

Prevod dokumenta:

Miloš, zdravo!

Žal mi je, da te moram vznemirjati. Telefoniral sem ti in obljubil pojasnilo, zakaj ne morem več vzdrževati zveze z Danom.

Pred nekaj dnevi me je poklical namestnik republiškega sekretarja za notranje zadeve SR Slovenije in vodja državne varnosti tovariš Zemljarič in uradno zahteval, da pojasnim svoje zveze z Izraelom. Pojasnil mi je, da je Državna varnost (DV) mesta Beograda avgusta 1973 začela postopek, v katerem, poleg ostalih stvari, ki se ne nanašajo name, preiskujejo tudi moje zveze z Izraelom. Po gradivih, ki so jih dobili iz DV⁷⁷ mesta Beograda, vodim v Sloveniji tihotapljenje z Izraelom.

Tovarišu Zemljariču in republiškem sekretarju za notranje zadeve tovarišu Orožnu sem dal na vpogled beležke in drugo dokumentacijo o svojih zvezah z Danom. /Kopijo tega materiala pošiljam tovarišu Zoriću, da dopolni svojo dokumentacijo./ Pojasnil sem, da se iz gradiva vidi, da sem zvezo vzdrževal z vednostjo in po navodilih ZSZZ⁷⁸ in njegovih vodij. V Sloveniji sta bila tovariša Popit in Kraigher seznanjena, da vzdržujem te zveze.

Tovariša Orožen in Zemljarič sta me obvestila, da je ustanovljena komisija Izvršnega biroja CK ZKJ,⁷⁹ ki bo proučila ta primer. Vodja komisije je tovariš Jure Bilić. Prav tako so me obvestili, da bom imel možnost, da tej komisiji dam vsa potrebna pojasnila.

Od IV. plenuma dalje me obtožujejo, da sem rankovićevec, da vem, kje v tujini so Rankovićeve tajni fondi, da sem zahodni in izraelski obveščevalec. Poleg tega navajajo, da je protiobveščevalna služba državne varnosti, ki sem jo dolgo vodil, bila prozahodno orientirana in da so se vanjo infiltrirali zahodni agenti in podobno /izjava bivšega zveznega sekretarja za notranje zadeve Radovana Stijačiča/. Z namigi na moje zveze z Izraelom so iz Beograda pošiljali tudi anonimna pisma v Slovenijo. Tudi v Sloveniji so se pojavljale obtožbe o tem, da delam za Izrael. Osem let zaman poskušam razčistiti te in druge skonstruirane obtožbe.

⁷⁶ Savezni sekretariat za inostrane poslove – zvezni sekretariat za zunanje zadeve.

⁷⁷ Državna varnost.

⁷⁸ Zvezni sekretariat za zunanje zadeve.

⁷⁹ Centralni komite zveze komunistov Jugoslavije.

Miloš Lehar!

Žao mi je, da moram da Te usnomiravam. Telefonirao sam Ti, obećao objašnjenje zašto mi je nemoguće, da dalje održavam vezu sa Danom.

Pre nekoliko dana pozvao me zamonik republičkog sekretara za unutrašnje poslove SR Slovenije i rukovodioc Državne bezbednosti drug Zemljarič i zvanično tražio, da objasnim svoje veze sa Izraelom. Objasnio mi je, da je Državna bezbednost grada Beograda avgusta 1973 započela postupak u kojem se pored drugih stvari, koje se ne odnose na mene, istražuju i moji kontakti sa Izraelom. Prema materijalima koje su dobili iz DB grada Beograda, ja rukovodim u Sloveniji švercom sa Izraelom.

Drugom Zemljariču kao i republičkom sekretaru za unutrašnje poslove drugu Orožnu stavio sam na uvid zabeleške i drugu dokumentaciju o mojim vezama sa Danom. /Kopiju tog materijala šaljem drugu Zoriću, da popuni svoju dokumentaciju./ Objasnio sam, a to se iz materijala vidi, da sam vezu održavao sa znanjem i po uputstvima SSIP-a i njegovog rukovodstva. U Sloveniji drugovi Popič i Kraigher bili su upoznati da te veze održavam.

Drugovi Orožon i Zemljarič obavestili su me, da je formirana komisija Izvršnog biroa CK SKJ, koja treba da ispita ovaj slučaj. Komisijom rukovodi drug Jure Bilić. Takođe su me obavestili, da ću imati mogućnost, da toj komisiji pružim sva potrebna objašnjenja.

Pismo Eda Brajnika Milošu Miliću (AS 1589/IV, t. e. 2634/34).

Očitno obstajaju sile, ki poznaju moju zvezu z Danom še od prej in so pripravljene, da z namenom ne le moje kompromitacije to celo obelodanijo. Zato je jasno, da sem sklenil, da je najbolje, da prekinem vsako zvezu z Danom, čeprav se zavedam pomena pridobljenih informacij. Danu bom pojasnil, da iz zdravstvenih razlogov ne morem priti na sestanek.

O vseh teh problemih sem se po mojem pojasnilu v republiškem sekretariatu za notranje zadeve SR Slovenije pogovarjal s tovarišem Popitom. Svetoval mi je enako, da naj tako naredim in da Tebe osebno in ZSZZ obvestim, da nisem več pripravljen vzdrževati zveze z Danom.

Zelo mi je žal, da se je to zgodilo, ker si mi Ti osebno v zvezi z vsemi vprašanji vedno zaupal. Prepričan sem, da lahko razumeš, da so obtožbe, sumi in insinuacije, do katerih stalno prihaja in se ponavljajo vsa leta, ob ostalem takšni stresi, ki lahko vznemirijo še bolj zdravega človeka, kot sem jaz.

Oprosti, ker te obremenjujem s svojimi problemi, vendar sem Ti moral natančneje pojasniti svojo odločitev.

Rad bi te kmalu videl zdravega.

Lepo te pozdravlja

Brajnik

Ljubljana, 28. februarja 1974

Podpredsedniku Zveznega izvršnega sveta
Zveznemu sekretarju za zunanje zadeve
Tovarišu Milošu Miniću
Beograd

Dokument št. 3:

Seznam gradiva, ki ga je Edo Brajnik izročil Republiškem sekretariatu za notranje zadeve⁸⁰

SEZNAM

1. Ben Gurionovo pismo in odgovor maršala Tita /izvleček iz knjige Ben Gurionovih spominov/.⁸¹
2. Zabeležka o razgovoru E. Brajnik – Y.⁸² Dan 4. in 5. december 1967 na Dunaju.
3. Osnovni podatki o Y. Danu.
4. Zabeležka o razgovoru V. Hlaj – Y. Dan 22. januarja 1968 v Tel Avivu.
5. Podsetnik o kontaktih z Y. Danom od l. 1946 dalje.
6. Zabeležka o telefonskem razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 31. januarja 1968.
7. Pismo E. Brajnika G. Petroviću z dne 25. februarja 1968.
8. Zabeležka o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 31. marca in 1. aprila 1968 na Dunaju.
9. Zabeležka o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 17. septembra 1968 na Dunaju.
10. Zabeležka o telefonskem razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 1. novembra 1968.
11. Zabeležka o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 13. decembra 1968 v Benetkah.
12. Zabeležka o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 5. aprila 1970 v Trstu.
13. Zabeležka o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 24. januar 1971 v Gradcu.
14. Zahteve DSIP⁸³ – za razgovor z Danom.

⁸⁰ ARS, AS 1589/IV, t. e. 2634/34, Zelena knjiga, priloga 14 in ARS, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, t. e. 1404, Materialni dodatek III, rdeča mapa.

⁸¹ Gradiva ni v nobenem od zgoraj omenjenih predanih gradiv. Aleksander Lebl, ki je v 15 nadaljevanjih v časopisu Danas leta 2008 na kratko predstavil spomine Shaikeja (Yeshayahuja) Dana pod naslovom »Daleko od očiju javnosti – tajne jugoslovensko – izraelske saradnje«, je v nadaljevanju 15 z dne 17. 3. 2008: »Osebnost prijateljstvo v službi mednarodnega sodelovanja« na podlagi pričevanja Shaikeja Dana opisal, kako se je izraelski premier David Ben Gurion skušal sestati s predsednikom Titom. Shaike Dan je prinesel v Beograd Ben Gurionovo pismo, v katerem je Ben Gurion prosil predsednika Tita, da posreduje za sestanek z egiptovskim predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem. Pismo je predal Stefanu, kot v svojih spominih imenuje Eda Brajnika, ne da bi odkril njegovo identiteto. Edo Brajnik je pismo izročil Titu in Shaikeju Danu prenesel Titov odgovor, ki je bil negativen, saj Tito ni bil pripravljen posredovati za srečanje med Ben Gurionom in Naserjem, kot domneva Lebl, zaradi Naserjeve nepripravljenosti. Prišlo je celo do prekinitve diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Izraelom, in edini kanal za meddržavne tajne stike je ostala samo zveza, ki jo je Edo Brajnik z vednostjo ZSZZ še vedno vzdrževal s Shaikejem Danom in s tem z Izraelom.

⁸² Yeshayahu.

⁸³ Državni sekretariat za inostrane poslove – DSZZ.

15. Zabeleška o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 12. junija 1971 v Zuerichu.
16. Pismo E. Brajnika M. Venišniku – 11. januarja 1972.
17. Podsetnik⁸⁴ za razgovore z Y. Danom.
18. Zabeleška o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 18. novembra 1972 v Gradcu.
19. Zabeleška o razgovoru E. Brajnik – Y. Dan 18. maja 1973 na Dunaju.
20. Zabeleška o razgovoru E. Brajnik – M. Minić 14. septembra 1973 v Beogradu.

Dokument št. 4:

Zapis o razgovoru Eda Brajnika z Y. Danom 4. – 5. decembra leta 1967 na Dunaju

Strogo poverljivo

Lično

28. novembra 1967. godine Dan se javio Brajniku telefonom sa molbom, da se oko 4. ili 5. decembra susretnu zajedno sa drugom Vitkom Hlajem, direktorom slobodne carinske zone Luke Koper u Beču. Vitko Hlaj radio je zajedno sa Brajnikom i Danom od 1947. g.

Smatrao sam da se radi o privrednim aranžmajima oko Luke Koper i njihovog interesovanja za dio postrojenja EKK⁸⁵ Velenje. U dva razgovora, prvom je prisustvovao i drug Hlaj, postavio je sledeća pitanja:

Dr. Goldman,⁸⁶ predsednik Svjetskog jevrejskog kongresa, je u septembru 1967, godine bio primljen kod predsednika Tita.⁸⁷ Dr. Goldman je Predsedniku Titu postavio dva problema. Prvo – molio je, da se posreduje za Jevreje, koji su zbog rata na Bliskom Istoku uhapšeni u arapskim zemljama. Drugo – problem mira i odnosa izmedju Izraela i arapskih država. Po drugom problemu u Izraelu nije jasno, šta je dr. Goldman razgovarao sa predsednikom Titom i nisu sigurni, dali se može Eškol, predsednik Izraelske vlade, na osnovu Goldmanove interpretacije tog razgovora obratiti Predsedniku Titu direktno. Molio me je, da li mogu da im posredujem tačan sadržaj razgovora, što bi Izraelcima i Eškolu poslužilo za orijentaciju i dalje korake kod Predsednika Tita.

U razgovoru je napomenuo da je Goldman star i da nisu sigurni da je sve dobro zapamtio i da je dobro preneo suštinu razgovora.

Na moje direktno pitanje da li se radi o traženju posredovanja Jugoslavije je odgovorio sledeće: »Nama se nude Rumuni i Maurer lično da posreduju izmedju Izraela i Arapa. Mi ne želimo posredovanje Maurerja. Jedini koji mogu da uspešno posreduju to su predsednik Tito i Jugoslavija, pogotovu jer je situacija komplikovana prisustvom SSSR.«⁸⁸ Izrazio je bojazan od ponovnog naoružanja Arapa i prisustva SSSR na njihovim granicama. Podvlačio je nekoliko puta da oni žele što pre trajan mir na Bliskom Istoku.

Na moje pitanje da li imaju neke teritorialne pretenzije odgovorio je: » Sa UAR⁸⁹ nikakvih osim slobodne plovidbe kroz Suez, sa Jordanijom Jerusalem, a sa Sirijom da se granica pomeri sa podnožja brda na vrhove.« To je izneo kao lično mišljenje.

Kad smo govorili o Jordaniji stekao se utisak da imaju direktan kontakt sa Huseinom,⁹⁰ a posebno je naglasio da Jordanski brodovi redovno pristaju u njihovim (sada okupiranim) izraelskim bazama na Tirenskom mereuzu i da im Izraelci ne prave nikakve smetnje.

Tekom razgovora češće se vraćao na razgovore predsednika Tita sa Goldmanom i uvek svodio svoja pitanja na to da im nije jasno šta je bila suština ovih razgovora – sve zbog njihove orijentacije za

⁸⁴ Opomnik.

⁸⁵ Energetsko kemijski kombinat.

⁸⁶ Dr. Nahum Goldman.

⁸⁷ Josip Broz Tito.

⁸⁸ Savez sovjetskih socialističkih republika.

⁸⁹ Ujedinjene arapske republike.

⁹⁰ Husein I, roj. 14. novembra 1935, kralj Jordanije od 2. maja 1953 do smrti 1999.

dalju akcijo. Moj utisak je bio da se ustvari radi o njihovom traženju posredovanja, a ne o Goldmanovim razgovorima.

Očito Dan nije bio siguran kako ču ja reagirati na sve ovo pa je na kraju zaključio – Ako ja smatram, mogu i da zaboravim da me je nešto pitao, u suprotnom slučaju očekuje odgovor, kada bude prilika za to.

Ceo razgovor vodio je tako da me nije ničim obavezao na bilo kakav odgovor i odluku prepustio meni

Ljubljana 30. I. 1968.

Brajnik
(Brajnik)

P.S.: Suštinu ovog razgovora, a pitanje u vezi sa Goldmanom precizno, usmeno sam preneo drugu Edvardu Kardelju 17. I. 1968.

Prevod dokumenta:

Zapis o razgovoru Eda Brajnika z Y. Danom 4. in 5. decembra leta 1967 na Dunaju.

Strogo zaupno
Osebno

28. novembra leta 1967 se je Dan javil Brajniku po telefonu s prošnjo, da bi se okrog 4. ali 5. decembra sestala na Dunaju skupaj s tovarišem Vitkom Hlajem, direktorjem proste carinske cone Luke Koper. Tovariš Vitko Hlaj je delal skupaj z Brajnikom in Danom od leta 1947.

Menil sem, da gre za gospodarske dogovore v zvezi z Luko Koper in njihovo zanimanje za del opreme EKK Velenje. V dveh razgovorih, prvemu je prisostvoval tudi tovariš Hlaj, je postavil naslednje vprašanje:

Dr. Goldman, predsednik Svetovnega judovskega kongresa, je bil septembra 1967 sprejet pri predsedniku Titu. Dr. Goldman je predsedniku Titu predstavil dva problema. Najprej – je prosil, da posreduje za Jude, ki so bili zaradi vojne na Bližnjem vzhodu zaprti v arabskih državah. Drugič – problem miru in odnosov med Izraelom in arabskimi državami. V zvezi z drugim problemom v Izraelu ni jasno, kaj se je dr. Goldman pogovarjal s predsednikom Titom, in niso gotovi, ali se lahko Eškol, predsednik izraelske vlade, na podlagi Goldmanove interpretacije tega razgovora obrne direktno na predsednika Tita. Prosil me je, če lahko posredujem točno vsebino pogovora, kar bi Izraelcem in Eškolu služilo za usmeritev in nadaljnje korake pri predsedniku Titu.

V razgovoru je pripomnil, da je Goldman star in da niso prepričani, ali si je vse dobro zapomnil in ali je pravilno prenesel vsebino razgovora.

Na moje direktno vprašanja, ali gre za zahtevo po posredovanju Jugoslavije, je odgovoril naslednje: »Ponujajo se nam Romuni in osebno Maurer za posredovanje med Izraelom in Arabci. Mi si ne želimo Maurerjevega posredovanja. Edini, ki lahko uspešno posreduje, sta predsednik Tito in Jugoslavija. Predvsem zato, ker je položaj zakompliciran zaradi prisotnosti ZSSR.«⁹¹ Izrazil je strah pred ponovno oborožitvijo Arabcev in zaradi prisotnosti ZSSR na njihovih mejah. Nekajkrat je poudaril, da si oni žele trajni mir na Bližnjem vzhodu.

Na moje vprašanje, ali imajo kakšne ozemeljske zahteve, je odgovoril: »Do ZAR⁹² nobenih razen proste plovbe skozi Suez, do Jordanije Jeruzalem, za Sirijo pa, da se meja premakne s podnožja na vrhove.« To je povedal kot osebno mnenje.

⁹¹ Zveza sovjetskih socialističnih republik.

⁹² Združene arabske republike.

Ko sva govorila o Jordaniji, sem dobil vtis, da imajo direktne stike s Huseinom, posebno pa je poudaril, da jordanske ladje redno pristajajo v njihovih (zdaj okupiranih) izraelskih bazah na Tiren-skem morju in da jim Izraelci ne delajo problemov.

Med razgovorom se je pogosto vračal na pogovore predsednika Tita z Goldmanom in je svoja vprašanja vedno usmeril na to, da jim ni jasno, kaj je bila vsebina teh razgovorov – vse zaradi njihove usmeritve za nadaljnjo aktivnost. Moj vtis je bil, da v resnici gre za njihovo željo po posredovanju, ne pa za Goldmanove pogovore.

Očitno Dan ni bil prepričan, kako bom reagiral na vse to, in je na koncu rekel – da če menim, lahko tudi pozabim, da me je karkoli vprašal; v nasprotnem primeru pa pričakuje odgovor, ko bo priložnost za to.

Ta razgovor je potekal tako, da me z ničemer ni zavezal za kakršenkoli odgovor in je odločitev prepustil meni.

Ljubljana, 30. I. 1968

Brajnik

P.s.: Vsebino tega razgovora in vprašanje v zvezi z Goldmanom sem natančno ustno posredoval tovarišu Edvardu Kardelju⁹³ 17. I. 1968.

Dokument št. 5:

Zahteve Zveznega sekretariata za notranje zadeve

/poslal tovariš Venišnik⁹⁴ za razgovor z Danom/

- Poznato je, da je osnovni zahtev Izraela bio zaključenje mirovnog sporazuma koji bi garantovao egzistenciju i bezbednost Izraela i normalizovanje izraelsko – arapskih odnosa bez teritorialnih pretenzija.
- Arapi su prihvatili ovaj zahtev i ponudili zaključenje mirovnog sporazuma.
- Izrael proširuje svoje zahteve na delove okupiranih teritorija, što dokazuje da mu nije stalo do trajnog regulisanja odnosa sa Arapima i uspostavljanja trajnog mira na BI⁹⁵ jer prisvajanje teritorija neizbežno stvara osnovu za revanš i produžavanje nestabilnosti i novih sukoba.
- Prema našoj oceni ni Rodžersova⁹⁶ poseta i njegovi razgovori u Izraelu nisu otvorili šire perspektive za postizanje rešenja, ni putem parcijalnih sporazuma.
- Imajući u vidu veliki interes SSSR na BI i već ostvareno prisustvo, a ugovor o prijateljstvu i saradnji sa UAR potvrđuje, da je on čvrsto rešen, da svoje prisustvo trajno obezbedi, što mu između ostalog omogućuje i držanje Izraela, odnosno njegova rešenost da zadrži delove okupiranih arapskih teritorija, arapske zemlje su prisiljene da to prisustvo prihvate.
- Interesuje nas da li se u Izraelu sagledava ta situacija i dali postoje izgledi da se iz nje nadje izlaz regulisanjem izraelsko-arapskih odnosa na bazi obezbedjenja vitalnih interesa obe strane: Izrael da dobije garancije na svoju egzistenciju i bezbednost koje bi mu pružile ne samo međunarodne organizacije i velike sile već i arapske zemlje; Arapi da dobijaju natrag svoje teritorije.
- Da li bi Izrael, u tom kontekstu, bio spreman da prihvati rešenje na bazi američkih predloga iz oktobra i decembra 1969, t. j. da se potpuno povuče sa teritorija UAR i Gaze, uz manje korekcije izraelsko-jordanske granice, odnosno, šta bi bili njegovi minimalni zahtevi u pogledu teritorije.

⁹³ Edvard Kardelj (1910–1979), slovenski komunist in politik, pred vojno dve leti v Sovjetski zvezi, član VŠ NOV in POJ, podpredsednik FLRJ in zvezni minister za zunanje zadeve 1948–1953, član Sveta federacije od 1963 in od 1974 do smrti član predsedstva SFRJ.

⁹⁴ Milan Venišnik.

⁹⁵ Bliski istok.

⁹⁶ William P. Rogers, državni sekretar ZDA za zunanje zadeve.

- Kako sada gledaju na mogućnost postizanja rešenja putem parcijalnih sporazuma. Da li bi s obzirom na evoluciju politike i stavova UAR, posebno Sadata⁹⁷ i njegovu težnju da vodi nezavisniju i realističniju politiku, biti spremni da sa svoje strane učine neki pozitivan korak, koji bi takvoj politici UAR dao novi podstrek, t. j. da prihvati deo zahteva UAR u vezi sa otvaranjem Sueckog kanala, na primer da se povuče do El Ariša, i koji bi bili njegovi uslovi za to?
- Koja bi ličnost u izraelskom rukovodstvu imala snage, s obzirom na unutrašnje raspoloženje, i bila spremna da ide odlučnije na traženje prihvatljivog rešenja /Dajan⁹⁸ npr./. U kom pravcu se kreću raspoloženja i strujanja u Izraelu?
- Kako se ocenjuje pozicija Goldmana i njegove ideje, koliki je njegov uticaj u Izraelu?
- U kojoj meri Amerikanci deluju u Izraelu u prilog povoljnijeg razvoja u vezi sa rešavanjem BI krize, i u okviru toga, kako ocenjuju rezultate Rodžersovih razgovora?
- Da li postoji neka evolucija stavova u pogledu rešavanja palestinskog problema.
- Dokle je otišlo u kontaktima s Huseinom u pitanju Jerusalima i Zapadne obale Jordana?
- Kako ocenjuju svoju poziciju u Evropi i stav evropske šestorice /EEZ⁹⁹/?
- Pošto su SAD uspele da uspostave koristan dijalog s Arapima, da li postoje izgledi i na kojoj osnovi bi Izrael mogao uspostaviti dijalog sa SSSR / u poslednje vreme ima glasova u tom pravcu/. Da li bi takav dijalog doprineo rešenju?
- Da li očekuju da bi Jaring¹⁰⁰ mogao ponovo da preuzme posredničku misiju i kakav bi bio stav Izraela?

Prevod dokumenta:

Zahteve DSZZ¹⁰¹

/Poslal tovariš Venišnik za razgovor z Danom/

- Znano je, da je bila osnovna zahteva Izraela sklenitev mirovnega sporazuma, ki bi zagotavljala obstoj in varnost Izraela in normalizacijo izraelsko-arabskih odnosov brez ozemeljskih zahtev.
- Arabci so sprejeli to zahtevo in ponudili sklenitev mirovnega sporazuma.
- Izrael razširja svoje zahteve na dele zasedenih ozemelj, kar dokazuje, da mu ni mar za trajno ureditev odnosov z Arabci in vzpostavljanje trajnega miru na Bližnjem vzhodu,¹⁰² ker prisvajanje ozemelj neizbežno ustvarja osnovo za vrnitev in nadaljevanje nestabilnega stanja in novih spopadov.
- Po naši oceni niti Rogersov obisk in njegovi razgovori v Izraelu niso odprli širšega obzorja za dosego rešitve niti s pomočjo parcijalnih sporazumov.
- Glede na velik interes ZSSR in njeno že obstoječo prisotnost na Bližnjem vzhodu, dogovor o prijateljstvu in sodelovanju z ZAR pa potrjuje, da je ZSSR trdno odločena, da svojo prisotnost trajno zavaruje, kar ji med drugim omogoča tudi stališče Izraela oziroma njegova odločenost, da obdrži dele zasedenih arabskih ozemelj, so arabske države prisiljene sprejeti njeno prisotnost.
- Zanima nas, ali v Izraelu vidijo ta položaj in ali obstajajo možnosti, da iz nje najdejo izhod z ureditvijo izraelsko-arabskih odnosov na podlagi varovanja vitalnih interesov obeh strani: Izrael bi dobil zagotovila za svoj obstoj in varnost, ki bi mu ju omogočile ne le mednarodne organizacije in velike sile, ampak tudi arabske države; Arabci pa bi dobili nazaj svoja ozemlja.
- Ali bi Izrael, v tem smislu, bil pripravljen sprejeti sklep na podlagi ameriških predlogov iz oktobra in decembra 1969, t. j. da se popolnoma umakne z ozemlja ZAR in iz Gaze, z manjšimi popravki izraelsko-jordanske meje, oziroma kakšne bi bile njegove minimalne zahteve glede ozemlja.

⁹⁷ Anvar El Sadat.

⁹⁸ Moše Dajan.

⁹⁹ Evropska ekonomska zajednica.

¹⁰⁰ Jarring.

¹⁰¹ Državni sekretariat za zunanje zadeve.

¹⁰² Bližnji vzhod.

- Kako gledajo na možnost, da do rešitve pride s parcialnimi sporazumi. Ali bi, glede na evolucijo politike in stališč ZAR, posebno A. Sadata, in njegovo prizadevanje, da vodi neodvisno in bolj realistično politiko, bili pripravljeni, da s svoje strani storijo pozitiven korak, ki bi takšni politiki ZAR dal novo spodbudo, t. j. da sprejme del zahtev ZAR v zvezi z odpiranjem Sueškega prekopa, na primer da se umakne do El Ariša, in kateri bi bili njegovi pogoji za to?
- Katera osebnost v izraelskem vodstvu bi imela moč, glede na notranje razmere, in bi bila pripravljena, da odločneje zahteva sprejemljivo rešitev /npr. Dajan/? V kateri smeri se giblje razpoloženje in gibanje v Izraelu?
- Kako ocenjujejo položaj Goldmana in njegovo idejo, kolikšen je njegov vpliv v Izraelu?
- V kolikšni meri Američani delujejo v Izraelu za ugodnejši razvoj v zvezi z reševanjem bližnjevzhodne krize, in v okviru tega, kako ocenjujejo rezultate Rogersovih razgovorov?
- Ali obstaja kakšna evolucija stališč glede reševanja palestinskega vprašanja?
- Kako daleč so prišli v stikih s Huseinom glede Jeruzalema in zahodne obale Jordana?
- Kako ocenjujejo svoj položaj v Evropi in stališče evropske šesterice /EGS¹⁰³/?
- Ker je ZDA uspelo vzpostaviti koristen dialog z Arabci, ali so možnosti in katere so osnove, da bi Izrael lahko vzpostavil dialog z ZSSR /v zadnjem času se širijo glasovi v tej smeri/. Ali bi tak dialog prispeval k rešitvi?
- Ali pričakujejo, da bi lahko Jarring ponovno prevzel posredniško misijo, in kakšno bi bilo stališče Izraela?

Dokument št. 6:

Razgovor z Y. Danom 12. junija 1971 v Zuerichu

U razgovorima sa Danom pokušavao sam da se informišem o onim pitanjima za koja je DSIP bio zainteresovan /prema priloženom upitniku/. Jasno, da temu razgovora nisam ograničavao.

1. Ocena promena u UAE.

Izrael smatra, da su promene u UAR bile veliko iznenadjenje. Radi se, kako oni smatraju, isključivo o unutrašnjim razračunavanjima. Odnosi u rukovodstvu datiraju još iz vremena Nasera, koji nije bio u stanju, da to energično razčisti, već je težio većitim kompromisima. To mu je sužavalo manevarski prostor kako u unutrašnjoj tako i u spoljnoj politici.

Svako nagadjanje o tome, ko je više za Ruse, a ko manje ili protiv njih, je suvišno. Dok su Rusi u UAR, svi su za njih – u borbi za vlast neko je verovatno bio više vezan za njih, a u suštini ih niko ne voli.

Snaga Sadata, da učini ono što Naser nije smeo, je sve iznenadila. Sadatov osnovni poslonac /i kako on kaže dobri savetnici/ su Hejkal¹⁰⁴ i Favzi¹⁰⁵ /o Šafeiu¹⁰⁶ se nije izjašnjavao/ kao i armija Oslo-nac na armiju čini ga ovisnim od armije, koja još uvek živi pod kompleksom poraza i koja želi kakvu bilo rehabilitaciju, ili opipljiv uspeh. U tom smislu su i Sadatu kao i ranije Naseru vezane ruke.

Sadat je fleksibilniji od Nasera i uz sve ograde i obaveze iznutra i spolja /SSSR/ spremniji i spret-niji u traženju političkog rešenja krize.

2. Situacija posle pakta SSSR – UAR.

Situacija na BI se ovim paktom suštinski nije ništa promenila. SSSR je samo formalno i javno potvrdila de facto situaciju. Prisustvo SSSR nije kratkotrajno, već dugoročno, ne ovisi od pakta, već od mira na BI. Dokle god nema mira, SSSR je čvrsto obezbedila svoje pozicije. Čim dodje do sporazuma – bio pakt ili ne – njihove pozicije će se bitno promeniti. Arapi ih ne vole, oni ih trpe dok mo-

¹⁰³ Evropska gospodarska skupnost

¹⁰⁴ Mohamed Hassanein Heikal.

¹⁰⁵ Abdulaziz Ahmad Al Jasem Favzi.

¹⁰⁶ Husein Šafei.

raju. Ako dodje do mira, SSSR mora da napusti UAR i uticaj SSSR-a će biti minimalan. To je jasno i SSSR i Arapima. U tome vidi Izrael i osnovni ključ za postizanje političkog rešenja.

SSSR-u je u prvom redu do što dužeg fizičkog prisustva u UAR, a to može da bude samo u situaciji kakava je sada, t. j. ni rat ni mir. Kroz što dugotrajnije takvo stanje oni žele i pokušavaju da učvrste svoje pozicije unutar UAR, pre svega u Armiji, za slučaj, da se rešenje krize ipak pronadje. Pri tome, jasno, vode računa o ogromnim materijalnim ulaganjima u naoružanje i privredne objekte.

Armiju drže u potpunoj ovisnosti, dajući joj najmodernije naoružanje, koje ne daju čak ni članicama Varšavskog pakta /to su posebno proverivali/, a sve to zadržavaju potpuno u rukama svojih stručnjaka i specialista /radari, aviacija, rakete/. To Armiji nije pravo. S druge strane podstičavaju revanšističke tendence u Armiji, što je opet u Armiji dobro primljeno, a kroz te vrše odredjen permanentan pritisak na rukovodstvo.

3. Mogućnost mirnog rešenja.

Polazna tačka izraelskog stanovišta jeste – i to postavljaju svuda kao uslov – da nema povlačenja sa okupiranih teritorija, dok se definitivne i bezbedne granice ne regulišu potpisom mirovnog ugovora. Od toga su polazili kod odbijanja Rodžersovog plana i ostalih inicijativa. Pri tome je situacija sledeća:

- SSSR ne želi brzo rešavanje krize, jer mir dovodi u pitanje stečene pozicije u UAR i na BI i neposredno prisustvo vojnih efektiva. SSSR je životno zainteresirana za otvaranje Sueskog kanala, jer bi to bitno olakšalo njihovo vojno prisustvo u Indiskom okeanu.
- SAD na tom području nemaju baze i nisu fizički prisutne – osim sa flotom. Izrael ne pristaje, da se Amerikanci fizički pojave na njihovoj teritoriji. Dajan je to javno izneo u intervjuju za američku televizijsku kompaniju C.B.S. sa obrazloženjem, da fizičko prisustvo američkih oružanih snaga uvek dovodi do konflikta tamo, gde se oni nalaze. Naročito je podvukao Vijetnam. Na taj način postiže se suprotni efekat – od prijatelja postaje se neprijatelj, a Izrael to u odnosu na SAD ne želi. To je svakako jedan razlog ali nije glavni.
- Glavni razlog, da Izrael ne dozvoljava /implicitno mi je rečeno, da im je to ponudjeno/ dolazak Amerikanaca jeste, da se ne dodje u situaciju, da se posle potpisivanja mirovnog ugovora dve velike sile počnu pogadjati o svom povlačenju iz UAR i Izraela. Izgovarajući se jedna na drugu zbog ravnoteže mogu ostati fizički na tom prostoru jedno duže vreme. Ako nema Amerikanaca u Izraelu, SSSR mora automatski da povuče veći deo svojih »savetnika«, jer neće biti više legalnih razloga za njihovo prisustvo.
- Pošto SAD ne mogu biti fizički prisutne, one u čitavoj situaciji uzurpiraju sebi pravo, da u svoje ime i u ime Izraela budu nosilac mirovnih inicijativa, ne konsultujući pri tome Izrael ili čak odbacujući konstruktivne izraelske predloge. Pri tome u prvom redu žele sebe da prikažu kao nosioce svih mirovnih pobuda. Pri tome konkretno vrše velik pritisak na Izrael, da pristane na njihove planove, što oni odbijaju.
- Amerikanci stalno ucenjuju sa isporukom oružja, što Izraelcima ne smeta, jer kad god im što zatreba, vrše kontra pritisak sa Jevrejima u SAD, koji su tamo, naročito pred izborima, važan i za Belu kuću i neprijatan faktor u unutrašnjem političkom životu. Oni uglavnom dobijaju od naoružanja sve što im treba i kada im zatreba, bez obzira na javno pisanje i formalne dozvole.
- Najvažnija činjenica pri svemu tome svakako ostaje, da je Izrael jedini mogući američki oslonac na tom prostoru i jedina potencijalna baza, ako bi to bilo u krajnjoj liniji nužno. SAD o tome i te kako moraju da vode računa.
- Treći faktor, kojog treba kao osnovu uzimati u obzir, je UAR ili jedan rukovodioca – ranije Naser, a sada Sadat. Ako su u UAR želeli, da započnu mirovne pregovore, to ne mogu učiniti, ako predhodno pred nacijom ne pokažu neki veći konkretan rezultat svoje politike. Neki veći rezultat i uspeh omogućio bi Sadatu drugčiji, smeliji pristup ka rešavanju problema mira.
- Izrael želi pre svega, da o svim rešenjima, definitivnom sredjivanju odnosa u tom delu sveta i o miru odlučuju zainteresovane snage, a ne da im sudbinu kroje velike sile. Zbog toga su ocenili, da je nužno UAR-u i njegovom rukovodstvu stvoriti uslove, koji bi im omogućili prehvatanje mirovnih pregovora – direktnih – i sklapanje mira, koji bi bio prihvatljiv za sve.

- Dajan je prošle godine, prilikom posete SAD predložio Niksonu,¹⁰⁷ da Izrael ponudi povlačenje sa Kanala, što bi omogućilo opravku i ponovno otvaranje Kanala. SAD su tada energično odbile takav predlog sa obrazloženjem, da će otvaranje Kanala isključivo koristiti SSSR-u, da je to interes SSSR-a, a ne SAD.

Kada je usledila inicijativa UAR – Amerikanci su je odmah prihvatili, a isto Izrael.

Izrael je postavio sledeće uslove:

- povući će svoje snage na razumnu i sporazumnu udaljenost;
- UAR može da prebaci na istočnu obalu Kanala neograničen broj radne snage;
- UAR će prebaciti sa radnom snagom i potreban broj policije za održavanje reda i sve ostale nužne službe,
- Izraelski brodovi će nesmetano prolaziti kroz Kanal.

Iako to nisu nikome rekli, bili su spremni, da odustanu od ovog zahteva, s tim, da bi se to utvrdilo kasnije mirovnim ugovorom.

Smatraju, da to može biti prva faza, a rezultati toga trebalo bi da omoguće Sadatu, da pristupi rešenju i ostalih problema mirovnim ugovorom.

Pitanje Jerusalima, Golana, Sharm el Sheika i plovidbe izraelskih brodova Suezom može se rešiti definitivno samo mirovnim ugovorom.

To je bio izraelski plan.

Izrael ne može pristati na prelazak armije UAR preko Kanala. Njemu ne bi smetalo, ako bi Kanal prešle samo jedinice UAR.

U slučaju ma kakvog sukoba odbacivanje jedinica UAR ne bi predstavljalo nikakav vojnički problem, a pogotovu ne politički.

S obzirom na sve najmodernije naoružanje u UAR – armiji drže u svojim rukama isključivo instruktori SSSR-a, svaki event. sukob ne bi više bio sukob sa UAR, već i sa SSSR-om direktno, a to oni žele da izbegnu. Prema tome ne dolazi u obzir nikakvo njihovo veće povlačenje u zoni Kanala, niti prihvatanje ma kakvih linij /El Ariš ili slično/. Izrael / to je bilo više puta u razgovoru podvučeno/ neće dozvoliti, da ga ma gde uvuku u direktan sukob sa »stručnjacima«/ a to znači sa sovjetskom armijom/. Jedina garancija za to jeste, da se povlačenje sa okupiranih teritorija može izvršiti samo posle potpisivanja mirovnog ugovora, osim ako se radi o obnavljanju Kanala i plovidbe kroz Suez bez prelaska UAR-armije i SSSR »stručnjaka« i njihove opreme.

Izraelu je i te kako stalo do trajnog regulisanja svojih odnosa sa arapskim zemljama i uspostavljanja trajnog mira na BI. Posle regulisanja svih pitanja Izrael bi bio spreman, da materialno pomogne susednim arapskim zemljama u njihovom razvoju. Ali u Izraelu postoji parola: »Od Auschwitzta smo stigli do Kanala natrag nećemo!« To znači: ako sada definitivno ne sredimo priznanje Izraela sa mirovnim ugovorom i bezbednim granicama, to znači ponovan povratak u stanje Auschwitzta.

Prema tome jedino parcijalno rešenje može da bude otvaranje Kanala – a i to u prvom redu, da se pozicije predsednika UAR toliko ojačaju, da bi na osnovi tog rezultata mogao prići /predsednikUAR/ direktnom sklapanju mirovnog ugovora bez arbitraže velikih sila.

4. Bezbedne granice.

Ponovo je definisao pitanje bezbednih granica. U prvom redu radi se o Golanu. Nikada neće/ a smatraju, da nijedan ozbiljan arbitar čak to ne bi tražio/ pristati, da napuste Golanske visove i da se vrate u ravnicu. To čak Sirijci ne traže, jer taj krš i stene ništa ne znače čak ni za ovce i koze. Svako inzistiranje ma koga /Sirijci navodno to neće tražiti/, da se Izraelci vrate u ravnicu, za svakoga mora biti jasno izražena težnja za nove sukobe i nestabilnosti na BI. Takav zahtev može biti formulisan samo kao traženje strateških pozicija, sa kojih se može direktno ugrožavati najplodnije delove Izraela i onemogućavati normalan život u kibucima ispod Golanskih visova.

Kad mi je ovo iznosio, jasno mi je stavio do znanja, da su ti problemi sa Sirijom razčišćeni, da se radi samo o utvrdjivanju širine pojasa /sada drže cca 40 km dubine, a smatra da treba samo obezbediti najnužniji pojas na rubovima Golana, koji dominiraju nad Izraelom/. Dodaje, da smo verovatno pri-

¹⁰⁷ Richard Nixon.

metili, da na Golanu nema incidenata, da Sirijci u ratu nisu imali ozbiljnih materijalnih i ljudskih gubitaka, a izgubljena teritorija je čisti krš.

Jerusalim: neće ga napustiti, a tu sa Jordancima nema spora /ili drugim rečima: sporazum je postignut/.

Sharm el Sheik: ili ga zadržavaju Izraelci, ili najčvršće garancije. Za sada lansiraju, da ga neće napustiti. Prilikom sklapanja mirovnog ugovora može se to i drugčije rešiti.

Sva ostala pitanja nisu bitna i o njima će se svi zainteresovani lako sporazumeti.

5. Rodžersova inicijativa. U kontekstu već iznesenog jasno je, da su one odbijene.

Rodžers /i Amerikanci uopšte/ su prema njihovom mišljenju velike naivčine, koje su nasedale trenutnoj situaciji u UAR ili Sadatovom ličnom raspoloženju. Oni su Rodžersa na to upozoravali – name, da SSSR neće dopustiti nikakvu slobodnu ulogu UAR. Rodžers to nije verovao, ali su se njihova predviđanja potvrdila.

6. Odnos do Jaringa, Oni smatraju, da Jaring nema više, bar kod njih, nikakvih šansi.

Izrael je tražio, da Jaring dodje kod njih i predali su mu listu vrlo precizno formuliranih predloga, koji su – prema Danu – bili vrlo konstruktivni. Umesto odgovora na izraelske predloge /na koje Jaring ni do danas nije odgovorio/ dobili su američko-sovjetske-UAR-ovske predloge i zahtev, da se o njima izjasnimo. Izrael takvu jednostranost ne prihvata i za njih je Jaring – pojavio se ponovo ili ne, odpisan.

7. Direktan kontakt sa SSSR-om.

Izraelu je bilo sugerisano, da stupi u direkta kontakt sa SSSR-om, kao što to radi UAR sa SAD. Oni za to ne vide nikakvu potrebu, jer ne vide, šta bi im SSSR u direktnom kontaktu mogao ponuditi više od već poznatih njihovih stavova. Osim toga, oni ne žele arbitražu velikih sila nego sporazumevanje sa Arapima.

8. Goldman.

Na pitanje o Goldmanu ponovio je ranije stavove i dodao: »On je vaš prijatelj a ne naš. Šta bi mi s njim – mi hoćemo mir. A i on predlaže mir, mi znamo šta hoćemo u tom pravcu a on ne zna šta hoće i nema šta predložiti. On je neozbiljan.« /Vidi ranije zabeležke o Goldmanu:/

9. Palestinski problem.

Ponovio je ono, što je ranije govorio – mogu da prime natrag samo onoliko Arapa da to ne bi uticalo na menjanje jevrejskog karaktera Izraela. Eto im Jordanija, pa neka tamo stvore svoju državu. Mi ćemo im materialno pomoći.

10. Odnosi sa Jordanijom.

- Izmedju Izraela i Jordanije postoji potpuno otvorena granica, gde ljudi i roba slobodno prolaze iz jedne zemlje u drugu. Kontrola na granici postoji samo u cilju sprečavanja prenošenja oružja i droga iz Jordanije u Izrael. Snabdevanje hranom Amana i većeg dela Jordanije /uključno i Palestine i njihove vojne formacije/ vrši se skoro isključivo iz Izraela, a posebno iz okupiranih teritorija. Hrana se prebacuje kamionima i frižiderima. Pored hrane, snabdevanje se vrši i drugom robom.
- Smatraju, da je činjenica, da se Husein održao, isto takvo iznenadjenje kao Sadatova čistka.
- Izraelu ne bi puno smetao i nestanak Huseina sa jordanske pozornice. Oni smatraju, da se odnos Jordanije do Izraela ne može promeniti čak ako bi Arafat preuzeo vlast. Takvi odnosi, kakvi jesu, baziraju na činjenici, da Jordaniji stvarno opasnost ne preti od strane Izraela, već od Sirije i Iraka, koji stalno vrebaju da je podele ili da joj oduzmu pojedine teritorije. Jedina garantija nezavisnosti Jordanije je u stvari Izrael. Siriji i Iraku je poznato, da bi u slučaju agresije na Jordaniju Izrael intervenisao. To je u stvari sprečilo veću sirijsku agresiju i njihovo pravovremeno povlačenje pre intervencije Izraela. To je sprečilo i intervenciju iračkih jedinica u sukobima izmedju Palestinaca i Huseina.

- Prema tome, odnose između Izraela i Jordanije treba sagledavati samo u tim relacijama, a da pri tome nije bitno, ko je u Jordaniji trenutno na vlasti. Smatra, da je palestinski pokret potpuno razbijen i da više unutar Jordanije ne pretstavlja ozbiljnu snagu – a prema Izraelu to nikada nije ni bio.

11. Odnosi sa Iranom.

Odnosi sa Iranom su odlični i sada rade na sklapanju dugoročnog sporazuma između Irana i zapadnih zemalja za naftu, kako bi sprečili dalje diverzije arapskih zemalja na tom planu.

12. Odnosi sa Francuskom – EEZ – Evropa.

Smatrali su, da će se posle De Gaulla¹⁰⁸ odnosi poboljšati, ali je Pompidou¹⁰⁹ još gori. Nije im stalo toliko do same Francuske ali im ona blokira odnose sa ostalom Evropom.

U konačnom razrešavanju problema – osim dobrih i korisnih želja, da se Kanal otvori /to je Evropi glavno, a mir drugostepen/, ta i takva Evropa ne može kod postojanja velikih sila ozbiljno da utiče na rešavanje BI krize.

13. Jedinstvo vlade i ličnosti.

Posle izbacivanja iz koalicije krajnje desnice vlada je po osnovnim problemima potpuno jedinstvena. Za pojedine akcije biraju se najpogodnije ličnosti. Svaki ustupak, kojega predlaže n. pr. Dajan, ima odmah veću težinu, jer se Dajan smatra »nepomirljivim«. To ne znači, da neće biti prilikom sklepanja mirovnog ugovora i ozbiljnijih razilaženja, koja u krajnjim konsekvencijama ne mogu bitno uticati na osnovne stavove.

14. Odbrambena linija.

Linija je definitivno završena i opremljena najmodernijim oružjem. U glavnom porekla SAD i Švedska.

15. Ekonomska situacija Izraela.

Ekonomska situacija se stalno poboljšava. Jasno, da se pri tome oslanjaju na jevrejski kapital u svetu – posebno SAD. Pri tome naročito razvijaju brodarstvo, civilno vazduhoplovstvo /već su uveli Jumbo-jetove/, stambenu izgradnju, posebno za imigraciju, razvijaju okupirane jordanske teritorije, što će stvoriti velike probleme Jordanu, kada se oni povuku /zbog visokog standarda/, a posebno raste lični standard ljudi.

16. Imigracija.

Imigracija se redovno nastavlja. Planirani kontingenti /od 40.000 do 60.000 godišnje/ se u glavnom ostvaruju, Sada je počela ozbiljna imigracija iz SAD. Rumuni su na traženje SSSR-a obustavili odlazak Jevreja, a SSSR stalno povećava odlazak u Izrael /ove godine preko 3.000./ Za imigraciju iz SSSR-a karakteristično, da puštaju mlade ljude i kompletne porodice. Liberalniji odnos SSSR-a do Jevreja i njihovog odlaska u Izrael postigli su posredstvom KP¹¹⁰ Italije, a KP Francuske odbila posredovanje.

17. Dan je ispričao, da imaju u rukama dokaze, da je SSSR isprovocirala junijski rat i indicirao postupke Arapa, koji su izazvali reakciju Izraela.

Dan se mnogo interesovao o situaciji kod nas – posebno o ustavnim amandmajima i međjunacionalnim odnosima. Očito pažljivo prati našu štampu.

Brajnik Edi

¹⁰⁸ Charles De Gaulle.

¹⁰⁹ Georges Pompidou.

¹¹⁰ Komunistična partija.

Prevod dokumenta:

Razgovor z Y. Danom 12. junija 1971 v Zuerichu.

V razgovorih z Danom sem se skušal informirati o tistih vprašanjih, ki so zanimala DSZZ (po priloženem vprašalniku).

1. Ocena sprememb v ZAR

Izrael meni, da so spremembe v ZAR bile veliko presenečenje. Gre za, to menijo oni, izključno za notranje obračune. Odnosi v vodstvu se vlečejo še iz obdobja G. A. Naserja, ki ni bil zmožen odločno rešiti tega vprašanja, ampak se je nagibal k večnim kompromisom. To mu je zoževalo manevrski prostor tako v notranji kot v zunanji politiki.

Vsako ugibanje o tem, kdo je bolj za Ruse in kdo manj ali proti njim, je odveč. Dokler so Rusi v ZAR, so vsi zanje – v borbi za oblast je bil kdo bolj povezan z njimi, v resnici jih pa nihče nima rad.

Sadatova moč, da naredi to, česar Naser ni smel, je vse presenetila. Sadatova osnovna opora /in kakor sam pravi, dobri svetovalci/ so Hejkal in Favzi /o Šafelu ni dajal mnenj/ kot tudi vojska. Naslonitev na vojsko povzroča odvisnost od nje, ki še vedno živi pod težo poraza in si želi kakršnokoli rehabilitacijo ali viden uspeh. V tem smislu ima tudi Sadat kot prej Naser zvezane roke.

Sadat je bolj fleksibilen kot Naser in ob vseh omejitvah in obveznostih navznoter in navzven /ZSSR/ je bolj pripravljen in bolj spreten v iskanju politične rešitve krize.

2. Položaj po paktu ZSSR – ZAR

Položaj na Bližnjem vzhodu se s tem paktom v bistvu ni nič spremenil. ZSSR je samo formalno in javno potrdila položaj de facto. Prisotnost ZSSR ni kratkotrajna, ampak dolgoročna in ni odvisna od pakta, ampak od miru na Bližnjem vzhodu. Dokler ni miru, si je ZSSR trdno zagotovila svoj položaj. Takoj ko bo prišlo do sporazuma – pa če s paktom ali ne – se bo njihov položaj bistveno spremenil. Arabci jih nimajo radi, prenašajo jih, ker jih morajo. Če pride do miru, mora ZSSR zapustiti ZAR in njen vpliv ZSSR bo minimalen. To je jasno tako ZSSR kot Arabcem. V tem vidi Izrael tudi osnovni ključ za doseg politične rešitve.

ZSSR je v prvi vrsti zainteresirana za čim daljšo fizično prisotnost v ZAR, kar pa je možno le v takšnem položaju, kot je zdaj, t. j. niti vojna niti mir. S pomočjo čim daljšega takega položaja želijo in poskušajo okrepiti svoj položaj znotraj ZAR, predvsem v vojski, v primeru, da se rešitev za krizo vseeno najde. Pri tem, seveda, računajo z velikimi materialnimi vložki v oboroževanje in gospodarske objekte.

Vojsko držijo v popolni odvisnosti s tem, da ji dajejo najmodernejšo oborožitev, ki je ne dajo niti članicam Varšavskega pakta /to so posebej preverjali/, vse to pa zadržujejo popolnoma v rokah svojih strokovnjakov in specialistov /radarji, letalstvo, rakete/. To vojski ne ustreza. Na drugi strani podpirajo revanšistične tendence v vojski, kar je v vojski dobrodošlo, preko tega pa izvajajo stalen pritisk na vodstvo.

3. Možnosti mirne rešitve

Izhodiščna točka izraelskega stališča je – in to postavljajo povsod kot pogoj – da se ne bodo umaknili z okupiranih ozemelj, dokler se dokončne in varne meje ne regulirajo s podpisom mirovnega sporazuma. To je njihovo izhodišče pri odklonitvi Rogersovega načrta in ostalih iniciativ. Pri tem je položaj naslednji:

- ZSSR si ne želi hitre rešitve krize, ker bi mir postavil pod vprašaj njen osvojeni položaj v ZAR in na Bližnjem vzhodu in neposredno prisotnost vojaške sile. ZSSR je življenjsko zainteresirana za odprtje Sueškega prekopa, ker bi to bistveno olajšalo njeno vojaško prisotnost v Indijskem oceanu.
- ZDA na tem področju nimajo oporišč in niso fizično prisotne – razen z ladjevjem. Izrael ne pristaja, da se Američani fizično pojavijo na njegovem ozemlju. Dajan je to javno povedal v intervjuju za ameriško televizijo C.B.S. z obrazložitvijo, da fizična prisotnost ameriških oboroženih sil vedno privede do konflikta tam, kjer so prisotne. Posebno je poudaril Vietnam. Na ta način dosežejo na-

sprotni učinek – iz prijatelja postanejo sovražniki, Izrael pa si tega v odnosu do ZDA ne želi. To je vsekakor eden od vzrokov, a ne glavni.

- Glavni razlog, da Izrael ne dovoli /posebej so mi povedali, da jim je to bilo ponujeno/ prihoda Američanov, je, da ne pridejo v položaj, da se po podpisu mirovnega sporazuma obe veliki sili pričneta pogajati o svojem umiku iz ZAR in iz Izraela. Ko bi se izgovarjali ena na drugo, bi zaradi ravnotežja lahko fizično ostali dalj časa na tem prostoru. Če ni Američanov v Izraelu, mora tudi ZSSR avtomatično umakniti svoje »svetovalce«, ker ne bo več vzrokov za njihovo prisotnost.
- Ker ZDA fizično ne morejo biti prisotne, si v tem položaju prisvajajo pravico, da so v svojem imenu in v imenu Izraela nosilke mirovnih pobud, ne da bi se pri tem posvetovale z Izraelom, ali celo tako, da zavračajo izraelske konstruktivne predloge. Pri tem se v prvi vrsti želijo prikazati kot nosilke vseh mirovnih pobud. Ob tem vztrajno izvajajo velik pritisk na Izrael, da pristaja na njihove načrte, kar Izrael zavrača.
- Američani stalno izsiljujejo z dobavo orožja, kar Izraelcev ne moti, ker kadarkoli kaj potrebujejo, uporabijo nasprotni pritisk na Jude v ZDA, ki so tam, zlasti pred volitvami, pomemben in za Belo hišo tudi neprijeten faktor v notranjepolitičnem življenju. V glavnem dobijo od oborožitve vse, kar potrebujejo in kadar potrebujejo, ne glede na uradne dopise in formalna dovoljenja.
- Najpomembnejše dejstvo pri vsem tem vsekakor ostaja, da je Izrael edina možna ameriška opora na tem prostoru in edina možna baza, če bi to v skrajni sili bilo potrebno. ZDA morajo to še kako upoštevati.
- Tretji faktor, ki ga je kot osnovo treba upoštevati, je ZAR ali eden od voditeljev – prej Naser, zdaj pa Sadat. Če so v ZAR želeli začeti mirovna pogajanja, tega ne morejo storiti, če prej ljudem ne pokažejo kakšnega večjega konkretnega rezultata svoje politike. Večji rezultat ali uspeh bi omogočil Sadatu drugačen, bolj pogumen pristop k reševanju mirovnega vprašanja.
- Izrael želi predvsem, da o vseh rešitvah, dokončnem urejanju odnosov v tem delu sveta in o miru odločajo zainteresirane sile, ne pa da jim usodo krojijo velike sile. Zato so ocenili, da je nujno ZAR in njihovemu vodstvu omogočiti pogoje, ki bi omogočili sprejetje mirovnih pogovorov – direktnih – in sklepanje miru, ki bi bil sprejemljiv za vse.
- Dajan je lansko leto ob obisku ZDA predlagal Nixonu, da Izrael ponudi umik s prekopa, kar bi omogočilo njegovo popravilo in ponovno odprtje. ZDA so takšen predlog odločno odklonile z obrazložitvijo, da bo odprtje prekopa koristilo izključno ZSSR in da je to le interes ZSSR, ne pa ZDA.

Ko je sledila pobuda ZAR, so jo Američani takoj sprejeli, prav tako Izrael.

Izrael je postavil naslednje pogoje:

- umaknil bo svoje sile na razumno in sporazumno razdaljo;
- ZAR lahko premesti na vzhodno obalo prekopa neomejeno število delovne sile;
- ZAR bo skupaj z delovno silo premestila tudi potrebno število policije za vzdrževanje reda in vse ostale potrebne službe;
- Izraelske ladje bodo brez ovir plule skozi prekop.

Čeprav tega niso nikomur povedali, so bili pripravljeni odstopiti od te zahteve s tem, da bi se to določilo kasneje z mirovnim sporazumom.

Menijo, da bi to lahko bila prva faza, rezultati katere bi omogočili Sadatu, da začne reševati ostale probleme z mirovnim sporazumom.

Vprašanje Jeruzalema, Golana, Sharm el Sheika in plovbe izraelskih ladij po Suezu se lahko reši dokončno z mirovnim sporazumom.

To je bil izraelski načrt.

Izrael ne more pristati na prehod armade ZAR preko prekopa. Ne bi pa jih motilo, če bi preko prekopa prešle le enote ZAR.

V primeru kakršnega koli spopada zavračanje enot ZAR ne bi bil niti vojaški niti politični problem.

Glede na to, da imajo vso najmodernejšo oborožitev v vojski ZAR v svojih rokah izključno inštruktorji iz ZSSR, vsak možen spopad ne bi bil več spopad z ZAR, ampak direktno z ZSSR, čemur se želijo izogniti. Zato ne prihaja v poštev njihov večji umik iz področja prekopa, niti sprejemanje kakršnih koli črt /El Ariš in podobno/. Izrael /to je bilo v razgovoru večkrat poudarjeno/ ne bo dovolil, da ga kjerkoli potegnejo v direkten spopad s »strokovnjaki« /kar pomeni s sovjetsko vojsko/. Edino

zagotovilo za to je, da se umik z okupiranih ozemelj lahko izvede samo po podpisu mirovnega sporazuma, razen če ne gre za obnovo prekopa in plovbo skozi Suez brez prehoda vojske ZAR in »strokovnjakov« ZSSSR in njihove opreme.

Izrael je zelo zainteresiran za trajno reguliranje svojih odnosov z arabskimi državami in za vzpostavitev trajnega miru na Bližnjem vzhodu. Po ureditvi vseh vprašanj bi bil Izrael pripravljen materialno pomagati sosednim arabskim državam pri njihovem razvoju. Vendar obstaja v Izraelu izrek: » Od Auschwitza¹¹¹ smo prišli do prekopa, nazaj ne gremo!«. Kar pomeni: če zdaj dokončno ne uredimo priznanja Izraela z mirovnim sporazumom in varnimi mejami, to pomeni, da se spet vračamo v položaj Auschwitza.

Torej je edina delna rešitev, ki je možna, odprtje prekopa – in to predvsem zato, da se položaj predsednika ZAR toliko okrepi, da bi na osnovi tega rezultata lahko začela/predsednik ZAR/ direktno sklepati mirovni sporazum brez arbitraže velesil.

4. Varne meje

Ponovno je definiral vprašanje varnih meja. V prvi vrsti gre za Golan. Nikoli ne bodo /in menijo, da noben resen razsodnik tega niti ne bi zahteval/ pristali, da bi zapustili Golansko planoto in se vrnili v ravnino. Tega ne zahtevajo niti Sirci, saj ta kamen in skale niso pomembne niti za ovce in koze. Vsako vztrajanje kogarkoli /Sirci baje tega ne bodo zahtevali/, da se Izraelci vrnejo na ravnino, mora za vsakogar pomeniti jasno zahtevo po novih spopadih in nestabilnosti na Bližnjem vzhodu. Takšna zahteva je lahko

oblikovana samo kot iskanje strateških pozicij, s katerih se lahko direktno ogrožajo najbolj plodni deli Izraela in onemogoča normalno življenje v kibucih pod Golanskimi vrhovi.

Ko mi je o tem govoril, mi je dal jasno vedeti, da so ta vprašanja s Sirijo razčiščena, da gre le za določanje širine pasu /zdaj obvladajo približno 40 km v globino, morali bi pa zavarovati le najosnovnejši pas na robovih Golanske planote, ki dominirajo nad Izraelom/. Dodal je, da smo verjetno opazili, da na Golanu ni incidentov, da Sirci v vojni niso imeli resnejših materialnih ali človeških izgub, to ozemlje pa je popolnoma kamnito.

Jeruzalem: ne bodo ga zapustili, vendar tu ni spora z Jordanci /ali rečeno drugače: dosegli so sporazum/.

Sharm el Sheik: ali ga zadržijo Izraelci, ali najmočnejša zagotovila. Za zdaj pravijo, da ga ne bodo zapustili. Ob sklepanju mirovnega dogovora pa se to lahko reši tudi na drug način.

Vsa ostala vprašanja niso bistvena in o njih se bodo vsi zainteresirani lahko sporazumeli.

5. Rogersova pobuda

V zvezi s povedanim je jasno, da je zavrnjena.

Rogers /in Američani na splošno/ so po njihovem mnenju zelo naivni, in so nasedli trenutnemu položaju v ZAR in Sadatovemu osebniemu razpoloženju. Na to so Rogersa že opozarjali – torej, da ZSSR ne bo dovolila ZAR nobene svobodne vloge. Rogers tega ni verjel, vendar so se njihova predvidevanja potrdila.

6. Odnos do Jarringa

Menijo, da pri njih Jarring nima nobenega upanja. Izrael je zahteval, da Jarring pride k njim, in predali so mu seznam zelo natančno formuliranih predlogov, ki so – po po Danovem mnenju – bili zelo konstruktivni. Namesto odgovora na izraelske predloge, na katere Jarring še do danes ni odgovoril/ so dobili ameriško-sovjetsko-ZAR-ovske predloge in zahtevo, da se do njih opredelijo. Izrael takšne enostranskosti ne sprejema in za njih je Jarring – če se pojavi ali pa ne – odpisan.

¹¹¹ Nemško koncentracijsko taborišče na zasedenem območju Poljske, kjer je življenje izgubilo z zaplinjanjem s ciklonom B in s sežiganjem v krematorijih ogromno število Judov in ujetnikov iz okupiranih držav, med njimi tudi mnogo Slovencev.

7. Direkten stik z ZSSR

Izraelu so sugerirali, da naj stopi v direkten stik z ZSSR, tako kot to dela ZAR z ZDA. Za to ne vidijo nobene potrebe, ker ne vidijo, kaj več bi jim ZSSR v direktnem stiku lahko ponudila od njihovih že znanih stališč. Poleg tega nočejo arbitraže velesil, ampak sporazum z Arabci.

8. Goldman

Na vprašanje o Goldmanu je ponovil prejšnja stališča in dodal: »On je vaš prijatelj, ne pa naš! Kaj bomo mi z njim – mi si želimo mir; tudi on ga predlaga, vendar mi vemo, kaj hočemo v tej smeri, on pa ne ve, kaj hoče, in nima nobenih predlogov. Neresen je!« /glej prejšnje zapise o Goldmanu/.

9. Palestinski problem

Ponovil je tisto, kar je prej govoril – nazaj lahko sprejmejo le toliko Arabcev, da to ne vpliva na spremembo judovskega značaja Izraela. Tam je Jordanija in naj tam ustvari svojo državo. Mi jim bomo materialno pomagali.

10. Odnosi z Jordanijo

- Med Izraelom in Jordanijo obstaja povsem odprta meja, kjer ljudje in blago svobodno prehajajo iz ene države v drugo. Kontrola na meji obstaja samo zaradi preprečevanja prenosa orožja in mamil iz Jordanije v Izrael. Oskrbovanje s hrano Amana in večjega dela Jordanije /vključno s Palestinci in njihovimi vojaškimi enotami/ izvajajo izključno iz Izraela in še posebno z okupiranega ozemlja. Hrano prevažajo s kamioni in hladilniki. Poleg hrane jih oskrbujejo tudi z drugimi izdelki.
- Menijo, da je dejstvo, da se je Husein obdržal, prav takšno presenečenje kot Sadatova čistka.
- Izraela ne bi dosti motil niti umik Huseina z jordanskega prizorišča. Menijo, da se odnos Jordanije do Izraela ne more spremeniti, niti če bi Arafat prevzel oblast. Odnosi, kakršni so, temeljijo na dejstvu, da Jordaniji resnična nevarnost ne preti iz Izraela, ampak iz Sirije in Iraka, ki si jo stalno želita razdeliti ali ji odvzeti posamezne predele. Edino zagotovilo neodvisnosti Jordanije je v resnici Izrael. Siriji in Iraku je znano, da da bi v primeru napada na Jordanijo Izrael interveniral. To je v resnici preprečilo večjo sirijsko agresijo in njihov pravočasni umik pred intervencijo Izraela. To je preprečilo tudi intervencijo iraških enot v sporih med Palestinci in Huseinom.
- Glede na to je odnose med Izraelom in Jordanijo treba gledati samo v teh razmerjih, pri čemer ni bistveno, kdo je trenutno v Jordaniji na oblasti. Meni, da je palestinsko gibanje popolnoma razbito in da znotraj Jordanije ne predstavlja več resne sile – kar do Izraela nikoli niti ni bilo.

11. Odnosi z Iranom

Odnosi z Iranom so odlični, in prav zdaj delajo na sklepanju dolgoročnega sporazuma med Iranom in zahodnimi državami za nafto, da bi preprečili nadaljnje diverzije arabskih držav na tem področju.

12. Odnosi s Francijo, EGS in Evropo

Menili so, da se bodo po De Gaullu odnosi izboljšali, pa je Pompidou še slabši. Ni jim toliko do same Francije, vendar jim ona zadržuje odnose z ostalo Evropo. V končnem reševanju problema – razen dobrih in koristnih želja, da se prekop odpre /kar je za Evropo najpomembnejše, mir pa je na drugem mestu/, ta in takšna Evropa ne more ob obstoju velesil resno vplivati na reševanje bližnje-vzhodne krize.

13. Enotnost vlade in osebnosti

Po izgonu skrajne desnice iz koalicije je vlada popolnoma enotna glede osnovnih problemov. Za posamezne dejavnosti izbirajo najbolj primerne osebnosti. Vsak odmik, ki ga predlaga npr. Dajan, ima takoj večji pomen, ker menijo, da je Dajan »nespravljiv«. To ne pomeni, da ne bo ob sklepanju mirovnega sporazuma tudi resnih razhajanj, ki pa v skrajnih posledicah ne morejo vidno vplivati na osnovna stališča.

14. Obrambna črta

Črta je dokončno zaključena in opremljena z najmodernejšim orožjem. V glavnem izvira iz ZDA in Švedske.

15. Ekonomski položaj Izraela

Ekonomski položaj se stalno izboljšuje. Seveda se pri tem opira na judovski kapital v svetu – posebno v ZDA. Pri tem posebno razvija ladjarstvo, civilno letalstvo /uvedli so že jumbo-jete/, stanovanjsko izgradnjo, posebno za imigracijo, razvijajo zasedena jordanska ozemlja, kar bo za Jordanijo velik problem, ko se bodo oni umaknili /zaradi visokega standarda/, posebno pa raste osebni standard ljudi.

16. Imigracija

Imigracija se redno nadaljuje. Načrtovano število imigrantov /od 40.000 do 60.000 letno/ v glavnem dosega. Pravkar se je začela resna imigracija iz ZDA. Romuni so na zahtevo ZSSR ustavili odhajanje Judov, ZSSR pa ga stalno povečuje /letos preko 3.000/; za imigracijo iz ZSSR je značilno, da dovoljujejo izselitev mladim ljudem in celim družinam. Liberalnejši odnos ZSSR do Judov in njihovega odhoda v Izrael so dosegli s posredovanjem KP Italije, medtem ko je KP Francije zavrnila posredovanje.

Ko so vprašali Romune, da ne razumejo, da se ZSSR odpira, oni pa zapirajo, so dobili odgovor: Brežnjev lahko zahteva od Ceausescuja, da prepove emigracijo, Ceausescu pa ne sme vprašati Brežnjeva, zakaj on to dela. Vsaka novonaseljena družina dobi trosobno stanovanje.

17. Dan je povedal, da imajo v rokah dokaze, da je ZSSR sprovcirala junijsko vojno in vzpodbudila ravnanje Arabcev, ki so izzvali reakcijo Izraela.

Dana je zelo zanimal naš položaj – posebno ustavni amandmaji in mednacionalni odnosi. Kot kaže, pozorno spremlja naš tisk.

Brajnik Edi

Dokument št. 7:

Zapisnik sestanka 18. maja 1973 na Dunaju

Po dogovoru sa drugovima M. Minićem i M. Venišnikom održao sam 18. maja 1973 sastanak sa Y. Danom u Beču. Drug Venišnik posebno se zainteresovao za sledeća pitanja:

- Kako Izrael ocenjuje izjave sa egipatske strane o obnovi borbi na linijama prekida vatre zbog bezizlaznosti situacije, u kojoj se kriza na BI nalazi. Šta u tom slučaju Izrael predvidja i namerava. Dali očekuje obnovu borbe ove godine.
- Kako Izrael ocenjuje situaciju u Egiptu i poziciju Sadata.
- Na kakvoj proceni odnosa snaga na BI i Srednjem istoku sada i u perspektivi Izrael bazira svoje političke stavove oko rešenja kriza na BI. Šta očekuju od američko-sovjetskog dialoga, posebno razgovora Nixon-Brežnjev.¹¹²
- Govori se, da vlada SAD proučava situaciju na BI i na tome radi neka grupa kod Kisingera. Šta Izrael zna i misli o tome.
- Šta Izrael očekuje od pretstojeće debate o krizi na BI u Savetu bezbednosti UN, koja je predvidjena oko 23. maja ove godine.

¹¹² Leonid Iljič Brežnjev.

- Kakva je povezanost izmedju izraelskih akcija protiv palestinskog pokreta /nedavna akcija u Bejrutu/ i sadašnjeg sukoba izmedju libanske armije i Palestinaca.¹¹³

Prilažem zabelešku o razgovoru.

Ljubljana, 25. maja 1973

E. Brajnik

Prevod dokumenta:

Po dogovoru s tovarišema M. Minićem in M. Venišnikom sem imel 18. maja sestanek z Y. Danom na Dunaju. Tovariš Venišnik se je posebej zanimal za naslednja vprašanja:

- Kako Izrael ocenjuje egiptovske izjave o ponovnem boju na črtah prekinitve ognja zaradi brezizhodnosti položaja, v katerem se je kriza na Bližnjem vzhodu zdaj znašla. Kaj v tem primeru Izrael predvideva in namerava. Ali pričakuje obnovitev bojev še letos?
- Kako Izrael ocenjuje položaj v Egiptu in položaj Sadata.
- Na kakšni oceni razmerja sil na Bližnjem in Srednjem vzhodu zdaj in v prihodnosti Izrael gradi svojo politiko in stališča o rešitvi krize na Bližnjem vzhodu. Kaj pričakuje od ameriško-sovjetskega dialoga, posebno od razgovora Nixon-Brežnjev.
- Govori se, da vlada ZDA proučuje položaj na Bližnjem vzhodu in da na tem dela neka skupina ob Kissingerju. Kaj Izrael misli o tem.
- Kaj Izrael pričakuje od prihodnjega pogovora o krizi na Bližnjem vzhodu v Varnostnem svetu ZN, ki je predviden 23. maja letos.
- Kakšna je povezava med izraelskimi akcijami proti palestinskemu gibanju /nedavna akcija v Bejrutu/ in sedanjim sporom med libanonsko vojsko in Palestinci.

Prilagam zapis o razgovoru.

Ljubljana, 25. maja 1973

E. Brajnik

Zabeleška o razgovoru sa Y. Danom, 18. maja 1973 u Beču.

1. Primedbe na politiku Izraela.

Po dogovoru sa drugom Minićem, odmah na početku razgovora Danu sam izneo primetbe na politiku Izraela, koji je svojom politikom i stalnom demonstracijom sile potpuno blokirao mogućnost razrešavanja bliskoistočne krize. Upozorio sam ga na trajne posledice takve politike, koja stvara mržnju medju Arapima, očaj medju Palestincima koji se odlučuju na krajnje postupke, koje mi ne odobravamo, ali i shvatamo da to rade u jednoj bezizlaznoj situaciji. Izneo sam mu negodovanje zbog obaranja libijskog aviona, akcije o Bejrutu i druge stvari. Sve ovo sam izneo dosta oštro. Upozorio sam ga da zbog takve njihove politike, koja ugrožava mir, a posebno na području Mediterana, gde mi živimo, sve više gube u celom svetu, a ne samo medju nesvrstanim zemljama ili zemljama koje su u prijateljskim odnosima sa Arapima.

Moje primetbe je primio potpuno mirno i pokušao da objasni, zašto ima Izrael tako čvrste stavove. Rekao je: u drugom svetskom ratu izginulo je 6 miljuna Jevreja samo zato što nisu bili čvrsto organizovani i što su se dali voditi kao jagnjad na klaonicu. Posle uspostavljanja države Izrael oni su se nadali, da su obezbedili parče zemlje, na kome će Jevreji moći mirno da žive. Arapi takvo rešenje nisu prihvatili i tražili su mogućnost, da se Izrael sa svim Jevrejima koji tamo žive izbriše iz karte sveta. Protiv 3,5 miljona Izraelaca stoji 80 milijona Arapa. Dali iko misli da je tih 3,5 miljona ljudi u mogućnosti da ugrozi arapski svet? Ukoliko oni ne bi bili jaki i dobro naoružani, sa vrlo visokim

¹¹³ Vprašanja (brez uvodnega pojasnjevalnega dela) in pripisa o prilogi) so tudi na posebnem listu s pripisom: S sestanka z M. Venišnikom in v Beogradu dne 10. maja 1973. Takrat je dobil Brajnik izhodišča za razgovor.

moralom svog stanovništva, Izrael bi već bio uništen i oni nemaju kuda da se povuku, sem u more. To im daje veliku borbenu i moralnu snagu, jer znaju da svaki poraz znači i uništenje.

1956. godine Ben Gurion je pristao da se vrati na polazne položaje. Oni nisu ni stigli do tih položaja kada je Naser već izjavio, da će nastaviti borbu protiv Izraela do njegovog uništenja. Mi to za Arape nikada nismo rekli niti možemo. Izrael iskreno želi mir ali se želi trajno obezbediti od svih mogućnosti da bude uništen. Oni žele u miru da žive sa Arapima. To su i ranije dokazivali njihovi dobri odnosi sa Libanom, Jordanom pa i drugim arapskim zemljama. Oni se sada neće povući na polazne položaje i zahtevaju da se predhodno – pre svakog povlačenja – utvrde bezbedne granice i slobodna plovidba Akabskim zalivom. Oni sada u suštini nemaju nikakvih nerešenih pitanja, osim Golana, sa ostalim arapskim zemljama, pa se prema tome sve svodi na rešavanje pitanja između Izraela i ARE.¹¹⁴ Junskim porazom uzdrman je vodeći položaj ARE u arapskom svetu koji nikada nije bio jedinstven, niti zbog svojih specifičnosti i različitosti može da bude. Pitanje pregovora sa Izraelom za ARE predstavlja isključivo prestižno pitanje pa zbog toga nisu spremni da se u to upuste. To za njih nije životno pitanje, jer se radi o pregovorima, koji u stvari odlučuju o parčetu pustinje. Medjutim, bezbednost Izraela je životno pitanje za Jevreje. Oni imaju punu podršku Amerike. No, svesni su da uvek postoji mogućnost sporazumevanja velikih na račun trećih. Zato moraju da sami sebi obezbedjuju svoju nezavisnost usred arapskog mora, pa prema tome s obzirom na svoju malobrojnost moraju da imaju jaku vojnu silu.

Objasnio mi je posebno slučaj libijskog aviona i akciju u Bejrutu. Oni nikako ne mogu da shvate, kako niko ne uzima u obzir ili neće da uzme u obzir činjenice, koje je on izneo, već se sva krivica svaljuje na Izrael iako je jasno, da se Naser pripremao na uništenje Izraela.

Povlačenje 1956. godine ocenjuje kao svoju veliku grešku. To tvrdi i Ben Gurion, i to se više neće ponoviti. Kao u nekoliko navrata ranije, tako je i sada ponovo podvukao, da posle sklapanja mira može Izrael ogromno da pomogne razvoju arapskih zemalja, a posebno ARE.

2. Delovanje Crnog septembra¹¹⁵ iz Jugoslavije.

U Izraelu znaju, da u Jugoslaviji ne postoje nikakvi poligoni za obučavanje terorista Crnog septembra. Isto tako im je poznato stanovište Jugoslavije u odnosu na terorizam i cene ga. Ipak se u Jugoslaviji stvorila klima koja pogoduje poedinim elementima među arapskim studentima da mogu prihvatiti razne terorističke elemente koji ne žive stalno u Jugoslaviji /on sam je podvukao da je Jugoslavija otvorena zemlja/ i koji iz Jugoslavije odlaze na razne terorističke zadatke. O tome imaju dokumentaciju. Na primer grupa terorista, naoružana dinamitom i mašinkama, došla je iz Jugoslavije u Rumuniju i pokušavala ubiti izraelskog ambasadora. Na saslušanjima oni su priznali, da su se pripremali u Jugoslaviji. Imaju podatke da su neke grupice koje su došle iz Jugoslavije, pokušale da izvedu akcije i u Italiji, ali im nije uspelo. Oni se vrlo uspešno nose sa teroristima i uglavnom uspevaju da unapred spreče njihove akcije – o tome se malo zna. Upozorava, da će Jugoslavija biti u vrlo neugodnom položaju ukoliko neka od akcija, pripremljenih u Jugoslaviji, ne bude uperena samo protiv Jevreja, nego i prema drugim stranim ličnostima. Ponovio sam mu naš stav po pitanju terorizma – da mi ne dozvoljavamo nikakvu aktivnost ma koga u tom pravcu. Predbacio sam mu ponovo da su oni koristili Jugoslaviju za upućivanje eksplozivnih pisama u arapske zemlje i ponovo zahtevao da prestanu sa ma kakvom takvom aktivnošću. Što se tiče delovanja Crnog septembra mimo znanja vlasti, kako je on to rekao, tražio sam, da mi da konkretne podatke. Na to je izneo predlog, da bi došlo do neformalnog sastanka jednog njihovog predstavnika bezbednosti i isto tako kvalifikovanog lica iz Jugoslavije. Odgovorio sam mu, da smatram, da do takvog kontakta ne može doći, a da mi konkretne podatke o delatnosti u Jugoslaviji može dostaviti. Obećao je, da će to verovatno uraditi, ali je i dalje insistirao na mogućnosti neformalnog sastanka između organa bezbednosti.

Tom prilikom izneo je duboko žaljenje zbog stava jugoslovenskih vlasti, koje su odbile da pruže bezbednu zaštitu izraelskoj stonoteniskoj reprezentaciji u Sarajevu. Potpuno je jasno, da se nije radilo

¹¹⁴ Arabska Republika Emiratov.

¹¹⁵ Črni septembar je bila militantna frakcija palestinske teroristične organizacije El Fatah. Ustanovljena je bila po jordanskom poboru in izgonu Palestinaca septembra leta 1970, po čemer si je tudi nadela ime. Njena najbolj odmevna akcija je bila ugrabitev in poboj izraelskih športnikov na olimpijskih igrah v Muenchnu leta 1972.

o tome, da se reprezentacija ne može zaštititi, nego o odluci, da se reprezentaciji Izraela zbog raznih pritiska onemogućiti nastupanje na svetskom prvenstvu. To je prvi slučaj u svetu, da vlasti jedne zemlje odbijaju da zaštite njihove sportiste, a njihovi sportisti stalno učestvuju na svim sportskim priredbama. Upozorio je, da bi takvi postupci mogli imati neželjene posledice za buduće priredbe u Jugoslaviji jer oni ne mogu da spreče svoju sportsku federaciju, da traži, da se razna prvenstva vrše samo u zemljama, koje su spremne dati punu zaštitu njihovim sportistima.

3. Susret Brežnjev – Nixon.

Osnovno u razgovorima biće međusobni odnosi, a u prvom redu ekonomske teme. SAD biće još dugo najveća ekonomska snaga sveta. SSSR ima zastarelu tehnologiju i poljoprivredu koja je na vrlo niskom stepenu /u SAD 8% poljoprivrednog stanovništva proizvodi sve potrebe za SAD i ogromne viškove za prodaju, a u SSSR-u 65% poljoprivrednog stanovništva nije u stanju da nahrani vlastitu zemlju/. Sve to strahovito opterećuje ekonomiku SSSR-a. SAD ima neosporno najveći ekonomski potencijal u svetu. Osnovno u razgovorima će biti naučno-tehnička saradnja i uvođenje moderne tehnologije u SSSR-u, kupovina poljoprivrednih viškova u SAD, investiranje SAD u nalazišta prirodnog plina u SSSR-u i kupovina ogromnih količina plina/sve u svemu radi se o milijardama dolara/. Radi se isto o davanju klavzule o najvećim povlaštenjima. Senator Jackson je uslovio davanje klavzule sa ukidanjem plaćanja nadoknade za akademsko naobražene Jevreje, koji odlaze iz SSSR-a u Izrael. Na pritiske iz SAD SSSR uprkos postojećem zakonu više ne traži odštetu /«a takav postupak za jednu veliku silu nije jednostavan»/. Sada u proseku dolazi iz SSSR-a preko Beča do 3.000 Jevreja mesečno. Nadaju se da će se prilikom posete Brežnjeva urediti, da se može izseliti svaki Jevrej u SSSR-u koji to želi. To praktično znači oko 3 miliona. Ukoliko SSSR na to ne pristane, senator Jackson¹¹⁶ će sprečiti sprovođenje svih sporazuma preko senata, gde po ovim pitanjima ima 80% podršku.

Biće govora i o BI. Iako postoji i event. mogućnost sporazumevanja na račun trećih, oni smatraju, da toga neće biti, jer ovakvo stanje u prvom redu pogodjuje SSSR-u /stanje ni rat ni mir/. Prisutnost SSSR-a u ARE, Siriji i Iraku je moguća samo u postojećoj situaciji. Čim bude sklopljen mir, SSSR-u je jasno, da te pozicije gubi, jer ih u tim zemljama niko ne trpi, a što je najvažnije, izgubiće jedinu pomorsku bazu u Marsa-Matruhu /iako nije dobra – ali je jedina/ koju SSSR nije napustio /ili hteo napustiti/ ni onda, kada su iz ARE proterali sovjetske stručnjake i instruktore, niti je ARE tada to usudila uraditi. SSSR-u prema tome nije u interesu, da se traži izlaz iz postojeće situacije. Naprotiv, SAD se spremaju na traženje rešenja posle susreta. Kisinger već studira materiale i priprema se za akciju. SSSR-u nije u interesu ni sukob, koji bi njega direktno angažirao i on će sprečiti svaku vojnu akciju ARE, koja bi vodila u takvu opasnost.

Zbog nepovoljne ekonomske situacije u SSSR-u u prvom redu i takvih njegovih pozicija na BI, a i loših odnosa sa Kinom, SSSR je u stvari u defenzivi pred SAD. Prema tome, Brežnjev mora da rešava u prvom redu ekonomske probleme kod kuće. A to uslovljava i glavni pravac razgovora sa Nixonom.

Prema tome, oni za sebe očekuju dobre rezultate.

4. Ocena Brežnjeva i sadašnjeg rukovodstva SSSR po jevrejskom pitanju.

Hruščov¹¹⁷ /kao uostalom i svi Ukrajinci/ bio je antisemita. Brežnjev je sasvim nešto drugo. On je prvi, koji je sa razumevanjem prišao rešavanju problema Jevreja u SSSR-u i njihovog izseljavanja u Izrael. Ima doduše još hapšenja Jevreja, jer su mnogi postali nestropljivi pa pišu pisma OZN i uglednim ličnostima u svetu. To Brežnjev ne dozvoljava pa se takvi nadju u zatvoru. I Izrael zbog toga ima problema, no pokret izseljavanja se razvio, pa se i takvi ekscesi ne mogu sprečiti.

O Hruščovu se izražavao sa puno mržnje. Nemaju direktnog kontakta sa SSSR-om, »ali stvari idu«. Izgleda, da se sve operacije izseljavanja Jevreja iz SSSR-a izvode preko Rumunije, pošto Dan stalno odlazi tamo /on mi to nije rekao/.

¹¹⁶ Henry Martin Jackson.

¹¹⁷ Nikita Sergejevič Hruščov.

5. Strah od sovjetskih baza na Jadranu.

Kada je govorio o Marsa-Matruhu kao jedinoj pomorskoj bazi SSSR-a, nekoliko puta je dotakao i mogućnost, da SSSR dobije baze na Jadranu /Jugoslavija, pominjao je kao usput i Valonu/. Očito njih i SAD to pitanje stvarno mnogo okupira.

6. Mogućnost arapske oružane akcije.

Sadat mnogo govori i često o oružanoj akciji pre svega ARE. Smatraju da takvim pretnjama treba pokloniti procenat pažnje. No, oružana akcija ARE je praktično neizvedljiva iz sledećih razloga:

a/ Nikakvo jedinstvo akcije među arapskim susedima Izraela. Jordan čeka na mogućnost direktnih pregovora o miru, ali Husein ne želi biti izdajnik u očima Arapa, pa ne može separatno pregovarati. Liban nije spreman na nikakvu oružanu akciju, niti je ranije bio, i držao se postrani. Sirija ima pre svega ambicija i pretenzija prema Libanu i Jordanu, a u svakom sukobu, i najmanjem, riskira da bude uništena, niti ima interesa za konflikte sa Izraelom.

b/ Svaka oružana akcija iziskuje pre svega sredjenu unutrašnju, posebno ekonomsku situaciju – što u ARE nije. Rizik da dožive još veći neuspeh nego u junskom ratu je tako velik i tako jasan da niko – Sadat najmanje – ne želi da se upusti u to. Svaka akcija je bezizgledna.

c/ Vojnik koji želi pobediti mora imati visok moral i određen cilj. Dali vojnik ARE to ima? Nema, jer je unutrašnja situacija nesredjena, a treba da osvoje Sinajsku pustinju gde ništa nema i koju Egipat sam formalno nikada nije imao.

d/ SSSR nije spreman da podupre ma kakvu oružanu akciju, koja njega uvlači u sukob.

e/ Vojnička podrška Libije samo je simbolička – nekoliko Miraga sa slabim pilotima, to je sve.

f/ Ostale arapske zemlje zaokupljene su svojim problemima i osim deklaracija i po koju paru, ni jedna nije spremna da se direktno angažuje u ma kakvom oružanom sukobu, a mnoge su i protiv toga. Uostalom sve su tako daleko, da to iako bi bile spremne, ne mogu efikasno uraditi.

Prema tome na liniji prekida vatre može biti incidenata, ali smatra da ozbilnijeg sukoba ne može biti niti će biti. Oni su svejedno budni i spremni. Spremniji su kada se manje govori o novom ratu, jer rat se ne sprema stalnim govorima i pretnjama.

7. Odnosi sa Libanom, akcija u Bejrutu i odnosi arapski svet – Liban – Jordan.

Odnosi Izraela sa Libanom su tradicionalno bili dobri i nikad nisu imali nikakvih međusobnih problema. U junskom ratu Liban nije učestvovao, za napad na Siriju bi im bilo najpovoljnije i skoro bez žrtava da su prešli preko libanske teritorije pa su zbog toga imali u ratu sa Sirijom ogromne žrtve, Liban je to cenio. Naser posle junskog rata nije hteo da primi palestinske izbeglice i gurao ih je sa svojim aktivnošću pre svega u Jordan, računajući pri tome i na obaranje Huseina. Ukoliko su ostali Palestinci u ARE, uključeni su u redovnu egipatsku armiju, zabranjena im je politička delatnost kao i svaka druga diverzantska delatnost sa teritorija Egipta. Posle sukoba u Jordanu Palestinci su se po dogovoru između arapskih zemalja, a u glavnom sa namerom, da se Liban uvuče u sukob sa Izraelom, premestili sa svojim vojnim jedinicama u Siriju i u Liban i u Libanu stvorili takozvani Fatahland¹¹⁸ na granici sa Izraelom. Sirija ne dozvoljava, uprkos tome, da ima najmodernije naoružanje palestinske jedinice, nikakve oružane akcije na svoje teritorije, pre svega iz straha odmazde jer je Damask vrlo blizu linije prekida vatre, i strogo kontrolišu Palestince. Kao što su Sirija i Jordan podbadale Palestince na sukobe sa Huseinom, tako Sirija zbog teritorialnih pretenzija koje ima i prema Libanu, to radi i sa palestinskim pokretom na teritoriji Libana. Libanske vlasti vrlo nerado su prihvatile nametnuto rešenje, a pogotovu jer su Palestinci uveli potpunu svoju vlast na teritoriji gde žive i doskora nisu priznavali nikakvo pravo libanskim vlastima da kontrolišu teritoriju Fatahlanda, a još manje izbegličke, zapravo vojne logore. Taj sukob je stalno prisutan i Libanci će stalno nastojati, verovatno ne tako krvavo kao što je to uradio Husein, da ponovo uspostave suverenitet i vlast nad čitavim svojim teritorijom. Jedina prepreka pri tome je da su palestinske jedinice suviše jako naoružane, a libanska armija dosta slaba, da bi se mogli odjednom uraditi. Ali će to postepeno sprovesti. Postoji i strah od sirijske intervencije, ukoliko bi došlo do većeg sukoba. Izrael je jasno stavio do znanja, da će u tom slučaju intervenirati i da neće dopustiti nikakvo proširivanje Sirije prema Libanu, kao što je sprečio

¹¹⁸ Deželó El Fataha.

pripremljenu intervenciju Sirije prema Jordanu. Izrael inače nema kontakta sa Libanom i Libanci im pri obračunavanju sa palestinskim pokretom ništa ne pomažu, ni Izrael njima. Akcija u Bejrutu bila je izvedena kao odmazda za pokol u Muenchnu. Palestinski rukovodioci, koji su ubijeni, direktno su rukovodili i pripremili akcije Crnog septembra u Muenchnu, a i niz drugih akcija. Sam Arafat u to nije bio umešan, ali su ovi de facto bili rukovodioci Crnog septembra. Prema tome sve izjave, da El Fatah nema veze sa Crnim septembrom, nisu tačne. Oni o tome poseduju čvrstu dokumentaciju. Iako je porekao ma kakvu vezu Libanaca u izvedenoj akciji, dodao je da su u njoj učestvovali i neke izbeglice iz Libana.

8. Povezivanje sa Sadatom.

Inicijativa nije bila njihova. Više uglednih ličnosti sa Zapada ponudilo je svoje dobre usluge, da se sukob okonča. Dolazili su u Izrael i posle kod Sadata. Golda Meir je svakome objasnila, da su Izraelci spremni, da ARE vrate skoro sve teritorije i da nemaju pretenzija, da zadrže Sinaj. O tome je G. Meir pre nedelju dana, ne navodeći ličnost, javno govorila na televiziji i radiu. Ovim ličnostima nisu iznosili konkretne predloge, već samo spremnost, da se povuku sa velike većine teritorija i da bi se osim toga mnogo što-šta moglo učiniti i dogovoriti se. Sadat je insistirao na resoluciji saveta bezbednosti i potpunom povlačenju, tako da posredovanja nisu dovela do nikakvih rezultata. Oni, dalje, insistiraju na na direktnim pregovorima sa ARE, a tu su spremni na maksimalne ustupke. O tome je postignuta potpuna saglasnost u izraelskom rukovodstvu. Pomenuo je Dajana i Alona.¹¹⁹

Sa Jordanijom problema nema, sa Sinajem isto tako ne, jer je jasno i Sirijcima, da Golan pripada Izraelu.

Sa Libanom ništa nije sporno. Sadat, ako želi mir, mora naći hrabrosti da prizna, da vojničkog rešenja nema i tražiti političko. To bi mu omogućilo i razrešavanje unutrašnjih, a posebno ekonomskih problema na drugoj osnovi, a ne u većitoj mobilnosti i pripremanju na bezizgledni rat. Ako bi SSSR-u stalo do mira i on bi to savetovao Sadatu.

9. Mirovne akcije.

Kao što je prošli put rekao, Rogersov plan više ne postoji i Amerikanci ga u sporazumu sa Izraelom više neće postavljati. Jaringova misija nema nikakvog smisla, jer obe strane stoje na različitim pozicijama – ARE na apsolutnom povlačenju, a Izrael na prethodnom dogovoru o bezbednim granicama i naknadnom povlačenju osim iz zone kanala, ukoliko bi došlo do sporazuma da armija ARE ne predje na Sinaj. Kao što je već rečeno, posle razgovora Brežnjev-Nixon, Kisinger će pripremiti predloge za rešenje bliskoistočne krize i pokušati sa novom mirovnom akcijom.

Od debate o bliskoistočnoj krizi u Savetu bezbednosti ne očekuju ništa novog, jer Izrael i SAD insistiraju na direktnim pregovorima zainteresiranih strana.

10. Obaranje libijskog aviona.

Obaranje libijskog aviona za Izrael je vrlo neprijatno i smatraju ga tragedijom. Nije postojala namera da se avion obori. Lovci koji su ga presreli, uputili su ga da sleti na jedan od njihovih vojnih aerodroma na Sinaju. Avion se uputio prema aerodromu. Spustio je točkove i pripremio se na sletanje. Iz neobjašnjenih razloga pilot je iznenada uvukao točkove, naglo počeo da se penje i da beži. Iznenadjeni Izraelci naredili su lovcima da otvore vatru. Procena izraelske komande na aerodromu je bila da postoji neki razlog da se avion nije hteo spustiti. Mислеći da se radi možda o nekoj smišljenoj akciji, suviše je brzo reagovala.

Francuz – kopilot libijskog aviona koji je preživio katastrofu i sada se nalazi u Francuskoj, izjavio je da su se odlučili za sletanje i da je i za njega neobjašnjivo, zašto je pilot u poslednjem momentu promenio odluke.

11. Saradnja između Izraela i Irana.

Sa Iranom imaju najbolje odnose i pozdravljaju naoružanje Irana kao faktor stabilnosti u tom prostoru. Zajedno sa njim grade rafinerije u Africi /posebno jednu veliku u Južnoafričkoj republici/.

¹¹⁹ Jigal Alon.

Po načinu kako je pričao o odnosima sa Iranom, stiče se utisak, da će Iran u Perzijskom zalivu uskoro postati ono što je Izrael u Sredozemlju.

12. Gadafi i Afrika.

Pošto Gadafi razpolaga se velikim parama, sa više ili manje uspeha uspeva da velikim zajmovima koje daje, postiže to, da pojedine zemlje prekidaju odnose sa Izraelom. Tako je Amin došao u Izrael, pošto se obučavao u izraelskim vojnim školama i bio izraelski padobranac, da traži zaštitu od Izraela. Pošto nisu bili u stanju, da mu odmah izadju u susret, kad je Gadafi za to saznao, odmah je ponudio veliki zajam Ugandi pod uslovom, da prekine odnose sa Izraelom. Amin je to odmah uradio. Isto je sa Burundijem. Prema tome, ne radi se o politici, već o parama.

13. Izgradnja novog kanala.

Izrael ne vidi potrebu za izgradnju novog kanala. Inicijativa je došla od strane Italijana, a konzorcijum se nalazi u Londonu. Pitali su Medicija¹²⁰ o tome, ali nije rekao ništa određenog. Dan je ponovio ranije predloge, da ARE može odmah početi sa radovima na otvaranju kanala uz povoljnije uslove, ali armija ARE ne sme da predje na Sinaj.

14. Situacija u Izraelu.

Sa oduševljenjem je pričao o blagostanju i razvoju Izraela. Kaže, da doduše pare nemaju, ali ih mogu dobiti koliko žele. 40% budžeta troše za stanbeno izgradnju. Svaka nova jevrejska porodica koja dodje u Izrael, dobija sada trosobni stan. Sa Arapima unutar Izraela i na okupiranim teritorijama su ostvarili najbolje odnose. Politiku prema Arapima vodi neposredno Moše Dajan, koji u sebi ima i arapske krvi. Na okupiranim teritorijama Arapi imaju punu samoupravu i izraelske vlasti se ne mešaju u njihove stvari, sem što investiraju na ta područja. U Hebronu otvaraju arapski univerzitet, koji će biti centar kulturnog života Arapa ne samo na okupiranim teritorijama, nego i za veliki deo Jordanije. Taj njihov odnos do Arapa izmedju ostalog dokazuje njihovu veliku volju za zajednički život sa Arapima i u izraelskoj državi sa Arapima uopšte.

Primetba.

Dan je isto kao i prošli put delovao vrlo samouvereno i raspoloženo. Potencirao je ulogu Amerike kao najveće ekonomske snage, koja je u stanju sve da rešava. Simptomatično je bilo, da je sa velikim simpatijama govorio o Brežnjevju i sadašnjem sovjetskom rukovodstvu.

O delovanju Crnog septembra u Jugoslaviji je govorio dosta oštro i mnogo je insistirao na direktnom kontaktu službi bezbednosti. Mislim da to ne bi bilo oportuno. Imao sam čak utisak da nas želi uvući u saradnju u borbi protiv Crnog septembra za event. protivusluge, za podatke o ustašima, iako to nije izričito naveo /spomenuo je borbu protiv terorizma uopšte/. Nismo ugovarali ponovni sastanak, javiće se telefonom, kad bude ponovo u Evropi.

Prevod dokumenta:

Zapis o razgovoru z Y. Danom 18. maja 1973 na Dunaju

1. Pripombe na izraelsko politiko

Po dogovoru s tovarišem Minićem sem takoj na začetku razgovora Danu navedel pripombe na politiko Izraela, ki je s svojo politiko in stalno demonstracijo moči popolnoma blokiral možnost reševanja bližnjevzhodne krize. Opozoril sem ga na trajne posledice takšne politike, ki ustvarja sovraštvo med Arabci in obup med Palestinci, tako da se odločajo za skrajna dejanja, ki jih mi ne odobravamo, jih pa razumemo, da jih izvajajo v brezizhodni situaciji. Prenesel sem mu nezadovoljstvo zaradi sestrelitve libijskega letala, akcije v Bejrutu in drugega. Vse to sem povedal dokaj ostro. Opozoril sem ga, da zaradi takšne njihove politike, ki ogroža mir posebno na področju Mediterana,

¹²⁰ Dante del Medici.

kjer živimo tudi mi, izgublajo vedno več po celem svetu, ne le med neuvrščenimi državami ali državami, ki so v prijateljskih odnosih z Arabci.

Moje pripombe je sprejel popolnoma mirno in poskušal pojasniti, zakaj ima Izrael tako trdna stališča. Rekel je: v drugi svetovni vojni je izginilo 6 milijonov Judov samo zato, ker niso bili trdno organizirani in ker so se pustili voditi kot jagenjčki v klavnico. Po nastanku države Izrael so upali, da so si zagotovili košček ozemlja, na katerem bodo lahko Judje v miru živeli. Arabci takšne odločitve niso sprejeli in iskali so možnost, da Izrael z vsemi Judi, ki tam živijo, zbrše s svetovnega zemljevida. Proti 3,5 milijona Izraelcev stoji 80 milijonov Arabcev. Ali kdorkoli misli, da teh 3,5 milijona lahko ogrozi arabski svet? Če oni ne bi bili močni in dobro oboroženi ter z visoko moralo svojega prebivalstva, bi bil Izrael že uničen, in oni se ne morejo umakniti drugam kot v morje. To jim daje veliko bojno in moralno moč, ker vedo, da vsak poraz pomeni uničenje.

Leta 1956 je Ben Gurion pristal na vrnitev na izhodne položaje. Niti prišli še niso do njih, ko je Naser že izjavil, da bo nadaljeval boj proti Izraelu do njegovega uničenja. Mi tega za Arabce nikoli nismo dejali niti tega ne moremo. Izraelci si iskreno želijo miru, želijo pa se tudi trajno zavarovati pred možnostjo uničenja. Želijo živeti v miru z Arabci. To so že prej dokazovali s svojimi dobrimi odnosi z Libanom, Jordanijo in drugimi arabskimi državami. Ne bodo se umaknili na izhodne položaje in zahtevajo, da se prej – pred vsakim umikom – zagotovijo varne meje in svobodna plovba po Akabskem zalivu. Zdaj v bistvu nimajo nobenih nerešenih vprašanj, razen Golana, z ostalimi arabskimi državami, zato se vse nanaša na reševanje vprašanja med Izraelom in ZAE.¹²¹ Z junijskim porazom je bil zamajan vodilni položaj ZAE v arabskem svetu, ki nikoli ni bil enoten, niti ne more biti zaradi svojih posebnosti in različnosti. Vprašanje pogajanj z Izraelom predstavlja za ZAE popolnoma prestižno vprašanje, zato tudi niso pripravljeni, da se vanj spustijo. To za njih ni življenjsko pomembno vprašanje, ker gre za pogajanja, ki v bistvo odločajo o delčku puščave. Vprašanje varnosti Izraela pa je življenjsko važno vprašanje za Jude. Pri tem imajo popolno podporo Amerike. No, zavedajo se, da je vedno možnost, da se velesile sporazumevajo na račun tretjih. Zato si morajo sami zagotoviti svojo neodvisnost sredi arabskega morja, glede na svojo maloštevilnost pa morajo imeti veliko vojaško moč.

Posebej mi je pojasnil primer libijskega letala in akcijo v Bejrutu. Nikakor ne morejo razumeti, kako nihče ne jemlje v obzir ali noče vzeti v obzir dejstev, ki jih je on prikazal, ampak se vsa krivda pripisuje Izraelu, čeprav je jasno, da se je Naser pripravljal uničenje Izraela.

Umik leta 1956 ocenjuje kot veliko napako. To trdi tudi Ben Gurion in to se ne bo več ponovilo. Kot že nekajkrat prej je tudi zdaj poudaril, da po sklenitvi miru lahko Izrael veliko pomaga pri razvoju arabskih držav, posebno pa še ZAE.

2. Delovanje Črnega septembra iz Jugoslavije

V Izraelu vedo, da v Jugoslaviji ni nikakršnih poligonov za poučevanje teroristov Črnega septembra. Prav tako vedo za stališče Jugoslavije glede na terorizem in ga cenijo. Vendar se je v Jugoslaviji ustvarilo razpoloženje, ki ustreza posameznikom med arabskimi študenti, da lahko sprejmejo razne teroristične elemente, ki ne živijo stalno v Jugoslaviji /sam je podčrtal, da je Jugoslavija odprta država/ in ki iz Jugoslavije odhajajo na razne teroristične naloge. O tem imajo dokumentacijo. Na primer skupina teroristov, oboroženih z dinamitom in strojnicami, ki je prišla iz Jugoslavije v Romunijo in je skušala ubiti izraelskega ambasadorja. Na zaslišanjih so priznali, da so se pripravljali v Jugoslaviji. Imajo podatke, da so nekatere skupine, ki so prišle iz Jugoslavije, poskušale izvesti akcije v Italiji, kar pa jim ni uspelo. Zelo uspešni so proti teroristom in v glavnem jim uspeva, da vnaprej preprečijo njihove dejavnosti – o tem se le malo ve. Opozarja, da bo Jugoslavija v zelo neprijetnem položaju, če katera od akcij, pripravljenih v Jugoslaviji, ne bo uperjena samo proti Judom, ampak tudi proti drugim tujim osebnostim. Ponovil sem mu naše stališče v zvezi s terorizmom – da ne dovolimo nobene aktivnosti v nobeni smeri. Ponovno sem mu očital, da so oni izkoristili Jugoslavijo za odpošiljanje eksplozivnih pisem v arabske države, in ponovno zahteval, da preneha s takšno dejavnostjo. Kar se tiče delovanja Črnega septembra mimo vednosti oblasti, kakor je rekel, sem ga prosil za konkretne podatke. Nato je predlagal, da bi prišlo do neformalnega sestanka njihovega predstavnika var-

¹²¹ Združeni arabski emirati.

nosti in prav tako kvalificirane osebe iz Jugoslavije. Odgovoril sem mu, da menim, da do takšnega stika ne more priti, da pa mi lahko prinese konkretne podatke o dejavnosti v Jugoslaviji. Obljubil mi je, da bo to verjetno storil, vendar je še naprej vztrajal na možnosti neformalnega sestanka med varnostnimi organi.

Ob tej priložnosti je izrazil globoko obžalovanje zaradi stališča jugoslovanskih oblasti, ki niso bile pripravljene varnostno zaščititi izraelske namiznoteniške reprezentance v Sarajevu. Popolnoma jasno je, da ni šlo za to, da reprezentance ne bi mogli zaščititi, ampak za odločitev, da reprezentanci Izraela zaradi raznih pritiskov onemogočijo nastopanje na svetovnem prvenstvu. To je prvi primer v svetu, da oblasti kake države nočejo zaščititi njihovih športnikov, čeprav njihovi športniki stalno sodelujejo na vseh športnih prireditvah. Opozoril je, da bi takšni postopki lahko imeli nezaželene posledice za bodoče prireditve v Jugoslaviji, ker ne morejo prepričati svoji športni zvezi, da zahteva, da se razna prvenstva izvajajo le v državah, ki so pripravljene popolno zaščititi njihove športnike.

3. Srečanje Brežnjev – Nixon

Temelj razgovorov bodo medsebojni odnosi, v prvi vrsti pa ekonomske teme. ZDA bodo še dolgo največja ekonomska sila sveta. ZSSR ima zastarelo tehnologijo in poljedelstvo, ki je na zelo nizki stopnji /v ZDA 8% kmečkega prebivalstva pridelava vse za potrebe ZDA in ogromne presežke za prodajo, v ZSSR pa 65% kmečkega prebivalstva ni sposobno prehraniti lastne države/. Vse to strahotno obtežuje ekonomijo ZSSR, ZDA pa imajo nesporno največji ekonomski potencial na svetu. V razgovorih bodo osnovne teme znanstveno-tehnično sodelovanje in uvajanje moderne tehnologije v ZSSR, nakup kmetijskih presežkov v ZDA, investiranje ZDA v nahajališča naravnega plina v ZSSR in kupovanje velikih količin plina /skupno gre za milijarde dolarjev/. Prav tako bodo dodali določilo o največjih prednostih. Senator Jackson je kot pogoj za določilo postavil ukinitvev plačila nadomestila za akademsko izobražene Jude, ki odhajajo iz ZSSR v Izrael. Zaradi pritiska iz ZDA zdaj ZSSR navkljub obstoječemu zakonu ne zahteva več odškodnine /»takšen postopek pa za neko velesilo ni enostaven«/. Odslej v povprečju prihaja iz ZSSR preko Dunaja do 3.000 Judov na mesec. Upajo, da bodo ob obisku Brežnjeva uredili, da se bo lahko iz ZSSR izselil vsak Jud, ki bo to želel. To praktično pomeni okoli 3 milijone oseb. Če ZSSR na to ne bo pristala, bo senator Jackson prepričal izvajanje vseh sporazumov preko senata, kjer ima v zvezi s temi vprašanji 80-odstotno podporo.

Govorili bodo tudi o Bližnjem vzhodu. Čeprav obstaja eventualna možnost sporazumevanja na račun tretjih, sodijo, da do tega ne bo prišlo, ker takšno stanje v prvi vrsti prizadene ZSSR /stanje, ko ni niti vojna niti mirovni sporazum/. Prisotnost ZSSR v ZAE, Siriji in Iraku je možna le v sedanjem položaju. Takoj ko bo podpisan mir, je ZSSR jasno, da bo izgubila ta položaj. Ker je v teh državah nihče ne mara, kar pa je najvažnejše, izgubila bo pomorsko bazo v Marsa-Matruhu /čeprav ni dobra – je pa edina/, ki jo ZSSR ni zapustila /ali ni hotela zapustiti/ niti takrat, ko so iz ZAE pregnali sovjetske strokovnjake in inštruktorje, niti si ZAE tega niso upali zahtevati. ZSSR glede na to ni zainteresirana, da bi iskala izhod iz obstoječega položaja. Nasprotno, ZDA se pripravljajo na iskanje rešitve po srečanju. Kissinger že študira materiale in se pripravlja na akcijo. Ker ZSSR ni v interesu niti spor, ki bi jo direktno vpletel, bo prepričal vsako vojaško aktivnost ZAE, ki bi vodila v takšno nevarnost.

Zaradi neugodnega ekonomskega položaja v ZSSR v prvi vrsti in takšne njene pozicije na Bližnjem vzhodu, kot tudi zaradi njenih slabih odnosov s Kitajsko je ZSSR v bistvu v defenzivi pred ZDA. Glede na to mora Brežnjev v prvi vrsti reševati ekonomske probleme doma, kar pogojuje tudi glavno smer razgovorov z Nixonom.

Zato Izraelci zase pričakujejo dobre rezultate.

4. Ocena Brežnjeva in današnjega vodstva ZSSR glede judovskega vprašanja.

Hruščov /kot med drugim vsi Ukrajinci/ je bil antisemitist. Brežnjev je popolnoma drugačen. Bil je prvi, ki se je z razumevanjem lotil reševanja problema Judov v ZSSR in njihovega izseljevanja v Izrael. Še vedno v ZSSR zapirajo Jude, ker so mnogi postali nestrpni in pišejo pisma OZN in uglednim osebnostim v svetu. Tega Brežnjev ne dovoli in zato takšne zapirajo. Tudi Izrael ima zaradi tega probleme, vendar se je gibanje za izselitev razvilo in ga takšni izpadi ne morejo prepričati.

O Hruščovu govori z velikim sovraštvom. Nimajo direktne zveze z ZSSR, »ampak stvari napredujejo«. Kot kaže, vse operacije izseljevanja iz ZSSR potekajo preko Romunije, ker Dan stalno odhaja tja /tega mi ni rekel/.

5. Strah pred sovjetskimi oporišči na Jadranu

Ko je govoril o Marsa-Matruhu kot edini pomorski bazi ZSSR, se je nekajkrat dotaknil tudi možnosti, da ZSSR dobi oporišča na Jadranu /Jugoslavija, mimogrede pa je omenil tudi Valono/. Očitno Izraelce in ZDA to vprašanje zelo zanima.

6. Možnosti oborožene arabske akcije

Sadat veliko in pogosto govori o oboroženi akciji predvsem ZAE. Menijo, da je tudi tem grožnjam treba posvetiti nekaj pozornosti. Vendar je oborožena akcija ZAE praktično neizvedljiva iz naslednjih razlogov:

A/ Med arabskimi sosedi ni nobene enotne aktivnosti. Jordan čaka na možnost direktnih sporazumov o miru, vendar Husein noče biti izdajalec v arabskih očeh, zato se ne more separatno sporazumevati. Libanon ni pripravljen na nobeno oboroženo akcijo, niti ni bil prej in se je držal ob strani. Sirija ima predvsem ambicije in pretenzije do Libanona in Jordana, v vsakem spopadu, tudi najmanjšem, pa tvega, da bo uničena, niti nima interesa za spopad z Izraelom.

B/ Vsaka oborožena akcija zahteva predvsem urejen notranji ekonomski položaj – ki ga v ZAE ni. Tveganje, da bodo doživeli še večji neuspeh kot v junijski vojni, je veliko, in tako je jasno, da se nihče – še najmanj pa Sadat – tega noče lotiti. Vsaka akcija je brezperspektivna.

C/ Vojak, ki želi zmagati, mora imeti visoko moralo in določen cilj. Ali ga vojak ZAE ima? Ne, ker je notranja situacija neurejena, morajo pa osvojiti Sinajsko puščavo, kjer ni nič in ki je Egipt formalno nikoli ni imel.

D/ ZSSR ni pripravljena podpreti kakršnokoli oboroženo dejavnost, ki bi jo pripeljala v spor.

E/ Vojaška podpora Libije je le simbolična – le nekaj mirageov s slabimi piloti.

F/ Druge arabske države imajo svoje probleme in razen z deklaracijo in kakšnim drobižem ni nobena pripravljena direktno sodelovati v kakršnemkoli oboroženem spopadu, mnoge pa so celo proti temu. Sicer pa so tako daleč, da tudi če bi bile pripravljene, tega učinkovito ne morejo izpeljati.

Glede na to lahko na črti prekinitve ognja pride do incidentov, vendar meni, da do resnejšega spopada ne more priti, niti ne bo prišlo. Vseeno so pozorni in pripravljene. Pripravljene so bolj, kadar se manj govori o novi vojni, ker se vojna ne pripravlja s stalnimi govori in grožnjami.

7. Odnosi z Libanonom, akcija v Bejrutu in odnosi arabske države – Libanon – Jordanija

Odnosi med Izraelom in Libanonom so bili tradicionalno dobri in nikoli ni bilo nikakršnih medsebojnih problemov. V junijski vojni Libanon ni sodeloval, za napad na Sirijo bi jim bilo najugodnejše in skoraj brez žrtev, če bi prečkali libanonsko ozemlje, zato so imeli v vojni s Sirijo ogromno žrtev. Libanon je to spoštoval. Naser po junijski vojni ni hotel sprejeti palestinskih beguncev in jih je s svojo aktivnostjo potiskal predvsem v Jordanijo, pri čemer je računal na padec Huseina. Če so Palestinci ostali v ZAE, so bili vključeni v redno egiptovsko vojsko, prepovedana jim je bila politična dejavnost kot tudi vsaka druga diverzantska dejavnost z ozemlja Egipta. Po sporu v Jordaniji so se Palestinci po dogovoru med arabskimi državami, v glavnem pa z namenom, da Libanon vpletejo v spor z Izraelom, s svojimi vojaškimi enotami premestili v Sirijo in Libanon in v Libanonu ustvarili tako imenovani Fatahland na meji z Izraelom. Sirija ne dovoli, čeprav ima najmodernejše oborožene palestinske enote, nobene oborožene akcije na svojem ozemlju, predvsem iz strahu pred maščevanjem, ker je Damask zelo blizu črte prekinitve ognja, in strogo nadzoruje Palestine. Tako kot sta Sirija in Jordanija spodbujala Palestine na spor s Huseinom, tako Sirija zaradi ozemeljskih zahtev, ki jih ima do Libanona, to dela s palestinskim gibanjem na ozemlju Libanona. Libanonske oblasti so zelo nerade sprejele vsiljeno rešitev, predvsem ker so Palestinci uvedli popolnoma svojo oblast na ozemlju, na katerem živijo, in do pred kratkim niso priznavali libanonskim oblastem nobene pravice, da nadzorujejo ozemlje Fatahlanda, še manj pa begunska, pravzaprav vojaška taborišča. Ta spor je stalno prisoten, in Libanonci si bodo stalno prizadevali, verjetno ne tako krvavo, kot je to storil Husein, da ponovno vzpostavijo svojo suverenost in oblast na vsem svojem ozemlju. Edina prepreka pri tem je, da so palestinske enote dobro

oborožene, libanonska armada pa precej slabo, da bi to lahko naredila naenkrat. Se pa bo to uresničilo postopoma. Obstaja tudi strah pred sirsko intervencijo, če bi prišlo do večjega spopada. Izrael jim je dal jasno vedeti, da da bo v tem primeru interveniral in da ne bo dopustil nobene širitve Sirije proti Libanonu, kot je preprečil pripravljeno intervencijo Sirije proti Jordaniji. Izrael sicer nima stika z Libanom in Libanonci jim pri obračunavanju s palestinskim gibanjem nič ne pomagajo, niti njim ne pomaga Izrael. Akcija v Bejrutu je bila izvedena kot maščevanje za pokol v Muenchnu. Palestinski voditelji, ki so bili ubiti, so direktno vodili in pripravljali akcijo Črnega septembra v Muenchnu, kot tudi vrsto drugih akcij. Sam Arafat v to ni bil vpleten, vendar so ti de facto bili voditelji Črnega septembra. Glede na to izjave, da El Fatah nima zveze s Črnim septembrom, niso točne. O tem imajo trdno dokumentacijo. Čeprav je zanikal kakršno koli zvezo Libanoncev v tej akciji, je dodal, da so v njej sodelovali tudi nekateri begunci iz Libanona.

8. Povezovanje s Sadatom

Pobuda ni bila njihova. Več uglednih osebnosti na Zahodu je ponudilo svoje dobre usluge, da se spor zaključi. Prihajali so v Izrael in nato k Sadatu. Golda Meir je vsakomur pojasnila, da so Izraelci pripravljene, da ZAE vrnejo skoraj vsa ozemlja in da nimajo namena zadržati Sinaja. O tem je G. Meir pred tednom dni govorila javno po televiziji in na radiu, ne da bi navajala osebnosti. Tem osebnostim niso dajali konkretnih predlogov, ampak samo pokazali pripravljenost, da se umaknejo z večine ozemlja in da bi pri tem lahko marsikaj naredili in se dogovorili. Sadat je vztrajal na resoluciji Varnostnega sveta in popolnem umiku, tako da posredovanja niso privedla do nobenega rezultata. Oni vnaprej vztrajajo na direktnih pogajanjih z ZAE. Ponovil je nekatera stališča iz preteklega razgovora. Izrael mora razrešiti samo probleme z ZAE, pri čemer so pripravljene na maksimalne pogoje. O tem so dosegli popolno soglasje v izraelskem vodstvu. Omenil je tudi Dajana in Alona.

Z Jordanijo nimajo problemov, s Sinajem prav tako ne, ker je tudi Sirijcem jasno, da Golan pripada Izraelu. Z Libanom ni nič sporno. Če Sadat želi mir, mora najti pogum, da prizna, da vojaške rešitve ni in mora iskati politično rešitev. To bi omogočilo tudi razreševanje notranjih, posebno ekonomskih problemov na drugi osnovi, ne pa v večni mobilnosti in pripravah za brezizhodno vojno. Če bi ZSSR bilo kaj do miru, bi to svetovala Sadatu.

9. Mirovne akcije

Kot je rekel zadnjič, Rogersovega načrta ni več in Američani ga sporazumno z Izraelom ne bodo več predlagali. Jarringova misija nima nobenega smisla, ker obe strani stojita na različnih stališčih – ZAE na absolutnem umiku, Izrael pa na vnaprejšnjem dogovoru o varnih mejah in naknadnem umiku razen iz področja prekopa, če bi prišlo do sporazuma, da vojska ZAE ne pride na Sinaj. Kot je bilo že rečeno, bo po razgovorih Brežnjeva – Nixon Kissinger pripravil predloge za rešitev bližnjevzhodne krize in poskušal z novo mirovno akcijo.

Od razprave o bližnjevzhodni krizi v Varnostnem svetu ne pričakuje nič novega, ker Izrael in ZDA vztrajajo na direktnih pogajanjih zainteresiranih strani.

10. Sestrelitev libijskega letala

Sestrelitev libijskega letala je bila za Izrael zelo neprijetna in jo smatrajo za tragedijo. Niso imeli namen sestreliti letala. Lovci, ki so ga prestregli, so ga napotili na pristanek na njihovo vojaško letališče na Sinaju. Letalo se je napotilo proti letališču. Spustilo je kolesa in se pripravilo na spust. Iz nepojasnjenih razlogov je pilot nenadoma spravil kolesa, se hitro začel dvigovati in zbežal. Iznenadeni Izraelci so ukazali lovcem, da odprejo ogenj. Ocena izraelskega poveljstva na letališču je bila, da obstaja razlog, da se letalo ni hotelo spustiti. Ker so mislili, da gre za vnaprej domišljeno akcijo so prehitro reagirali.

Francoz – kopilot libijskega letala, ki je preživel katastrofo se še zdaj nahaja v Franciji in je izjavil, da so se odločili za pristanek in da je zanj nepojmljivo, zakaj je pilot v zadnjem trenutku spremenil odločitev.

11. Sodelovanje med Izraelom in Iranom

Z Iranom imajo najboljše odnose in pozdravljajo oboroževanje Irana kot dejavnost stabilnosti na tem območju. Skupaj z njim gradijo rafinerije v Afriki /posebno veliko v Južnoafriški republiki/. Glede na to, kako je govoril o odnosih z Iranom, daje vtis, da bo Iran v Perzijskem zalivu kmalu postal to, kar je Izrael v Sredozemlju.

12. Gadafi in Afrika

Ker Gadafi ima na voljo veliko denarja, mu z večjim ali manjšim uspehom uspeva, da s posojili, ki jih daje, doseže, da posamezne države prekinjajo odnose z Izraelom. Tako je Amin¹²² prišel v Izrael, ker se je izobraževal v izraelskih vojaških šolah in je bil izraelski padalec, da zaprosi za zaščito Izrael. Ker mu niso mogli takoj ugoditi in je za to zvedel Gadafi, je ponudil Ugandi veliko posojilo pod pogojem, da prekine odnose z Izraelom. Amin je to takoj storil. Enako je z Burundijem. Glede na to ne gre za politiko, ampak za denar.

13. Gradnja novega prekopa

Izraelu se ne zdi potrebna gradnja novega prekopa. Pobudo so dali Italijani, konzorcij pa je v Londonu. Medicija so vprašali o tem, vendar ni izjavil nič določnega. Dan je ponovil prejšnje predloge, da lahko ZAE takoj začnejo dela za odprtje prekopa ob ugodnejših razmerah, vendar vojska ZAE ne sme preiti na Sinaj.

14. Položaj v Izraelu

Z navdušenjem je govoril o blaginji in razvoju Izraela. Kot kaže, denarja nimajo, lahko pa ga dobijo, kolikor želijo. 40% proračuna porabijo za stanovanjsko gradnjo. Vsaka nova judovska družina, ki pride v Izrael, zdaj dobi trosobno stanovanje. Z Arabci znotraj Izraela in na zasedenih ozemljih so ustvarili najboljše odnose. Politiko do Arabcev vodi neposredno Moše Dajan, ki ima v sebi tudi arabsko kri. Na zasedenih ozemljih imajo Arabci popolno samoupravo in se izraelske oblasti ne mešajo v njihove stvari, razen da investirajo na teh področjih. V Hebronu odpirajo arabsko univerzo, ki bo center kulturnega življenja ne le za Arabce na zasedenih ozemljih, ampak tudi za velik del Jordanije. Njihov odnos do Arabcev med drugim dokazuje tudi njihovo veliko voljo za skupno življenje z Arabci v izraelski državi in na sploh z Arabci.

Pripomba

Dan se je tako kot zadnjič zdel zelo samozavesten in dobre volje. Poudarjal je vlogo Amerike kot največje ekonomske sike, ki je sposobna vse rešiti. Značilno je bilo, da je z veliko simpatijo govoril o Brežnjevju in o sedanjem sovjetskem vodstvu.

O delovanju Črnega septembra v Jugoslaviji je govoril precej ostro in je zelo vztrajal na direktnem stiku varnostnih služb. Menim, da to ne bi bilo priporočljivo. Imel sem celo vtis, da nas skuša vplesti v sodelovanje v boju proti Črnemu septembru za morebitne protiusluge, za podatke o ustaših, čeprav tega izrecno ni rekel /omenil pa je boj proti terorizmu na sploh/. Nisva se dogovorila za naslednji sestanek; ko bo v Evropi, se mi bo javil po telefonu.

Dokument št. 8:

Razgovor s tovarišem Minićem, Beograd, 14. septembra 1973

1. Ocena razgovora sa Danom. Podaci tačni i vredni.
2. Izveštaj dao samo drugu Titu.

¹²² Idi Amin.

3. Smatra, da kanal treba čuvati, pogotovu, jer se može desiti, da drugi izvori takvih obaveštenja mogu biti sasvim prekinuti.
4. Predlaže, da se obezbedi sastanak sa Danom posle izbora u Izraelu. Izgleda, da ima razmimoilaženja unutar vlade i medju strankama /upozorio da D. to poriče/.
5. Ne prihvata se kontakt u vezi sa teroristima. Palestinski pokret prekida sa praksom terorističkih akcija /to dogovoreno u Alžiru/. Ako to sprovedu ostaje samo izraelski teror. Ako žele mogu dati podatke.
6. Obavestio Minića, da sam direktno informisao druga Kardelja.
7. Pre novog sastanka obavezna konsultacija Minić-Brajnik.

Beograd, 14. septembra 1973

Edi Brajnik

Prevod dokumenta:

Zapis

Razgovor s tovarišem Minićem, Beograd, 14. septembra 1973

1. Ocena razgovora z Danom. Podatki so točni in pomembni.
2. Poročilo sem dal le tovarišu Titu.
3. Meni, da je tretji kanal treba ohraniti, ker se lahko zgodi, da bodo drugi viri takšnih obvestil popolnoma prekinjeni.
4. Predlaga, da se zagotovi sestanek z Danom po volitvah v Izraelu. Kot kaže, so razhajanja znotraj vlade in med strankami /opozoril, da D. to zanika/.
5. Stiki v zvezi s teroristi so odklonjeni. Palestinsko gibanje prekinja prakso terorističnih akcij /kar so se dogovorili v Alžiru/. Če to uresničijo, ostane le izraelski teror. Če želijo, lahko dajo podatke.
6. Obvestil Minića, da sem direktno informiral tovariša Kardelja.¹²³
7. Pred novim sestankom obvezna konzultacija Minić-Brajnik.

Beograd, 14. septembra 1973

Edi Brajnik

Dokument št. 9:¹²⁴

Dopis Dimitrija Krajgerja iz Službe državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve

Dana 20. 8. 1980 g. Šifrovano – very urgent

RSUP SR SLOVENIJE
DRUGU T. ERTLU¹²⁵ – LIČNO

Što se tiče ovog kontakta, prema našem mišljenju i mišljenju SSIP-a, mogla bi se pokrenuti sledeća pitanja:

Bliski Istok

1. Izraelske ocene »svetog rata« Arapa, konkretne forme i dimenzije arapskih akcija, kakve protuakcije priprema Izrael, ocene odnosa izmedju Iraka i Saudi Arabije, kakve protuakcije priprema

¹²³ Edvard Kardelj.

¹²⁴ ARS, AS 1931, t. e. 1404, rdeča mapa.

¹²⁵ Tomaž Ertl, tedaj republiški sekretar za notranje zadeve, prej načelnik službe državne varnosti.

Izrael, ocene odnosa izmedju Iraka i Saudi Arabije, namere Izraela prema Jordanu, perspektive razgovora sa Egiptom i dr.

2. Obim i karakter razlika u stavovima Izraela i SAD o Jeruzalimu i palestinskoj autonomiji.
3. Izraelske ocene egipatskih akcija u zapadnoj Evropi. Može li se očekivati evolucija zapadne Evrope prema Bliskom Istoku posle izbora u SAD.
4. Izraelske ocene unutaršnjih prilika u Iranu i Siriji (pozicija ASADA,¹²⁶ ocene stanja medju arapskim zemljama i dr.).
5. Ocene Izraela o fenomenu PAN-ISLAMIZMA.¹²⁷
6. Moguče promene unutrašnje politike u Izraelu, pozicije BEGINA¹²⁸ i laburista.
7. Realnosti direktnog američkog vojnog angažovanja na području »vitalnih interesa«.
8. Planovi Izraela o premeštanju vladnih institucija u Jerusalem.
9. Interni Reaganov¹²⁹ stav prema Bliskom istoku i njegove veze sa Izraelom.

Jugoslavija

1. Kako oni sada u ovom momentu ocenjuju Jugoslaviju, kako na unutrašnjem planu tako i šire.
2. Ocena uloge i pozicije Jugoslavije u pokretu nesvrstanih zemalja nakon VI. konferencije.
3. Ocena kretanja u PNZ¹³⁰ u sklopu najnovijeg razvoja medjunarodne situacije.
4. Američke i zapadne ocene o politici Jugoslavije i njenom medjunarodnom položaju, namere i akcije na bilateralnom planu. Ocena unutrašnjeg razvoja i procene o perspektivi odnosa sa SSSR-a.

Ostala pitanja

1. Perspektive sovjetsko-američkih odnosa u oblasti dogovaranja i sukobljavanja
 2. Stavovi i akcije velikih sila prema pokretu nesvrstanih zemalja.
 3. Realnosti pretvaranja američko-kineske saradnje u vojni savez, politika SAD u Aziji i dr.
- Pored ovih čisto političkih pitanja koja bi se postavila u razgovoru sa »Danom«, bilo bi koristno utvrditi koliko izza ovoga kontakta stoji izraelska služba, da li je ovo deo akcije izraelske službe i pokušaj ostvarivanja nekog dubljeg kontakta i ako bi se kroz razgovor moglo nešto više saznati o akcijama izraelske službe.

D. KRAJGER¹³¹

Prevod dokumenta:

ZSNZ SDV PREPISI

Sp. št. 14186/1 Šifrirano – zelo nujno

Dne 20. 8. 1980

RSNZ SR SLOVENIJE

TOVARIŠU T. ERTLJU – OSEBNO

Kar zadeva ta stik, bi po našem mnenju in po mnenju ZSZZ lahko govorili o naslednjih zadevah:

Bližnji vzhod

1. Izraelske ocene arabske »svete vojne, konkretne oblike in obseg arabskih aktivnosti, kakšne protiakcije pripravlja Izrael, ocene odnosa med Irakom in Saudsko Arabijo, nameni Izraela glede Jadrana, perspektive razgovorov z Egiptom.

¹²⁶ Muhammad Asad, prej Leopold Weiss.

¹²⁷ Pan islamistična ideja je ideologija o politični ureditvi držav, ki temeljijo na izvornih izhodiščih muslimanske vere.

¹²⁸ Menahem Begin.

¹²⁹ Ronald Reagan.

¹³⁰ Pokret nesvrstanih zemalja.

¹³¹ Dimitrij Krajger, načelnik zvezne službe državne varnosti.

2. Obseg in narava razlik v stališčih Izraela in ZDA glede Jeruzalema in palestinske avtonomije.
3. Izraelske ocene o egiptovskih akcijah v zahodni Evropi. Ali lahko pričakujemo evolucijo zahodne Evrope do Bližnjega vzhoda po volitvah v ZDA.
4. Izraelske ocene notranjih razmer v Iranu in Siriji (stališče ASADA, ocene stanja med arabskimi državami idr.).
5. Ocene Izraela glede pojava PANISLAMIZMA.
6. Možne spremembe notranje politike v Izraelu, položaj BEGINA in laburistov.
7. Uresničljivost direktnega ameriškega vojaškega angažmaja na področju »življenjskih interesov«.
8. Načrti Izraela o premiku vladnih institucij v Jeruzalem.
9. Reaganovo interno stališče do Bližnjega vzhoda in njegove zveze z Izraelom.

Jugoslavija

1. Kako v tem trenutku ocenjujejo Jugoslavijo tako na notranjepolitičnem področju kot tudi širše.
2. Ocena vloge in položaja Jugoslavije v gibanju neuvrščenih držav po VI. konferenci.
3. Ocena razmer v gibanju neuvrščenih držav glede na najnovejši razvoj mednarodnih razmer.
4. Ameriške in zahodne ocene o politiki Jugoslavije in njenem mednarodnem položaju, nameni in aktivnosti na bilateralnem področju, ocena notranjega razvoja in predvidevanja o perspektivi odnosov z ZSSR.

Ostala vprašanja

1. Perspektiva sovjetsko-ameriških odnosov glede dogovarjanja in spopadanja.
2. Stališča in aktivnosti velesil do gibanja neuvrščenih držav.
3. Ali je realno, da se ameriško-kitajsko sodelovanje spremeni v vojaško zvezo, politika ZDA v Aziji idr.

Poleg teh popolnoma političnih vprašanj, ki bi jih postavil v razgovoru z »Danom«, bi bilo koristno ugotoviti, v kolikšni meri za tem srečanjem stoji izraelska služba, ali je to del aktivnosti izraelske službe in poskus ustvarjanja globljega kontakta in če bi se skozi razgovor lahko zvedelo o akcijah izraelske službe,

D. KRAJGER

III. DOKUMENTI SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI IN IZVRŠNEGA BIROJA PRESEDSTVA ZKJ, KI SE NANAŠAJO NA RAZČIŠČEVANJE VLOGE EDA BRAJNIKA V OBVEŠČEVALNIH STIKIH Z IZRAELOM

Dokument št. 10:

Vprašalnik za razgovor s tov. Edom Brajnikom¹³² 28. januarja 1974

Z ozirom na to, da tovariš Brajnik že dolgo pozna Miloša OGRIZKA,¹³³ njegovo delovanje v VOS-u¹³⁴ in kasneje, ko je še delal v SDV na kontraobveščevalnem področju, je nujno, da se s tov. Brajnikom razgovarja, od njega dobi določena pojasnila, pa tudi sugestije glede nadaljnjega razčiščevanja problema OGRIZEK. Dal bi lahko določena pojasnila predvsem na naslednja vprašanja:

1. Medvojno sodelovanje Ogrizka v VOS-u v Ljubljani (kje in kako se je vključil?).
2. Medvojna aretacija, kako je prišlo do aretacije, ali so tej sledile kakršnekoli kompromitacije ali drugačni ukrepi; povojna vključitev Ogrizka v SDV?
3. Akcije Ogrizka v odnosu na BOEDENDORFER-ja (»Gusar« - »Raketa«). Ogrizek mu baje pristopi s ciljem angažiranja – tedaj odnesel ženi nek krzneni plašč, njemu pa album znamk. – O kombinaciji se posvetoval ali delal s pristankom Brajnika. Kasnejše akcije, pristop zaviral – zakaj? Kako je zadevo pojasnjeval Brajniku? (B.¹³⁵ naj bi med vojno kot agent gestapa obvestil Ogrizka, naj se umakne iz Maribora, ker mu preti aretacija).
4. V problemu Djoka ANDJELKOVIĆ (Djordje) Ogrizek izjavlja, da ga je vzel na zvezo od strani Brajnika v okviru akcije »Prozor«. Istočasno naj bi dobil za to tudi denar. Ker z akcijo ni bilo nič, je bil denar vrnjen. S Slobodanom TODOROVIĆEM pa naj bi Ogrizek sodeloval kasneje, ko se je upokojil, v zvezi z nekimi trgovskimi posli v povezavi s KRANJCEM.¹³⁶ – Tov. Brajnik naj bi dal oceno navedenih dveh in pojasnil naloge, ki jih je Ogrizek dobil, in potek akcije.
5. Ali je Brajnik imel z navedenimi stike tudi še potem, ko je bil ANDJELKOVIĆ predan Ogrizku? Zadevo je pomembno razčistiti iz razloga, ker se Ogrizek sklicuje, da vse v zvezi z navedenimi o povezavi s SDV ve Brajnik. (Brajnik naj bi predvsem Orehku,¹³⁷ pa tudi Ogrizku očital, da se ukvarjata s problematičnimi švercerskimi posli, v katere naj bi bila posredno vmešana tuja OS.¹³⁸ Zaradi tega naj bi se tudi odnosi med njim ter Orehkom in Ogrizkom ohladili.) Ogrizek je v razgovoru na račun Brajnika vrgel očitek, da ima on še danes stike z osebami, ki imajo neposreden kontakt z izraelsko obveščevalno službo. Kaj ve o švercerskih poslih Orehka in Miloša Ogrizka?
6. Kako ocenjuje Ogrizkovo delo na kontraobveščevalnem področju – njegove zveze zunaj, z ozirom na problematičnost oz. povezavo s tujimi službami.
7. Ali so mu poznane oz. lahko predlaga osebe, preko katerih bi lahko pojasnili predvojna, medvojna pa tudi povojna obdobja oz. delovanje Ogrizka. Ali osebno pozna Ogrizkove zveze iz zadnjega obdobja (Krajnc, Murn, Kavčič¹³⁹), ali lahko da oceno navedenih z vidika prisotnosti tujega faktorja – tuje OS.

(Sestavil tov. Slabe.)

¹³² ARS, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, t. e. 1404 rdeča mapa - Edo Brajnik.

¹³³ Miloš Ogrizek, roj. 1919, umrl 2003, član VOS-a in OZNE, protiobveščevalec in načelnik Službe državne varnosti v Sloveniji do Brionskega plenuma. Po njem načelnik varnosti v Teritorialni obrambi Slovenije, obtožen v zvezi s pridobivanjem orožja za slovensko TO po letu 1968, dve leti zaprt in nato politično izoliran.

¹³⁴ Varnostno-obveščevalna služba.

¹³⁵ Boedendorfer.

¹³⁶ Karl Krajnc.

¹³⁷ Peter Orehek.

¹³⁸ Obveščevalna služba.

¹³⁹ Karel Kranjc, Jože Murn, Niko Kavčič. Niko Kavčič je roj. 1915, slovenski bančnik in partizan, v zvezi z nabavljanjem orožja za slovensko TO leta 1968, za katerega je organiziral financiranje, bil obtožen, a ne obsojen; SDV ga je nadzirala vse do leta 1991.

Dokument št. 11:
Izjava Djordja Andjelkovića

Potpisani ANDJELKOVIĆ Djordje, rođen 28/11-1919 u Nišu, sa stalnim boravkom u Beču 9, Seegasse 29, privremeno u Ljubljani, Gotska ulica broj 6, dajem u vezi Eda BRAJNIKA, bivšeg službenika Saveznog sekretariata unutrašnjih poslova SFRJ sledeću izjavu:

Moje mišljenje je, da je Edo BRAJNIK čovek izraelske obaveštajne službe. To zaključujem na osnovi nekog razgovora sa OGRIZEK Milošem u vreme, kada je Ogrizek bio u Austriji u vezi obezbeđenja posete predsednika Tita toj državi. Ogrizek mi je tom prilikom rekao: »Djoko, mi imamo još jaku moć. Brajnik nam je dao veze da se povežemo sa izraelskom obaveštajnom službom. Ja imam neki sastanak i oni će nam dati podatke o ustašama.« Znači. Trebala je da bude jedna vrsta saradnja. Ja sam ga tada pitao, kako to, a on mi je odgovorio da je Brajnik od uvek imao veze, odnosno te veze potiču od nekih ranijih godina, kada je Maršal nekad zvanično koordinirao sa Izraelcima i radio nešto.

Na osnovu te informacije ja sam kasnije često razmišljao o tome i došao do nekih svojih zaključaka. Često se naše akcije nisu razvijale tako kako treba i propadale su. U slučaju realizacije obaveštajne mreže VURDELJA¹⁴⁰ išla se u akciju prerano i zato svi obaveštajci nisu bili uhapšeni. Na tom primeru sam zaključivao: Brajnik saradjuje sa izraelskom službom, ta saradjuje sa američkom, pa zato akcija propada. – Razmišljao sam i o primeru, kada se Brajnik razboleo kad je bio u Rusiji. Mislio sam, možda su Rusi nešto osetili, pa je bolest prouzrokovana njihovom akcijom.

Jednog dana video sam Brajnika u Beču, kada se rastao sa čovekom od izraelske obaveštajne službe. U Beč je u te svrhe dolazio više puta. Jednom, kada je došao, išao sam za njim i vidim da se sastao sa istim čovekom od izraelske obaveštajne službe kod hotela BRISTOL i ušli su u isti hotel.

Tada sam telefonirao na našu ambasadu u Beču vojnom atašeu Jova Anteju i rekao mu: »Molim te, zapiši današnji dan i datum, ako nekad budem tražio da znaš. Radi se o sastanku jednog čoveka.« Možda sam tome kasnije i rekao, da sam video BRAJNIKA sa jednim čovekom od izraelske službe, ali se tačno ne sećam. Ne mogu da se setim, koje godine je to bilo, a bilo je posle IV. plenuma i posle posete maršala Tita Austriji. O čoveku od izraelske službe nešto više ne znam.

Da ima Brajnik kontakta sa izraelskom obaveštajnom službom, više puta je u razgovoru potencirao OGRIZEK Miloš. Govorio je Miloš i o nekoj osobi, koju je Brajnik upropastio i slao u Izrael, dalje da je Brajnik pre kraće vreme imao neke kontakte po toj liniji u Grazu. To bi bilo negde oko početka 1973 godine. Miloš mi je isto govorio, kako je ušao Brajnik preko Jevreja na lečenje u Ameriku. Tada se govorilo da se očekivalo da će da umre, a sada živi već deset godina posle toga.

Brajnik je, kako je Egon¹⁴¹ meni rekao, bio 100% siguran, da OREHEK Pero radi za neku stranu obaveštajnu službu. Isto tako kao Oreheka, optuživao je i Ogrizeka i progonio ga. Uvek sam imao utisak da Miloš dosta zna o Brajniku, ali neće ništa da preduzima, da ne bi upropastio one druge ljude, za koje kaže, da su nesvesntni Brajnikovi instrumenti. Da je Brajnik izraelski čovek i da radi za Amerikance, meni je Ogrizek otvoreno rekao.

Ljubljana, 13. 2. 1974

Izjavu dao:

Djoka ANDJELKOVIĆ

1x Brajnik – mapa

Prevod dokumenta:

IZJAVA

Podpisani Andjelković Djordje, rojen 28. 11. 1919 v Nišu, s stalnim bivališčem na Dunaju 9, Seegasse 29, začasno v Ljubljani, Gotska ulica št. 6, dajem v zvezi z Edom Brajnikom, bivšim uslužbencem Zveznega sekretariata za notranje zadeve SFRJ, naslednjo izjavo:

¹⁴⁰ Dragoljub Vurdelja.

¹⁴¹ Egon Conradi (1919–2011), slovenski partizan in protiobveščevalec, načelnik službe državne varnosti, nato direktor turističnega podjetja Kompas.

Moje mnenje je, da je Edo Brajnik človek izraelske obveščevalne službe. To sklepam na osnovi nekega razgovora z Milošem Ogrizkom v času, ko je bil Ogrizek v Avstriji v zvezi z varovanjem obiska predsednika Tita v tej državi. Ogrizek mi je ob tej priložnosti rekel: »Djoka, smo še zelo močni. Brajnik mi je predal zveze, da se bom povezal z izraelsko obveščevalno službo. Imam sestanek in oni nam bodo dali podatke o ustaših.« Pomeni, da je moralo biti neke vrste sodelovanje. Tedaj sem ga vprašal, kako to, in odgovoril mi je, da je Brajnik že od nekdaj imel zveze, odnosno da te zveze izvirajo še iz zgodnjih let, ko je Maršal nekaj uradno koordiniral z Izraelci in nekaj delal.

Na osnovi te informacije sem kasneje razmišljal o tem in prišel do nekaterih svojih sklepov. Naše akcije se pogosto niso stekle tako, kot bi se morale, in so propadle. V primeru zajetja obveščevalne mreže Vurdelja smo šli v akcijo prezgodaj in zato vsi obveščevalci niso bili aretirani. Po tem primeru sem sklepal: Brajnik sodeluje z izraelsko obveščevalno službo, ta sodeluje z ameriško, zato je akcija propadla. – Razmišljal sem tudi o primeru, ko je Brajnik zbolel, ko je bil v Rusiji. Mislil sem, da so morda Rusi kaj začutili in so povzročili bolezen s svojo akcijo.

Nekega dne sem videl Brajnika na Dunaju, ko se je poslovil s človekom, ki je pripadal izraelski obveščevalni službi. Nekoč, ko je prišel, sem šel za njim in sem videl, da se je sestal z istim človekom izraelske obveščevalne službe pri hotelu Bristol in sta vstopila v ta hotel.

Takrat sem telefoniral na našo ambasado na Dunaju vojnemu atašeju Jovi Anteju in rekel: »Prosim, zapiši današnji dan in datum, če bom kdaj želel, da veš. Gre za sestanek nekoga.« Morda sem kasneje tudi dodal, da sem videl Brajnika z nekom iz izraelske službe, pa se tega točno ne spomnim. Ne morem se spomniti, katerega leta je to bilo, bilo pa je po IV. plenumu in po obisku maršala Tita v Avstriji. O človeku izraelske službe kaj več ne vem.

Da ima Brajnik stike z izraelsko obveščevalno službo je v razgovoru večkrat poudaril Miloš Ogrizek. Miloš je govoril tudi o nekom, ki ga je Brajnik onemogočil in poslal v Izrael, dalje da je Brajnik pred kratkim imel neke stike po tej zvezi v Grazu. To naj bi bilo nekako v začetku leta 1973. Miloš mi je prav tako govoril, da je Brajnik s pomočjo Judov odšel na zdravljenje v Ameriko. Tedaj so govorili, da se pričakuje, da bo umrl, pa živi že deset let zatem.

Brajnik je, kot mi je rekel Egon, bil 100-odstotno prepričan, da Pero Orehek dela za neko tujo obveščevalno službo. Tako kot Orehka je obtoževal tudi Ogrizka in ga preganjal. Vedno sem imel vtis, da Miloš veliko ve o Brajniku, a noče nič ukrepati, da ne bi onesrečil tistih drugih ljudi, za katere pravi, da so nezavedno Brajnikovi inštrumenti. Da je Brajnik izraelski človek in da dela za Američane, mi je Ogrizek odkrito povedal.

Ljubljana, 13. 2. 1974

Izjavo dal:

Djoka Andjelković

Dokument št. 12:¹⁴²

Marjan Orožen, uvodni nastop na sestanku posebne komisije IB Predsedstva ZKJ, 3. aprila 1974 v vili Podrožnik v Ljubljani.

Prema dogovoru na prvom sastanku komisije sa drugom Frankom podrobnije smo analizirali pojedine tačke u dokumentima. Sam sam pored toga konfrontirao navode u dokumentima sa mojim saznanjima kao sekretara za unutrašnje poslove SR Slovenije i još ranije predsednika komisije Skupštine SR Slovenije za nadzor nad zakonitošću rada organa državne bezbednosti u Sloveniji.

¹⁴² ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, t. e. 2634, šk. 34 leto 1974 »Zelena knjiga«. Poročilo Marjana Orožna je uvodno poročilo h gradivu. Sledi mu poročilo o proučevanju navedb v »Zeleni knjigi« na sestanku posebne komisije IB Predsedstva ZKJ 3. 4. 1974 v Ljubljani – Janez Zemljarič in strokovne ekspertize fotokopij originalnih dokumentov. Kot priloge so ugotovitve organov za notranje zadeve Slovenije v zvezi z navedbami v posameznih dokumentih, dve izjavi Marjana Orožna iz aprila 1974 in v posebni knjigi priloge 1–14 k poročilu o proučitvi navedb v »Zeleni knjigi«.

Komisiji bi na osnovi dosadašnjih saznanja predložio:

- da se u daljem radu kao prvo upozna sa materialom »neka saznanja organa unutrašnjih poslova u vezi sa navodima u "Zelenoj knjizi«. Taj material je pravljen još u mesecu januaru, odmah posle upoznavanja na osnovu onoga što je tada bilo meni lično poznato o pitanjima sadržanima u tim »austrijskim dokumentima« sa aspekta šta je od podataka tačno, a šta nije. Ta pitanja po mom nalogu detaljnije je razčišćavala služba DB, bez da bi bila sa razlozima upoznata. Predmet detaljnijeg razčišćavanja bila su pre svega ona pitanja koja su bila ili nepoznata odnosno nama nepojašnjena.
- Kao drugo bi predložio da komisija sasluša zamenika republičkog sekretara Janeza Zemljariča koji je bio sa moje strane, a na osnovi saglasnosti druga Bilića¹⁴³ sa materialima upoznat. On bi dao detaljniju analizu teksta, upoznao sa rezultatima istraživanja mogućih izvora podataka i ocena datih u dokumentima koje sadrži »Zelena knjiga«. Drug Janez Zemljarič bi komisiju upoznao i sa nekim originalnim dokumentima kojima raspolažemo kako bi jih mogli konfrontirati sa ovim dokumentima koji su nadjeni kod vojnog atašea.
- Kao treće bi predložio da komisija odredi da se fotokopija originala podvrgne jednoj stručnoj jezičkoj analizi da bi se bliže odredilo poreklo teksta. Razlozi za to leže pre svega u tome što:
 - originali kojima raspolažemo ni po stilu ni po obliku nisu identični ovim dokumentima
 - Preko našeg izvora u samom austrijskom centru nismo dobili nikakvu potvrdu o postojanju tih dokumenata koji su nadjeni kod atašea, ali smo dobili upitnik o upadu terorističke bande, koga začudjujuće, medju ovim materijalima nema:
 - Koliko sam mogao videti fotokopiju originala ima se osećaj kao da originalan tekst nije pisao neko kome je nemački jezik materni jezik.

Stručna analiza bi morala odgovoriti na dva pitanja:

1. da li je tekst pisao čovek kome je nemački jezik materni jezik ili čovek koji se služi nemačkim jezikom,
2. da li postoji neka razlika odnosno sličnost i kakva izmedju tekstova koji su bili slati iz Beča i tekstova koji su bili slati u Beč.

Mi imamo pripremljene poverljive stručnjake koji su spremni da to učine ako komisija tako odluči. Ako odluči, mi bi morali fotokopiju originala dobiti što prije.

Kao četvrto bi predložio da drugovi iz armijske službe daju detaljniji odgovor na pitanje kako se do tog teksta došlo, dali se došlo sasvim slučajno ili im je odnegde data sugestija da su u to vreme takvi materijali na tom odredjenom mestu postojali. Ako nije bio slučaj, kako i preko koga se do tog saznanja došlo. Trebalo bi dalje odgovoriti da li je normalno da se takvi tekstovi drže na takvim mestima u otvorenom vidu, a ne šifrovano.

Mi ovde u RSUP, mislim sebe i Zemljariča, a nekoliko smo razgovarali sa drugom Popitom ne možemo isključiti predpostavku da je taj material provokacija, da je to podmetnuto iz odredjenih razloga i sa odredjene strane, da bi se kod Armije stvorilo nepoverenje ili nešto slično. I pismo generala Nikole Ljubičića na to upozorava. No, mi imamo puno drugih argumenata da to postavljamo i tvrdimo.

Raspolažemo naime sa verodostojnim dokumentima da je u 1972. i 1973. godini Slovenija bila sistematski obradjivana i sa nekih drugih strana. Bila je obradjivana i posle 21. sednice Predsedništva SKJ i posle 29. sednice CK ZK Slovenije. Ne može biti slučajnost tako veliki stepen sličnosti sadržaja u tim austrijskim dokumentima i dokumentima koje smo dobili na naš zahtev od republičkog sekretariata za unutrašnje poslove Srbije. Čak su i imena ista u jednim i drugim dokumentima.

Ova obrada Slovenije tekla je u SDB Beograda pod rukovodstvom Zečevića¹⁴⁴ i šifrom akcija »Vrh«, što je samo po sebi simptomatično ako je predmet istraživanja »naoružanje Slovenije radi osamostaljenja u odredjenom momentu« i ako se raspituju oko imena što su Popit, Kardelj, Dolanc, ako se sumi ljude koji su medju najistaknutijim nosiocima samoupravnog socialističkog odnosno

¹⁴³ Jure Bilić (1922–2006), hrvaški komunist in politik.

¹⁴⁴ Slavko Zečević, srbski sekretar za notranje zadeve.

antiliberalističnog i antiunitarističnog partijskog kurza. Spominju se i druga imena kao na primer komandant i komesar glavnog štaba, načelnik SDB RSUP, a koja u tom kontekstu nisu toliko značajna i bitna.

Predmet akcije »Vrh« bilo je dakle pomenuto, a ne toliko Bata Todorović. Meni je tek sada jasno zašto se toliko insistiralo da akcija »Vrh« treba da bude zadatak posebne medjurepubličke grupe, što ja nisam podržavao, jer sam mislio da se radi stvarno samo o razčišćavanju kriminalnih dela Bate Todorovića. Danas mi je jasno da se je to tražilo u prvom redu zbog toga što se u akciji »Vrh« tretira unutarpolitička situacija u Sloveniji, a što bi bilo nemoguće raščičavati u RSUP Srbije odnosno u Beogradu, dok se u RSUP Slovenije nije imalo poverenja. Reakcija na kolegijumu SDB RSUP Srbije od 6. 4. 1973 godine to očito potvrđuje.

To obradjivanje Slovenije trajalo je čitavu godinu bez da bi mi bili ma o čemu obavešteni. Pa i ove papire, sa kojima sada raspoložemo, dobili smo, svakog posebno, tek kada je bila stvar »provaljena« od strane jednog radnika SDB Srbije, koji je toj metodi dao otpor i o tome obavestio saveznog sekretara Luka Banovića. No mi i od njega nismo ništa saznali. Saznali smo tek kada je taj radnik SDB Srbije o tome govorio privatno Egonu Conradiju, bivšem načelniku SDB RSUP Slovenije i koji je o tome meni napisao informaciju, u kojoj se govori kako se u Beogradu on obradjuje.

Prema izjavi Silva Gorenca, podsekretara u SSUP – podatka nismo proveravali – u obradjivanju odnosno saslušanju Andjelkovića u Beogradu učestvovao je i neki pukovnik bezbednostne službe JNA, koji je prilikom poslednjeg unapredjenja postao general. Ime je zabeleženo kod druga Zemljariča.

Veoma je interesantno da su svi ovi dokumenti koje smo dobili iz Srbije vrlo identični sa austrijskim dokumentima i po sugestivnoj metodi. U austrijskim dokumentima se kroz pitanja ustvari daje odgovor odnosno ocena kvalifikacija (»u Sloveniji se nastavlja Kavčičeva politika i bez Kavčiča«). U ovim dokumentima iz Beograda sva su pitanja Andjelkoviću, a to je ponovio i ovde na sudu, data tako da se sugerše određeni odgovor tako da se može zaključiti da su pitanja izslednicima od negde data. Ova pitanja imaju svoju boju i notu.

Mislim da komisija sve to može mimoći i da treba u stvari dati odgovor koje stvarne političke snage stoje iza toga, jer svi ti materijali po obliku i sadržaju prevazilaze uobičajene obaveštajne materijale.

Na kraju želim upozoriti da se u materijalima spominje Edo Brajnik, koga se tretira kao izraelskog agenta. Nama je on dao materiale i pismo koga je pisao Milošu Miniću, ali bi bilo dobro da komisija sasluša i njega lično.

7. 4. 1974

Marjan Orožen

Prevod dokumenta:

Marjan Orožen, uvodna obrazložitev na sestanku posebne komisije IB Predsedstva ZKJ, 3. 4. 1974 v vili Podrožnik v Ljubljani

Glede na dogovor na prvem sestanku komisije s tovarišem Frankom smo podrobnije analizirali posomezne točke v dokumentih. Sam sem ob tem primerjal navedbe v dokumentih z lastnimi spoznanji kot sekretar za notranje zadeve SR Slovenije in še prej kot predsednik komisije Skupščine Slovenije za nadzor nad zakonitostjo dela organov državne varnosti v Sloveniji.

Komisiji bi na podlagi dosedanjih ugotovitev predlagal:

- da se v nadaljevanju dela najprej seznanj z gradivom »Nekatere ugotovitve organov notranjih zadev v zvezi z navedbami v Zeleni knjigi«. To gradivo smo zbrali že meseca januarja, takoj ko smo se seznanili na osnovi tega, kar sem osebno vedel o vprašanjih v teh »avstrijskih dokumentih« glede na to, kaj v teh podatkih je točno in kaj ni. Ta vprašanja je po mojem navodilu bolj izčrpno razjasnjevala SDV, ne da bi bila seznanjena z razlogi. Predmet nadaljnjega raziskovanja so bila predvsem tista vprašanja, ki so bila neznana oziroma nam niso bila pojasnjena.

- Kot drugo bi predlagal, da komisija zasliši namestnika republiškega sekretarja in načelnika SDV republiškega sekretariata Janeza Zemljariča, ki je bil z moje strani in na osnovi soglasja tovariša Bilića seznanjen z gradivi. On bi dal natančnejšo analizo teksta, vas seznanil z ugotovitvami raziskovanja možnih virov podatkov in ocen, danih v dokumentih, ki jih vsebuje »Zelena knjiga«. Tovariš Janez Zemljarič bi komisijo seznanil tudi z nekaterimi originalnimi dokumenti, ki jih imamo in bi jih lahko primerjali s temi dokumenti, ki so bili najdeni pri vojaškem atašeju.
- Kot tretje bi predlagal, da komisija določi, da se fotokopija originala da v strokovno jezikovno analizo, da bi se bolj natančno določil izvor teksta. Razlogi za to pa ležijo predvsem v tem, ker:
 - Originali, ki jih imamo, niti po stilu niti po obliki niso identični s temi dokumenti.
 - Preko našega vira v samem avstrijskem centru nismo dobili nikakršnega potrdila o obstoju teh dokumentov, ki so bili najdeni pri atašeju, dobili pa smo vprašalnik o vdoru teroristične skupine, ki ga na naše začudenje ni med temi materiali.
 - Kolikor sem lahko videl fotokopijo originala, imam občutek, kot da originalnega teksta ni pisal kdo, ki mu je nemščina materni jezik.

Strokovna analiza bi morala odgovoriti na dve vprašanji:

1. ali je tekst pisal človek, ki mu je nemščina materni jezik, ali človek, ki nemščino le uporablja;
2. ali obstaja razlika oziroma podobnost in kakšna med teksti, ki so bili poslani z Dunaja, in teksti, ki so bili poslani na Dunaj.

Imamo zaupne strokovnjake, ki so pripravljene to storiti, če bo komisija tako odločila. Če bo odločila, moramo fotokopijo originala čim prej dobiti.

Kot četrto bi predlagal, da tovariši iz armadne službe dajo bolj natančen odgovor na vprašanje, kako so do tega teksta prišli, ali povsem po naključju ali pa jim je bila od kod dana sugestija, da so v tem času takšna gradiva na določenem mestu obstajala. Če to ni naključno, kako in preko koga so dobili te podatke. Nadalje bi morali odgovoriti, ali je normalno, da se takšni teksti hranijo na takšnih mestih v odprti obliki, ne pa šifrirani.

Mi v RSNZ, mislim nase in na Zemljariča, delno pa sva se pogovarjala tudi s tovarišem Popitom, ne moremo izključiti možnosti, da je gradivo provokacija, da je podtaknjeno iz določenih razlogov in z določene strani, da bi pri Armadi vzbudili nezaupanje ali nekaj podobnega. Tudi pismo generala Nikole Ljubičića nas na to opozarja. Imamo pa tudi mnogo drugih dokazov, da to lahko domnevamo in trdimo.

Imamo namreč verodostojne dokaze, da je bila v letih 1972 in 1973 Slovenija sistematično obdelovana tudi z nekaterih drugih strani. Bila je obdelovana tudi po 21. seji Predsedstva ZKJ in po 29. seji CK ZK Slovenije. Tako velika podobnost vsebine v teh avstrijskih dokumentih in dokumentih, ki smo jih dobili na našo zahtevo od republiškega sekretariata za notranje zadeve Srbije, ne more biti naključna. Celotna imena so enaka v enih in drugih dokumentih.

Ta obdelava Slovenije je tekla v SDV Beograd pod Zečevićem vodstvom in s šifro »Vrh«, kar je samo po sebi simptomatično, če je predmet preiskovanja »oboroževanje Slovenije zaradi osamosvojitve v določenem trenutku« in če se sprašuje za imena, kot so Popit, Kardelj, Dolanc, če se sumi o ljudeh, ki so med najbolj izpostavljenimi nosilci samoupravne socialistične oziroma protiliberalistične in protiunitaristične partijske smeri. Omenjajo se tudi druga imena, kot na primer poveljnik in komisar glavnega štaba, načelnik SDV RSNZ, ki pa v tem kontekstu niso tako pomembna in bistvena.

Cilj akcije »Vrh« je bilo torej to, kar je bilo omenjeno, ne pa toliko Bata Todorović. Šele zdaj mi je jasno, zakaj tolikšno vztrajanje, da mora biti akcija »Vrh« naloga posebne medrepubliške skupine, s čimer se nisem strinjal, ker sem mislil, da gre res samo za raziskavo kriminalnih dejanj Bate Todorovića. Danes mi je jasno, da je bila zahteva taka v prvi vrsti zato, ker se v akciji »Vrh« obravnava notranjepolitični položaj v Sloveniji, kar bi bilo nemogoče razjasniti v RSNZ Srbije oziroma v Beogradu, medtem ko se RSNZ Slovenije ni zaupalo. Reagiranje na kolegiju SDV RSNZ Srbije dne 6. 4. 1973 to očitno potrjuje.

Ta obdelava Slovenije je trajala vse leto, ne da bi bili mi o čemerkoli obveščeni. Celotne papirje, ki jih imamo, smo dobili, vsakega posebej, šele ko je zadevo »izdal« eden od delavcev SDV Srbije, ki se je takšni metodi uprl in o tem obvestil zveznega sekretarja Luko Banovića. Tudi od njega nismo nič izvedeli. Izvedeli smo šele, ko je ta uslužbenec SDV Srbije o tem privatno govoril z Egonom Con-

radijem, bivšim načelnikom SDV RSNZ Slovenije; o tem mi je napisal informacijo, v kateri govori o tem, da ga v Beogradu obdelujejo.

Po izjavi Silva Gorenca, podsekretarja ZSNZ – podatka nismo preverjali – je v obdelavi oziroma zasliševanju Andjelkovića v Beogradu sodeloval tudi neki polkovnik varnostne službe JLA, ki je pri zadnjem napredovanju postal general. Ime si je zabeležil tovariš Zemljarič.

Zelo je zanimivo, da so vsi ti dokumenti, ki smo jih dobili iz Srbije, zelo podobni avstrijskim dokumentom tudi po metodi sugestije. V avstrijskih dokumentih se preko vprašanj v resnici daje odgovor oziroma ocena in kvalifikacija (»v Sloveniji se nadaljuje Kavčičeva politika brez Kavčiča«). V teh dokumentih iz Beograda so vsa vprašanja Andjelkoviću, kar je ponovil tudi tu na sodišču, dana tako, da se sugerira določen odgovor, oziroma tako, da se lahko sklepa, da so bila vprašanja preiskovalcem dana od nekod. Ta vprašanja imajo svojo barvo in pomen.

Menim, da komisija ne more mimo tega in da je v resnici treba odgovoriti, katere dejanske politične sile stojijo za tem, ker vsa ta gradiva tako po obliki kot po vsebini presegajo običajna obveščevalna gradiva.

Na koncu bi želel opozoriti, da se v gradivih pogosto omenja Edo Brajnik, ki je obravnavan kot izraelski agent. Dal nam je gradiva in pismo, ki ga je pisal Milošu Miniću, vendar bi bilo dobro, da ga komisija tudi osebno zasliši.

7. 4. 1974

Marjan Orožen

Dokument št. 13:

Zapisnik Komisije IB Predsedstva ZKJ o razgovoru z Edom Brajnikom 5. aprila 1974 v Ljubljani

ZAPISNIK o razgovoru s tovarišem Edom Brajnikom dne 5/4 – 1974 v Ljubljani

Razgovor je vodil član IB predsedstva ZKJ Jure Bilić, sodelovali pa so: republiški sekretar za notranje zadeve SR Slovenije tovariš Marjan OROŽEN, general Miloš ŠUMONJA.

Uvodoma je tovariš BILIĆ seznanil Eda Brajnika, da gre za razjasnitev določenih političnih ozadij v zvezi z dejavnostjo Djordja– Djoka ANDJELKOVIĆA. Pri tem se je omenjalo določene politične faktorje v Sloveniji, se ocenjevalo politično situacijo z aluzijami na vlogo Slovenije ob »razpadu« SFRJ, se govorilo o nabavi in tranzitih orožja za Izrael, o Andjelkovićeveh zvezah v SZ itd. V zvezi s tem je tovariš Bilić apeliral na BRAJNIKA, da pomaga razčistiti ta vprašanja, predvsem pa da pojasni, katere politične sile bi lahko angažirale ANDJELKOVIĆA za vse te zadeve.

BRAJNIK je v zvezi s tem izpovedal:

ANDJELKOVIĆA zelo dobro poznam že od leta 1945 dalje. Bil je sodelavec – agent takratne OZNE in je delal na obdelavi Dragoljuba VURDELJE, predsednika srbske pravoslavne občine v Trstu. V Jugoslavijo je prinašal njegova pismena navodila in jih predajal naši službi. Kot agent je bil izredno hraber in prodoren, sicer pa je bil primitiven človek – izhajal je iz revnih razmer in ni znal dobro pisati. Kljub temu je izredno sposoben trgovec in sploh »genij« tudi v drugih podobnih stvareh. Za politične razmere in za politiko sploh se ni nikoli zanimal. Najprej je bil zaposlen na zveznem sekretariatu za notranje zadeve, nato pa pri naši vojni misiji na Dunaju. Tu ga je imel na zvezi KOVAČEVIĆ¹⁴⁵ (sprovajanje ljudi v Jugoslavijo?). Na Dunaju se je tudi poročil z avstrijsko državljanko in ima tam enega otroka.

Ko je končal agentski status pri VURDELJI, se je vrnil v domovino, kjer je bilo treba urediti njegov delovni staž, pri čemer sem sodeloval tudi jaz. Nato se je zaposlil kot zastopnik TRANSJUGA. Za naše posle ga takrat nismo hoteli več angažirati, ker se pri njem nikoli ni moglo ločevati službenega od

¹⁴⁵ Čile Kovačević.

privatnega. V Jugoslaviji je vedno iskal zveze oziroma nekoga, ki bi ga pokrival, zlasti še, ker se je z vsakomer sprl in je nato vedno iskal »nekoga višjega«. Nerazumljivo mi je, da tako rezonira, in ne verjamem, da bi sam delal politične zaključke, saj za to ni sposoben. Tudi v primeru VURDELJE ni nikoli dajal ocen in zaključkov, pač pa je fungiral zgolj kot tehnična oseba. Vse to bi lahko razbrali tudi iz njegovega dosjeja.

Da so ga Rusi angažirali, mi je sam pripovedoval, vendar službi njegova povezava z njimi ni bila nikoli povsem jasna. V zvezi s tem bi lahko dal pojasnila nekdanji pomočnik zveznega sekretarja za notranje zadeve DAMJANOVIĆ,¹⁴⁶ ki je zdaj že upokojen. Kolikor se spominjam, je bil ANDJELKOVIĆ tudi v ČSSR in v vzhodnem Berlinu, kjer je vzdrževal zveze z Rusi (strateški materiali). To je bilo leta 1946 in je razvidno iz preiskovalnih materialov na Reki. Kopijo Damjanovićeve izjave s tem v zvezi imam doma. Če je imel zveze z Rusi tudi pozneje, mi ni znano.

Kot švercer je bil izpostavljen in je lahko padel v roke kateri koli tuji obveščevalni službi. Da je imel stike s tujimi policijskimi organi, kaže dejstvo, da mu Avstrijci niso delali težav in da je celo sodeloval pri raziskavi atentata. Skratka, bil je persona grata. Ob neki priliki sem mu v zvezi s tem postavil vprašanje, pa je vehementno odgovoril: »Za denar se lahko vse naredi.«

BILIĆ: Ali ga služba DV ni obdelovala v odnosu na SZ in ZDA?

BRAJNIK: Skušali smo ga postaviti na lastne noge in se ga hoteli znebiti. Bil je večkrat zaprt (na Reki, v Beogradu in drugod). Sodeloval je tudi s kriminalistično službo, in sta se pri njem vedno soočali dve službi (kriminalistična in SDV). ANDJELKOVIĆ je pač človek, ki se je z vsakomer sprl in vedno iskal višjo in sigurnejšo zvezo.

BILIĆ: Katere sile bi ga lahko koristile v odnosu na SFRJ in zakaj se te stvari z njim niso razčiščevale?

BRAJNIK: Imel je velike zasluge pri razkrivanju VURDELJE, bili pa smo začudeni nad njegovim neuspehom pri obdelavi nekega četniškega majorja v Salzburgu (četniški center, ki je delal proti Srbiji, kamor je SDV vložila ogromna sredstva).

O razčiščevanju njegovih generalij nismo nikoli razmišljali, poleg tega pa je bil predajan iz veze na vezo.

V zvezi z njegovim odhodom v ZDA se spominjam le, da sem mu dal nasvet, naj se bavi samo z legalnimi posli, in ga predal na zvezo Peri Orehku.

BILIĆ: Ali ne veste nič o strateških poslih z Izraelom in Rusi?

BRAJNIK: Z Rusi je sodeloval leta 1945 ali 1946, to mora biti razvidno iz materialov na Reki.

BILIĆ: Kaj veste o Bati TODOROVIĆU?

BRAJNIK: O Bati ne vem mnogo. Spoznal sem ga na sejmu v Ljubljani, ko je zastopal nekatera podjetja. Kaj je bilo med njima, ne vem.

BILIĆ: Od kod je ANDJELKOVIĆ vedel za vaš kontakt na Dunaju?

BRAJNIK: To je moral zvedeti od Miloša OGRIZKA. Leta 1964 ali 1965 je bil na dopustu v Jugoslaviji. Ob tej priliki je bil tudi v Sloveniji in na moje posredovanje je bil tu njegov gostitelj Miloš OGRIZEK.

Leta 1973 so začela prihajati iz Beograda anonimna pisma, ki so imela zvezo z Izraelom. Poleg mene so jih prejeli še Drago FLIS, KRAIGHER,¹⁴⁷ KRIVIC¹⁴⁸ in direktor INTERTRADE HELLER.¹⁴⁹ Ni mi jasno, kako za to ve Djoka ANDJELINOVIĆ. Za mene je bilo to zelo indikativno. Na moje insistiranje (preko CONRADIJA¹⁵⁰ in v Beogradu), naj se zadeva razišče, sem dobil odgovor, da je pisec ČETKOVIĆ. In da gre za duševno moteno osebo (shizofrenik).

V zvezi s tem sem domneval, da tovariši iz SIP-a¹⁵¹ niso bili dovolj konspirativni.

V Beogradu so vedeli za mojo zvezo z Izraelom le ljudje iz SIP-a (dve osebi in sekretar). Ko sem leta 1965 odhajal iz Beograda, sem zvezo predal DAMJANOVIĆU. Zavaroval sem se pri sekretarju za

¹⁴⁶ Branko Damjanović.

¹⁴⁷ Sergej Kraigher.

¹⁴⁸ Vlado Krivic.

¹⁴⁹ Ivan Heller.

¹⁵⁰ Egon Conradi.

¹⁵¹ Zvezni sekretariat za zunanje zadeve (Savezni sekretariat za inostrane poslove).

zunanje zadeve NIKEZIĆU,¹⁵² preko njega pa pri njegovih naslednikih (Tepavcu,¹⁵³ Miniću¹⁵⁴), kajti provala¹⁵⁵ tega stika bi v svetovnem merilu postavila pod vprašaj državo. Jaz to prevzamem nase, kakor sem prevzel že mnogo drugega.

S to zvezo sem se nazadnje sestal na Dunaju 16/5-1973, pred tem sem se 1972. leta sestal v Grazu, 1971. leta v Zuerichu in Grazu. Leta 1970 pa v Trstu. Nazadnje me je počakal na letališču na Dunaju in sva se nato skupaj odpeljala v mesto (v kavarno). Kosila sva na Grinzingu, nato pa se odpeljala v Celovec.

ČETKOVIĆ v svoji anonimki aludira na kontakt v Zuerichu leta 1971.

BILIĆ: Ali se Djoka pozna s ČETKOVIĆEM?

BRAJNIK: To ne vem.

BILIĆ: Zastavljam vprašanje, zakaj SDV ni razčistila, odkod ČETKOVIĆU znova ta zveza?

BRAJNIK: Interveniral sem preko CONRADIJA in tov. OROŽNA,¹⁵⁶ ki je bil takrat še v skupščini. Conradiju sem povedal, da zveza dejansko obstaja, nakar je depešno zahteval odgovor iz Beograda.

Pri ČETKOVIĆU sem imel vtis, da se v Metropolu v Beogradu sestaja z bivšimi kolegi, sodelavci službe državne varnosti, in da gre za ogovarjanje.

BILIĆ: To je politični motiv, to ni samo ogovarjanje. Vi ste sigurno v svoji praksi preverjali agente, zakaj niste preverili ANDJELKOVIĆA?

BRAJNIK: Gre za moment njegovih prejšnjih zaslug (VURDELJA). Poznam ga od leta 1945 dalje, in mi to ni padlo na pamet. To se lahko zgodi. Takrat sem ga spoznal in stalno se mi je na en ali drug način pojavljal skozi materiale. Šlo je v glavnem za tranzitne posle, ki se zunaj težje delajo, pri nas pa se je to toleriralo. – Iz takih poslov je nastal GENEKS, INEKS itd. GENEKS je nastal iz policijskega kapitala. Nekaj časa se je to podpiralo, potem so se posli legalizirali, sateliti so se osamosvojili, zveze pa so ostale. To je bilo interesantno za obveščevalno službo, tranzit je bilo treba javiti, sicer ni bilo mogoče vkrcavati v luki.

BILIĆ: Kako je ANDJELKOVIĆ vedel za kontakt z Izraelcem?

BRAJNIK: Kdo je kontakt odkril, mi ni znano. Ker gre za znano osebo (vrhovni šef zbirnega jevrejskega¹⁵⁷ taborišča na Dunaju), je možno, da so prisluškovali telefonskim pogovorom, možno pa je tudi, da je bila ta oseba povezana z Avstrijci. Tudi ko sva se sestala v Benetkah, sem imel občutek, da me Italijani zasledujejo.

Z ANDJELKOVIĆEM sem bil v dobrih odnosih, pomagal mi je v zvezi z boleznijo in me s tem na neki način vezal. Poleg tega sem ga angažiral tudi v zvezi z nekim švercerskim poslom leta 1964. Kriminalistična služba me je namreč prosila za informacije v zvezi s tem švercem, češ da ji UDBA ne da materialov. Angažiral sem ANDJELKOVIĆA in ta je tudi odkril nekega Slovenca, ki pa se je skliceval na mene in Mermer.¹⁵⁸ V Beogradu so mi nato priznali, da se je ta posel delalo na iniciativo sekretarja za notranje zadeve Svetislava STEFANOVIĆA – Čeće. OGRIZEK se je nato opravičil MIŠKOVIĆU.¹⁵⁹

Ko sem prišel v Ljubljano, je ANDJELKOVIĆ stanoval pri OGRIZKU. Kolikor mi je znano, ga je DAMJANOVIĆ predal na zvezo SDV za Slovenijo, pod pogojem, da s Perom¹⁶⁰ OREHKOM prekine zveze. Tako je ostal na zvezi z Milošem OGRIZKOM, dokler ni odšel v pokoj. Pero OREHEK, ki se je smrtno ponesrečil z avtomobilom (v Beogradu me obtožujejo, da sem mu jaz namestil), je bil duševno labilna oseba. Je veliko trošil in razpolagal s precejšnjimi vsotami denarja, ki so presegle

¹⁵² Marko Nikezić (1921–1991) udeleženec NOB, srbski politik, v letih 1965–1968 zvezni sekretar za zunanje zadeve.

¹⁵³ Mirko Tepavac (roj. 1922), udeleženec NOB, srbski politik in diplomat, v letih 1969–1972 zvezni sekretar za zunanje zadeve.

¹⁵⁴ Miloš Minić.

¹⁵⁵ Razkritje. Provala je partijski izraz za vdor (ene obveščevalne službe na področje druge).

¹⁵⁶ Marjan Orožen.

¹⁵⁷ Judovskega.

¹⁵⁸ Mermer se je imenovalo podjetje na Golem otoku, ki je med drugim bilo vpleteno v nelegalno trgovino, ki jo je organizirala UDV. Hkrati je bil Mermer sinonim za taborišče na Golem otoku, kamor so zapirali politične zapornike po sporu Jugoslavije s SZ oz. med obema komunističnima partijama – spor z Informbirojem ali Kominformom (Komunističnim informacijskim birojem) po juniju leta 1948.

¹⁵⁹ Milan Mišković (1918–1978), udeleženec NOB, zvezni sekretar za notranje zadeve po 1966.

¹⁶⁰ Peter.

okvire njegovih osebnih dohodkov. Domneval sem, da mu mora nekdo dajati denar. O tem sem povprašal ANDJELKOVIČA, OGRIZKA in KRAJNCA,¹⁶¹ vendar so mi zatrjevali, da to ne drži. Prav na tem primeri sem se razšel z OGRIZKOM.

Ljubljana, 5/4-1974
Napisano v 2 izvodih

Dokument št. 14:
Dopis SDV SR Slovenije z dne 17. maja 1974

ZADEVA: Djordje ANDJELKOVIĆ – odnosi z Edom BRAJNIKOM
(izpis iz razgovora z Dj. Andjelkovičem maja 1974)

Djordje ANDJELKOVIĆ je že v pogovorih z operativnimi delavci UDB Beograd, kasneje pa tudi v pogovorih z nami, iznašal vrsto obtožb zoper Eda BRAJNIKA. V zadnjih razgovorih z Dj. Andjelkovičem smo ugotovili, da so vse te obtožbe plod njegovih domnev in konstruiranj, pogojene pa so z odnosom E. Brajnika do Dj. Andjelkovića v času IV. plenuma. Takrat naj bi E. Brajnik pred komisijo, ki je razčiščevala »državni šverc«, zanikal, da je Dj. Andjelković delal po nalogu SDV. Od takrat naprej, sploh pa še potem, ko je Miloš OGRIZEK Andjelkoviću ob pribegu na Dunaj (junij 1973) pripovedoval, da ga preganja Egon CONRADI na zahtevo E. Brajnika, ANDJELKOVIĆ pripisuje vse težave, ki jih ima, Brajniku. Obtožuje ga za neuspele akcije leta 1945 na VURDELJO v Trstu pa do neuspele akcije na BOJOVIČA. Na osnovi nekaterih podatkov, ki bi mu jih naj dal OGRIZEK (o Brajnikovih kontaktih z nekim Izraelcem), je Andjelković izkonstruiral, da dela Brajnik za izraelsko obveščevalno službo, in da je v zvezi s tem npr. organiziral preko Vidka HLAJA nakup avtomobilskih motorjev za Izrael, da je podtaknil JUGOIMPORTU direkten posel z embargo blagom, da bi kompromitiral JLA, da je preganjal OREHEK Petra in ga sumil, da je sprejemal denar od neke tuje OS, itd. itd.

Andjelković se nekaterih konstrukcij zaveda, vendar je prepričan, da so v bistvu resnične. Sovraštva do Brajnika ne skriva in ga je očrnil tudi pri generalu MIŠKOVIĆU (v zvezi z uvozom magnetoskopov Ampeks za ČSSR).

Verjetno je, da gre pri tem odnosu za popolnoma osebne zadeve med Andjelkovičem in Brajnikom. Tudi v sedanjem postopku Andjelković stalno izraža sum, da je v ozadju ukrepov proti njemu Brajnik.

Predlog ukrepov: Z Milošem OGRIZKOM je podrobno obdelati sledeče:

- kaj je Andjelkoviću pripovedoval o Brajnikovi obv. zvezi – Izraelcu, katerega je Miloš kontaktiral leta 1967 na Dunaju v zvezi z zavarovanjem predsednika Tita.
- Kaj mu je kasneje (posebno pa ob pribegu na Dunaj) pripovedoval o gonji Brajnika in Conradija proti njemu.
- Kaj mu je pripovedoval o Brajnikovem delu z Izraelom (pošiljanje nekih oseb v Izrael).

Pripomba: podrobnosti glej v magnet. zapisih razgovorov z Dj. Andjelković, maj 1974).
Ivo MREVLJE

1x tov. namestnik,
1x Andjelković,
1x Rejec

¹⁶¹ Karel Krajnc.

Dokument št. 15:
Izjava Djordja Andjelkovića

Na zahtjev odgovornog radnika službe državne bezbednosti građanin Andjelković Djordje, rođen 1919 godine u Nišu, privremeno nastanjen u Ljubljani, Gocka br. 6 dao je sledeću:

IZJAVU

Jedne prilike kada sam ja boravio u Beču, tada sam se našao sa Milošem Ogrizekom koji je 1967. godine došao u Beč radi organizacije obezbeđenja boravka našeg Predsednika u Austriji. Mene je tom prilikom zadužio da preuzmem neke mere u cilju praćenja delatnosti četničke emigracije u Austriji, a u vezi sa Predsednikovom posetom. Prilikom jednog kontakta u Beču, a tih kontakta je između mene i Ogrizeka bilo više, Miloš mi je rekao da treba da ide na sastanak sa jednim licem jevrejske nacionalnosti koji radi za izraelsku obaveštajnu službu, a kao takav povezan je i sa američkom obaveštajnom službom i da od ovog lica treba da dobije podatke o saznanjima američke obaveštajne službe o radu i namerama emigracije vezane za posetu Predsednika naše Republike. Miloš mi je tom prilikom rekao da ga je sa ovim Jevrejem, čije ime ne znam upoznao Edo Brajnik. Ogrizek mi je tom istom prilikom rekao, da je taj čovek Brajnikova veza od ranije. Miloša Ogrizeka tada sam na zakazani sastanak sa ovim Jevrejem odvezao svojim kolima i kada se Miloš sastao sa ovim licem ja sam taj momenat posmatrao iz kola. Ovaj sastanak Ogrizeka i Jevreja ostvaren je u Beču ispred nekog hotela, ali se ja ne sećam kojeg.

Kasnije, možda posle godinu dana u blizini opere u Beču premetio sam Brajnika da ide sam, ja sam tada usporio vožnju, zaustavio, izišao iz kola, pogledao gde će i primetio sam da se sastao kod nekog hotela sa istim ovim čovekom sa kojim je prije oko godinu dana kontaktirao Miloš Ogrizek. Neposredno iza toga ja sam se obratio našem vojnom atašeu u Beču – Antelju, koji me je znao da sam saradjivao sa Ogrizekom i rekao mu da zabeleži današnji datum, jer može nekad trebati u vezi sa Brajnik Edom.

Godine 1973. kod mene je u Beč došao u privatnu posetu Miloš Ogrizek, pa mi je tom prilikom rekao da mora da se kloni iz zemlje, jer ga Egon Conradi proganja kao kriminalca, a Egon nije svestan da ga je Brajnik koristio s ciljem da se Miloš prikaže kao kriminalac u težnji da ga se potpuno diskvalifikuje, jer on Miloš Ogrizek zna o Brajniku dosta stvari koje kad bi rekao, Brajnik bi se našao u nezavidnoj situaciji. Tom prilikom sam rekao Ogrizeku da sjedne i da o tim saznanjima za Brajnika napiše nekoj odgovornoj ličnosti u zemlji. Ovo je prihvatio i napisao pismo drugu Dolancu. Iz napisanog pisma video sam da u tom pismu nema mnogih detalja o kojima je meni dan ili dva prije toga pričao. Skrenuo sam mu pažnju na ovo, a on je odgovorio da o tom svemu nije pisao, jer se boji da ne nastradaju ljudi koje je Brajnik uvlačio u određene poslove a da ovi pri tome nisu bili svesni o čemu se radi. Tada mi je Ogrizek rekao da se Brajnik nedavno sastao sa ovim Jevrejem koji je povezan sa američkom obaveštajnom službom.

Jedne prilike ne sećam se kada je to bilo ja sam od dobivenog novca kroz trgovačke transakcije SDB-a¹⁶² predao jednu veću sumu novca Branku Damjanoviću. Za nekoliko dana pozvao me Edo Brajnik i dao mi određenu sumu dolara da mu za ova sredstva preko nekoga uplatim automobil marke Volkswagen 1500. Ne sećam se koliko je bilo dolara, ali sam na omotu video da su to isti oni dolari koje sam ja pre nekoliko dana predao Branku Damjanoviću. Ovo sam utvrdio po tome što su dolari koje sam predao Damjanoviću nosile istu privatnu šlafjnu i paraf čoveka koji radi nezvanične transfer devizne poslove, a ovaj se zove Tanber iz Beča.

Takodje se sećam da sam od novca koji je pripadao službi kupio po zahtevu Branka Damjanovića dva motora za čamce, kasnije sam saznao da su ovi motori dati jedan Edi Brajniku, a drugi Pavlu Pekiću. Koliko su koštali ovi motori ja ne mogu da se setim, ali mislim, da su obadva koštala oko 7.000 ili svaki po 7.000 švedskih kruna.

Sjećam se da sam nekoliko puta po nekom od lica koje su radila samom u Beču slao Brajniku neke stvari, kao što je mašina za pranje veša, frižider i slično ali se konkretnije ne bi mogao sjetiti vremena.

¹⁶² Služba državne bezbednosti

Koliko se sjećam ove predmete je uručivao Brajniku Mario Suban ili Bogdan Kesler. Sjećam se da sam po nalogu Branka Damjanovića dao Brajniku tri ili četiri miliona starih dinara. Posumnjao sam da je to Brajnik utrošio za adaptaciju stana. Ovo ubedjenje sam formirao na osnovu ranije utvrđenog stanja da mi je novac dat za kupovinu automobila na kome sam video paraf lica iz Beča o kome sam malo prije govorio, i znao sam da je to novac službe koji se troši za nabavku privatnog automobila. Pored toga znao sam da u to vreme Brajnik vrši adaptaciju svoga stana u Ljubljani. Ovaj novac sam mu predao u njegovom stanu u Ljubljani.

Ne sećam se datuma ali mislim da je to moglo biti 1968. ili 1969. godine firma SIGMAKOMERC iz Beča u kojoj smo bili suvlasnici ja, Todorović Slobodan, Pantelić Milan i Julius Vajs na predlog Slobodana Todorovića kupili smo od Mihaela Jurmana njegov polovan automobil. Ne znam koliko smo platili ta kola i šta je sve bilo posle sa njima ali znam sigurno da ih je naša firma kupila.

Izjavu uzeo u Ljubljani
Izjavu dao
Andjelković Djordje
10. maja 1975

Prevod dokumenta:

Na zahtevu odgovornega delavca službe državne varnosti je državljan Andjelković Djordje, rojen leta 1919 v Nišu, začasno prebiva v Ljubljani, Gotska št. 6, dal naslednjo

IZJAVO

Ob neki priložnosti, ko sem bival na Dunaju, sem se srečal z Milošem Ogrizkom, ki je leta 1967 prišel na Dunaj zaradi organiziranja zavarovanja bivanja našega predsednika v Avstriji. Ob tej priložnosti me je pooblastil, da opravi nekatere dejavnosti, s katerimi bi spremljal četniško emigracijo v Avstriji v zvezi s predsednikovim obiskom. Ob nekem srečanju na Dunaju, teh srečanj med menoj in Ogrizkom pa je bilo več, mi je Miloš rekel, da mora iti na sestanek z nekim človekom judovske narodnosti, ki dela za izraelsko obveščevalno službo, ki je kot tak povezan z ameriško obveščevalno službo, in da mora od te osebe dobiti podatke o spoznanjih ameriške obveščevalne službe o delu in namenih emigracije v povezavi z obiskom predsednika naše republike. Ob tej priložnosti mi je Miloš dejal, da ga je s tem Judom, čigar imena ne vem, seznanil Eo Brajnik. Ogrizek mi je ob tej priložnosti povedal, da je ta človek Brajnikova zveza še od prej. Takrat sem Miloša Ogrizka na dogovorjeni sestanek s tem Judom odpeljal s svojim avtom, in ko se je Miloš sestel s to osebo, sem ju opazoval iz vozila. Ta sestanek Ogrizka in Juda je bil na Dunaju pred nekim hotelom, vendar se ne spomnim pred katerim.

Kasneje, morda čez mesec dni, sem v bližini opere opazil Brajnika, ki je šel sam, in upočasnil sem vožnjo, se ustavil in stopil iz avta, pogledal, kam bo šel, in opazil, da se je pri nekem hotelu sestel z istim človekom, s katerim je pred letom dni bil v stiku Ogrizek. Kmalu zatem sem se obrnil na našega vojaškega odposlanca na Dunaju – Antelja, ki me je poznal in je vedel, da sem sodeloval z Ogrizkom, ter mu rekel, da naj si zapiše današnji datum, ker ga bom morda nekoč potreboval v zvezi z Edom Brajnikom.

Leta 1973 je k meni na Dunaj prišel na privatni obisk Miloš Ogrizek in mi pri tem rekel, da se mora umakniti iz države, ker ga Egon Conradi preganja kot kriminalca, ter da se Egon ne zaveda, da ga Brajnik izkorišča z namenom, da Miloša prikaže kot kriminalca z željo, da ga popolnoma diskvalificira, ker Miloš Ogrizek o Brajniku marsikaj ve, in če bi to povedal, bi bilo za Brajnika zelo neprijetno. Ob tej priložnosti sem rekel Ogrizku, da naj sede in o teh spoznanjih o Brajniku napiše kaki odgovorni osebi v državi. To je sprejel in napisal pismo tovarišu Dolancu. Iz napisanega sem videl, da v pismu ni mnogih podrobnosti, o katerih mi je pred dnevom ali dvema govoril. Na to sem ga opozoril, on pa je odgovoril, da o vsem tem ni pisal, ker se boji, da bodo prizadeti ljudje, ki jih je Brajnik potegnil v določene posle, ne da bi se zavedali, za kaj v resnici gre. Takrat mi je Ogrizek rekel, da se je Brajnik nedolgo tega sestel z omenjenim Judom, ki je povezan z ameriško obveščevalno službo.

Nekoč, ne spominjam se, kdaj je to bilo sem od denarja, ki sem ga dobil v trgovskih transakcijah SDV, predal večjo vsoto Branku Damjanoviću. Čez nekaj dni me je poklical Edo Brajnik in mi dal določeno vsoto dolarjev, da mu za ta denar preko nekoga vplačam avtomobil znamke Volkswagen 1500. Ne spomnim se, koliko dolarjev je bilo, na ovitku pa sem videl, da so to isti dolarji, ki sem jih pred nekaj dnevi predal Branku Damjanoviću. To sem ugotovil po tem, ker so dolarji, ki sem jih predal Damjanoviću, imeli isti privatni ovitek in parafo človeka, ki je delal neuradne transferje deviznih zadev in ki mu je ime Tanber z Dunaja.

Prav tako se spominjam, da sem od denarja, ki je pripadal službi, kupil na zahtevo Branka Damjanovića dva motorja za čolne, kasneje pa sem zvedel, da sta ta motorja bila dana eden Brajniku in drugi Pavlu Pekiću. Koliko sta motorja stala, se ne morem spomniti, mislim pa, da sta oba stala okoli 7.000 ali vsak po 7.000 švedskih kron.

Spomnim se, da sem nekajkrat po kateri od oseb, ki so delale z menoj na Dunaju, pošiljal Brajniku nekatere stvari, kot na primer pralni stroj za perilo, hladilnik in podobno, vendar se časa natančneje ne morem spomniti. Kolikor se spomnim, so te stvari Brajniku dajali Mario Suban ali Bogdan Kessler. Spomnim se, da sem po ukazu Branka Damjanovića dal Brajniku tri ali štiri milijone starih dinarjev. Zdelo se mi je, da jih je Brajnik porabil za adaptacijo stanovanja. Do tega prepričanja sem prišel na podlagi prej ugotovljenega stanja, da sem dobil denar za nakup avtomobila, na katerem je bila parafa osebe z Dunaja, o kateri sem prej govoril, in vedel sem, da je to službeni denar, ki se uporablja za nabavo privatnega avtomobila. Poleg tega sem vedel, da je v tem času Brajnik obnavljal svoje stanovanje v Ljubljani. Ta denar sem mu predal v njegovem stanovanju v Ljubljani.

Ne spomnim se datuma, mislim pa, da je to bilo leta 1968 ali 1969. Podjetje SIGMAKOMERC, katerega solastniki smo bili jaz, Slobodan Todorović, Milan Pantelić in Julius Weiss, je na predlog Slobodana Todorovića kupilo od Mihaela Jurmana njegov rabljen avto. Ne vem, koliko smo plačali za ta avto, in ne vem, kaj vse je bilo kasneje z njim, prepričan pa sem, da ga je kupila naša tvrdka.

Izjavo zapisal v Ljubljani

Izjavo dal

Andjelković Djordje

10. maja 1975

Dokument št. 16:

Dopis SDV z dne 12. maja 1975

BRAJNIK Edo

1. Razčistiti karakter odnosov z ANDJELKOVIĆEM, TODOROVIĆEM in JURMANOM (od kdaj ga pozna, vsebino medsebojnih kontaktov)

2. Denar oz. darila, ki jih je prejemal od ANDJELKOVIĆA, KESSLER Bogdana (oz. denarnih sredstev, last službe).

- spomladi 1971 so v hotelu SLON sedeli OGRIZEK, ANDJELKOVIĆ in TODOROVIĆ in razgovarjali o gospodarski situaciji v Jugoslaviji. Ob tej priliki je Todorović kritiziral državni šverc in konkretno navedel Eda BRAJNIKA, kateremu je Bogdan KESSLER prav v tistih dneh prinesel celega zaklanega teleta in zaboje pijač. Ob tem je poudaril, da je državni šverc samo krinka za osebno okoriščenje, da je koristen samo za posameznike, ne pa za skupnost (»Atina¹⁶³«, 3/5-1975).

- TODOROVIĆU je poznano, da je E. BRAJNIK od leta 1947 naprej (od začetka »državnega šverca«) dobival večje vsote denarja (valute), nakit, umetniške slike. (»Atina«, april 1975).

- ANDJELKOVIĆ se spominja, da je ob neki priliki predal DAMJANOVIĆU denar, dobljen iz trgovske transakcije SDV. Čez nekaj dni pa ga je poklical Edo BRAJNIK in mu iz istih sredstev (po-

¹⁶³ Atina je bil udbovski psevdonim Djordja Andjelkovića.

znal po kuverti, v kateri je denar predal) dal denar, s katerim je za njega vplačal avto volkswagen 1500.

Prav tako se spominja, da je iz denarja, last službe, po nalogu Branka DAMJANOVIĆA kupil dva motorja za čolne, od tega enega za Eda Brajnika, drugega za Pavla Pekića. Motorja sta stala okrog 7.000 švedskih kron.

ANDJELKOVIĆ je BRAJNIKU z Dunaja poslal tudi stvari, kot so pralni stroj, hladilnik, televizor, in druge tehnične predmete za opremo stanovanja. Kolikor se spominja, je te predmete izročal Brajniku Mario SUBAN oz. Bogdan KESSLER.

Po nalogu Branka DAMJANOVIĆA je ANDJELKOVIĆ predal Brajniku 3-4 milijone S din, katere je Brajnik verjetno porabil za adaptacijo stanovanja. Denar mu je predal v njegovem stanovanju v Ljubljani. (Andjelković, 10/5-1975).

Po izjavi TODOROVIĆA je bil ta leta 1968 na sejmu elektronike, ko je BRAJNIK v družbi ANDJELKOVIĆA izbral televizor – ta mu je bil kasneje poslan na dom.

ANDJELKOVIĆ pa je pripovedoval TODOROVIĆU, da je moral kupiti za Brajnika 2-3 umetniške slike ter dva avtomobila (volkswagen 1500 in mercedes. (»Atina, 8/5-1975).

3. V družbi Miloša OGRIZKA, ANDJELKOVIĆA, TODOROVIĆA in Nika KAVČIČA se je nekajkrat govorilo o tem, da je BRAJNIK povezan z ameriško OS, kakor tudi E. CONRADI. O tem je v navedeni družbi govoril tudi pokojni Peter OREHEK.

(»Atina«, 8/5-1975).

2x

Dokument št. 17: SDV SR Slovenije

Dne 23/5-1974

URADNI ZAZNAMEK

V zvezi s piscem in o ozadju anonimk s podpisom »TONG« sem dne 21/5-1974 razgovarjal na skupščini SRS s tovarišem BRAJNIKOM.

Za njegove stike z Izraelom oz. Izraelcem, ki so bili obveščevalne narave, v neki meri pa so se po tej poti odvijali tudi nekateri gospodarski stiki, odnosno se je sondiral teren (Luka Koper), vendar za naravo teh stikov ni vedel le ozek krog ljudi, kot je bilo prvotno govora. Z vsebino ali vsaj delno so bili seznanjeni ljudje, ki niso bili za to poklicani, oz. ki so imeli negativen odnos do tovariša Brajnika.

Brajnik je povedal, da je njegovo zvezo poznal Vidko HLAJ, z njim je celo odhajal na kontakte. Prav tako je v precejšnji meri poznal zvezo Ivan HELLER, direktor INTERTRADE (tudi za to podjetje so se urejali neki posli po tej zvezi). V letu 1968 je spoznal zvezo Miloš OGRIZEK, verjetno je videl tudi poročilo, ki ga je tedaj napisal Brajnik. Ko se je pripravljala po tej poti navezava stikov z neko izraelsko banko, je Stane KAVČIČ predlagal, naj bi na tem delal OGRIZEK. Brajnik je temu ugovarjal, češ da mora biti to poznan bančnik, in predlagal Nika KAVČIČA, kar je bilo tudi preko njega sprovedeno. – S tem je bil do neke mere s stvarjo seznanjen tudi Niko KAVČIČ.

Da zadevo pozna Djordje ANDJELKOVIĆ, je zvedel od komisije. Komu vse so bile posredovane njegove informacije iz teh stikov, ne ve. Brajnik jih je posredoval DSIP, državnemu sekretarju. Kdo vse je bil koristnik te informacije, pa bi vedel ZORIĆ – načelnik uprave v tem sekretariatu.

Tovariš Brajnik je imel stike z Izraelcem na Dunaju, v Zuerichu, Milanu in drugod. Pripravljala sta jih s HLAJ Vidkom. On je največkrat potoval z njim. Prepričan je, da so za te stike zvedele nepoklicane osebe, kako, ne ve, je pa v to prepričan, ker je v lanskem letu (18/5-1973) po sestanku, ki ga je imel v Švici, dobil anonimko, kjer je med drugim navržena Švica. Prepričan je, da to ni bilo zgolj naključje, da se je to ujemalo.

Tov. Brajnik trdi, da so anonimke prenehale, ko se je začel v Beogradu postopek proti nekaterim (v akciji »VRH«). Ugotovitev ni točna, ker se je akcija začela konec leta 1972, ČETKOVIĆ pa je prenehal s pošiljanjem anonimk Brajniku v drugi polovici leta 1973. Verjetno je prenehal s pisanjem tedaj, ko je Brajnik iskal naslov Četkovića z namenom, da bi mu poslal svojega, da mu ne bi pošiljal anonimk na HELLERJA.

Tovariš BRAJNIK pravi, da je prvotno mislil, da je ČETKOVIĆ material za anonimke pobiral v kavarni »Mažestik«, kjer se med drugim zbirajo tudi delavci službe.

Po zadnjem kontaktu v Švici, in to, da ga je spremljal ANDJELKOVIĆ, pa je prepričan, da je ozadje drugo.

Prepričan je, da je Andjelkovića lahko seznanil le OGRIZEK, ne vidi pa tu povezave s ČETKOVIĆEM.

S Četkovičem sta se zelo dobro poznala. Brajnik pravi, da pozna vso družino, katera je med NOV v celoti sodelovala z gibanjem. V družini Četković je cela vrsta duševnih bolnikov; tudi sam je že tedaj, ko je delal v DV, kazal znake neuravnovešenosti.

Za Andjelkovića pravi, da je bil odličen sodelavec in je sodeloval v zelo zahtevnih akcijah. Ob plenumu je bil nesporazum, on ga je pripeljal na Reko, da bi se z njim na primernem mestu razčističevalo, tu so ga pa zaprli. Od tedaj izvira sovražen odnos do njega. Misli, da potem, ko je bil zunaj, pa tudi prej, so obstajali dvomi glede povezav s tujimi OS. General, ki je bil v komisiji, je povedal, da je imela vojska Andjelkovića na zvezi.

Brajnik trdi, da ga je nekdo ali več njih hotelo umazati, da je agent. – To je prvotno trdil Stane KAVČIČ, pa Zoran ŽAGAR, ANDJELKOVIĆ, ČETKOVIĆ in verjetno še drugi, ki stojijo za Četkovičem.

Na večkratno vprašanje, kdo bi prišel v poštev kot možni prišepetovalec Četkovića, BRAJNIK ni dal odgovora.

Dostavljeno: 1x tov. namestniku,
1x tov. pom. Mužič,
nato dokumentacija
SILVO MELINK

Dokument št. 18:¹⁶⁴

Dopis o Edu Brajniku

BRAJNIK Edo, bio pomočnik saveznog sekretara SSUP, sada penzioner i republički poslanik Skupštine SR Slovenije, živi u Ljubljani.

Andjelković Djoka u svojoj izjavi od 1. aprila 1973. godine navodi sledeće: »... Ja smatram američkim ljudima Vitka Hlaja (poznat iz »bečke grupe«), Brajnika i njegovu okolinu. On (Brajnik) je majstor u obaveštajnom pogledu... Ne znam kako, to sad ne bi mogao da objasnim, ali u potpunosti znam da je Brajnik imao vezu sa jevrejskom ob. službom, a naročito se to iskristaliziralo posle egipatskog rata, kada je Izrael tražio ruske delove za zaplenjenu vojnu opremu. U vezi toga, Vitko je putovao u Izrael, gde je uzeo specifikaciju...«. Dalje Andjelković kaže: »Vitko je pokušao da zaduži mene da ja preko nekih svojih veza pokušam da dobijem iz Češke ili Poljske delove onih ruskih vozila koja je Izrael zaplenio. Bilo mi je odmah jasno, da takav posao bi mogao da dobije neko ko ima veze sa tim jevrejskom ob. službom.«

Takodje Andjelković je izjavio 16. juna 1973 godine na sastanku, koji je sa njim održan, da mu Ogrizek Miloš, bivši pripadnik SDB SR Slovenije, rekao da je Brajnik pre tri meseca imao sastanak na teritoriji Austrije sa nekim predstavnikom izraelske obaveštajne službe. Taj podatak Ogrizek je napisao i u pismu upućenom Stanetu Dolancu, sekretaru Izvršnog biroa SKJ.

¹⁶⁴ Dokument je brez datuma in brez podpisa; vsebuje povzetek obtožb, ki jih je D. Andjelković širil v zvezi z Edom Brajnikom.

Prevod dokumenta:

Edo Brajnik je bil pomočnik zveznega sekretarja ZSNZ, zdaj je upokojen in republiški poslanec Skupščine SR Slovenije, živi v Ljubljani.

Djoka Andjelković je v svoji izjavi dne 1. aprila 1973 navajal naslednje: »Za ameriške ljudi imam: Vitka Hlaja (ki je znan iz »dunajske skupine«), Brajnika in njegovo okolico. Ta (Brajnik) je mojster v obveščevalnem pogledu... Ne vem kako, tega zdaj ne bi znal pojasniti, ampak prepričan sem, da je Brajnik vedno imel zveze z judovsko obveščevalno službo, kar se je najbolj izkristaliziralo po egiptovski vojni, ko je Izrael zahteval ruske dele za zaplenjeno vojaško opremo. V zvezi s tem je Vitko potoval v Izrael, kjer je prevzel specifikacijo...« Naprej Andjelković pravi: »Vitko me je poskušal zadolžiti, da preko nekaterih svojih zvez skušam dobiti dele tistih vozil, ki jih je Izrael zaplenil, iz Češke in Poljske. Takoj mi je bilo jasno, da takšnega posla ne bi mogel dobiti nekdo, ki nima zvez z judovsko obveščevalno službo.«

Prav tako je Andjelković izjavil 16. junija 1973 na sestanku, ki smo ga imeli z njim, da mu je Miloš Ogrizek, bivši pripadnik SDV SR Slovenije, rekel, da je imel Brajnik pred tremi meseci sestanek v Avstriji z nekim predstavnikom izraelske obveščevalne službe. Ta podatek je Ogrizek napisal tudi v pismu poslanemu Stanetu Dolancu, sekretarju Izvršnega biroja ZKJ.

Dokument št. 19:¹⁶⁵
(brez naslova)

V skladu z razvojnimi usmeritvami je DO¹⁶⁶ Sermin v letu 1975 navezala stike z libijsko nacionalno družbo za nafto (Libyan national Oil Company – LNOC) in z nemškim partnerjem – s firmo Bomin. Na razgovorih v Zuerichu, Švica, dne 26. 3. 1975 in 27. 3. 1975, na katerihso prisostvovali Mohamed M. Nousseir, consultant – Engineer,¹⁶⁷ Cairo – Egipt; S. K. ROUSHDI – »Mafitra A. G.« Piccadilly 169 London; Max KOHLER, Verwaltungsrat und Mitglied der Geschaeftsleitung,¹⁶⁸ PETRINJA Danilo, direktor Sermin Koper, sta NOSSIER in ROUSHDI zahtevala za uresničitev projekta 10 mio. USA dolarjev.

PETRINJA je v zvezi s to libijsko zahtevo konzultiral BRAJNIK Edija – predsednika komiteja za mednarodno sodelovanje SRS, in na podlagi tega dal v imenu Sermina soglasje. DO Sermin bi moral dati pismeno obvezo, da bo izplačal 10 mio. USA dolarjev najpozneje v 18 mesecih po podpisu pogodbe o joint-venture¹⁶⁹ in vplačilu kvot inozemskih partnerjev. Ta obveza – bančna garancija bi se morala glasiti na eno večjih švicarskih bank v korist TABRAS Etablissements, C/O dr. HEINZ REICHWEIN, 8001 Zuerich, Švica, garancija pa bi morala biti potrjena od ene priznanih jugoslovanskih bank. Vsota 10 mio. USA dolarjev bi zapadla v izplačilo 50% zneska v 10 dneh po vplačilu svojega dela kapitala z libijske strani in 50% v roku 12 mesecev po vplačilu. Plačilo bi prišlo v poštev samo pod pogojem, da bo šel objekt v realizacijo, da bo podpisana pogodba odobrena s strani vlad, in ko bodo plačani vsi začetni deleži inozemskih partnerjev. BRAJNIK Edi je o zahtevi libijskih partnerjev obvestil Ljubljansko banko – direktorja ROTAR Metoda in ga prosil, naj Ljubljanska banka izda ustrezno garancijo. ROTAR je odgovoril, da po naših predpisih garancije ne morejo izdati, vendar bo Ljubljanska banka stopila v kontakt s švicarsko banko, ki jo je odredila libijska stran. O tej zadevi je ROTAR obvestil tudi DETIČEK Jurija in BERAUS Janeza (oba iz združenja Polikem), naj naprej urejata vprašanja bančne garancije. Ker problem garancije dalj časa ni bil urejen, libijska stran pa je večkrat urgirala, je BRAJNIK sporočil PETRINJI, naj prekliče soglasje Sermina, ki ga je dal NOSSEIRJU preko advokatske pisarne dr. Heinz in dr. URS Dietrich, Zuerich, ter naj libijskega partnerja oz. njegove švicarske zastopnike napoti na Ljubljansko banko, ker je BERAUS dekonspiriral¹⁷⁰ libijsko zahtevo.

¹⁶⁵ Dokument je brez naslova in datuma; ker se nanaša na Eda Brajnika in je vključen v njegov dosje, ga navajamo.

¹⁶⁶ Delovna organizacija.

¹⁶⁷ Svetovalec- inženir.

¹⁶⁸ Član uprave in vodstva.

¹⁶⁹ Skupno vlaganje.

¹⁷⁰ Razkril.

IV. DOKUMENTI EDA BRAJNIKA, KI JIH JE PREDAL RSNZ SLOVENIJE V ZVEZI Z OBRAMBO PRED OBTOŽBAMI ZVEZNEGA SEKRETARIATA ZA NOTRANJE ZADEVE¹⁷¹

Dokument št. 20: Bečka grupa¹⁷²

Djoka Andjelković III.
Vsebina

1. Izveštaj o rezultatima ispitivanja poslovanja t.k.z. »Bečke grupe«¹⁷³ - 22. julij 1966. Izveštaj prinesel tov. Kolenc¹⁷⁴ po sestanku z zveznim sekretarjem in vodilnimi tovariši RSNZ Hrvatske.
2. Pismo E. Brajnika – Bojanu Škrku javnemu tožilcu SRS - 29. julija 1966.
3. Vprašanja, ki so preko M. Miškovića postavljena B. Damjanoviću – 29. julij 1966.
4. Odgovor B. Škrka na pismo E. Brajnika – 8. avgust 1966.
5. Izjava Valenčič Franja o švercu na Golem otoku – 23. junij 1966.
6. Magnetofonski zapisek razgovora E. Cenciča in Slavka Barte v Ljubljani – 24. ali 25. 6. 1966.
7. Fotografije dveh dokumentov o poslovanju in švercu na Golem otoku 4. maj in 18. 7. 1964.
8. Poročilo R. Kolenca Ivanu Mačku o prometu s tujimi cigaretami v koprski luki 20. 7. 1966.
9. Pismo Dj. Andjelkovića iz zapora na Reki..

Dokument št. 21:¹⁷⁵ Poročilo z dne 22. julija 1966

O rezultatih proučevanja poslovanja t. i. »dunajske skupine«

Iz izjave Bogdana Kesslerja, predstavnika tvrdke »Bierfield« na Dunaju, Maria Subana, solastnika tvrdke »Evrocomerc« v Trstu, in Mihaela Pirniča, uslužbenca tvrdke »Evrocomerc« v Trstu, smo ugotovili, da je na Dunaju obstajala skupina naših in tujih državljanov, ki so se ukvarjali prej s transakcijskimi in tihotapskimi dejavnostmi, ki so jih opravljali menda z namenom, da z njimi pridobijo denarna sredstva za potrebe nekaterih državnih organov.

Od naših državljanov je bil razen Kesslerja in Subana, ki je italijanski državljan, ki prebiva v SFRJ, glavni dejavnik v tem poslu Djordje Andjelković, imenovan Djoka, ki je prej v tujini živel pod imenom Djordje Petrović. V času, ko se je ukvarjal s temi zadevami, je bil Andjelković uradno na Dunaju kot uslužbenec reškega podjetja »Transjug« na jezikovnem izobraževanju. Tak satus je Andjelkoviću zagotovil Vitko Hlaj, prejšnji direktor »Transjuga«.

¹⁷¹ ARS, AS 1931, t. e. 1404, rdeča mapa. Dokumenti se nanašajo na nelegalno trgovino, v katero je bil po navodilu ZSNZ vpleten D. Andjelković in ki je bila po kraju nastanka imenovana »dunajska skupina«. Namen poslovanja te skupine je bil, da iz sredstev nelegalne trgovine poleg zadovoljitve osebnih koristi z delom sredstev pokrijejo potrebe zvezne službe državne varnosti, predvsem pri nabavi določenih tehničnih sredstev, kot so bili na primer helikopterji in naprave za prisluškovanje, ki se jih je dalo dobiti le v tujini in za nabavo katerih so bila potrebna devizna sredstva. Dokumenti so v dveh ovojih. Na prvem ovoju je Zemljaričeva rokopisna pripomba: »Gradivo predal 18. 2. 74 Štefan Brajnik. 20. 2. 74 J. Z.«. Na drugem pa je Zemljaričevo navodilo: »Hraniti kot strogo pov.! Gradivo predal 18. II. 1974 E. Brajnik. J. Zemljarič« in spodaj pripis: »Gradivo prevzel tov. Silvo Gorenc 25. 2. 74.«

¹⁷² Dunajska skupina. Ta pregled vsebine je napisal Brajnik v rokopisu. Ostali dokumenti so tipkani in so tu le kopije.

¹⁷³ Poročilo o rezultatih proučevanja poslovanja t. i. »Dunajske skupine«. Poročilo je prinesel Riko Kolenc.

¹⁷⁴ Riko Kolenc, leta 1966 slovenski sekretar za notranje zadeve.

¹⁷⁵ Dokument je v srbohrvaščini; zaradi dolžine objavljamo samo slovenski prevod.

Pri tej dejavnosti je bil Andjelković povezan z več podjetji, kot so: »Melamco«, »Bierfield«, »Comet«, »Evrocomerc« Trst in druga, nekatera pa je tudi sam ustanovil, kot npr. »Evrocomerc« na Dunaju.

Podjetje »Melamco« na Dunaju je registrirana za izvozne in uvozne posle za trgovino z zlatom in zlatim nakitom. Lastnika podjetja sta Zdravko Beraha, Jud jugoslovanskega porekla, in podjetje »Commest«, ki je registrirano v Liechensteinu z jugoslovanskim kapitalom, s katerim razpolaga Djordje Andjelković. Sodelovanje partnerjev v tem podjetju je bilo glede vložnega kapitala 50:50. Podjetje je bilo registrirano na ime Alfreda Kraberja, Juda iz Zagreba, avstrijskega državljan. Angleško podjetje »Bierfield« vodi Jaroslav Douglas. V času vojne je bil kot angleški letalski oficir v misiji pri Vrhovnem štabu NOV.

Na pobudo Vitka Hlaja, tedanjega direktorja »Transjuga« Reka, je Djordje Andjelković na Dunaju ustanovil podjetje »Evrocomerce«, v katero je bil deloma vložen naš kapital, deloma pa kapital Avstrijca Juliusa Weissa. Po izjavi Bogdana Kesslerja je Andjelković dobil od tovariša Branka Damjanovića 8.000 ameriških dolarjev za delež v nastanku podjetja, Julius Weiss pa je vložil okoli 20.000 ameriških dolarjev. V »Evrocomerc« je bil vključen tudi Bogdan Kessler, ki je v tem podjetju opravljal dela, povezana s podjetjem »Bierfield«.

Po izjavi Mihe Pirnića, uslužbenca podjetja »Evrocomerce« v Trstu, je bil Andjelković solastnik in glavni igralec v tem podjetju. Iz poslovanja tega podjetja je po izjavi Mihe Pirnića bilo treba mesečno zagotoviti »za državo« 5000 ameriških dolarjev. Pirniću ni bilo znano, kdo je ta denar predal »državi«.

Poleg navedenih podjetij in omenjenih oseb je bil Andjelković pri tihotapskih poslih povezan tudi z italijanskim državljanom Oskarjem Preslom, ki prebiva na Dunaju. Specializiral se je za tihotapljenje cigaret in kave. Po izjavi Marije Suban je Presl te dejavnosti opravljal preko znanega švicarskega tihotapca Ettoreja Chiccerella,¹⁷⁶ Andjelković pa je bil pri poslovanju s špiritom povezan z nekaterimi zahodnonemškimi državljanji, kot Jakobom iz Muenchna in Alfredom Haasom iz Stuttgarta.

Navajamo nekatere dejavnosti, ki jih je organiziral Andjelković, in v katerih prihodkih je sodeloval.

Leta 1961 je Andjelković Subana povezal z omenjenim Jakobom iz Muenchna zaradi tihotapstva alkohola. Z Andjelkovićevevim posredovanjem je bil z Reke v Muenchen dostavljen alkohol v tranzitu za Belgijo. V Muenchnu je Suban alkohol s kamiona pretočil in namesto njega nalil vodo, tako da je na cilj v Belgijo prišla voda. Šlo je za okoli 20.000 litrov alkohola. Suban je za to dobil 5.000 DM ali 25 pfeningov za liter. Suban ne ve, koliko je za tako delo dobil Andjelković od Jakoba.

Podobna dela je z Jakobom Suban nadaljeval še nekaj časa; alkohol je prihajal iz Belgije preko Čehoslovaške, kjer so zamenjali dokumente, da so se namesto na alkohol glasili na papir ali odpadne gume. Suban je prevzel 120.000 litrov alkohola in zaslužil nadaljnjih 35.000 DM. Niti v tem primeru mu ni znano, v kakšni meri je sodeloval Andjelković.

Po Andjelkovićevi odobritvi je Suban začel delati z Juliusom Weissom z Dunaja oziroma preko Weissa s podjetjem »Drei Hasan« iz Stuttgarta, katerega lastnik je bil Alfred Hass. Iz vzhodnega Berlina so preko špedicijskega podjetja »Simon« v Stuttgart prihajali kamioni s cisternami z alkoholom. Suban je v 17 od 18 primerov prevzel okrog 220.000 litrov alkohola. Hass je plačal za liter 4 DM in Subanu izplačal skupno 880.000 DM. Od tega je bilo čistega zaslužka 440.000 DM. Od tega zaslužka so Weissu izplačali 220.000 DM, Subanu 440.000 DM ali 25 pfeningov za liter, toliko pa je zadržal zase tudi Andjelković. Razlika v višini 110.000 je ostala pri Andjelkoviću, ki je rekel, da gre to v državni fond. Suban je izjavil, da ne ve, komu je Andjelković dajal denar, namenjen za državni fond.

Bogdan Kessler izjavlja, da sta Suban in on kasneje naredila poračun o prometu z alkoholom in da sta izračunala, da je letni promet znašal okrog 400.000 ameriških dolarjev. Ob tej priložnosti je Suban rekel, da naj v preiskavi ne priznata celotne vsote, ampak le polovico.

Po dogovoru med Berahom in Andjelkovičem je ugotovljeno, da se je zaslužek podjetja »Melamco« iz poslov s podjetjem »Bierfield« delil na naslednji način: 50% dobička gre za državo (Jugoslavijo), 25% Zdravku Berahu, ostalih 25% pa se je delilo po enakih delih med Kesslerjem in Andjelkovičem. Od 15. maja 1964, odkar je Kessler delal v podjetju »Melamco« kot predstavnik »Bierfielda«, so

¹⁷⁶ Ettore Ciccherello alias Eugenio Chiesa (1919–1993).

opravljali dela na področju Čehoslovaške in Madžarske, za katera naj bi podjetje »Melamco« dobilo provizijo 16.354 funtov. Po odbitku stroškov bi se ta vsota morala razporediti med partnerje po vnaprej določenem ključu. Andjelković pa je trdil Kesslerju, da jih je Douglas, direktor »Bierfielda«, prevaral in da ni izplačal provizije za ta dela. Kasneje je Kessler to preveril pri Douglasu, in ta mu je odgovoril, da provizija »Melamcu« ni bila izplačana, ampak le vsota 2800 funtov.

Kessler je nadalje izjavil, da ga je Andjelković avgusta 1965 vključil v tihotapsko mrežo za tihotapljenje zlata v Jugoslavijo. Kessler je imel nalogo, da poišče primerne ljudi v državi, ki bodo zlato prevzemali in prodajali naprej. Zlato so nabavljali preko Klaberja in Beraha na Dunaju ter preko nekega Johnija, črnoborzijanca in bolgarskega emigranta. Kessler je predlagal Andjelkoviću, da v te posle vključi tudi Osmana Čekića, uslužbenca iz Beograda. Andjelković je to sprejel, ampak šele potem, ko je preveril Čekićevo osebnost. Po Kesslerjevi predpostavki je bil v tihotapljenje z zlatom vključen tudi Stanimir Mitrović iz Beograda, ki je bil direktno povezan z Andjelkovićem. To ugotovitev Kessler temelji na dejstvu, da je videl Mitrovića v Andjelkovićevelem stanovanju, ko je ta Andjelkoviću predajal 5 milijonov dinarjev.

Od te vsote je Andjelković dal Kesslerju 4 milijone dinarjev, da z njimi na Dunaju nabavi novo količino zlata. Poleg teh je v prenosu zlata sodeloval tudi Mario Suban. Ta je priznal le, da je nekoč pri prehodu iz vzhodnega Berlina na Dunaj prenesel 15 kg zlata za Juliusa Weissa. Ob tem prenosu ga policija ne samo da ni pregledovala, ampak mu je tudi omogočila nemoten prehod. Weiss ima močno podporo in zveze z nekim Simonom, ki deluje v vzhodnem Berlinu, in kot kaže, je on tisti, ki omogoča osebam iz te skupine nemoten prehod preko meje iz Vzhodne Nemčije. Zlato so v državi prodajali po ceni 2.500 dinarjev za gram. Točne količine preprodanega zlata še vedno niso ugotovili. Iz Kesslerjeve izjave pa izhaja, da ga je sam prenesel v Jugoslavijo 12 kg, nekaj v palicah, nekaj pa v nakitu ali zlatnikih.

Denar, ki ga je dobil ob prodaji, je Kessler po Andjelkovićevi zahtevi prenesel v Avstrijo. Če bi carinski organi izvajali pregled in bi obstajala nevarnost, da pri njem najdejo ta denar, bi po Andjelkovićevelem navodilu moral izjaviti, da je to denar, ki so ga dobili od Sekretariata za notranje zadeve Vojvodine kot nadomestilo za osebne avtomobile, ki jih je ta sekretariat kupil ali nameraval kupiti.

Kessler je zlato prodajal Osmanu Čekiću iz Beograda, Milanu Čobanovu iz Srbobrana, komercialnemu direktorju podjetja »Vojvodina«, zobozdravniku Bezjaku na Reki in trgovcu Kinkeli v Opatiji. Največ zlata je prodal Čekiću.

Andjelković je dal navodila Kesslerju, da če opazi, da cariniki pregledujejo potnike, naj zlato odvrže in naj ne prizna, da je njegovo. V najslabšem primeru bo pridržan tri dni v zaporu, potem pa ga bodo izpustili, ker bo to uredil Andjelković. Kessler je izjavil, da je zlato v glavnem prenašal v žepih.

Ta skupina se je ukvarjala z uvozom avtomobilov v državo. Po Kesslerjevi izjavi je prišlo do uvoza avtomobilov po propadi ene od pošilk alkohola v Zahodno Nemčijo. Zato se je prejemnik alkohola Hass znašel v finančnih težavah in je Andjelkoviću namesto denarja dajal avtomobile, ki jih je Hass kupoval na kredit. Andjelković je organiziral prevoz teh avtomobilov v državo, in to za: Vuka Krstića, uslužbenca SNZ¹⁷⁷ Beograd, Jožeta Andriševića, podpolkovnika iz Beograda, Sava Vrbaškega, uslužbenca SNZ Novi Sad, in za nekega Smirna, ki ga Kessler ne pozna. Potem za Vitka Hlaja, ki avta ni prevzel, ker mu barva ni ustrezala. Kupljen je bil tudi avtomobil znamke »Mercedes« za SNZ Vojvodine.

Po Kesslerjevih in Subanovih izjavah je vnaprej dogovorjeni del zasluženega denarja šel »državi«. Ta del so predali Andjelkoviću. On je trdil, da gre ta denar v korist države. Pripomnil je, da so ti posli pokriti »od zgoraj«. Opozarjal je, da če bi katerikoli član njihove skupine pri poslu padel v past, naj nič ne prizna, ker bo on uredil, da bodo hitro rešeni ali da jih sploh ne bodo preganjali. To zadnje se je uresničilo, ko bi moral biti Suban kazensko preganjan v primeru trgovine z avtomobili, ko je bil postopek izpeljan v Skopju.

Po izjavi Bogdana Kesslerja, Maria Subana in Mihe Pirnića se je Andjelković predstavljal, kot da ima ozko zvezo s tovarišema Edom Brajnikom in Brankom Damjanovićem. Pri svojih sodelavcih je ustvarjal prepričanje, da dela, ki jih opravlja, opravlja v korist državne varnosti. Uvedel je takšne

¹⁷⁷ Sekretariat za notranje zadeve.

medsebojne odnose, da so njegovi sodelavci lahko mislili, da zares opravljajo za to službo koristna dela. Zahteval je, da drug z drugim ne govorijo o svojem delu in da se tudi ne zanimajo za posle drugih, morali pa so tudi pisati poročila o razgovorih, ki so jih imeli v zvezi s sklepanjem poslov.

Ko so vključili kakega novega kot sodelavca za opravljanje teh poslov, je vzel njegov življenjepis. Tako je vzel življenjepis tudi od Bogdana Kesslerja in od Mihe Pirniča, preverjal pa je osebnost Osmana Čekića.

Nekateri od njih so bili prepričani, da dela Andjelković kot jugoslovanski obveščevalec. Tako je Pirnič izjavil, da je slišal od Maria Subana, da je Andjelković uslužbenec Udbe¹⁷⁸ za Jugoslavijo in da na Dunaju vodi »protiobveščevalni ali obveščevalni center«. Tudi Kessler je bil o tem prepričan. Kessler je to sklepal na podlagi nekaterih okoliščin, ki jih opisujemo.

Izjavil je, da je februarja ali marca 1964 Andjelković rekel, da je bil v Mariboru sestanek nekaterih uslužbencev DV,¹⁷⁹ med katerimi sta bila tovariša Edo Brajnik in Branko Damjanović, in da je ob tej priložnosti te tovariše opozoril na vse težave in da bodo odtlej delali z njim. Zato bo moral iti v Beograd na sestanek z nekaterimi tovariši iz ZSNZ. V Beogradu je bil pri Raci Mitiću – uslužbencu SNZ v Beogradu, ki je bil baje prav tako na sestanku v Mariboru. Kessler se je z Mitićem srečal v Andjelkovićevev stanovanju. Ob tej priložnosti mu je Mitić rekel, naj poslušaj Andjelkovića, in bo vse v redu. Vprašal ga je, ali je bil sodelavec Udbe in v kakšnih odnosih je s tovariši iz SNZ Reke. Podobna navodila je Kessler kasneje dobil tudi od Bibice – jugoslovanskega konzula na Dunaju.

Kessler je bil prepričan, da Andjelković dela s SNZ. tudi po tem, ker je doživel to, da je Andjelković dobil poročilo ali je bil seznanjen s poročilom, ki ga je Kessler napisal in predal Mešiću – uslužbencu ZSNZ. V enem od poročil je Kessler opisal svoje srečanje z Andjelkovićem in Subanom na Dunaju in kaj so se pogovarjali. Čez nekaj dni se je Kessler prepričal, da Andjelković pozna vsebino tega poročila, ker ga je Andjelković napadel in mu povzročil težave pri ZSNZ.

Da Andjelković uživa zaupanje nekaterih oseb iz ZSNZ, sta tako Kessler kot Suban sklepala iz dejstva, da je bil zelo blizu uslužbencem notranjih zadev, posebno v Beogradu in Novem Sadu. Vedela sta, da jim dela osebne usluge s tem, da jim posoja denar, daje darila in podobno.

Prav tako je imel Andjelković dobre zveze z diplomatskimi uslužbenci v Avstriji. Preko njih je dobival tako zase kot za svoje znance potne liste (Kessler). Zaradi takšnih zvez se je lahko dogajalo, da so posamezniki iz njegove skupine vozili avtomobile z oznako CD,¹⁸⁰ kot npr. Kessler.

Pripomniti pa moramo, da vodilni »Transjuga« Reka, na katerega plačilnem spisku je Andjelković, živijo v prepričanju, da je na Dunaju na specialnih nalogah, ki jih opravlja za Udbo. Sam Andjelković navaja, da ga je v »Transjug« sprejel bivši direktor Hlaj po priporočilu tovariša Brajnika, kar ve tudi del uslužbencev »Transjuga«.

Tudi med posamezniki iz poslovnega sveta, ki niso bili udeleženi pri Andjelkovićevev poslih, je vladalo prepričanje, da je del ZSNZ. Takšno prepričanje so podpirale tudi izjave nekaterih uslužbencev ZZZZ,¹⁸¹ kar je razvidno iz razgovora z dr. Tičcem, predstavnikom podjetja »Pristanišče in skladišče Reka« na Dunaju. Izjavil je, da se kljub dogovoru, da se SFRJ ne kompromitira z raznimi tihotapskimi transakcijami, te vseeno izvajajo preko Andjelkovića, ki da ga vodijo nekateri vodilni delavci ZSNZ, ter da so v delo neposredno vključeni tudi nekateri uslužbenci iz veleposlaništva SFRJ na Dunaju. Ko se je namreč Tičac »naivno« zanimal za nekatere špedicijske transakcije, mu je tovariš Milan Bibica, konzul na Dunaju, rekel: »Poslušaj, ti hočeš nekaj slišati o »Melamcu«. Sprašuješ o tem in onem, vendar moraš vedeti, da ni dobro vedeti vsega. Za to skrbimo, ti pa boš rinil v nesrečo, ker so te zveze zelo močne in katerakoli lovka te bo ujela. Potem boš naletel na nekatere, s katerimi ne želiš imeti opravka.« Tičac je na temelju nekaterih okoliščin prepričan, da z Andjelkovićem dela tovariš Brajnik.

Decembra 1965 je Kessler začel sumiti, da Andjelković tihotapske in druge posle opravlja v korist ZSNZ. Povod za sumničenja mu je dala Bosa, Andjelkovićeveva žena, ki je bila v tem času na Dunaju. Pred Kesslerjem je izjavila, da je vse, kar dela Andjelković, ilegalno delo in navadno tihotapljenje, za

¹⁷⁸ Uprava državne bezbednosti – Uprava državne varnosti.

¹⁷⁹ Državna varnost.

¹⁸⁰ Corps diplomatique, diplomatski predstavnik.

¹⁸¹ Zveznega sekretariata za zunanje zadeve.

katerim ne stoji država, niti nima država od tega nikakršne koristi. Svoja sumničenja je Kessler izrazil Mirku Petroviću, uslužbencu ZSNZ, ki je bil na zdravljenju v Opatiji. Petroviću je povedal vse, kar je vedel o Andjelkovičevih delih, in o tem napisal poročilo. Poročilo je dal Petroviću, ta pa ga je dal Branku Damjanoviću. Potem je Kessler pričakoval, da ga bodo poklicali pristojni v ZSNZ in da jim bo stvar pojasnil. Namesto tega pa je februarja letos, ko se je skupaj z ženo vračal iz Beograda s svojim osebnim avtom, okoli 140 km iz Beograda pri Spačvanskem gozdu naletel na avto, ki se je postavil pred njegovo vozilo, v njem pa sta bila Andjelković in Jože Andrišević. Kessler je ustavil avto, in ko ga na Andjelkovićev poziv ni hotel zapustiti, je Andjelković zakričal: »Nehaj pisati, ker se ti lahko kaj zgodi!« Dva dni zatem je prišel h Kesslerju v Opatijo Oskar Presl in mu rekel: »Djoka (Andjelković) je rekel, da je zate predvidena prometna nesreča takoj, ko Douglas pride skozi Zagreb.« Presl je še dodal, da se boji, da bo Kessler »doživel isto kot Zoran«, ki je »padel« z vlaka med italijansko mejo in Ljubljano. Tedaj Kessler ni vedel za Zoranov primer, Presl pa je mislil na naslednji dogodek: Zoran Nikolić, uslužbenec Komercijalne banke Beograd, je bil 11. 2. 1966 najden mrtev ob železniški progi pri Borovnici, kraju blizu Ljubljane. Nikolić je tega dne vstopil na vlak v Sežani in potoval v Beograd. V Sežani je dobil spalnik in bil v kupeju z Vinkom Dumićem – uslužbencem »Interkomerca« Umag. V postopku, ki ga je vodil SNZ¹⁸² Ljubljana, so ugotovili, da so bili na vlaku poleg Dumića tudi Slobodan Jablan, uslužbenec »Petrogasa iz Beograda, Milan Djurdjević iz istega podjetja in neki Fabjan. Do Postojne so igrali karte, potem pa so šli spat. Po izjavi sprevodnika vlaka je Nikolić prišel k njemu in od njega kupil majhno steklenico slivovke, potem pa se je napotil do WC-ja, sprevodnik pa v kupe k nekim Italijanom. Odtlej Nikolića nihče več ni videl. Šele v Vinkovcih so opazili, da ga ni na vlaku. Pri obdukciji so ugotovili, da je imel v krvi 2,7 promila alkohola v krvi. Preiskovalec, ki je vodil postopek, se je v Beogradu obrnil na nekega podpolkovnika in ga vprašal, ali je bil Nikolić njihov sodelavec, češ da je dobil od preiskovalcev takšno informacijo. Oficir mu je odgovoril, da jim je Nikolić delal usluge, ki so bile v tem, da je prenašal nekatere stvari, ko je potoval v tujino. Naša domneva je, da gre za podpolkovnika Joža Andriševića. Ker preiskovalca, ki je vodil postopek, nismo mogli najti, te predpostavke nismo mogli preveriti. – Obstaja tudi verzija, ki jo v glavnem potrjuje Nikolićeva žena, da ne gre za nesrečo s padcem iz vlaka, ampak da je bil Nikolić iz vlaka vržen. V dosedanjem postopku smo naleteli le na eno okoliščino, ki kaže, da je obstajala zveza med Nikolićem in skupino okrog Andjelkovića. Kakšne narave je bila ta zveza, pa nismo mogli ugotoviti. Kessler je izjavil, da mu je septembra 1965 Andjelković v hotelu »Palace« v Zagrebu dal 000 ameriških dolarjev. To vsoto je po Andjelkovičevi zahtevi moral predati Slobodanu Todoroviću, ko bi ta prišel v Zagreb. Ker pa je Kessler odpotoval iz Zagreba prej, kot je tja došel Todorović, mu ta denarja ni mogel predati. Po nekaj dneh je Andjelković poklical Kesslerja, in ko je zvedel, da denarja ni predal Todoroviću, je zahteval, da denar preda Mariu Subanu, ki ga je moral izročiti Zoranu, ne da bi vedel zakaj. Ko smo o tej okoliščini vprašali Todorovića in Subana, sta oba trdila, da o tem ne vesta popolnoma nič.

UGOTOVITVE PREISKAVE

Doslej so bili zaslišani Bogdan Kessler, Mario Suban in Mihael Pirnić.

21.7. t. l. se je začelo zasliševanje Djoka Andjelkovića in Slobodana Todorovića.

Preiskava je doslej v naslednjem stanju:

1. Prejšnje izjave, ki jih je dal Bogdan Kessler SNZ Reka, se oblikujejo v zapisnik.
2. Zasliševanje Mihaela Pirnića je v glavnem končano. Pokazalo je, da ni imel večjega deleža v preiskovani dejavnosti, zato so ga vrnil v Umag s priporočilom, naj Umaga ne zapušča.
3. Mario Suban je svojo obrambo zasnoval na tem, da govori le o poslih, v katerih je sodeloval in se nanašajo izključno na tujino. Vztrajno trdi, da je podjetje »Evrocomerc« v Trstu izključno v njegovi in Lozarjevi lasti. Trdi, da Andjelković ni solastnik tega podjetja. Na ta način skuša onemogočiti, da bi poslovanje tega podjetja povezali z dejavnostjo Djoke Andjelkovića. Vendar Pirnić in Todorović izjavljata, da je bil Andjelković vseeno udeležen v delitvi dobička tega podjetja.

¹⁸² Sekretariat za notranje zadeve.

4. Zasliševanje Slobodana Todorovića je usmerjeno na ugotavljanje poslovanja podjetja »Evrocomerc« v Trstu.

5. Zasliševanje Djoka Andjelkovića gre v smeri ugotavljanja vrste poslov in njihovega obsega, ki jih je opravljal v času njegovega bivanja na Dunaju, posebno tistih del, ki jih je opravljal v korist »države«. Ugotoviti je treba, kolikšen del dobička in na kakšen način ga je uporabila »država« in katere osebe so le-to predstavljale.

Andjelković je svojo obrambo gradil na tej podlagi, da je svoje poslovanje na Dunaju opravljal kot privatna oseba, razen v začetku, ko je opravljal nekatera dela z alkoholom, katerih dobiček je dajal Berahu kot nadomestilo za zlato, ki je bilo nekoč odvzeto v Jugoslaviji. To obveznost do Beraha je imel Vitko Hlaj in on je zahteval od Andjelkovića, da začne izvajati te posle.

Andjelković se je v preiskavi postavil na stališče, s katerim jo je vedno bolj oteževal. Izogibal se je določenim odgovorom, tako o obsegu določenih poslov kot tudi v zvezi z višino zaslužka. Zasliševanje je oteževal tudi s tem, da se je odrekal hrani in cigaretam v znak protesta, ker smo ga postavili v neke vrste izolacijo.

Zaradi nadaljnega pojasnjevanja dejanskega stanja bi bilo potrebno od vseh spodaj navedenih ljudi zahtevati izjave ali pa bi morali biti zaslišani glede na to, kakšnega značaja so bile njihove zveze z Andjelkovićem in z njegovimi sodelavci v opisanih ali drugih podobnih dejavnostih:

a) uslužbenci notranjih zadev: Djuro, ki je bil sekretar pri tovarišu Brajniku v ZSNZ; Tonči Fabijančič – namestnik šefa mejnega pooblaščenstva Koper; Vuko Krstić, baje uslužbenec SNZ Beograd; Branko Kostić iz ZSNZ; Mešić, imenovan »Tara«, iz ZSNZ; Vaso Maslo, šef letališkega pooblaščenca Zagreb; Raca Mitić, uslužbenec SNZ Beograd; Pero Orehek, uslužbenec SNZ Ljubljana; Mirko Petrović, uslužbenec ZSNZ; Savo Vrbaški, uslužbenec SNZ Vojvodine;

b) uslužbenci DSZZ,¹⁸³ Zdenko Dostal, Milan Metikoš in Milan Ribac;

c) druge osebe: Jože Andrišević, bivši podpolkovnik JA Beograd; Osman Čekić iz Beograda; Josip Knežević, predstavnik »Transjuga« Reka v Londonu; Franjo Maša, bivši predstavnik »Transjuga« na Dunaju; Stanimir Mitrović iz Beograda in Stevo Opačić, direktor »Progresas« v Beogradu.

S pomočjo njihovih izjav bi bilo treba posebno razjasniti naslednja vprašanja:

a) kdo je izvajal intervencije za prenehanje že začelih postopkov v primerih, ko je bil začel postopek proti Andjelkovičevim sodelavcem zaradi nedovoljenih poslov;

b) posredovanje pri izdajanju potnih listin in vizumov;

c) okoliščine, ki so vplivale, da so se Andjelkovičevi ljudje izognili carinskim in drugim pregledom pri prečkanju državne meje;

d) narava stikov, ki so jih vzdrževali Djoko in njegovi sodelavci z diplomatskimi in drugimi predstavniki ČSSR.

Dokument št. 22:¹⁸⁴

Dopis Eda Brajnika Javnemu tožilcu SRS Bojanu Škrku

Brajnik Edi
Ljubljana
Vrtača št. 3

Javnemu tožilstvu SRS
Tovarišu Bojanu Škrku – osebno

Po odloku zveznega sekretarja za notranje zadeve je na osnovi meni nepoznanih prijav posebna grupa uslužbencev za notranje zadeve raziskovala in še raziskuje dejavnost nekaterih naših držav-

¹⁸³ Državni sekretariat za zunanje zadeve.

¹⁸⁴ Rokopis Eda Brajnika.

ljanov predvsem pa Djordja Andjelkovića, ki so se, kolikor je meni bilo pojasnjeno, bavili z ilegalno trgovino in bili pri tem povezani z Zveznim sekretariatom za notranje zadeve. V toku poizvedb, ki so jih vršili organi za notranje zadeve Zveznega sekretariata za notranje zadeve SR Hrvatske in organi za notranje zadeve na Rijeki, kjer se tudi preiskava vodi, sem zvedel od republiškega sekretarja za notranje zadeve tov. Kolenca in iz drugih virov, da se je prišlo do sledečih zaključkov in domnev:

1. Obstaja grupa naših in tujih državljanov, ki so na teritoriju SFRJ vršili razne ilegalne in nezakonite posle /trgovino z zlatom, reeksport strateških materialov, tihotapljenje alkohola, tihotapljenje umetniških slik itd.).

2. Ta grupa ljudi, interno v poizvedbah imenovana »Bečka grupa«, je menda del svojih dohodkov odvajala in dajala preko službe državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve – državi.

3. Predstavniki Zveznega sekretariata za notranje zadeve, ki so v bistvu tudi organizatorji grupe in ki so sprejemali devize v imenu države, so tovariši Branko Damjanović, sedanji pomočnik zveznega sekretarja za notranje zadeve, in pa jaz – Edi Brajnik, bivši namestnik zveznega sekretarja za notranje zadeve, sedaj član Izvršnega sveta skupščine SRS.

4. Raziskuje se, kje so deponirana denarna sredstva, ki jih je ta grupa menda dala »Državi«, kar se lahko tolmači tudi tako, da so sredstva deponirana na privatnih računih onih, ki so »Državo« predstavljali.

Čim sem zvedel za te domneve in zaključke, sem o tem obvestil predsednika Izvršnega sveta skupščine SRS tov. Smoleta¹⁸⁵ in predsednika skupščine SRS tov. Ivana Mačka.

Uradno doslej o tej zadevi nisem bil obveščen, niti je kdorkoli od mene zahteval kakršnakoli pojasnila, zato prosim javno tožilstvo SRS in Vas osebno, tov. Škrk, da zadevo raziščete, posebno ker gre za raziskovanje in odkrivanje posameznih deformacij, ki jih je obsodil IV. plenum na Brionih.

Kategorično izjavljam, da s tako dejavnostjo nimam nikakršne zveze in Vas, tovariš Škrk, prosim, da ugotovite preko Zveznega javnega tožilca in preko republiškega tožilca SR Hrvatske, ali je točno, da sem osumljen:

1. da sem organiziral švencersko grupo, ki se je bavila s tihotapljenjem zlata, reeksportom, tihotapljenjem umetniških slik in drugo;

2. da sem jaz osebno ali pa kdo drug po mojih navodilih v imenu »Države« sprejemal devizna in dinarska sredstva ali jih pa celo deponiral na osebne račune.

Če je res, da sem osumljen za takšna in slična kazniva dejanja, potem prosim in zahtevam, da se vsa zadeva energično in dokumentirano razčisti. Zahtevam tudi, da se proti meni, če taki sumi obstajajo, pokrene kazenski postopek, kar je predsednik skupščine SRS na mojo zahtevo že odobril in bo takoj, ko bo potrebno, izdal ustrežni pismeni odlok. O tem lahko obvestite vse pristojne in zainteresirane pravosodne organe.

Zveznega sekretarja za notranje zadeve sem o vsem, kar sem Vam napisal, telefonsko obvestil.

Prosim Vas, da me pisno obvestite o rezultatih poizvedb, tudi če se ugotovi, da ne obstaja nikakršen sum v odnosu na mene.

V Ljubljani, 29. julija 1966

Brajnik Edi

Dokument št. 23:¹⁸⁶

Dopis Branka Damjanovića z dne 29. junija 1966

Pitanja sam dobil od sav. sekretara – M.¹⁸⁷ Miškovića, koji je na pitanja napisao:

¹⁸⁵ Janko Smole (1921–2010) slovenski finančni strokovnjak in prvi predsednik Izvršnega sveta (1965–1967), ki je odstopil v času socializma.

¹⁸⁶ Dokument je napisan na roko. Glede na tekst je rokopis Branka Damjanovića, ki ga je posredoval Brajniku kot svojo beležko. Hrani se v dvojniku: en izvod tu in en izvod pred Andjelkovićevevim pismom iz občinskega zapora na Reki.

¹⁸⁷ Milan Mišković.

»Branko!¹⁸⁸

Ovo su pitanja na koja bi trebalo konkretno odgovoriti da bi se rad Andjelkovića što bolje razjasnio i utvrdilo činjenično stanje, te da bi se moglo razlučiti šta je ko radio po zadatku /i čijem/, a šta eventualno na svoju ruku.

29. VII. 66

M.«¹⁸⁹

Pitanja koja mogu drugovi iz DB SSUP-a razjasniti i povesti istragu proti Andjelkoviću:

1. O angažiranju Andjelkovića za DB:

- tko i kada ga je angažirao, šta je poslužilo za njegovu pridobivanje, šta se zna o njegovoj ličnosti;

- kakvi su mu zadatci davani za rad u zemlji a kakvi za vreme njegovog boravka i unostranstvu;
- tko i gde su održavani kontakti sa Andjelkovićem;
- kada je upućen na rad u Beč i sa kakvim zadacima i orientacijom
- da li postoje i gde materialni o aktivnosti Andjelkovića za DB.

2. Šta je sve poznato o aktivnosti i poslovima Andjelkovića oko nedozvoljenih transakcija, reeksporta roba pod embargom, šverca i sl.?

Dali je Andjelković dobio saglasnost za ovu vrstu posla od kadrova DB koji su ga imali na obaveštajnoj vezi ili nekog drugog?

3. Andjelković opravdava potrebama DB svoju poslovnu povezanost sa nekoliko firmi kao na primer:

- sa firmom »Comest« iz Lihtenštajna
- sa firmom »Eurocomerc« iz Beča
- sa firmom »Eurocomerc « iz Trsta.

Šta je poznato o tim firmama, koje osobe i čiji je kapital u njima?

4. Šta je poznato o reeksportnim poslovima Andjelkovića za istočne zemlje i o angažiranosti Andrišević Jože na tim poslovima? Da li su nastala kakva i kolika sredstva iz provizije, da li su nastavljena u zemlji i kod koga?

5. Da li je Andjelković preko službe DB SSUP-a (konkretno preko koga) postavljao zahteve:

- radi obustavljanja krivičnog, deviznog ili prekršajnog postupka nad nekim licima u zemlji sa kojima je bio u poslovnom odnosu;

- da li je zahtevao izdavanje putnih isprava za neke takve osobe:

- da li je preuzimao bilo kakve druge intervencije?

6. Da li je Andjelković dobivao dinarska ili devizna sredstva od službe DB u zemlji ili inostranstvu? Kad i tko mu je ta sredstva davao i u kojem iznosu i na koji način su mu izručivana i za koju svrhu su mu davana?

Da li mu je odobreno da za potrebe obaveštajnog rada sredstva osigurava i iz drugih izvora osim kase SSUP-a?

Da li je Andjelković davao novčana sredstva (dinarska ili devizna) ili druge vrijednosti službi DB SSUP-a, kad i kolika sredstva, kako je Andjelković do njih dolazio, tko ih je primao i zašto su korištena?

7. Da li je neko i kako održavao operativni kontakt sa Kesler Brankom, šta se na osnovu te povezanosti može reći o njegovoj ličnosti, karakteru i njegovu doprinosu općem interesu službe DB?

8. Kesler izjavljuje da je drugu Petrović Mirku u februaru 1966 godine dao izveštaj o tekućim interesantnim problemima, pa bi bilo potrebno razjasniti šta je taj izveštaj tretirao i kakve su mere preuzimane.

¹⁸⁸ Branko Damjanović.

¹⁸⁹ Milan Mišković.

Prevod dokumenta:

Vprašanja sem dobil od zveznega sekretarja – M. Miškovića, ki je ob vprašanjih napisal:

»Branko!

To so vprašanja, na katera bi bilo treba konkretno odgovoriti, da bi čim bolj razjasnili in ugotovili dejansko stanje ter da bi lahko razlikovali, kaj se je delalo po nalogu (in čigavem), kaj pa eventualno na svojo roko.

29. VII. 66

M.«

Vprašanja, ki jih lahko tovariši iz DV ZSNZ¹⁹⁰ razjasni in s tem pomagajo pri preiskavi proti Andjelkoviću.

1. O pridobitvi Andjelkovića za službo DV:

- kdo in kdaj ga je pridobil, kaj je omogočilo njegovo pridobitev, kaj se ve o njegovi osebnosti;
- kakšne naloge so mu dali za naloge v državi in kakšne v času njegovega bivanja v tujini;
- kdo in kje je vzdrževal stike z Andjelkovićem;
- kdaj je bil poslan na delo na Dunaj ter s kakšnimi nalogami in usmeritvijo;
- ali obstajajo in kje gradiva o Andjelkovićeve aktivnosti za DV?

2. Kaj je znanega o Andjelkovićeve aktivnostih in poslih v zvezi z nedovoljenimi transakcijami, reeksportom blaga pod embargom, tihotapljenjem in podobno?

Ali je Andjelković dobil soglasje za to vrsto poslov od ljudi DV, ki so ga imeli na obveščevalni zvezi ali od koga drugega in koga?

3. Andjelković svojo poslovno povezanost z nekaterimi podjetji opravičuje s potrebami DV, kot na primer:

- s podjetjem »Comest« iz Liechensteina;
- s podjetjem »Evrocomerc« z Dunaja;
- s podjetjem »Evrocomerc« iz Trsta;

Kaj vemo o teh podjetjih, katere osebe in čigav kapital je v njih?

4. Kaj je znanega o Andjelkovićeve reeksportnih poslih za vzhodne države in o angažiranosti Jožeta Andriševića v teh poslih? Ali so nastala kakšna sredstva iz provizije in kolikšna, ali so ostala v državi in pri kom?

5. Ali je Andjelković preko službe DV ZSNZ (konkretno preko koga) postavljajl zahteve:

- za ustavitev kazenskega, deviznega ali prekrškovnega postopka v zvezi s posamezniki v državi, s katerimi je bil v poslovnih odnosih;

- ali je zahteval izdajo potnih listov za te osebe;
- ali je na kak drug način interveniral?

6. Ali je Andjelković dobival od službe DV dinarska ali devizna sredstva v državi ali v tujini? Kdaj in kdo mu je ta sredstva dajal in v kakšni količini ter na kakšen način so mu bila vročena in v kakšen namen so mu bila dana?

Ali mu je bilo odobreno, da za potrebe obveščevalnega dela zagotovi sredstva tudi iz drugih virov razen iz blagajne ZSNZ?

Ali je Andjelković dajal službi DV denarna sredstva (dinarska ali devizna) ali druge vrednosti, kdaj in kolikšna sredstva, kako je prišel do njih, kdo jih je prevzemal in za kaj so jih uporabili?

7. Ali je kdo in kdo je vzdrževal operativni stik z Brankom Kesslerjem, kaj bi na osnovi te povezave lahko rekli o njegovi osebnosti, značaju in njegovem prispevku splošnemu interesu preko službe DV?

8. Kessler je izjavil, da je tovarišu Mirku Petroviću februarja 1966 dal poročilo o tekočih zanimivih problemih, zato bi bilo treba razjasniti, kaj je to poročilo obravnavalo in kakšni ukrepi so bili sprejeti.

¹⁹⁰ Državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve.

Dokument št. 24:

Dopis javnega tožilca SRS Bojana Škrka Edu Brajniku

JAVNI TOŽILEC SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE

Ljubljana, 7. 8. 1966

Tovariš

Brajnik Edi

Član IS Skupščine SRS

Ljubljana

V zvezi z Vašo zahtevo, da se raziščejo sumničenja glede Vašega sodelovanja v delovanju tako imenovane »Bečke grupe«, sporočam naslednje:

Dne 4. 8. sem o tej zadevi govoril z javnim tožilcem SR Hrvatske tov. Dežmarjem, kateremu sem izročil tudi prepis vaše zahteve, da se energično in dokumentirano razčistijo sumničenja in da se po potrebi uvede zoper Vas tudi kazenski postopek, če obstajajo sumi:

1. da ste organizirali švercersko grupo, ki se je bavila za potrebe nekaterih državnih organov s tihotapljenjem zlata, reeksportom, tihotapljenjem umetniških slik in podobno;

2. da ste osebno ali pa kdo drug po vaših navodilih v imenu »države« sprejemali devizna in dinarska sredstva ali pa jih celo deponirali na ustrezne račune.

V razgovoru me je tov. Dežmar informiral, da je bil prejšnji dan osebno na Reki in da je govoril o tej zadevi s poizvedovalnimi organi Uprave za notranje zadeve Reke, ki vodijo kazenske poizvedbe. Povedal mi je, da se osumljeni Kesler Bogdan, Andjelković Djordje in drugi dejansko sklicujejo v svojih zagovorih na Vas in na tov. Damjanović Branka, in sicer, da je bilo vse njihovo tovrstno delovanje pokrito »od zgoraj« ter da so bili prepričani, da delajo za korist službe državne varnosti.

Tov. Dežmar mi je nadalje povedal, da je poizvedovalnim organom na Reki zelo neljubo, da se osumljenci tako zagovarjajo in da v svoje švercerske posle vpletajo Vaše ime, da jim tega na Reki nihče ne verjame in da je poizvedovalnim organom jasno, da se skušajo osumljenci s takim zagovorom le »izvleči«.

Tovariš Dežmar me je na osnovi dogovora s poizvedovalnimi organi na Reki prosil, naj Vam sporočim njihov predlog, da napišete v zvezi z dejavnostjo te švercerske grupe izjavo, ali pa da Vam nekdo o vseh teh sumničenjih in obremenitvah, ki izhajajo iz zagovora osumljencev, ustno postavi vprašanja, na katera bi potem Vi odgovorili. Mnenja so, da bi se na ta način najlaže in najhitreje razčistila celotna zadeva.

Prosim, da me obvestite o vaši odločitvi.

Škrk Bojan¹⁹¹

Dokument št. 25:¹⁹²

Izjava Franja Valenčiča

VALENČIČ FRANJO

Ljubljana, 23. VI. 66

IZJAVA

O sodelovanju s kombinatom »Velebit« odnosi z Rade RADOVIĆEM in Slavkom BARTA.

Začetek je bil 1961. leta, vračal sem se iz Londona in na poti skozi Basel sem obiskal gospoda Bursi Aleardo. Ta mi je rekel, da se nahaja pri njem neki gospod, ki bi hotel spoznati kako jugo-

¹⁹¹ Lastnoročni podpis.

¹⁹² Dokument je pisan v slovenščini in je tu, nepreveden, objavljen s pravopisnimi in drugimi napakami, ki so tudi posledica uporabe srbohrvaškega izrazoslovja.

slovansko firmo radi prevažanja cigareta in alkohola in nato mi je predstavil gospoda Ciccherello Ettora, povedal sem jima, da ko se vrnem v Jugoslavijo da bom govoril z enim mojim prijateljem.

Po povratku na Reko poiskal sem Slavkota Barto in sem mu povedal kaj predlaga Cicchellero. Barta mi je nato povedal da je dobil nalogo od tovariša Čeča¹⁹³ da naj organizira kako vrsto delatnosti,¹⁹⁴ ki naj bi nosila večje dohodke in da je on pripravljen takoj s Cicchellerijem razgovarjati, ker da Ustanova¹⁹⁵ rabi nujno čvrsto valuto, na to mi je Barta obširno obrazložil njegovo mišljenje, potrebe in pooblastila odnosno navodila, ki jih ima od tov. Čeča.

Takoj sem na zahtevo Slavka dal častno besedo, da ne bom nikomur nikdar ničesar povedal in to zaradi tega, ker se bo ta delatnost v Sekretariatu¹⁹⁶ vodila pod najstrožjo tajnostjo in da od sekretarja Čeča ima samo tov. Slavko vsa potrebna pooblastila, tudi Rade Radovič kot upravnik K. P.¹⁹⁷ doma Rab ne more vse da ve¹⁹⁸ in naj jaz z njim čim manj govorim o poslih.

Po cc. 10 dnevih dogovorili smo se s Cicchellerijem da pridemo s Slavkom v Lugano na razgovore po predmetu alkohol – cigareti. Z alkoholom nismo nikdar ničesar naredili, dočim smo se definitivno prvič v Luganu dogovorili način prevoza cigaretov in ceno usluge po kartonu, ki naj bi se obračunalo 15 USA dolara¹⁹⁹ prevoz odnosno dostava po kopnem, 12 – 10 USA dolara, če bi prišlo v poštev prodaja večje količine kartona cigareta na morju. Po nekaj mesecih razgovorov je prišla prva količina od 3000 kartona na Reko v tranzitu za Grčijo. Transjug je angažiral brod²⁰⁰ Punat za prevoz 3000 kartonov za Grčijo. Cigarete so se po enem dnevu iztovorile v Bakru. Tudi vedno kasneje cigarete so prihajale na ta način in sicer na Reko namesto v Grčijo pa v Bakar po enem dnevu plovitve.²⁰¹ Začeli smo pošiljati cigarete v Italijo, naložene v vagonih za prevoz razsutega tereta²⁰² in sicer pod ogrevnimi drvmi, ko so Italijani ta sistem odkrili, smo začeli pošiljati cigarete v enem italijanskem in tremi avstrijskimi kamioni naloženi z deskami, ki jih je kupovala italijanska firma Kamioni so vozili preko Gorice, prihajali pa so na Reko, od tam pa so jih šoferji Velebita odpeljali v Bakar, ki so se v toku šestih ur pretovorili z cc 300 kartoni cigareta in cc 3 tone peska radi idealne težine tovora kamiona. Ko je ta pot bila odkrita v Italiji smo čez nekaj časa uporabili samo avstrijske kamione. Prezel Oskar je kupoval les v Avstriji, kamioni so ponovno vozili čez Reko in Sežano v Trst – porto franco.²⁰³ Tam jih je spediter Spodaro carinil z lesom na kamionu in nato so kamioni odpotovali na odrejeno mesto, da bi izkoristili prostore peska na kamionih, ki so ga vozili s seboj. Radi težine smo se dogovorili da brod Punat v Trstu natovori 60 ali 90 t. kave in jo pripelje v Bakar za v bodoče bomo radi reguliranja težine kamiona uporabili namesto peska surovo kavo. Tako smo tudi naredili in začeli smo natovarjati kamione s kavo (kot balast) in pa cigarete, vendar, vedno radi idealnog reguliranja težine kamiona smo morali natovarjati manj cigaretov pa smo zaradi tega kombinacijo cigarete kava pustili in se vrnili na sistem cigarete pesek (kasneje betonski bloketi). Razmišljali smo dalje nove poti radi tega ker vsaka pot enkrat pade v roke finance²⁰⁴ in Oskar je nagovoril in baje tudi sam nekaj financiral da Avstrijanac²⁰⁵ kupi novo kamion cisterno za prevoz nafte iz Italije v Avstrijo s tem da bo hodil iz Avstrije v Italijo čez Jugoslavijo in na Reki mu bomo dali cigarete. Ta sistem je bil realiziran, vendar samo enkrat je cisterna peljala cca 90 kartonov v Italijo in sicer zaradi tega, ker je drugi dan tržaška carina odkrila na kamionu, ki je prevažal les cca 300 kartona cigaretov. V cca istem času smo hoteli prepeljati kavo v Italijo. Konstrukcija prevoza je bila da se dopremi v Reko iz neke italijanske luke

¹⁹³ Svetislav Stefanović (1910–1980), srbski komunist in od ustanovitve OZNE leta 1944 namestnik Aleksandra Rankovića, v letih 1953–1963 zvezni sekretar za notranje zadeve, obtožen zlorab SDV v politične namene leta 1966, razrešen vseh političnih dolžnosti in upokojen.

¹⁹⁴ Dejavnosti.

¹⁹⁵ Udba - Služba državne varnosti.

¹⁹⁶ Zvezni sekretariat za notranje zadeve.

¹⁹⁷ Kazensko popravni dom – zapor.

¹⁹⁸ Ne sme vsega vedeti.

¹⁹⁹ 15 ameriških dolarjev.

²⁰⁰ Ladjo.

²⁰¹ Plovbe.

²⁰² Tovora.

²⁰³ Dostava do pristanišča.

²⁰⁴ Finančne straže.

²⁰⁵ Avstrijec.

veštačko đubrivo²⁰⁶ namenjeno za Innsbruck²⁰⁷ s tem, da ga pride prevzeti avstrijski kamion, ki ga je organiziral Oskar ponovno, naložili so umetno gnojivo na Reki (porto franco) u Bakru so ga razložili in natovorili kavo, ko je prvič odpeljal so ga italijanski cariniki odprli in ugotovili kavo na kamionu namenjeno za Italijo. Na ta način ostala je večja količina kave v Bakru, ki se je kasneje pripeljalo na ?

Odprli smo novo pot Pino iz Austrije (Graz) za Milano – Genova, Oskar je organiziral avstrijski kamion, ki je v Grazu naložil vsakokrat cc 10. t. pive, prišel je na Reko, v garaži Velebita na Reki smo razložili pivo, naložili smo cigarete in dodali betonske blokete radi težine kamiona. Tudi ta pot se je kompromitirala in sledila je aretacija Oskara v Ljubljani. To je bilo nekje začetek leta 1964, ostala je kava in cc 2000 kartonov cigareta. Slavko je dal nalog, da se z Oskarom ne sme več nihče kontaktirati. Cigarete smo prepeljali v Stinico, s Ciccherellijem smo se dogovorili, da bi likvidirali cigarete in mu ih damo na večji motorni čoln in tako smo cigarete prepeljali na otok Grgur in tja je prihajal italijanski motorni čoln. Za cigarete mislim, da jih je odpeljal cca 600 kartonov, nato pa je Slavko dal nalog da se s čolnom ne dela več ter da se poišče novi način prevoza ostale robe na Reki, preko nekega Vittorija (Slovenca, Tržačana, ki živi v Celovcu) je organiziral za Ciccharella kamione in sicer dva identična kamiona. Konstrukcija posla, iz Italije pride na Reko via brod kartonirani papir (ter papir) v tranzitu za Buks ali Muenchen, Ciccherello kupi isto količino papirja v Avstriji za Milano, na Reki natovori en kamion papirja, v Bakru smo menjali papir s kavo in cigaretami. V Avstriji je tudi naložil identični kamion papirja za Milano, v bližini Innsbrucka so se kamioni srečali, šoferji so se menjali z dokumenti in registrskimi tablicami kamionov in na ta način je kamion iz Reke končal z robo v Milanu, kamion iz Avstrije pa v Buksu ali Muenchnu. Na ta način je šla vsa roba iz Reke v Italijo. Mislim, da je bilo tega konec v zimi 1964 ali pa v prvih mesecih 1965. Od tedaj dalje mislim da Slavko ni ničesar več delal po cigaretah saj ne da bi jaz vedel in sklon²⁰⁸ sem verjeti, da ni delal dalje ker mislim da v tem primeru bi me potreboval, kategorično trdim da od tam dalje ne vem, u prepričanju da ni delal.

Za količino kave, ki je prispela samo enkrat v Bakar z brodom Punat ne morem se spomniti točno tonažo, vendar dokumente ima Slavko, medtem ko za ceno usluge je bilo dogovoreno 140 ali 150 lit za kg. Vendar vem pozitivno da je Slavko spustil ceno usluge radi tega ker je Chiccellero imel na kavi velike izgube.

Partije cigaretov ki so prihajale iz Švice niso bile vedno enake, namreč večinoma je bilo 300 kom ali pa 3200, 3400 ne pa večje količine kakor sem navedel po partiji pa tudi po vprašanju cene so bile enkrat narejene korekcije radi reklamacije Chiccellera ker je navodno²⁰⁹ mnogo izgubil in dolgo časa čakal na robo pa je Slavko radi tega obračunal eno partijo ne po 15 dolarjev ampak (mislim) po 13 dolarjev, kolikor sem se mogel spomniti, vendar ne garantiram²¹⁰ za točnost podatkov je pa količina približno 24000 komadov kartonov cigaretov mislim da je v proseku²¹¹ s kako manjšo razliko kasiral

14 dolarjev po kartonu to je skupno \$ 336.000

Za kavo je mislim da je kasiral kakih \$ 15.000

\$ 351.000

Na Unione Bank Svizshe di Lugano ima na tekočem računu št. 88502 cca 200.000 dolarjev mislim da bo kak tisoč dolarjev več zato ker je 200.000 dolarjev uročenih²¹² na 3 mesece, kar se avtomatično obnavlja in za to dobi cc 5% interesa²¹³ letno. Z računom razpolaga samo Slavko t. j. za dvig denarja velja samo Slavkov podpis. Na omenjeni tekoči račun je polagal Chiccellero dolarje prej kakor je dvigal robo, ali pa ko je bil Slavko v Luganu je dvigal denar pri Chiccelleru, vendar to je bilo zelo malokrat. Švicarska banka je vedno obvestila kombinat »Velebit« s telefonom, ko je zalog²¹⁴ denarja bil položen v korist gornjega računa in sicer na sledeči način: (e stata effettuata apertura di credito per 10.000 sedie mecico(?), »odprt je kredit za 10.000 etolle Meksiko«. To je pomenilo, da je 10.000 \$

²⁰⁶ Umetno gnojilo.

²⁰⁷ Innsbruck.

²⁰⁸ Pripravljen.

²⁰⁹ Baje.

²¹⁰ Jamčim.

²¹¹ Povprečju.

²¹² Vezanih.

²¹³ Obresti.

²¹⁴ Polog.

bilo položeno na računu. Evidenco odposlane robe²¹⁵ naj si bo kave ali cigaret vodil je od samega začetka pa do kraja Lučić Albert, ki je še vedno v službi pri Velebitu na položaju direktorja nabave, vendar (če se ne motim) mislim, da je vso dokumentacijo dal Slavkotu, on pa jo drži v svoji blagajni, kakor tudi obračune in to vse vrste Slavko drži v svoji blagajni, mora imeti za vsako leto posebej fotokopijo računa Švicarske banke. Lučić Albert je bil od samega začetka pa do sedaj v toku vseh poslov in ve vse detajle razgovora s Chiccellerom, ker je bil tudi on večinoma prisoten. Tudi Rode je bil prisoten pri vseh razgovorih s Chiccellerom in tudi v Lugano, Rode je vedel za vse sisteme pošiljanja robe v Italijo, vključno s kavo, razen zadnjih cigaret in kave, ki se je vozila preko Avstrije in to mislim radi tega, ker mi je Slavko večkrat naročil da naj povem Rodetu da ne delamo nič, ker baje je tak nalog dobil od sekretarja Lukića²¹⁶ in jaz sem se tega pridrževal, ponavljam Rode je vedel za prevoz kave in cigaretov in mislim da je bil vedno na tekočem z obračuni, ker vem da jih je Slavko moral nositi v Beograd po nalogu Rodeta, pa mislim (nisem siguren), da je obračune videl tudi Puharič. Vendar prepričan sem da Puharič ni vedel za delatnost²¹⁷ cigarete kave.

Slavko je nekolikokrat dvignil USA dolarje v švicarski banki in to mislim maksimum po 10.000 \$ in jih je sam nosil v Jugoslavijo, pripomnil je da jih mora nositi v Beograd, enkrat ali dvakrat je dal nalog švicarski banki da pošlje na Jugobanko v Beograd večjo količino dolarjev (mislim cc 30.000) dolarjev, drugače je iz računa plačeval razne fakture (za Beograd in za Velebit) s pismenimi nalogi, ki sem jih velikokrat napisal jaz, Slavkotu pa sem dal kopije naloga, ki jo mora imeti. Vedno je bil pa prisoten Slavko. Tudi Lučić je pisal naloge za banko po egzaktnih²¹⁸ navodilih Slavkota. Za potrebe plačanja računov in nabavk v Italiji vendar v manjših iznosih dvigali smo denar pri Chiccelleriju v Luganu ali pa v Milanu in to Slavko, jaz in Lučić, po navodilih Slavkota smo ga puščali v Trstu (sume²¹⁹ so bile cc 1.000.000 Lit), in sicer včasih pri Massimo Moriji na Monte Belli, včasih pri agenciji MediteraneiVia Melaneli in včasih pri moji sestri Kosmina Malki, Via Coroneo 6, denar smo puščali v kuverti in po nalogu Slavka smo dvigali za nabave. Ko smo se pa vračali smo mu dajali obračune, vedno smo za vsako stvar prinesli račun od trgovca, kjer smo kupili robo. Mislim da trenutno pri Mediteranii ni denarja, mogoče je kaj malega pri Massimu, vendar maksimalno 200.000 lir, pri moji sestri je v kuverti manj kot 100.000 lir (egzaktno ne vem) in pa ena kuverta je ki jo je pustil Slavko in to mislim zaprto v kateri so USA dolari, ne vem pa koliko, vso evidenco za vse stroške ima v pisarni Slavko.

Slavko in Rode so mi velikokrat govorila kako moram biti tiho in kako ne smem nikdar nikomur povedati kaj delamo, posebno Slavko od samega začetka mi je govoril da za ta posel ve samo tovariš Čečo²²⁰ in tudi podsekretarji ne vedo in ne morejo vedeti. Čečo je Slavku rekel da posebno Brajnik²²¹ ne sme vedeti in to že takrat ko je tovariš Brajnik bil podsekretar v Beogradu, da pa ima Čečo soglasnost od tovariša Stamboliča Pera²²² in ko je prišel za sekretarja tovariš Lukić je Čečo ga seznanil o delatnosti cigarete – kava, ter od tedaj dalje je Slavko hodil k Lukiću na dogovore, tudi Lukić je zahteval od Slavkota da se zadrži maksimalna tajna pri tem delu in da pod nobenim pogojem ne sme nihče vedeti, pa tudi ne podsekretarji, posebno pa ne podsekretar Brajnik. V tem pravcu je meni večkrat govoril Slavko in mi povedal, da za to delatnost²²³ ve samo Čečo, Lukić in udobrava²²⁴ Stambolič, dalje ve Rode, Slavko, jaz in Lučić, ostali v Velebitu vedo samo šoferji in skladiščniki. V Bakru vendar poznajo samo tehnični del posla. V Velebitu nihče drugi ničesar ne ve, razen Katice Tonkoviča in Dobrila pa vendar samo toliko kolikor so sami uspeli razumeti, ali pa če je kaj povedal Slavko, radi tega da ne bi pravili motnje.²²⁵ Chiccellero vedno predlaga da naj bi začeli delati kakor smo prej, Slavko pa je meni velikokrat rekel, da on sam ne prevzame odgovornosti in da bo delal samo če bo

²¹⁵ Blaga.

²¹⁶ Sreten Lukić.

²¹⁷ Dejavnost.

²¹⁸ Natančnih.

²¹⁹ Vsote.

²²⁰ Svetislav Stefanović.

²²¹ Edo Brajnik.

²²² Petar Stambolić.

²²³ Dejavnost.

²²⁴ Odobrava.

²²⁵ Ustvarjali zmede.

Čečo ali kak drugi dal Slavkotu tak nalog. Tudi v maju mesecu ko je tovariš Čečo bil v Opatiji je Slavko govoril z njim po tem vprašanju. Čečo da mu je navodno rekel da bi moral govoriti s Stamboličem ampak da se Stambolič boji, novemu zveznemu sekretarju pa da smatra da mu ne more reči in zato da misli, da bo treba počakati do prve rotacije kadrov, tudi prej je Čečo večkrat rekel Slavkotu da naj drži na vezi klijente, vendar naj počaka z delom. To so vse izjave Slavkota meni, jaz nisem nikoli govoril s Čečom od kar sem delal s Slavkom in ne poznam Lukića. Slavko mi je rekel, da moram se paziti tov. Brajnika da se ne bi kdaj kaj zarekel ker da Brajnik noče dobro in da če je tako Čečo rekel, da se tega moramo pridržavati. Jaz sem večkrat prosil Slavkota, da naj gre k tov. Brajniku, ko je bil še v Beogradu in kasneje v Ljubljani in da naj z njim govori in da naj bo z njim dober, ker da jaz ne maram, da po neumnosti nastradam. Govoril sem to Slavkotu zato, ker poznam tov. Brajnika in ker mi je Rode rekel, da je tov. Brajnik zelo hud na mene in Slavka. On mi je nekolikokrat obljubol, da bo odšel k Brajniku v Ljubljano, vendar vem, da tega ni storil.

Jaz nimam nobene indikacije, da bi bila kaka partija cigaret ali kave prišla v Bakar ali pa na Goli od leta 1964 leta in mislim da Slavko ni več delal, če pa je, mora pa biti cela stvar zelo konspirativna in vsi novi ljudje in to na Golem, ponavljam nisem sklon verjeti.²²⁶

Kontaktiranje Slavko Valenčič – Beraha.

Slavko mi je rekel da se mora povezati z Berahom po nalogu tov. Brajnika in da naj se kaj naredi z Berahom ker še ima neko obvezo plačanja dolga zlato ki je bilo zaplenjeno v Jugoslaviji. S Slavkom sva šla na Dunaj in tam sva šla k Berahu. Sestali smo se večkrat kasneje v nedeljah v Grazu. Vedno smo samo razgovarjali o možnostih prenosa zlata in ur iz Evrope za ameriške latinske zemlje²²⁷ in pa v...

Nikdar nismo ničesar naredili in zadnje čase to je v zadnjih dveh letih z Berahom se nismo sestajali razen lanskega junija ko smo šli na Češko na dopust je Slavko šel k Berahu, jaz pa sem ga čakal na cesti. V toku letošnjega leta je Slavko govoril po telefonu z Berahom in to jaz vem za dvakrat, prvič da mu je Beraha predlagal sestanek ker da bi ga rad predstavil nekemu Holandcu, ki bi rad nekaj delal z ladjo, last Holandca in drugič telefoniral mu je Beraha, da gre v Albanijo, kaj so se pogovarjali ne vem. Slavko mi je rekel, da mu je nudil aluminijaste stolice²²⁸ za izvoz v Albanijo, da bi se onadva kje videla ali razgovarjala, ne vem in obenem drugih indikacij nimam ki bi jih lahko povedal u vezi Beraha Slavko. Pri vseh razgovorih, ki smo jih imeli z Berahom na Dunaju in v Grazu je bil vedno prisoten predstavnik Transjuga na Dunaju tov. Maša Franc.

Prenos materiala iz Trsta za Jugoslavijo je vršil Zlatko in Tonček Fabijančič, vendar Zlatko in Tonček so so se vedno zelo razburjali, češ da oni ne bodo prevozniki in zahtevali so nalog Beograda. Vem da je dal nalog tovariš Puharič pa Rode tudi in ko smo morali iti v Trst kaj iskati za Beograd je vedno Slavko telefoniral Zlatkotu ali pa Tončeku da so prišli iskati robo v Trst. Zlatko je prišel v Trst samo če je bil Slavko drugače ne, ponavljam pa to, da sta Zlatko in Tonček zelo bila nezadovoljna, ko so morali priti iskati robo. Povedala sta da jih Beograd strašno okupira z raznimi malenkostmi a da oni imajo resnega in mnogo dela v svojem oddelku.

Chiccellero Ettore s svojo familijo²²⁹ in z gospodom Remo ter familija (Remo je Švicar, šef oddelka za strance²³⁰ v policiji v Luganu) sta bila lansko leto avgusta meseca v hotelu Kvarner v Opatiji na dopustu, stroške hotela za Remota je plačal Chiccellero, letos pa so rezervirali v vili Medvejo dva apartmana in nameravajo priti 3. julija za kakih deset dni, nesiguren²³¹ je dohod Chiccellerija ker ne ve, če bo dobil pasoš in da ima mnogo dela, vendar če pride da bo ostal samo nekoliko dni. Familija pa bo ostala cca 10 dni s familijo Reno v Medveji.

(Valenčič)

²²⁶ Nisem pripravljen verjeti.

²²⁷ Države.

²²⁸ Mize.

²²⁹ Družino.

²³⁰ Tujce.

²³¹ Negotov.

Dokument št. 26: Razgovor Eda Cencića s Slavkom Barto

Razgovor Eda Cencića z Barto²³²

Prevod dokumenta:

Zjutraj si se pogovarjal s tovarišem Miškovićem.²³³ Postavil ti je določena vprašanja. Dobil je odgovor, za katerega si mislil, da ga moraš dati. Zdaj pa se je položaj zate nekoliko spremenil, saj on misli, kakor tudi mi, da nisi bil iskren. Nekatere stvari so znane tako, da mislim, da se lahko človeško pogovorimo o teh problemih. Potekal je neki posel, vedelo se je, kako teče, kdo vse je bil vpleten v vso to stvar, kar končno niti ni tvoja iniciativa, ampak si ti to vprašanje samo sprožil...

Dobil sem morda neprijeten... da skrajšamo stvar, dokler ne ugotovimo, kaj se je delalo, koliko se je delalo, s kom se je delalo in kako so tekli ti posli. Moram ti povedati – v tem pogledu se pogovarjamo o povsem drugem, ker ti je jasno, da so bile tu že prej pripombe, sumničjenja in pomisleki, da se v nekaterih naših ustanovah dogajajo neki posli, ki ne spadajo v njihovo redno poslovanje, ampak je to nekakšna trgovina, ki se dogaja v zvezi – s cigaretami, pivom, kavo itd... O isti zadevi je na enak način potekal pogovor tudi s tovarišem Radom, ker je bil tvoj predhodnik, torej se ve in vemo... mi smo ga aretirali, pri nas je v zaporu – da se ne igramo mačke in miši, ampak da se pogovorimo odprto kot tovariši...

Pogovarjamo se tudi z nekaterimi tvojimi tovariši iz UDBE. Kaj praviš na to? Ker smo se odločili za ta razgovor, torej veš, da vemo veliko stvari, da smo na čistem in zato ne bi želel...

Ves namen tega pogovora je, da se kar najbolj pošteno in odkrito pogovorimo. Zavedamo se tega, da v to zadevo ti nisi šel zato, ker je nisi želel, ker si vedel, da je to treba storiti, in vemo, da del tovarišev meni, da je to način, kako naj se pride do določenih sredstev – da je to, do koder je šlo, koliko je bilo...

Pogovarjali smo se z Miškovićem...

Slepčević, Brajnić... Torej tako je to.

Dobro, torej naj ti povem vse od začetka, ali kaj? Tovariš sekretar²³⁴ mi je postavil vprašanje, ali zdaj kaj delam. Povedal sem – zdaj ne delam nič, že dve leti, pravzaprav dve – zadnji primer je bil s kavo. Ko je bil tam še tovariš Lukić – je bilo napisano poročilo o tem, ki smo ga dali tovarišu Lukiću, in odtlej se nič več ne dela. Razen da se je – likvidiralo se je tisto, kar je ostalo v zalogi, kar je vedel tovariš Lukić; kolikor je bilo tega, se je likvidiralo pred mesecem ali dvema – kakor je rekel – tudi to je šlo. Nikoli več se ni nič delalo. Celo leto in pol ali dve leti – ne da se točno povedati...

Veš, resnično bi morali izhajati iz tega, kakšen je sedanjí položaj. Tvoje stališče je oziroma ti govoriš zelo določno in odločno, da se zdaj ni nič delalo – to letos, v letu 1966. Mi, moram ti povedati, te izjave ne moremo sprejeti, ker je zelo neprijetna zato, ker si ti potoval v tujino. Počakaj, v resnici te je ... da si vzdrževal z nekaterimi ljudmi, ki so vpadali v to organizacijo, zato ne vem, če bi morda... Počakaj, mislim, da je to skrivnost.

Za vse se pove točno, kako je. Potoval sem v tujino. Moje potovanje je bilo povezano – kolikokrat sem šel – ali z obračunom, dokončnim obračunom, ker so drugi rekli, da naj tako rečem. Pri teh ključnih poslih mi je ostal ta partner, s katerim sem delal, nekaj dolžan... Vem samo... to je stari, torej, ki je prihajal v Jugoslavijo, to je le neki Švicar. Je italijanski državljan, ki že nekih osem let živi v Švici v (...) in z nikomer drugim nimam zvez, samo z njim sem imel zvezo in z njim sem jo vzdrževal, pravzaprav ohranjal. Odletel sem, ker je ostal še neki... papir, ostalo je nekaj piva, mislim kot... blago, ki je bilo kot rezultat prejšnjih deklaracij itd. Mislim napačno. Tudi tu so bili... z njim in zaradi tega sem odhajal v tujino. Ker sem se z njim tu in tam pogovarjal o tem – delali bomo ali ne bomo delali,

²³² Edo Cencić, Slavko Barta. Magnetogram pogovora je v srbohrvaščini in zelo neurejen. Posamezne osebe, ki govorijo, niso jasno označene, tako da je šele iz besed razvidno, kdo govori. Čuti se tudi sugestivni način spraševanja, s katerim je Edo Cencić skušal napeljati Slavka Barto na izjave, ki bi škodile Brajniku in zakrile dejavnost, ki je potekala najprej z vednostjo Čeče Stefanovića in za njim Sretena Lukića.

²³³ Milan Mišković.

²³⁴ Zvezni sekretar za notranje zadeve Milan Mišković.

ali bomo zaslužili, ali se bo dalo delati, takšne in drugačne kombinacije. Zanimal se je, če bi lahko delal legalno, tako, da bi blago poslal na Reko, da se blago natovori na ladjo, da ta ladja odpluje ali v Grčijo ali v Beiruth, Avstralijo, ne pa v Italijo... Takšni so bili razgovori. Poleg tega nas je nekoč spoznal z nekim svojim prijateljem, in je vprašal, ali bi ta prijatelj lahko v Jugoslaviji predeloval maslo v nekakšno kremo. Povezali smo ga z zagrebško mestno mlekarno, z biograjsko, beograjsko mlekarno – ali to poteka ali ne, pa ne vem. Sam sem celo preko Petra z Zvonkom, ki je sekretar zbornice mesta Zagreb, zaprosil, da poveže direktorja mestne mlekarne z njim. Mislim, da je to bila zadeva, za katero sem menil, da je v interesu Jugoslavije, da bi se tu lahko razvil velik posel, ampak čisto legalno, to je brez kakršnegakoli tihotapljenja. Sicer nič drugega ne citiram, oziroma nič ne trdim – nisem delal nič od tistega dne, ko je bila ukazana likvidacija. Saj smo vendar ljudje – če to trdim, tudi zagotavljam.

Res je, pravim, da se je govorilo oz. ogovarjalo... repi, ki so se vlekli. Ali v drugem primeru, potoval sem v Švico zaradi nabave nekakšne opreme, ki je važna za... naše helikopterje v Beogradu, za naše Morava letalo, in to je nekakšna oprema, ki je prišla iz Amerike, direktno itd.

Zato sem potoval enkrat ali dvakrat tja gor, ker je to moralo iti preko Švice direktno, mislim; dobil sem takšno nalogo iz Amerike direktno itd., zato sem enkrat ali dvakrat potoval.

Praviš, da zadnji dve leti po tem primeru brezolja (?), kave in vsega tega ni bilo po vojni ... iz Avstrije, ki je povezana med Vzhodom in ZR Nemčijo... poslovne aktivnosti v smislu... trgovine, tihotapljenja itd.

Nobene druge. Nobene trgovine ni bilo. Dobro, ali mi zdaj, ali imaš ti zdaj – mislim, glede na pose, ki so se odvijali – sam si rekel, koliko je bilo kontaktov z osebami, ki so sicer spadale v to skupino, ki se je uvedla v mrežo – cigarete, les, pivo...

Ali imamo v okviru tvoje ustanove kakšne zaloge tega blaga, ki spada pod naziv blaga, ki je v Jugoslavijo prišlo ilegalno? Nič. Niti piva... Morda je na otoku in ne vem, ali je še v Bakru nekaj škatel piva, ampak od tedaj to staro pivo, ki ga nismo imeli namen nikomur prodajati, ker je ... Pivo je v Bakar prišlo takrat pred dvema letoma in samo to se uporablja... Ne gre nikamor ven. Slišal sem pa, da ga je nekaj pokvarjenega, skoraj 100-odstotno se lahko zavrže, ker je to... Drugega ni nič. Bil je... papir, avstrijski, ki je bil prodan v Zagreb nekemu gradbenemu podjetju. Nič drugega ni. Ostal je še en ali dva vagona gnojila – na otoku, ki se uporablja za gnojilo. Mislim, da je to vse, da ne bi česa pozabil. Ampak le kot odpadni, mislim, kot ostanek... naknadno pa nič...

Torej, ta transportna sredstva – gliserji – te bo plačala naša ustanova – ali je bilo zvezano s posli...

... Imam en gliser, ki sem ga kupil od carine na Reki. Ta ni na otoku. Na otoku je samo en gliser – na Ceru – že štiri ali pet let. Nobenega drugega gliserja nimamo. Eden je na Ceru, eden v Kostabeli in en gliser, ki smo ga kupili od carine, ki je v Kantaribi (?) v ladjedelnici.

Ali ni nobenega drugega gliserja?... Nobenega gliserja.

Tam obstajata le dva gliserja, ki nista normalno registrirana, to se pravi gliserja, ki bi šla v Albanijo ali v Italijo.

To je plastični 3-metrski gliser na Ceru z motorjem, ki je bil na ladji Ceru...

Nič drugega ni na otoku. Še eden je v Kostabeli, manjši, na Kostabeli je 5-6 let. Narejen je na otoku, ta pa je za smučanje, in en gliser, ki sem ga kupil od carine pred letom dni, od reške carine, in ki je v ladjedelnici, še ni gotov, še ni dokončan – še ni vozil.

Ta je bil odvlečen direktno iz reškega pristanišča v ladjedelnico v Kanatrimo. Glede na to, da je imel enega – dva motorja, ki sta enkrat »zaribala«... te dni bi morali priti rezervni deli iz Amerike – iz Detroita od Chryslerja, ker ima Chryslerjeve motorje, in mislim, da bi morali priti te dni sem, da se usposobi in gre na otok.

Poslušaj, kaj pa ste imeli v Ilirski Bistrici... ali si imel tam kakšne zveze z njim? Nobenih zvez, nobenih potovanj. Nobenih. Ali je imel kdo razen tebe? Ne vem. Prvič slišim. Pa Koper – nič?... Zadnjič sem naložil, prevzeli smo... Ruše pri Mariboru. Torej vi ste se izključno posluževali otoka, kar se tiče blaga, artiklov, ki so prihajali? V glavnem samo s tem. Samo z Bakrom. Imeli smo pred dvema, tremi leti... Na otoku nikoli ni bil noben zaboj. O tem mestni nič ni vedel... Ker blago nikoli ni prišlo na otok. Blago je bilo v glavnem v Bakru. V Bakar je prišlo... To je bilo iz Bakra odneseno, ker kot pravim, že pred tremi, štirimi leti je prišlo neko anonimno pismo – anonimno – grde besede. To pismo

mi je poslal Luka. Pisal ga je nekdo iz Bakra, da je tu blago – to in ono ... in takrat smo mislili, da dokler se to malo ne umiri – vzeli blago iz Bakra in ... potem smo ga čez mesec dni spet vrnil.

Ne vem, kaj misliš, predlagaš – vse stvari bi bilo treba pojasniti... Ko si prišel leta 1933.²³⁵

Ne, leta 1931 – ali si takoj prišel v ta posel, ali si bil kasneje uveden v to poslovanje...

Redno poslovanje ustanove.

Morali bi... dokler ne dobimo popolne izjave, kako se je vsa stvar začela, kdo je bil tisti, ki ti je rekel – ti moraš to, to seveda... potem si ti sam prišel v vso stvar, s katerimi proizvodi se je odvijalo to poslovanje, kolikšen je bil povprečen letni obseg, kakšni so bili poslovni odnosi glede provizij. Sredstev itd... in kdo je dajal naloge... Uporabo določenih tehničnih, osebnih sredstev...

Na Goli otok sem prišel leta 1951. Prva leta se na otoku ni nič delalo.

So bili sedanji, ti ali prejšnji? Kdo? Ko si prišel na otok, ali so bili IB²³⁶ ali samo ti?

V začetku... po IB –ju. Takrat sem prišel, bili so (obsojeni) po IB-ju, in tedaj nismo nič delali. Nič – ker bi vedel za to. Prišel sem v zvezi z gospodarstvom, takoj bi vedel. Tam so bili Branko Damjanović, Bulatović... Iz dneva v dan so se menjali. V začetku nismo nič delali, trdim, da nisem vedel, mogoče leta 1953 ali 1954. O tem obstaja neko poročilo. Imam kopijo. Nekako v tem času je prišel likvidirat Vitko, pardon. V tem času je delal Vitko s skupino. Delali so z... avtomobili in s cigaretami. Tudi mi smo dobili nalogo, da s tedanjo vojno pošto, pa tudi mi smo bili vojna pošta, pomagamo pri likvidaciji tej vojni pošti, in to tako, da jim damo v najem naše ladje, če bodo to zahtevali. Tedaj mi je prvič dal nalog Bekić, tedanji podsekretar. To smo tudi storili. Ob neki priložnosti je naša ladja »Zora«, ki ga nimamo, zaplenila carina v Zadru, in na SNZ-ju,²³⁷ ne vem, kaj to, ono... in jasno je bilo, da se to ne sme delati, kar pa mi nismo vedeli. To je delal Vitko. A Vitko ni bil naš uslužbenec. Ta ladja je bila na SNZ, in spraševali so, čigava je ladja... od nikogar, odnosno čigavo je blago – rekli so z Golega otoka. In tako je bila ura štiri popoldan, ko me je poklical Bekić, poslušaj ... jaz v Beograd...

(Premor)

Drugi razgovor

Poslušaj, zdaj ni treba nič zaobiti, niti nikogar varovati itd. Menim, da zaenkrat za to ni razlogov. Prišli smo do položaja, v katerem želimo najbolj pošteno, ker govorijo o tebi, menijo, da ni bila lastna iniciativa... marsikdo od nas ne bi delal teh zadev, če tega ne bi zahtevali drugi. Menim, da si bil ti v enakem položaju. Verjamem, da boste imeli... menim v tem poslu, dobrega sodelavca v tem smislu, samo bojim se, da pri vsej stvari tega nisem želel...

tovariš Brajnik...

On želi, da se te stvari razčistijo, kaj se je razen normalnega poslovanja v tej ustanovi delalo, koliko sredstev se je nabralo, kam je šel ta denar.

Ne dotikam se tega, ali ga ti imaš ali nimaš. Nikoli ne dobimo odgovora, kje je ta denar.

Imam dokumentacijo. Za vso našo realizacijo imam dokumentacijo – za ves denar.

Potem je tu še ena zadeva. Imamo obdobje... ko se je to začelo delati...

Najodgovornejši ljudje... določen vir prihodkov sredstev. Ki jih ne moremo dobiti legalno od naše skupnosti glede na... Prav tako veš, da je v določenem času delal... zdaj ne dela več tu, in da se je javno trdilo, da se ne dela, pa se je delalo. Ker do prekinitve posla ni prišlo takrat, ko je tovariš Vojkan²³⁸ zahteval pojasnilo. Ne, ne. Želimo vse razčistiti.

Še nekaj. To, kar si povedal, da sem potoval v tujino. Resnično sem potoval, ampak v zvezi z nekim drugim poslom.

²³⁵ Napaka pri prepisovanju – gre za leti 1953 in 1951, kot je videti iz nadaljevanja.

²³⁶ Informburojevci – obsojeni po zakonu o prekrških za določen čas na določen kraj (pogosto Goli otok) po sporu med jugoslovansko in sovjetsko komunistično partijo leta 1948, pogosto zgolj ob sumu, ne da bi jim dokazali krivdo.

²³⁷ Sekretariat za notranje zadeve.

²³⁸ Sreten Lukić.

Morali bi se dogovoriti. Ti se boš malo spomnil, ko smo začeli od tistega dne, ko si se moral... pa do takrat, ko si se resnično vključil v to delo, kdo vse je bil nosilec tega dela, kateri so bili artikli, punkti... vse to moramo pojasniti.

Odkar sem vodil posel, za čas, ko sem se v tem poslu znašel in ga nisem vodil, to je druga stvar – bil sem samo asistent oziroma izvrševalec...

Menim, da sta se tu delale dve stvari. Prva zadeva je to, kar se ... delalo... do točnega datuma, druga zadeva pa je ta, ki se eventualno dela še danes, in kdo jo dela. Za to, kar se je delalo, se ni treba spominjati, lahko se spomniš, kako se je začelo...

...v banko v Beograd. Za to imam dokumente. Vse imam. Hranim celo neko pojasnilo, ko smo prenehali s tisto ladjo, kako je bilo, kako sem spletel vse te stvari takrat, ko je ta ladja, ki smo jo najeli v vojni pošti, ko me je tovariš Bekić poklical... Takrat sem pisal pojasnilo, ki ga imam. In to pojasnilo imam pisno... Bekić. Ker je pravzaprav želel to prikriti, da to ni njegovo, bilo mu je prepovedano to početi, pa je še naprej delal – v smislu likvidacije. Potem ko je... rekel, da je to naše. Potem me je poklical Bekić, potem je rekel Vicko – seveda, naše je...

Dobro, torej on s teboj nikoli ni bil v tesni zvezi? Do takrat, ko ste vi...

Nikoli...

...Albanija...

to so bili legalni posli, ker Albanija ni hotela trgovati s socialističnimi državami direktno, pa je to vodil preko Avstrije kot nekakšna transmisija. Navidezno je celo napravil še nekaj poslov za Jugoslavijo... verjetno nekaj v Beogradu.

Svojčas sem ga prosil, ko sem videl na blagovni listi... pohištvo, pa sem ga prosil, da vidi, ali lahko vpliva, da bi mi nekaj prodali...

Poznam ga že od prej.

...

Enkrat se je delalo, ko je propadel, nato se je delalo po drugi poti, ko pa je propadel, se je delalo po tretji poti. Ta tretji pravzaprav nikoli ni zares propadel...

...

Kdo pa je bil najpomembnejši, koga si moral vprašati, kdo se je načelno strinjal – zaradi...

Cigarete, pivo.

V kateri smeri se je vršila finančna kontrola...

...v jugoslovanski banki...

te zahteve za ...vozila – ali si jih kdaj kupil iz teh sredstev?

Sem.

Zdaj praviš, da sploh ni bilo sporno, kakšen je bil obseg poslovanja, kakšna je bila pa bilanca, ali je vse, ali je vse točno določeno, ali se vidijo tudi določeni izdatki. Vprašam te, ali je vse to.

Je. Je – kateri avto smo podarili sekretariatu.

Tu je vhod, izhod, vse je tu. Vsa dokumentacija je poslana. V kopiji imam vse.

Kaj je ... v Velebitu v času, ko si se ti poslovno že povsem vključil v to delo. Kdo je razen tebe, Kneževića in Valenčića delal pri teh zadevah? Nekaj časa ste še delali, ali ne?

Bil sem v Transjugu, on pa je bil samo... Transjug...

...

Da je bilo vse v redu natovorjeno itd. Dobro, ali si naletel na Valenčića ali je kasneje prišel v Velebit?

On ni bil nikoli v Velebitu.

Saj je bil vendar predstavnik... imel je poslovne aranžmaje...cigarete, dobival je določene procente itd.

Da ni nikoli delal za vas? Delal je skupaj z menoj, uporabljali smo ga, mislim, kot človeka, ki je hodil...

Torej ni bil nikoli v Velebitu? Nikoli. Ampak vseeno je imel določen aranžma, in kako je ta izgledal?

Poslovni ne. Kadar je moral potovati, je potoval, in dobil dnevnicke za to. Če je potoval po državi, je dobil dinarske dnevnicke. O vsem obstaja dokumentacija. Nobenih drugih aranžmajev z njim ni bilo.

Torej, sodeloval je v nekaterih transakcijah s cigaretami. Prišel je z menoj, ker govori italijansko in se je od prej poznal z Mikom Naverom in je pomagal pri povezovanju s tem Mikom Naverom, ker je to... vrednost dolarjev... Dal nam je brezplačno. Po njegovem nalogu se je blago... Rekel je, da se izdaja samo takrat, ko mu kupec plača... mi pa nismo plačali, nismo imeli nobenih aranžmajev, nismo bili kupci. Nikoli nismo podkupovali ali preprodajali. Izvajali smo samo usluge. Vedno je bilo blago tuje.

Torej, kako so izgledale te usluge, ali ste imeli poslovni aranžma... če prodate toliko, koliko ste dobili od tega--- Koliko ste dobivali poleg tega? 12, 13 dolarjev? Mi nismo nič izgubili. Rizik je bil njegov. Dogovorjeno je bilo za en aranžma 13 dolarjev.

Tu nismo nič izgubili. Vse je bilo na njegovo tveganje. Znižajte vaše usluge, nam je rekel. Torej, naj bo za uslugo 12, pa če bo šlo...

Ko je to blago šlo, je prišlo drugo. Znižajte dolar na zaboj, za drugo rundo pa se bomo dogovorili po ugodni ceni, če bo šlo dobro...

Italijani so ga odkrili, in so mu vzeli cel kamion, kar je bilo recimo 200 zabojev,

Želel je, da mu znižamo, pa to in ono... pogodimo se za naslednjo partijo za manj denarja.

Ali sta vidva imela čiste račune, koliko dobiš ti za podjetje in koliko on osebno? Nobenih, nikoli. Ti si od njega samo vzela denar? Samo dnevnice. Nikakršnih drugih odnosov, dnevnic. Nikakršnih dogovorov ali aranžmajev z njim ni bilo. To je bilo, in to ni bilo stalno izkoriščeno. Ni bilo niti potrebe za kakšnim – veš, kaj je tu bilo, ko pride on v Jugoslavijo, pa greste z njim – na večerjo, vendar je za vse moral biti račun. Tudi njemu so plačali avto, bencin, če je uporabljal svoj avto, so mu plačali bencin. Tudi zato obstaja dokumentacija.

Prosim te tako, prijateljsko, ali je razen tega, kar si občasno iz teh poslov vzpostavljala stike s tem Valenčičem, ali ga je še kdo izkoriščal za te posle razen tebe? Misliš za črne posle? Mislim, da ne. Sva osebna prijatelja, mislim, družinska. Vedel bi. Če je bil koriščen, je bil zvit. Vendar bi to sam občutil. Mislim, da ni bil od nikogar, dokler je bil z nami. Omenja neko maslo. To je neki Barbieri, ne vem, nekdo iz Milana, ki ga kliče ... prosim, kaj je s tem, to in ono, ali bo kaj s tem ali urgirajte ... ker imajo blago pri Transjugu. Menim to maslo. Če je to usluga, je to uslugo naredil. Dobro, lahko bi bil tudi splošni sodelavec po tej liniji, Zagrebška mlekarina je podjetje, ki posluje... Ja, če se misli na to sodelovanje, ostalo...

Slavko, torej ko je on... Kaj ga je vzpodbudilo in kakšni so bili razlogi, da je on... Tudi jaz sem šel k njemu. Jokal je kot majhen otrok. Mislim, da se je name navezal, malo kot prijatelj od tega trenutka. Ker takrat nisva bila nikakršna prijatelja. Mislim, da tudi kasneje nisva bila prijatelja, prijateljstvo se je rodilo. Pojdi z menoj, gremo itd... ne govorim dobro italijansko, razumem, govorim pa ne.

Pojdi z menoj, mali, poklical bom »Iskro« ... in prosil, ali lahko gre. In on je šel. »Iskra« mu je stalno plačala, pri nas pa je imel dnevnic, kadar je potoval. In od trenutka, ko sem ga pripeljal – to je bilo leta 1953 ali 1954... V začetku tega posla, ali ne? Ne, prej. Ne, to je bilo potem... delali...

Kupoval je dolarje: Po nalogu, mislim, da so se ukvarjali s tem. Ta skupina. Nekje na Reki, v okolici se je zvedelo za to, da kupujejo dolarje. In nekdo ga je prijavil in nekdo mu je rekel, da ga bodo preganjali in zaprli. In on je – ker ga je bilo strah – pobegnil. Imel je potni list. Samo ni se hotel vrniti. Javil se je s pismom, da se bo vrnil, ko se vprašanja razčistijo. Po naravi je malo strahopeten človek. Že takrat sem šel – nisem šel po nalogu... ne da bi me kdo poslal... po njega... neko pismo. V njem je bilo dokaj razumljivo rečeno, da se mu ne bo nič zgodilo. Ali je prinesel ali ne... vem samo, da se je Knežević pogovarjal z menoj in njegovi prijatelji...

...

Spomnim se, da sem ga našel v garaži. Poznali so se, ker so tudi oni včasih delali z njim. Veš, da je naša hiša bila polna... Tam sem ga našel in sem ga vprašal, kako si lahko dovoliš, da si kriv to in ono...

Vprašal me je, ali mislim, da se mu ne bo nič zgodilo. Odgovoril sem mu, da mislim, da se mu ne bo nič zgodilo. Rekel je, grem s teboj. Vzel sem ga v avto. Nato je moral vse pojasniti. In nikoli se mu ni nič zgodilo.

Tretji razgovor

... in od takrat nekako se je vsa stvar razvijala prijateljsko.

Ali si ti kdaj izkoristil kot Valenčič?

Nikoli. Nisem hotel, zato se nekateri jezijo. Nikoli Djoke,²³⁹ delal sem neke usluge, nekatere... posle, ki jih dela Djoka. Nisem pa vedel niti kaj, niti katere, ker se nikoli nisem vtikal v te zadeve.

S Faraguno²⁴⁰ nisi imel nobenih zvez? Nikoli nisem niti razpravljal, nikoli nič s Faraguno. Sva dobra prijatelja, poslovno pa nič.

Ker tu je še vprašanje Djoke. Djoka se mi je vsiljeval. Da naj ga zaposlim, da ga vzamem, da ga lahko koristimo, da je sposoben. Odbijal sem ga prav zato, ker sem vedel, koliko je sposoben, da je nesposoben, intrigant, drobtinčarski – ker veš, kaj pomeni pretihotapiti 5 parov nogavic in dva vžigalnika. On je za to. Delati posel – za to pa ni. Mislim, tovariš Edo, če je zdaj kaj, moram reči, da ne vem, častna beseda, ne vem za to, če se kakšen posel zdaj odvija, razen tega, kar sem slišal, da je v Pulju ujeta ladja, kar italijanski časopisi pišejo, da delajo Jugoslovani. Menim, zaradi ladij. Predvsem kar sem v Trstu v časopisih našel sliko, kako v Kopru tovorijo cigarete itd. Torej če se dela, ker poznam to sredino. Menim, da so v tem poslu Djoka, Jurca Lojze in Mario. Mario – neki Tržačan, bivši šofer, Ditko (ali Vitko) in Brajnik. Ne spomnim se vseh, a menim, da je na čelu Brajnik.

Djoka je v Avstriji. Nič ne dela. Je uslužbenec Transjuga na Dunaju, ampak ne dela nič za Transjug dela...

Vem, da ne dela nič, ker je moj dober prijatelj. Bil je predstavnik na Dunaju. Bil je kot njegov pomočnik na Dunaju. Kdo? Djoka? Ja, Djoka. Vendar v resnici ni nikoli nič delal za Transjug, ampak je opravljal le črne posle. Ali je že dolgo tam? Dve ali tri leta. Vem, da dela, vendar za Transjug, mislim uradno, nič. Ko nisem hotel vzeti Djoke, je bil tovariš Brajnik name jezen. Izjavil je: »Nočem slišati za Djoko.« In ko je bilo s kavo, se je tovariš Brajnik naključno znašel v Opatiji. Pri njem je bil vaš tovariš načelnik – Beko, in prišel sem k Brajniku. Brajnik me je vprašal: »Ali je to tvoja kava?« Rekel sem, da ni. Ker takšen je bil moj stil dela. Ko sem začel delati, sem mu rekel. In tako smo se tudi dogovorili, da to ne more biti javna tajna. Ker kot kaže, se v naši hiši največ stvari izve. Rekel sem... Ne delamo – mislim, da je bilo to s kavo... To je tovariš Vojkan vedel, čigava je. No, in potem me vpraša Brajnik: »Čigava je kava?« Ni. Ali je od Djoke? Ker je Djoka priletel z Dunaja. V tem času so izgubili vagon cigaret v Trstu – kot preko Reke je šel kot deklaracija – kot sredstvo za užitek, v resnici pa so bile cigarete. Mahinacija... za užitek... Pritekel je, to je bil njegov vagon...

Čez nekaj mesecev mi je sporočil Brajnik preko Rada Radovića. Brajnik je rekel: »Glej, da ne boš oviral Djoke, ker Djoka dela državne posle.« Preko Rada nisem nikoli imel nič z Djoko, niti zdaj, ko govorim o tem, ne vem, kaj dela, ali kaj ne dela. Najprej meni rečejo, da me Djoka ne mara, nato ne oviraj ga... ne vem, za koga dela Djoka. Potem so mi sporočili: »Ne oviraj Djoke.« Vem tudi to, da je postavljen na Dunaj po posredovanju tovariša Brajnika... Vicko (Vitko). Vse to vem.

...komercialni direktor... Djoka imenovati tja, da je to zahteval Brajnik.

Djoka in Mario sta sedaj skupaj. Kje živi Mario? Živi v Kopru, Trstu – ne vem. To bo vedel Zlatko Veršiček. On bo vedel vse. Najboljše pozna Maria. Jaz ga ne poznam. Tega Maria ne poznam, z njim se nikoli nisem pogovarjal. Samo videl sem ga. Z Djoko sta prijatelja. Pred kratkim sem ga videl v Kopru.

Ali si kdaj prišel sem do ja ali po kakšni drugi poti? Kdo te je povezal z Oskarjem?

Če bi vedel, da je bil Oskar povezan z Djoko, ne bi nikoli delal z njim. Z Oskarjem me je povezal ta Švicar. Iz Basla? Ne, iz Lugana. Stric »Vero«. Rekel je – to, ono... Tega nisem vedel. Če bi vedel... govoril je, meni ni omenil – rekel je – tovariš Brajnik, poznam Brajnika, poznam Djoko, in odtlej so stvari... nekako šle narobe. Vedi – tebi v vednost...

Vendar preko Djoke... ker je Djoka govoril... Ker je takšen Djokov stil. Ker pogledaj, Djoka ne more nastopati v svojem imenu. Djoka mora vedno nastopati v imenu nekoga drugega. Ta nekdo... oprosti, več jih je, ki so delali, in polna usta so jih bila vedno Brajnik, Brajnik. Še iz prejšnjih časov, od takrat, ko je Brajnik bil Vitko. Ali si ga sicer osebno poznal? Osebno. Le da se mi zdaj ne oglašja. Koliko časa nimata stikov? Od takrat, odkar je bil zaprt. Nočem niti slišati za njega. On to ve, in beži. Ampak prihaja sem. Slišim zanj. Zdaj živi na Dunaju skupaj z Djoko. Torej Djoka, Mario – to je neka družba.

²³⁹ Djoka Andjelković.

²⁴⁰ Rudjero Faraguna.

Torej, ali je s teboj kdaj delal Kessler? Ali poznaš Kesslerja?

Tistega iz Opatije? Jaz ne. Nikoli. Počakaj – Kessler je na Dunaju. Dela z nekim Angležem. Ta Anglež pa je zastopnik generanih angleških jeklarn. Ta Anglež prijateljuje s Kesslerjevo ženo. Ima zelo lepo ženo. Anglež ima odnose s Kesslerjevo ženo. Kako je ime Kesslerjevi ženi? Ne vem, ne vem. Nikoli je nisem videl. Samo slišal sem, zdaj, ko si omenil Kesslerja – vse to sem samo slišal. Tudi Djoka dela za Kesslerja, oziroma za tega Angleža na Dunaju.

Prijavili so neko ponudbo za reško pristanišče.

Dobro, kdo se je razen tebe v... še ukvarjal s temi posli?

Lucič. Ali je še pri tebi? Je. On je vodja nabavne službe. Pri meni je... Govori italijansko, in ko je prišel kdo...

Runko (?) ni vedel nič o tem. Vedel je, on in Dobrila. Vedel je, da se dela, koliko se dela. Da, vedel je... skupina...v Bakru. Tudi tu v Bakru je delal jeklar, to je bivši uslužbenec in še dva stražarja. Menim, v Bakru so natovarjali. V resnici so kamioni prihajali na Reko in tam so jih puščali. Mi smo imeli dvojnik ključa, naš šofer je odšel, se usedel v kamion, odpeljal v Bakar, iztovoril – natovoril in so odšli. Tako da v resnici niso vedeli, kje se to dela.

Dokument št. 27:
Informacija Rade Radovića zveznemu sekretarju.

Original predal
sekretarju
5. V. 1964 R. Radović²⁴¹

Prevod dokumenta:

INFORMACIJA

Za zveznega sekretarja za notranje zadeve tovariša V. Lukića o delu z ilegalnimi posli v tujini.

Sredi leta 1961 je prišlo do zahteve, kako in na kakšen način naj se ustvarijo devizna sredstva za potrebe ZSNZ, na ilegalni način, vendar brez angažiranja in škode za skupnost. Za izvedbo te naloge so bili pri državnem sekretarju tovarišu Stefanoviću zadolženi: Rade Radović in Slavko Barta, samo načelno pa je bil seznanjen tudi tovariš Josip Puharić.

Po pripravi, ki so trajale do februarja leta 1962, so bile načrtovane naslednje zadeve:

1. transport cigaret
2. transport kave
3. transport zlata
4. transport alkohola

Meseca februarja 1962 se je začel transport cigaret v Italijo, in to s kamioni avstrijske registracije, ki so prečkali našo državo. Kamioni so prevažali rezan les iz Avstrije, pod katerim so se skrivale cigarete. Šoferji so kamione puščali na parkirnih prostorih pred pristaniščem Reka in šli spat. Takrat smo vzeli kamione, vkrcali cigarete in kamione vrnili na isto mesto, ker smo imeli ključke od kamionov.

Cigarete so prihajale z vagoni iz Švice kot tranzit preko reškega pristanišča za Grčijo. Na Reki smo se kot prevozniki pojavili mi z našo ladjo »Punat«. Po natovorjenju je ladja namesto v Grčiji blago izkrcala v naše skladišče. Ta prevoz je bil povsem legalen in je bil plačan po 1 ZDA dolar na zaboj preko Narodne banke SFRJ. Po tej poti so prišle naslednje partije:

²⁴¹ Pripomba je rokopisna, original je v srbohrvaščini.

- I. partija s 1.500 zaboji
 - II. partija z 2.500 zaboji
 - III. partija s 3.000 zaboji
 - IV. partija s 3.000 zaboji
 - V. partija s 3.000 zaboji
 - VI. partija s 3.000 zaboji
- skupno 16.000 zabojev

I., II., V. in VI. partija cigaret je bila plačana po 14 ameriških dolarjev na zaboj, medtem ko sta bili III. in IV. plačani po 13 ameriških dolarjev na zaboj. Do razlike je prišlo, ker so se povečali nabavni stroški v Italiji in je kupec zahteval nižano ceno naših uslug.

Skupna vsota, izplačana za te cigarete, znaša 218.000 dolarjev.

Na enak način je bila transportirana tudi kava, ki je prišla v mesecu novembru leta 1963, in to okoli 12 vagonov. Od te količine so 4 vagoni šli tako kot cigarete pod gradbeni material, 2 vagona kot umetno gnojilo iz reškega pristanišča, od katerih je bil en kamion zajet v Trstu. Na zalogi je še 6 kamionov kave.

Za usluge za transport kave plačajo 150 Lit za kilogram, s čimer je bil ustvarjen prihodek v višini 18.000.000 Lit ali 28.750 dolarjev.

Skupni prihodki:

- od cigaret 218.000 dolarjev
- od kave 28.750 dolarjev
- skupno 246.750 dolarjev

od te vsote je bila izplačana dogovorjena 3-odstotna provizija posredniku iz Švice, ki posle financira, kar je zneslo 7.402 dolarja.

Čisti dobiček je znesel 239.348 dolarjev (razlika v višini 9 dolarjev glede na prejšnji obračun je nastala verjetno glede na količino kave, ki je ni bilo točno 12 vagonov, ampak nekaj kilogramov manj).

Od tega je na zalogi poleg 6 vagonov kave tudi okrog 1.000 zabojev cigaret.

S temi posli so bili poleg prej navedenih bolj natančno seznanjeni: Albert Lučić, pomočnik direktorja kombinata »Veledit in Franjo Valenčič, s posameznimi fazami dela (natovarjanje kamionov, iztovarjanje ladij, prevoz kamionov od Reke do Bakra) pa še Katica Radaković, sekretar »Veledita«, Josip Kastelić, Bruno Imbrošić in Ivica Vukušić, šoferji kombinata »Veledit«, Ivan Špika, Vojo Trklja in Vukašin Vojinović, uslužbenci straže, sedem članov posadke ladje »Punat« in Milan Čučak, vodja skladišča v Bakru, kot tudi Branko Oklobdžija, paznik vile na Kostabeli. Vsi ti uslužbenci so stari (dolgoletni) člani naše ustanove, pred prihodom k nam so bili pri organih za notranje zadeve, medtem ko je posadka ladje od ustanovitve Golega otoka. Poleg teh uslužbencev je v Bakru tudi 12 obsojencev, ki so bili posebej izbrani že pred nekaj leti in ki pretovarjajo celoten material na Goli otok in z njega v vagone za v notranjost.

Ti obsojenci natovarjajo in iztovarjajo tudi to blago, vendar ne vedo, od kod prihaja, niti kam se transportira.

Pripominjam, da v dveh letih dela v zvezi s temi posli ni bilo niti najmanjšega indica, da bi uslužbenci ali celo obsojenci kjerkoli kaj povedali o teh poslih.

Načrt dela v zvezi s transportom alkohola za Nemčijo in zlata v Indijo še ni uresničen in o tem pogovori še tečejo.

Ob koncu prejšnjega leta so partnerji, s katerimi smo kontaktirali v zvezi s transportom zlata v Indijo, predlagali nov posel, in to transport dragih kamnov. Konstrukcija posla je bila zamišljena tako, da se škatla dragih kamnov, težka približno ½ kg prenese v Indijo in prav toliko nazaj na Reko in v Švico. Iz Indije bi šli neobdelani (ne rafinirani), v Indijo pa obdelani kamni. V tem poslu bi usluga znašala okoli 10.000 dolarjev v eni smeri, kar pomeni tja in nazaj 20.000 dolarjev.

Trenutno poteka posel z morfijem iz RSNZ Makedonije, v katerega je bilo doslej vloženih 15.000.000 dinarjev, ki so bili izplačani po nalogu tovariša Brajnika.

V zvezi s temi posli, ki so bili začeti, a še ne realizirani, partnerji stalno urgirajo, mi pa se stikom izogibamo zaradi prepovedi teh poslov.

Ker sem to informacijo navedel po spominu, ker je dokumentacija na Reki, je možno manjše odstopanje od navedenih številčnih podatkov.

V Beogradu, 4. V. 1964

Rade Radović
Slavko Barta²⁴²

Vojna pošta
Št. 7948-P
Št.115/1
18. VII. 1964. leta
BEOGRAD

Upravniku KPD Rab
Tovarišu Slavku Barti – osebno

V prilogi ti pošiljam račune, ki jih je treba plačati iz sredstev, s katerimi razpolagaš:

1. firmi »SHURE« za 500 mikrofonov	\$ 2.985,-
2. firmi »CENTRALAB« za drobni potrošni material	\$ 5.656,90
3. firmi »THE SINGER COMPANY« za instrument »Panoramio«	\$ 8.587,-
4. firmi »SPRAGUE« za miniaturne kondenzatorje	\$ 330,-
5. firmi »HEWLETT – PACKARD« za razne instrumente ...	\$ 4.266,13
skupno	\$ 22.025,03

Za postavke pod redno št. 1 do 3 se priporoča vplačilo na »THE CHASE MANHATTAN BANK NEW YORK« na ime navedenih firm. Za postavko pod red. št. 4 se priporoča plačilo banki »UNION DES BANQUES SUISS – ZUERICH«, za postavko pod redno št. 5 pa banki »SCHWEIZERISCHER BANKVEREIN – GENEVA« v korist navedenih firm.

Načelnik uprave

Josip Puharić²⁴³

5 prilog

Žig: VOJNA POŠTA BR: 7948-P BEOGRAD²⁴⁴

Vse plačano 1. VIII. 64

S. Barta²⁴⁵

²⁴² Oba sta lastnoročno podpisana pod informacijo.

²⁴³ Lastnoročni podpis.

²⁴⁴ Žig okrogle oblike.

²⁴⁵ Pripis je v rokopisu.

Dokument št. 28:

Dopis Rika Kolenca Ivanu Mačku o prometu s tujimi cigaretami

SOCIALISTIČNA REPUBLIKA SLOVENIJA

V vednost tovarišu Brajniku

REPUBLIŠKI SEKRETARIAT ZA NOTRANJE ZADEVE

20. 7. 66

LJUBLJANA

Številka: 01-kos 181/66

Dne: 20. 7. 1966

PREDSEDNIKU SKUPŠČINE SR SLOVENIJE

Tovarišu Ivanu Mačku

LJUBLJANA

Zadeva: Promet s tujimi cigareti v koprskih podjetjih

Po vaši zahtevi vam dostavljam poročilo o poteku preiskave glede prometa s tujimi cigareti v koprskih podjetjih. Temu poročilu dodajam tudi prepis dopisa številka 302/1 od 27/3 – 1964 s prilogo strogo pov. 01-1218 od 14. novembra 1963, ki sem ju prejel od bivšega zveznega sekretarja za notranje zadeve Lukića in katera dokumenta se nanašata na režim glede prometa s tujimi cigareti.

Prilagam tudi informacijo v zadevi TOMIĆ Nenada, ki se ukvarja s prodajo orožja, ker je v informaciji omenjena tudi Interevropa kot tranziter v tem poslu. Pripominjam, da ta informacija ni preverjena, niti smo o tej stvari kaj poizvedovali v Interevropi.

PRILOGE: 3

Republiški sekretar

Riko Kolenc²⁴⁶

REPUBLIŠKI SEKRETARIAT ZA NOTRANJE ZADEVE

Ljubljana, dne 20/7 –1966

Zadeva: Promet s tujimi cigaretami v koprskih podjetjih

Z razvojem koprške luke in s povečanjem tujskega prometa je nastal v Kopru problem oskrbovanja tujih in domačih ladij ter tujih turistov z nekaterimi vrstami blaga tujega porekla, predvsem s cigaretami in žganimi pijačami. Do leta 1960 je imelo monopol za takšno trgovino beograjsko podjetje »GENERALEXPORT«. Povečano povpraševanje je vzbudilo interes tudi drugih podjetij za prodajo takega blaga. Z odprtjem koprške luke za inozemski promet pa se je pojavilo tudi vprašanje prodaje cigaret kot tovora in za oskrbovanje ladij. Iz navedenih razlogov je odprlo svojo poslovalnico v Kopru reško podjetje »BRODOCOMERCE« že v letu 1960.

Promet s tujimi cigaretami pa je silno problematičen zaradi hude konkurence na mednarodnem tržišču, zaradi visokih dajatev v večini držav in zaradi različnih cen, ki se formirajo napram različnim kupcem. Tako npr. znaša grosistična cena za oskrbo tujih ladij 80 Lit za 20 cigaret, enake cigarete prodajajo v maloprodaji tudi po 350 Lit za 20 cigaret, tihotapci prodajajo enake cigarete na italijanskem tržišču po 250 Lit.

Naša podjetja opravljajo naslednje posle s tujimi cigaretami:

- nudijo tranzitne storitve tujim trgovcem. Ti posli so tranzitni samo za našo državo, dejansko pa izkoriščajo tudi tuji trgovci naša pristanišča kot oskrbovalne baze za tihotapske kanale, predvsem za italijansko tržišče;

²⁴⁶ Lastnoročni podpis.

- oskrbovanje tujih in domačih ladij iz konsignacijskih skladišč za tuja plačilna sredstva,
- oskrbovanje tujih jaht, gliserjev, čolnov, ki križarijo po naših vodah /za slednje je višja cena/,
- oskrbovanje tujih turistov in ostala maloprodaja iz posebnih trgovskih poslovalnic po višji ceni, v katero je že vračunana carina.

S takimi posli se bavijo v Kopru podjetja:

- poslovalnica reškega podjetja »BRODOCOMERCE«, ki opravlja tranzitne posle, oskrbovanje ladij iz konsignacijskega skladišča in maloprodajo v posebni trgovski poslovalnici.
- INTEREVROPA opravlja tranzitne posle in špedicijske storitve za ostala podjetja.
- PREHRANA iz Ljubljane ima v Kopru posebno enoto za oskrbo ladij, ki ima konsignacijsko skladišče, še v tem mesecu pa namerava razširiti poslovanje še na maloprodajo v svojih objektih ob meji in v turističnih središčih.

Za vsemi temi posli stoji švicarski trgovec WEITNAWER iz Basla, ki ima v vseh svetovnih lukah svoja konsignacijska skladišča. Za poslovanje nudi svojim partnerjem glede na obseg poslov svoj kapital. Obračun se vrši mesečno. Ugotovili smo, da svojih partnerjev ne kontrolira glede opravljenega in obračunanega prometa, čeprav večkrat prihajajo v naša podjetja njegovi zastopniki. Za trgovce daje 7% provizij za blago iz njegovih skladišč in 12% za blago, ki ga naročijo naša podjetja neposredno od tujih proizvajalcev. Weitnawer uvaja svoje partnerje postopoma v posamezne vrste poslov. Sprva nudi konsignacijsko skladišče, v katerem se opravlja legalna trgovina oskrbe ladij. Ob tem pa obljublja razširitev poslovanja na tranzitne posle, ki nudijo znatno višje zaslužke, če bo konsignacijsko poslovanje dobro teklo.

Tranzitni posli so za Witnawerja čisti tihotapski posli ter se opravljajo z njegovimi specialnimi ladjami »PUMA« in »RIO DAHIEN« izven naših teritorialnih voda, kjer cigarete pretovarjajo iz ladij na tihotapske čolne. Ti dve ladji sta predelani vojni ladji, ki dosežeta velike hitrosti. Italijanska finančna policija obe ladji dobro pozna in ju večkrat kontrolira po izplovitvi iz naših voda. V enem primeru so jo prisilili na povratek v koprsko pristanišče, kjer je vrnila tovor cigaret v prosto carinsko luko.

Za odvoz cigaret iz POC izda naša carinarnica regularne dokumente, ki se običajno glasijo na kakšno državo Bližnjega vzhoda.

Navedena podjetja so dosegla v letu 1965 naslednji promet s cigaretami:

- INTEREVROPA je manipulirala s 17.742 kartoni /1 karton je 10.000 cigaret/ in je znašal zaslužek 24.838 Sfr ali 7.157.806 S din za firmo Weitnawer in 6.209 kartonov, od katerih je znašal zaslužek 9.003 Sfr ali 2.573.638 din za firmo Pieter BEETS, Rotterdam. Poleg zaslužka z manipulacijo so zaslužili tudi pri kamionskem transportu s firmo Weitnawer 4.590 \$ ali 5.737.500 din in s firmo Pieter BEETS 6.380 \$ ali 7.975.000 din. Kako naglo se širi to poslovanje, se vidi iz tega, da je Interevropa samo v letošnjih 6 mesecih zaslužila z manipulacijo 28.458.976 S din z Weitnawerjem in 12.566.727 S din s Pieter BEETS-om.

- Podjetju Interevropa je znano, da so tranzitni posli tihotapski, kar so tudi sami priznali, saj je razumljivo, da Weitnawer ne bi izbral slabo lociranega koprskega pristanišča za tranzit blaga iz Zap. Evrope v Afriko ali na Bližnji vzhod, vendar se v presojo tega ne spuščajo, ker dajejo tranzitni posli s cigaretami dober zaslužek in ker so posli s formalnega stališča za podjetje regularni.

- PREHRANA je začela poslovati šele 18/2-1966 in je prodala do 30/6-1966 za 10.621.04 \$ tujih cigaret. Trenutno še poslujejo v mejah legalne trgovine. Vse cigarete so prodali tujim in domačim ladjam, ki so bile zasidrane v koprskem pristanišču.

- Za poslovalnico BRODOCOMERCE ni točnih podatkov o prometu, ker se vodi knjigovodstvo v centrali podjetja na Reki. Stanje v tej poslovalnici je najbolj kritično, ker se je posluževala za razširitev obsega poslovanja popolnoma ilegalnih metod. Do sedaj je ugotovljeno, da je ta poslovalnica lažno bremenila 5 ladij za 1.660.000 cigaret, ki jih je dejansko prodala tihotapskim čolnom v naših vodah, izven proste carinske cone. Zaradi tega je bil zoper odgovorne osebe uveden kazenski postopek z namenom, da se s tako dejavnostjo preneha ter da se ugotovi, kdo se je okoristil z razliko, ki je nastala pri obračunu cigaret po nižji tarifi za ladje in po dejanski prodajni ceni tihotapcem. Postopek teče tudi v smeri ugotovitve nadaljnjih takih primerov.

Kdo je uvedel BRODOCOMERCE v te posle ne vemo, znano pa nam je, da vodi politiko teh poslov generalni direktor FARAGUNA.²⁴⁷ Glavni odjemalec in aranžer vseh poslov je italijanski državljani NEGRINI Josip, ki se zadržuje na področju Opatije ali Reke in so ga italijanske oblasti zaradi tihotapstva izgnale. INTEREVROPO je vključil v to poslovanje JURCA Alojz iz Kopra, bivši uslužbenec LUKE Koper.

PREHRANO je uvedel v posle Boris ŠNUDERL, ki je pripeljal v podjetje Weitnawerja za sklenitev pogodbe.

PRILOGA: Dve fotografiji
tihotap. ladij »RIO
DARIEN«, na kateri se vidi
lesena kletka, v kateri so
golobje pismonoše.²⁴⁸

Republiški sekretar
Riko Kolenc

FEDERATIVNA NARODNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA

Prepis!

Državni sekretariat za unutrašnje poslove

Br. 302/1

27-III-1964

BEOGRAD

REPUBLIČKOM SEKRETARU ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE

Drugemu Riki Kolencu

Ljubljana

Poslovi tranzita inostranih cigareta u Italiju i slične transakcije, davale su povoda komentarima u inostranoj štampi na račun naše zemlje, a povremeno je dolazilo i do intervencija zvaničnih italijanskih predstavnika.

Da bi se prekinulo sa takvim poslovima, Savezno izvršno veće donelo je odluku o zabrani tranzita cigareta u Italiju i sličnih transakcija.

Kako neki republički sekretariati za unutrašnje poslove nisu upoznati sa sadržinom odluke saveznog izvršnog veća, u prilogu Vam dostavljam njen prepis da bi naše organe, u duhu ove odluke, angažovali ma suzbijanju svake slične delatnosti. U slučajevima novih pojava ili namerama ranijih organizatora da nastave takve poslove, pored mera naših organa za sprovođenje ove odluke, molimo, da nas o svakom slučaju ili pojavi redovno obaveštavate.

Žig

SAVEZNI SEKRETAR ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE

Federativna narodna republika Jugoslavija

Državni sekretarijat za unutrašnje poslove

Beograd

V. Lukić s.r.

²⁴⁷ Rudjero Faraguna (1926–2009), polkovnik, uslužbenec KOS, kasnije KOG (kontraobveščevalne grupe) JLA.

²⁴⁸ Fotografij ni v prilogi.

Prevod dokumenta:

FEDERATIVNA LJUDSKA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA

Prepis

Državni sekretariat za notranje zadeve

Št. 302/1

27.3.1964

Beograd

Republičkemu sekretarju za notranje zadeve SR Slovenije

Tovarišu Riku Kolencu

Ljubljana

Posli tranzita tujih cigaret v Italijo in podobne transakcije so bili povod za komentarje v tujem tisku na račun naše države, občasno pa je prihajalo tudi do intervencije uradnih italijanskih predstavnikov.

Da bi prenehali s takšnimi posli je Zvezni izvršni svet sprejel sklep o prepovedi tranzita cigaret v Italijo in podobnih transakcij.

Ker nekateri republički sekretariati za notranje zadeve niso bili seznanjeni z vsebino sklepa Zveznega izvršnega sveta, vam v prilogi dostavljamo njegov prepis, da bi naše organe, v duhu tega sklepa angažirali pri preprečevanju vsake podobne dejavnosti. V primeru novih pojavov ali namenov prejšnjih organizatorjev, da takšne posle nadaljujejo, vas prosimo, da nas ob ukrepih naših organov pri uresničevanju tega sklepa o vsakem poskusu ali pojavu redno obveščate. (Žig, podpis kot zgoraj).

Str. pov. 01-1216

14. novembar 1963

Prepis!

Na sastanku Predsedništva Saveznog izvršnog veća razmatrane su neke pojave u našoj trgovini s Italijom. Tom prilikom konstantovan je sve bolji razvoj naših medjusobnih ekonomskih odnosa i medjusobne koristi koje iz toga proističu. S tim u vezi zapaženo je i odgovarajućće stalno poboljšanje medjusobnih političkih odnosa.

Medjutim, takodje je konstantovano da izvesne forme naše trgovine ne odgovaraju više sadašnjoj situaciji i da bi ubuduće trebalo sprečiti takve pojave.

Zbog toga je predsedništvo SIV-a došlo do zaključka:

1. Da je potrebno zabraniti preduzeću »Generaleksport« kao i svim drugim u zemlji da učestvuju u bilo kakvim poslovima (tranzita ili šverca) cigareta u Italiju.

2. Da se ne sme dozvoliti korišćenje bilo kojih drugih naših luka za ovaj posao sem slobodnih zona Rijeke i Kopra, ukoliko strane firme budu i ubuduće želele da nastave ovaj posao preko Jugoslavije.

3. Da se naši brodovi ne mogu koristiti za ovaj posao sa Italijom.

4. Takodje treba apsolutno sprečiti sve poslove koji se obavljaju pod firmom takozvane »dorade« u Tršćanskoj luci. Naime, postoje indikacije da se naša roba (cipele idr.) izvozi u Trst i tamo dobije oznaku »Made in Italy« i kao takva izvozi na druga tržišta (SAD).

5. Upoznavajući vas sa prednjim, molim vas da u vašoj nadležnosti preduzmete odgovarajuće mere.

6. Ovo treba smatrati kao strogo poverljivo.

SAVEZNI SEKRETAR

Nikola Džuverović, s. r.

M. P.

Dostavljeno:

- drugu Svetislavu Stefanoviću

- " Vojkanu Lukiću

- " Ivanu Gošnjaku

- " Slobodanu Peneziću

- " Miki Špiljku
- " Viktorju Avbelju
- " Kiri Gligorovu
- »Generaleksport«

Prevod dokumenta:

Str. zaupno 01-1216

Prepis!

1. novembra 1963

Na sestanku predsedstva Zveznega izvršnega sveta so obravnavali nekatere pojave v naši trgovini z Italijo. Ob tej priložnosti so bili ugotovljeni vse boljši razvoj naših medsebojnih ekonomskih odnosov in medsebojne koristi, ki iz tega izhajajo. S tem v zvezi je opaženo tudi stalno izboljševanje medsebojnih političnih odnosov.

Prav tako pa je bilo ugotovljeno, da določene oblike naše trgovine ne ustrezajo več sedanjemu položaju in da bi v prihodnje bilo treba takšne pojave preprečiti. Zato je predsedstvo ZIS-a sprejelo naslednje sklepe:

1. Da je treba prepovedati podjetju »Generaleksport« kot tudi vsem drugim v državi sodelovanje v kakršnih koli poslih (tranzita ali tihotapljenja) cigaret v Italijo.

2. Da se ne sme dovoliti uporaba kateregakoli našega pristanišča za te posle razen proste cone Reke in Kopra, če bodo tuje firme tudi v prihodnje želele nadaljevati ta posel preko Jugoslavije.

3. Da se naše ladje ne morejo uporabljati za ta posel z Italijo.

4. Prav tako je treba absolutno preprečiti vse posle, ki potekajo pod tako imenovano »dodelavo« v tržaškem pristanišču. Obstaja namreč indic, da se naše blago (čevlji in drugo) izvažajo v Trst in tam dobi označbo »Made in Italy« ter kot takšno izvozi na druga tržišča (ZDA).

Ko vas s tem seznanjamo, vas hkrati prosimo, da v okviru svojih pristojnosti uvedete določene ukrepe.

Vse to morate razumeti kot strogo zaupno.

(Žig, podpis zveznega sekretarja in seznam oseb, ki jim je bil strogo zaupni dopis dostavljen.)

INFORMACIJA

ZADEVA: TOMIĆ Nenad – trgovec z orožjem

Tomić Nenad, roj. 22/10-1932 v Beogradu, sin Zdravka Tomića, bivšega tiskovnega atašeja pri ambasadi kraljevine Jugoslavije v Berlinu. Zdravko Tomić je 1941. leta emigriral v Kairo, od tod v New York in se ni vrnil v domovino.

Nenad Tomić je 30.6.1966 povzročil težji prometni prekršek, za kar ga je prometna milica predala sodniku za prekrške in je bil kaznovan s 50.000 dinarji globe. V pijanem stanju je v hotelu Slon istega dne zvečer pripovedoval, da ima v sobi orožje. Dne 1.7.1966 smo ga kot nemškega državljana obzirno vprašali, kje ima spravljeno orožje. Takoj nam je izročil dve pištoli češke izdelave. Povedal je, da se bavi s trgovino z orožjem in da je v Trstu eksponent ameriške firme s sedežem v New Yorku. Pištoli sta bili zaseženi, on pa je bil povabljen na razgovor v naše uradne prostore.

TOMIĆ je povedal, da dela v glavnem na prodaji češkega orožja, in to od pištol do starih avionov. Češko orožje tranzitira v Jugoslavijo in se na Reki ukrcava na ladjo. Tranzitna dovoljenja oz. potrebne papirje za to orožje proti plačilu določenega odstotka oskrbuje podjetje »Progres iz Beograda. Tomić v »Progresu« dela z nekim MILKOVIĆEM – Šoljem, prej pa je delal z NEŠOVIĆEM ali NEŠKOVIĆEM. Špediterske posle opravlja »Interevropa« Koper. Tam pozna Tomić direktorja tranzitnega prometa MARINKOVIČA. Tomić oskrbuje v glavnem z orožjem afriške dežele. Ne mara govoriti o tem, katere so te dežele. Omenil je le, da je moral pri Čehih položiti večjo vsoto dolarjev kot kavcijo, da ne bo prodajal orožja v tiste dežele, kamor Čehi iz političnih razlogov ne bi pošiljali orožja. Pri tem

pa je omenil, da ga ta obveza sicer finančno veže, če pa je zaslužek večji, kot bi bila kazen, ki bi mu jo naložili Čehi pri kavciji, potem se on ne ozira na to, kam orožje gre. Pravi, kjer je vojna, udar, tam je tudi on z orožjem. Povedal je, da je tudi za našo armijo nabavljajal gosenice za ameriške tanke, ki smo jih prejeli kot pomoč od Amerikancev.

Njegov partner v Trstu, kjer večinoma Tomić prebiva, je upokojeni polkovnik ameriške vojske SEDMAK Micke. SEDMAK je po starših Slovenec, bil je organ ameriške OS v Duesseldorfu in Frankfurtu in nato v Trstu. Po Tomićevih besedah je bil iz te službe odpuščen kot nesposoben in slab delavec. V Nemčiji se je SEDMAK v glavnem ukvarjal s problematiko jugoslovanskih beguncev. Iz teh vrst se je tudi oženil z neko Vero MILIĆ, Beograjčanko, s katero je po svoji krivdi tudi ločen. Žena živi v Duesseldorfu. Tomić pravi, da se SEDMAK, ki je sedaj njemu podrejen, čeprav je vložil v podjetje okoli 40.000 dolarjev, sedaj ne bavi z obveščevalno dejavnostjo, ker mu Tomić ne dovoli. Tomić pravi, da ima SEDMAKA privezanega, ker poseduje zanj obremenilni material, zaradi katerega bi SEDMAK sigurno šel v zapor. Kakšen je ta material, Tomić ni hotel povedati. Tomić drži SEDMAKA v službi samo zaradi dobrih zvez v Pentagonu, preko katerih intervenira za prodajo ameriškega razhodovalnega orožja. Pravi, da SEDMAK preko teh svojih zvez, seveda ob primerni nagradi, doseže prodajo še dobrega orožja.

TOMIĆ se ne bavi s prodajo radiostanic niti telefonskega ali drugega tehničnega materiala za potrebe obveščevalnih služb. S Tomićem ni razčiščeno vprašanje, na kakšen način je bila izplačevana provizija »Progresu«, niti kako plačuje usluge »Interevropi«. V tej trgovini gre večkrat denar iz rok v roke in ni izključeno, da se tak položaj ne izrablja v osebne namene.

V Ljubljani, 1/7-1966

Dokument št. 29:

Pismo Djordja Andjelkovića Edu Brajniku

Pismo Dj. Andjelkovića iz zapora na Reki²⁴⁹

Edo BRAJNIK
IZVRŠNO VEĆE SLOVENIJE LJUBLJANA

Djordje Andjelković
Kotarski zatvor
Rijeka

1. IX. 66

Poštovani družje Brajnik

Vaše pasivno držanje me je navelo da Vam se obratim i zamolim da budete čovek i odete kod sekretara Miškovića i iznesete golu istinu to je da sam ja samo zbog vašeg razračunjavanjem sa delimično Rus VRI²⁵⁰ kamo koliko i po vašem nalogu morao da odem u inostranstvo i da tamo živim kako znam i umem, da ste mi Vi čak zabranjivali da dolazim u Beograd, da ste Vi sugerirali Vitku da me primi tako da bi porodica imala od čega da živi, da ste mi stalno govorili da se što pre osamostalim i da ste preporučivali Branku²⁵¹ i Milošu²⁵² da me podržavaju i preporučuju jer i Vaša intervencija preko Javnih tužilaca je samo mrtvo slovo na papiru i ja ću biti prinuđen da u koliko se i sada oglušite

²⁴⁹ Pismo je v rokopisu, zelo slabo čitljiva fotokopija v srbohrvaščini.

²⁵⁰ Ruska Vnutrešnja Razvedka – ruska obveščevalna služba.

²⁵¹ Damjanoviću.

²⁵² Ogrizku.

o mojoj molbi i ne idete kod Miškovića biti prinuđen da zvanično preko islednika tražim da date izjavu.

Žao mi je ako dođe do ovoga jer kazujem, da Vam to neče biti prijatno, ali meni ne preostaje ništa drugo več da sačekam još izvesno vreme da bi uvideo kakvi su ljudi sa kojima sam radio.

Štovanje učtivo

Dj. Andjelković

Prevod dokumenta:

Edo Brajnik
Izvršni svet Slovenije
Ljubljana

Djordje Andjelković
Okrajni zapor
Reka
18. 9. 1966

Spoštovani tovariš Brajnik

Vaše pasivno obnašanje je vzrok, da se obračam na Vas in Vas prosim, da ste človek in greste do sekretarja Miškovića in mu poveste golo resnico, to je, da sem samo zaradi Vašega obračuna z rusko VRI in po Vašem nalogu moral oditi v tujino in da tam živim kakor vem in znam, da ste mi Vi celo prepovedali priti v Beograd, da ste Vi sugerirali Vitku, da me sprejme, da bi moja družina imela od česa živeti, da ste mi stalno govorili, naj se osamosvojim, in da ste priporočali Branku in Milošu, da naj me podpirata; ker je vaša intervencija preko javnega tožilca le mrtva črka na papirju, bom prisiljen, da če ostanete gluhi za mojo prošnjo in ne greste do Miškovića, bom prisiljen uradno preko preiskovalcev zahtevati, da daste izjavo. Žal mi je, če bo prišlo do tega, ker vam to ne bo prijetno, a ne preostane mi nič drugega, kot da še nekaj časa čakam, da bi videl, s kakšnimi ljudmi sem delal.

Z odličnim spoštovanjem

Dj. Andjelković

Dokument št. 30:

Dopis Branka Damjanovića Milanu Miškoviću²⁵³

Drugu
MILANU MIŠKOVIĆU
Saveznom sekretaru za unutrašnje poslove
Ovde

Dostavljam Vam odgovore na pitanja,²⁵⁴ koja ste mi pismeno uputili. Uz odgovore takodje dostavljam sledeće priloge:

1. Material Kriminalističke službe o Dj. Andjelkoviću.

²⁵³ Dokument ni naveden v seznamu gradiva, ki ga je Edo Brajnik predal Janezu Zemljariću, kjer je navedenih 9 dokumentov. Pomeni pa odgovor na vprašanja, ki jih je zvezni sekretar Milan Mišković postavil Branku Damjanoviću v zvezi z Djordjem Andjelkovićem in je hranjen v sklopu teh dokumentov v AS 1931, t. e. 1404, rdeča mapa.

²⁵⁴ Vprašanja so navedena v dokumentu št. 23.

2. Podatci o transportima alkohola (poslao V. Hlaj – biv. direktor »Transjuga« – Rijeka).
3. Službena zabeleška Živković Miloša, radnika I. Uprave DB o razgovoru s Kessler Brankom.
4. Andjelković Djordje i Bosiljka – pitanje nekretnina.
5. Andjelković Djordje – biografija.
6. Materiali o umetničkim slikama.

1. 8. 1966 god.

Branko Damjanović

Prevod dokumenta:

Tovarišu
Milanu Miškoviću
Zveznemu sekretarju za notranje zadeve
Tu

Pošiljam Vam odgovore na vprašanja, ki ste mi jih pisno zastavili. Ob odgovorih Vam pošiljam tudi naslednje priloge.²⁵⁵

1. Gradiva kriminalistične službe o Dj. Andjelkoviću.
2. Podatke o transportih alkohola (poslal V. Hlaj – biv. direktor »Transjuga« Reka).
3. Uradni zapis Miloša Živkoviča, delavca I. uprave DV, o razgovoru z Brankom Kesslerjem.
4. Andjelković Djordje in Bosiljka – vprašanje nepremičnin.
5. Andjelković Djordje – biografija.
6. Gradivo o umetniških slikah.

1. 8. 1966

Branko Damjanović

Prevod dokumenta:²⁵⁶

Na zastavljena vprašanja, kolikor lahko nanja odgovorim, odgovarjam v lastnem imenu in na osnovi svojih spominov in ne v imenu službe DV ZSNZ.²⁵⁷ Zato se preko mojih odgovorov ne more videti skupno delo Dj. Andjelkovića za službo DV oziroma ostale službe notranjih zadev ali eventualno njegovo delo za službo v zunanjih zadevah ali službo v JLA.

Ad 1

Kdaj in kdo je angažiral Andjelkovića za delo na nalogah službe DV, ne vem. Spomnim se, da mi je ob neki priložnosti – ne vem katerega leta – tovariš Edi Brajnik rekel, da je Andjelković v letih 1945–1946 izvajal naloge likvidiranja in ugrabljanja nekaterih nemških in četniških funkcionarjev na Zahodu (mislim v Avstriji, Nemčiji in Italiji). Prav tako je v tem času spreminjal oziroma menjal v Avstriji in Nemčiji napotnice železniških pošiljk. Kolikor sem razumel, je šlo za reparacijske pošiljke, ki bi iz Nemčije morale iti v razne države, s tem spreminjanjem – z zamenjavo napotnic – pa so prihajale v Jugoslavijo.

To mi je nekajkrat povedal tudi sam Andjelković, pri čemer je rekel, da je to delal s pokojnim Čilejem Kovačevićem, oziroma pod njegovim vodstvom.

²⁵⁵ Priloge niso priložene, le tekst odgovora.

²⁵⁶ Dokument je natipkan v srbohrvaščini. Tu je objavljen le prevod odgovora.

²⁵⁷ Državne varnosti zveznega sekretariata za notranje zadeve.

Kakšne naloge je dobil od službe DV v državi, mi ni znano, kar pa se tiče tujine, sem ga, menim, da pred dvema letoma, angažiral za ugrabitev ali likvidacijo majorja bivše jugoslovanske vojske Bojovića, ki živi v Salzburgu, Avstrija, in katerega sovražna dejavnost kot tudi obveščevalno delo za ameriško obveščevalno službo sta bila takšna, da je še danes predmet zanimanja službe DV. V zvezi s to nalogo sem z njim imel sestanek v Beogradu (pri meni ali pri njem v stanovanju) in en sestanek v Mariboru v hotelu (ne vem za ime hotela).

Poleg tega sem mu v zvezi z načrtovanim obiskom predsednika Tita rekel, naj se bolj angažira pri iskanju podatkov o akcijah emigracije v zvezi z nameravanim obiskom. To pa zaradi tega, ker je poznal veliko naših emigrantov, menili pa smo, da med njimi ni kompromitiran kot »človek jugoslovanskega režima«, in kot tak je bil koristen in uporaben.

Na delo na Dunaj ni bil poslan s posebno nalogo niti s posebno usmeritvijo službe DV ZSNZ. Tja je odšel kot uslužbenec »Transjuga« Reka. Kakšna dela je za njih uradno opravljal, ne vem, niti se za to posebej nisem zanimal. Ker je tja odšel s stalnim potnim listom, je imel možnost, da se tam tudi stalno naseli in menil sem, da bi ga v daljni prihodnosti lahko uporabili tudi za zadeve DV glede na emigracijo, naše državljane, ki stalno bivajo v tujini ali za zadeve eventualnega ugrabljanja posameznih emigrantov ali agentov tujih obveščevalnih služb, ki obveščevalno delujejo proti Jugoslaviji. Ali sem se o tem pogovarjal z Andjelkovićem, se zdaj ne morem spomniti; dopuščam tudi to možnost, čeprav je zelo majhna. Prav tako pripominjam, da so ideje o uporabi Andjelkovića bile osnovane na tem, ker je ta človek – po moji oceni, čeprav ima nizko izobrazbo – zelo prodoren, zelo iznajdljiv in pogumen, brez česar se je težko spuščati v tvegane akcije »dvigovanja« ljudi v tujini.

Materialov o aktivnosti Andjelkovića za službo DV nimam pri sebi, niti nisem mislil, da bi bilo potrebno, da jih posebej naredim glede na naloge, ki jih je delal in ki sem jih prej navedel. Ali takšni materiali obstajajo pri kom drugem v službi DV, pa mi ni znano.

Ad 2

O Andjelkovićevih poslih nedovoljenih transakcij, reeksportu blaga pod embargom, tihotapljenju in podobnem ne vem nič posebnega, niti me to ni posebej zanimalo. Spomnim se, da je pred nekaj leti (dvema ali tremi) kriminalistična služba razčiščevala tihotapljenje alkohola, v katero je bil domnevno vpleten »Transjug« Reka oziroma Andjelković. V zvezi s tem je direktor »Transjuga« Vitko Hlaj dal obširno pojasnilo, ki ga je poslal meni. Ne vem, kako se je končala vsa stvar, a to pojasnilo še vedno imam. Hlaj je to pojasnilo poslal meni, zdi se mi zato, ker so se začele širiti informacije, da za tem poslom stojiva Edi Brajnik in jaz.

Andjelković za navedene posle, če jih je in kolikor jih je opravljal, od mene ni dobil soglasja. Ali je takšna soglasja dobil od ostalih kadrov službe DV, mi ni znano.

Ad 3

O firmah »Comet« iz Liechtensteina, »Eurocomerce z Dunaja in »Eurocomerce iz Trsta ne vem nič, posebno še v smislu, da bi za njimi stala služba DV ZSNZ kot ustanoviteljica ali solastnica. Za osebe in kapital v teh podjetjih se nisem posebej zanimal – ker kot tuje firme niso bile zanimive za službo DV ZSNZ.

Ad 4

O Andjelkovićevih reeksportnih poslih za vzhodne države ne vem nič posebnega. Povedal mi je, da opravlja nekaj takšnih del. Kot sem ga razumel, so bili ti posli »pokriti« s prisotnostjo Jožeta Andriševiča iz II. uprave Generalštaba JLA, ker mi je govoril, da to dela z njim. S kakšnim blagom in izdelki je potekal ta reeksport, mi ni znano. Podobno je tudi z nastajanjem sredstev iz provizije, kot tudi s tem, kaj se dogaja s temi provizijskimi sredstvi.

Ad 5

Ne morem se natančno spomniti, ali so takšne zahteve prihajale od Andjelkovića, če pa so bile – intervencije in rešitve so bile, vsaj tak je bil moj princip, predvsem če sem jih sam izvajal – v okviru tega, kar Zakon dovoljuje in predvideva glede na vse državljane. To pravim zato, ker sem, kolikor se spomnim, interveniral po običajnem postopku za izdajo stalne potne listine za Andjelkovića, ko je šel poslovno na Dunaj. Mislim, da je Andjelković nekoč od mene zahteval tudi izdajo potnega lista za svojega brata, ampak zdaj se ne morem spomniti, ali sem mu ugodil ali ne. Vse to se lahko dokaže preko pododdelka za potne listine SNZ Beograd in ZSNZ (oddelek za potne listine Uprave za tujce).

Menim, da nisem interveniral niti pisno niti ustno za osebe, ki so izvajale kazniva dejanja, devizne prekrške – za kar je ali bi lahko interveniral Andjelković. Če je z moje strani tudi bila kakšna taka intervencija, menim, da ni bila izven tistega, kar sem smel storiti. Ker se natančneje vsega ne morem spomniti, je možno, da se preko pristojnih organov in ustanov vse to ugotovi.

Ali so bile navedene intervencije tudi preko drugih uslužbencev ali preko drugih organov, mi ni znano.

Ad 6

Kolikor vem, je Andjelković od službe DV ZSNZ dobil:

a) okoli 2.500.000.– dinarjev za nakup parcele pri letališču Surčin. Ta sredstva je dobil že prej – ne vem pa, kdo mu jih je dal; podpisal pa sem potrdilo, ki ga je od njega zahtevala Kontrola dohodkov občine Palilula ali občine Surčin. Da naj to naredim, mi je rekel tovariš Edi Brajnik, ki mi je pojasnil, da je to nadomestilo Andjelkoviću za posle, ki jih je opravljal za ZSNZ.

b) V zvezi z neizvedeno akcijo ugrabitve Bojovića iz Salzburga sem Andjelkoviću dal 1.200.000.– dinarjev za stroške, ki jih je pri tem imel tako v državi kot v tujini. Pripominjam, da je bila akcija tik pred izvršitvijo, izvršitev pa sem ustavil iz razlogov, ki so izvirali iz posebnih okoliščin (neuspeh podobne akcije v Zahodni Nemčiji, kot tudi načrtovan obisk predsednika Tita v Avstriji).

c) Od mene deviznih sredstev Andjelković ni dobil tako za navedene akcije kot tudi ne za druge posle.

d) Andjelković mi je dal 12.000 ameriških dolarjev. Rekel je, da daje to ZSNZ »kot državljan in patriot zato, ker mu je z denarjem za parcelo pri Surčinu omogočeno, da nekaj ima, saj do tedaj ni imel nič in je živel od danes do jutri...

Denar je pri Jeleni Radetić; o tem, da ga je dal Andjelković, pa sem takrat obvestil zveznega sekretarja.

Nisem prepričan, zdi se pa mi, da je Andjelković nakupoval za DV ZSNZ neke tehnične stvari za beograjsko konferenco. Morda bi o tem kaj vedel tovariš E. Brajnik. Menim, da je za VIII. Upravo Andjelković nabavil stroj za suho fotokopiranje in razmnoževanje dokumentov.

Ko mi je Andjelković dal 12.000 ameriških dolarjev, mi je rekel, da jih je zaslužil preko zastopniških poslov.

Ad 7

Ne vem, ali je kdo in kdo je v službi DV ZSNZ vzdrževal operativni stik z Bogdanom Kesslerjem, niti kaj bi na osnovi te povezanosti lahko rekli o njegovi osebnosti, značaju in posebno o njegovem »doprinosu k splošnemu interesu preko službe DV«. Tovariš Vuk Krstić, načelnik I. oddelka službe DV SNZ Beograd, mi je rekel, da so za Bogdana Kesslerja iskali podatke od SDV Hrvške, ker se je Kessler v Beogradu pojavljal v družbi tujcev. Iz Zagreba so dobili izpisek iz podatkov, v katerih je zapisano, da Kesslerja snubi italijanska obveščevalna služba (ima tudi psevdonim). Prav tako sem slišal, ampak se kljub velikim naporom ne morem spomniti od koga, da je Kessler zelo labilna osebnost.

Ad 8

Tovariš Mirko Petrović mi je v Opatiji, ko sem ga obiskal februarja 1966, povedal o svojem razgovoru s Kesslerjem in mi pokazal neko poročilo, ki mu ga je Kessler napisal. Kolikor se spominjam, v poročilu Kessler govori o Andjekovičevem tihotapljenju zlata, pri čemer mu je pomagal – odnosno z njim sodeloval sam Kessler in neki – zdi se mi – Osman, kot tudi to, da sta za tem tihotapljenjem »stala« E. Brajnik in B. Damjanović. Iz poročila sem sklepal, da je prišlo do nekega konflikta med Kesslerjem in Andjelkovičem, ter je Kessler iz maščevanja spregovoril o celi stvari. Mirku Petroviću sem rekel, da naj še enkrat govori s Kesslerjem in da mi svoje poročilo kot tudi omenjeno Kesslerjevo poročilo pošlje v Beograd. Pred tem razgovorom z M. Petrovićem v Opatiji sta mi E. Conradi²⁵⁸ in Mirko Petrović predlagala, da Osmana (gre za isto osebo) angažiramo za delo s službo DV kot neke vrste punkt na Dunaju (delavnica ali kavarna). Menim, da so omenjali tudi Kesslerja. V principu sem se strinjal, potem ko sem dobil poročilo iz Opatije (od Mirka Petrovića), pa sem delo pri tem angažiranju ustavil, ker sem ocenil, da se želi Osman »prikriti« z delom za službo DV, v resnici pa je vmešan v tihotapljenje zlata. Ker se mi je iz raznih okoliščin zazdelo, da se misli, da želim eventualno zaščititi Andjelkovića, sem Conradiju in Petroviću rekel, da naj celo stvar predata I. oddelku DV Beograda ali kriminalistom – ne glede na to, da sva v poročilu omenjena jaz in Edi Brajnik.

Nisem prepričan, ali to Kesslerjevo poročilo iz februarja 1966 vsebuje kar koli o »tekočih zanimivih problemih«, razen tistega, kar sem že navedel – gotovo pa nič zanimivega za službo DV ZSNZ. V tem smislu v zvezi s poročilom niso ukrepali nič drugega, kot da je bila ustavljena načrtovana kombinacija z Osmanom, medtem ko vse ostalo, kar vsebuje to poročilo, ne spada v pristojnost službe DV, ampak kriminalistične službe tistega organa notranjih zadev, ki takšne podatke ima in dobiva ne glede na osebnosti, ki se v poročilu omenjajo.

Ob odgovorih na zastavljena vprašanja pripominjam:

1. Da sem na zahtevo zveznega sekretarja našel Andjelkovića in vplival nanj, da se javi na preiskavo k Luki Ćemeliću, načelniku SNZ Reka, čeprav je Andjelković kategorično zahteval, da ne gre na Reko, ampak da bi bil zaslišan o vsem kjer koli drugje. To je utemeljeval s tem, da ga ne more zasliševati človek, »ki je z menoj pakiral cigarete za tihotapljenje« – pri tem je mislil na Ćemelića – »niti človek, ki je izjavil, da se mi bo maščeval in me popolnoma uničil«; mislil je na Kesslerja. Kljub vsemu temu je na mojo kategorično zahtevo pristal, da gre na Reko in da se javi Ćemeliću.

2. Ko sem Ćemelića po telefonu obvestil, da se mu bo po nalogu zveznega sekretarja za notranje zadeve javil Andjelković, me je vprašal, kje sem ga našel. Zanalasč sem mu rekel, da sem ga našel v Ljubljani. Točno pa je, da je Andjelković iz Ljubljane z avtom prišel po mene v Beograd in da sva skupaj potovala iz Beograda v Ljubljano.

3. Mislim, da je pred enim ali dvema letoma od mene tovariš Drago Lenard zahteval, da se povežem z Andjelkovičem, ki bi moral pomagati v razjasnitvi nekega tihotapljenja avtomobilov – kar sem tudi storil. Ne vem, ali je ta povezava dala kakšne rezultate.

4. Sem daleč od tega, da bi vplival (tega niti nočem niti ne morem) na oceno krivde in odgovornosti Dj. Andjelkovića, ki jo ima ali lahko ima preko izvajanja nedovoljenih poslov – vendar, glede na to, da sem z njim bil v prijateljskih odnosih, se čutim dolžnega povedati, da o njem nimam slabega vtisa. Po moji oceni je bil, vsaj doslej, pripravljen storiti vse, kar je bilo lahko, v interesu države – pa če je bilo to treba storiti tu ali v tujini.

1. 8. 1966

Branko Damjanović

²⁵⁸ Egon Conradi.

V. DOKUMENTI EDA BRAJNIKA V ZVEZI Z BRIONSKIM PLENUMOM LETA 1966

Dokument št. 31: Pismo Eda Brajnika²⁵⁹

AJ 507, II/28, Priloga 18

Prevod dokumenta:

I.

Pismo Eda Brajnika z dne 16. VII. 1966 s podatki o sistemu in metodah dela državne varnosti in o deformacijah, ki so se v zadnjih letih pojavile s predlogi ukrepov.

Tovariš Predsednik!

Pošiljam Vam nekatere podatke o sistemu in metodah dela Državne varnosti in o deformacijah, ki so se v zadnjih letih pojavile. V priloženem tekstu so podani le osnovni in okvirni podatki. Pripravljen sem kasneje natančno pojasniti vse, kar bo Vas ali koga, ki ga boste določili, zanimalo.

Ljubljana, 15. junija 1966

Brajniki Edi

OZNA in Državna varnost ter njeni kadri so v vojnih in povojnih letih kot tudi v času resolucije IB²⁶⁰ na svojem hrbtu prenesli zelo veliko in težko breme obračuna z razrednim sovražnikom, z oboroženimi bandami, stalinističnimi elementi in tujimi obveščevalnimi službami. Dokler je bila DV obrnjena proti raznim nasprotnikom in se je angažirala v boju z njimi, je bila nedvomno resna sila, ki je s svojim delom pripomogla k družbenemu razvoju.

Z razvojem demokratičnih odnosov, samoupravnega sistema, decentralizacije in z razvojem komunalnega sistema je začela zaostajati v svojem razvoju; v resnici svojega sistema dela ni uskladila s splošnim družbenim razvojem, kar je privedlo do vrste deformacij.

Sistem vodenja, izoliranost DV in njene posledice.

Leta so si prizadevali, da bi bila Državna varnost znotraj resorja notranjih zadev čim bolj izolirana organizacija. Obravnavali so jo kot osnovo notranjih zadev, ne glede na družbeni in politični razvoj in na resnične potrebe notranjih zadev. Ustvaril se je kult DV.

Medtem ko se je z ostalimi problemi (kriminalistična služba, problemi milice in na splošno javna varnost) vse več predstavljalo na sejah Izvršnega sveta in na sestankih pravosodnih organov, pred skupščino in v občinah pred sveti za notranjo politiko, sta Državna varnost in njeni problemi, sistem in metode dela ostali zaprti v najožjem krogu, predvsem v Zveznem sekretariatu. Državna varnost je bila popolnoma izolirana pred vsako družbeno kontrolo.

²⁵⁹ Popović, J. Jovan, Dokumenti za istoriju Jugoslavije, Četrta sednica CK SKJ – Brionski plenum - Stenografske beleške sa četvrtog plenuma, materiali Izvršnog komiteta CK SKJ, izvod iz stenografskih beležaka Šeste sednice CKSK Srbije, reagovanja domaće i strane javnosti, pisma i telegrami, izjave idr., Arhiv Jugoslavije, Printer komerc, Beograd 1999, str. 103–108 (dalje J. Popović, Brionski plenum). Dokument hrani Arhiv Jugoslavije AJ, 507, II/28 priloga 18. Objavljen je v srbohrvaščini.

²⁶⁰ Informbiroja.

Problemi uprave, gospodarstva in družbenih služb so našli svoje mesto v diskusijah samoupravnih organov, ZKJ, SZDL,²⁶¹ sindikata itd., medtem ko so diskusije o problemih DV potekale znotraj služb (služba v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve, v armadi), posebno pa znotraj same DV, kjer se enostransko obravnavajo, vertikalna povezanost v zvezi z vsemi vprašanji pa se na vrhu omeji na enega ali dva funkcionarja. Problematika DV se ne pojavlja na sejah izvršnih svetov, izvršnih komitetov ZK, še manj pa se spušča navzdol do občin, čeprav je treba tudi tam urejati mnoge zadeve. Če to primerjamo s problemi JA in obrambe na sploh, lahko ugotovimo, da je o teh problemih mnogo širša razprava.

DV zaradi takšne popolne izoliranosti ne usmerjajo dovolj politični forumi, vse svoje sklepe temelji zgolj na svojih črno-belih analizah brez zadostnega poznavanja družbenega razvoja, kar je vse neizogibno vodilo k deformacijam, v prvi vrsti ljudi, ki so tam delali, in kasneje, kar je še slabše, do deformacij samega sistema. Z DV se, čeprav so vanjo od vsega začetka bili delegirani dobri in politično vzgojeni kadri, ni bilo dovolj političnega delovanja. Izoliranost je pri mnogih ljudeh znotraj službe ustvarila vtis o nepogrešljivosti službe, ki je edina in vedno sposobna dati oceno o vsem in vsakomer. Tovariši, ki so delali v DV, posebno v republiških, in še posebno v zveznem forumu, so leta živeli pod vplivom negativnosti, s katerimi so se ukvarjali pri svojem delu, istočasno pa niso poznali vseh pozitivnih rezultatov v našem razvoju ali se vsaj seznanili z njimi. Zato so prav ti stari, predvsem ljudje iz vojne, postali tudi sami nosilci vseh tendenc še večje izolacije in zaprtosti, prevsem pa večje centralizacije v zvezi z vsemi vprašanji državne varnosti.

Jasno je bilo, da lahko DV normalno funkcionira samo v okviru splošnega varnostnega sistema, v katerem mora biti milica kot najbolj številčna organizacija v okviru notranjih zadev polno angažirana. Vendar je bil na strani vodstva permanenten odpor do tega, da bi širše probleme in DV obravnavali izven službe DV kot takšne; in stalno so si prizadevali, da bi se vse reševalo le z lastnimi silami, posledica česar je bilo večje število kadrov DV, kot bi bilo resnično potrebno. Republikam, ki so milico razvijale kot nosilko splošnega sistema varnosti (Hrvaška, Slovenija, kasneje tudi BiH in Makedonija), je bilo to stalno očitano in oporekano. To je vplivalo tudi na to, da se na milico prepočasi prenašajo tudi druge zadolžitve, saj so v ZSNZ menili, da se kljub širši mreži postaj lahko ukvarja le z javnim delom in ne da bi bila državljanom pri roki tudi za druge zadeve. Nekatere republike so vseeno razvijale milico v tej smeri ne glede na nasprotovanje Zveznega sekretariata.

Čim večja izoliranost DV in težnja k čim večji centralizaciji vseh problemov sta pripomogli k temu, da so tudi druge službe ZSNZ, kot npr. kriminalistična, služba za prestajanje kazni in druge, težile k vse večji centralizaciji tudi tistih zadev, ki ne spadajo v izključno pristojnost federacije, kar je vodilo v celoti h krepitvi zveznega aparata.

Zvezna DV si je stalno prizadevala, kar ji je skoraj uspelo, zadržati popolno centralizacijo tudi vseh tistih zadev, za katere je jasno, da jih morajo reševati v republikah, to pa so skoraj vsa vprašanja izven področja nasprotovanja dejavnosti tujim obveščevalnim službam. Ostala, t. i. politično obveščevalna vprašanja je zelo težko ocenjevati in analizirati v Zveznem sekretariatu, ker spadajo v pristojnost političnih problemov, o katerih mora odločati predvsem republiško politično vodstvo in o njih poroča in se dogovarja v CK ZKJ in drugih centralnih organih družbeno-političnih organizacij.

Iz tega nedvoumno lahko sklepamo, da se glede sistema dela DV, pri njenem vodenju in obveščanju vse od njene ustanovitve, ni nič bistveno razvilo.

Ne le to, v DV obstaja tendenca, da se ne ukvarja le z deli, ki spadajo v njeno pristojnost, ampak se pod krinko proučevanja tako imenovanih protisocialističnih pojavov angažira tudi pri vprašanju kriminala, še posebno v gospodarstvu; skušala je z raznimi stalinističnimi oblikami kontrolirati gospodarstvo, zadrževala v svoji pristojnosti skoraj vse delo glede na cerkve (ne le v zvezi z njeno sovražno aktivnostjo), kar je paraliziralo in uspavalo delo političnih forumov v tej smeri. V DV so zahtevali še nadaljnje anketiranje državljanov v zvezi s številnimi vprašanji, ki nimajo nobene zveze s sovražnim delovanjem. Takšen sistem dela je bil vsiljen republiškim notranjim zadevam, čeprav so Slovenija, Hrvaška, BiH in Makedonija odklanjale takšno delo.

V okvir protisocialističnih pojavov se je lahko uvrstilo vse, kar se je želelo, kar je omogočalo razširitev kroga dela DV in tako de facto v prvi vrsti stalno vtikanje v pristojnosti političnih forumov.

²⁶¹ Socialistična zveza delovnega ljudstva.

To je omogočalo tudi vtikanje v osebne zadeve in odnose komunistov, kar se je razčiščevalo preko DV, namesto da bi se to normalno delalo v ZKJ. V zvezi s tem je ena od deformacij prav gotovo tudi ta, da se na napake, ki jih zaznajo, ne reagira takoj, ampak se čaka, da ljudje do konca propadejo.

V zvezi s takšnimi problemi so posamezni, predvsem stari kadri DV, postali nosilci raznih zgodb in opravilanj.

Vsak poskus širšega odpiranja DV predvsem v zveznem aparatu je naletel na težave, kar se je predvsem odražalo v informiranju; to se je vedno kazalo tako, da sta eden ali dva voditelja izven sekretariata notranjih zadev odločala o tem, kdo, o čem in kdaj je lahko obveščen.

Informiranje.

Državna varnost je bila leta skoraj edina služba, ki je organizirala zbiranje v prvi vrsti političnih informacij o komentarjih in reakcijah državljanov na razne dogodke, ukrepe, ki so jih sprejemali v državi in v tujini, ter o tem informirala politične in državne voditelje. To bi lahko imenovali nekakšno politično informativno ali politično obveščevalno službo znotraj države. DV sama analizira razne pojave, izvaja selekcijo materiala in obdelavo informacij ter po lastni oceni ali od zgoraj določenem ključu in spiskih distribuira tako obdelane informacije. Zaradi svoje izoliranosti, nestrokovnosti kadrov, ki niso mogli kompetentno ocenjevati ekonomskih, kulturnih in drugih podatkov, predvsem pa, ker je bilo mnogo teh podatkov pridobljenih iz negativnih okolij ali prav tako nekompetentnih virov, so bile te informacije enostranske. Niso bile odraz pravega stanja; na osnovi posameznih primerov so se izvajale posplošitve, pogosto pa je šlo za sistem »rekla-kazala«, na podlagi katerega so se izdelovale analize. Podatki, ki so bili zbrani v notranjih zadevah, ko je šlo za anketiranje državljanov, so bili pogosto trenutni rezultat in niso imeli osnove v nobeni v znanstvenem svetu priznani metodi anketiranja.

Notranje zadeve so lahko na današnji stopnji družbenega razvoja naše družbe pristojni le za oceno podatkov o sovražnem delovanju. Za vse ostale dogodke so podatki, ki obravnavajo le deformacije posameznikov ali družbe, nujno potrebni konfrontacije in primerjave z informacijami v prvi vrsti družbeno-političnih organov, ne pa da so obravnavani samostojno in kot edino zveličavni, kar je bila dolgoletna praksa. Prav nasprotno, podatki DV so bili pogosto vsiljeni družbeno-političnim organizacijam, posebno občinskim komitejem, ki so jih nato kot svoje pošiljali naprej.

DV je glede na že opisan način vodenja bila sama pristojna za distribucijo informacij. Distribucija ni bila avtomatizirana, tako da informacij avtomatično ni dobil tisti, ki bi jih potreboval.

Informacij pogosto niso posredovali kot celota, temveč v obdelavi, kjer se spet po presoji jemlje le tisto, kar se je obdelovalcu zdelo pomembno. Zato prihaja do tega, da se citirajo deli ali pasusi, ki sami zase dajejo popolnoma drugačno ali napačno sliko.

Tak sistem omogoča tudi zlorabo.

Kadrovska politika.

Poleg tega, kar je bilo doslej rečeno o kadrih, je treba poudariti, da se kadri v DV niso pomlajevali ali pa so se zelo počasi. Novi, mlajši so bili sprejeti s precejšnjim nezaupanjem, tako da so zato pogosto tudi zelo hitro odhajali. Nasploh so sposobni kadri stalno odhajali iz DV, saj niso imeli perspektive razvoja, tako da se je v republiških sekretariatih in v zveznem sekretariatu nabralo precejšnje število starih kadrov, ki niso bili sposobni spremljati in razumeti družbenega gibanja. Vsekakor je treba omeniti, da ni bilo dovolj narejenega pri zaposlovanju teh oseb izven DV in da so kadre, ki so bili dani na razpolago, zelo neradi sprejemali izven notranjih zadev.

Zaradi vsega tega je prišlo do anomalije, da namesto da bi se v DV zaposlovali sposobni in preverjeni kadri, so ti z DV odhajali na vodilna mesta v milico, kriminalistično službo in nasploh v javno varnost.

Ti stari nezadovoljni kadri, ki brez dela zasedajo republiške in zvezne forume notranjih zadev, so postali nosilci raznih nezadovoljstev, si želijo notranje probleme kot npr. madžarske dogodke, kjer bi lahko spet pokazali, kako so potrebni.

Poleg tega, da je zadrževanje kadrov v DV po 15 ali 20 let pripeljalo do njihove profesionalne deformacije, so si vseeno vedno prizadevali, da se na vodilna politična mesta znotraj DV in znotraj

sekretariata notranjih zadev nameščajo prav ti (obrotniški pristop), ne pa da bi na ta mesta prihajali kadri iz političnih forumov izven notranjih zadev.

II.

Nekateri konkretni primeri deformacij.

1. Kljub vsem prizadevanjem centralizacije in čeprav je obstajal precejšen pregled Zveznega sekretariata nad republikami, sta bila Srbija in Beograd vedno izdvojena. Zvezni aparat DV, referenti in voditelji, ki so delali na posameznih problemih, praktično niso imeli pregleda nad njunim delom.

Problemi Beograda in Srbije so se najbolj pogosto reševali na nivoju sekretarja. Vsi predlogi, da se obdelava tujih predstavništev prenese na DV Beograd s polnim nadzorom Zveznega sekretariata, so vedno naleteli na nasprotovanje tako v Srbiji kot pri vodstvu ZSNZ.

1. Bivši državni sekretar za zunanje zadeve Koča Popović je bil navidezno zaradi nepravilne uporabe informacij več let izključen in ni prejemal zelo pomembnih izvirnih zunanjepolitičnih informacij in gradiv.

2. Tovarišu Kardelju niso bili posredovani izvirni materiali o Jovanu Đorđeviću, čeprav je delal neposredno z njim.

Še sedaj veliko voditeljev, predvsem na gospodarskem področju, ni obveščenih o zelo pomembnih podatkih, za katere se izve od tujcev.

3. V zveznem sekretariatu obstajata praktično dva popolnoma ločena samostojna aparata DV. Eden se ukvarja z operativnim delom, drugi pa izključno s tehniko, in to v prvi vrsti s prisluškovalno tehniko. Takšna organizacija je bila postavljena ob odhodu dotedanjega sekretarja Svetislava Stefanovića.

Vsi poskusi, da se ta anomalija odstrani, so bili popolnoma neuspešni. Tehnični aparat je samostojno delal pri ozvočenju. Vodje tega sektorja so samostojno po svoji presoji, verjetno po prejšnjem dogovoru, izvajali distribucijo gradiv o prisluškovanju.

Za vsako ozvočenje je bila potrebna odobritev zveznega sekretarja, za pomembnejše pa so vprašali tudi tovariša Rankovića. Bili so primeri, ko se je ugotovila napačna interpretacija gradiv o prisluškovanju, nekatere tekste pa so si sploh popolnoma izmislili.

Prisluškovanje se je uporabljalo tudi za razčiščevanje osebnih zadev, kot npr. pri Milki Kufrin, kar so v Zveznem sekretariatu še posebno skrivalo.

Tovariš Savo Mitrović, ki je zvedel za nekatera prisluškovanja in jih je želel izpostaviti kot politični problemi, je bil zaradi tega, čeprav je imel prej tudi nekatere osebne slabosti, po hitrem postopku upokojen.

Zvezna DV ni vedela, komu v Beogradu in v Srbiji prisluškujejo. To se je zvedelo naključno, ali pa ko je bilo treba ukrepati v zvezi s kakšnim problemom, in so odkrili, da nekdo prisluškuje.

4. Služba za varovanje osebnosti in ustanov je bila direktno vezana na S. Stefanovića, ki se je stalno vmešaval v te probleme tudi po svojem odhodu na Izvršni svet. Vse probleme varovanja predsednika Republike, sistema varovanja so reševali pri A. Rankoviću in S. Stefanoviću. Za ostale osebnosti, razen E. Kardelja in A. Rankovića, za katera je skrbela tudi garda, je skrbel Zvezni sekretariat. Že od prej je bila praksa, da DV kontrolira osebje pri vodilnih osebnostih, da je to osebje poročalo tudi o osebnih vprašanjih tistih, katere je varovalo. Organizacija varovanja CK ZKJ in ZIS,²⁶² ki je bila formalno ločena od DV, je bila prav tako v zvezi z vsemi vprašanji vodena iz DV. Poskusi osamosvajanja teh aparatov kot tudi službe v Ljudski skupščini so naleteli na nasprotovanje.

5. V prvem delu gradiva je omenjeno, da so notranje zadeve, posebno DV, bile brez vsakega družbenega nadzora ter da se je vodenje omejevalo na enega ali dva funkcionarja. Praktično sta notranje zadeve in DV stalno vodila izključno Svetislav Stefanović in A. Ranković, ki sta odločala o vsem. Nihče od drugih voditeljev se ni hotel vmešavati v probleme DV, čeprav so za to imeli priložnost, kot npr. predsednik ZIS. V notranjih zadevah se je leta ustvarjal kult osebnosti A. Rankovića, v zadnjem času pa tudi S. Stefanovića. Vsi rezultati v delu in uspehi so se pripisovali njenemu vodenju in neposrednemu delu S. Stefanovića.

²⁶² Zvezni izvršni svet.

6. Ko so se začeli pojavljati predlogi, da se Sekretariat za notranje zadeve poveže z upravo za pravosodje, predvsem pri usklajevanju organizacije ZIS z ustavo, so se pojavljale tendence izvzemanja DV iz okvira Sekretariata za notranje zadeve in nastajanje posebnega sekretariata za državno varnost.

7. Na dnevnikih in drugih informacijah v Zvezni DV je vrsta pripomb A. Rankovića in S. Stefanovića, kar kaže na njuno vsakodnevno vodenje te ustanove, kar bi bilo treba pregledati.

III.

Predlogi.

1. DV se ne sme izločiti iz Sekretariata za notranje zadeve, ker bi to vodilo do njene popolne izolacije.

2. Za voditelje DV je treba pripraviti učinkovit aparat družbene kontrole. Ustanoviti je treba svete, tako v federaciji kot v republikah, ki bi morali biti sestavljeni iz političnih funkcionarjev iz CK ZKJ, iz Socialistične zveze, Zveze sindikatov, Zveze borcev. Izvršnega sveta itd.

3. O problematiki DV bi morali razpravljati v IK ZK, izvršnih svetih, o posameznih vprašanjih pa tudi na nivoju občin.

4. Izoliranost notranjih zadev in DV bi lahko razbili s povezovanjem DV z upravo za pravosodje in z dodelitvijo raznih inšpekcij. V takšnem sklopu bi bila DV soočena s širšimi problemi družbenega življenja.

5. DV je treba glede pristojnosti omejiti zgolj na njene zadeve t. j. izključno na sovražno aktivnost, in to v prvi vrsti iz tujine.

6. Protiobveščevalna služba in nadzor nad tujimi ambasadami v Jugoslaviji morata biti centralizirana, medtem ko je vse ostale probleme treba decentralizirati tako, da jih bodo DV v republikah reševale s svojimi političnimi vodstvi.

7. Osnova notranjih zadev in varnostnega sistema na sploh mora biti milica (uniformirana policija), medtem ko je treba civilni sektor (tajno policijo) omejiti na pravo mero.

8. Pri informiranju se mora DV omejiti izključno na informiranje o sovražni dejavnosti. Informativno službo, s katero se je do sedaj ukvarjala DV in ki spada na področje anketiranja državljanov, je treba prenesti na kvalificirane znanstvene institucije, ki morajo organizirati raziskovanje javnega mnenja. V tem anketiranju morajo notranje zadeve sodelovati toliko, kolikor preučujejo deformacije javnega mnenja glede na svoje vire.

9. V notranjih zadevah morajo izdelovati analize sovražne aktivnosti, vse ostalo pa je naloga političnih forumov.

10. Vodilni funkcionarji v notranjih zadevah se morajo v prvi vrsti izbirati iz političnih forumov. Znotraj notranjih zadev se morajo kadri dvigovati le na strokovna vodilna mesta. Prelivanje kadrov se mora izvajati iz ostalih sektorjev v DV in ne obratno, in temu je treba prilagoditi tudi šolski sistem.

11. Zvezni sekretariat za notranje zadeve je treba omejiti na njegovo pravo vodilno inštruktorsko-usmerjevalno kontrolno funkcijo. Glede na to ga je treba zmanjšati. Enako velja za republiške sekretariate.

12. Začeti je treba učinkovito reševati problem starih kadrov v notranjih zadevah, pri čemer naj se uporabijo izkušnje in načini, na katere so to reševali v JA.

13. Treba je ukiniti vse privilegije, ki še obstajajo ali se zahtevajo za organe za notranje zadeve, in ta vprašanja reševati s solidnim nagrajevanjem.

Dokument št. 32:**Pismo Eda Brajnika Osmanu Karabegoviću²⁶³**

PISMO Eda Brajnika Osmanu Karabegoviću,²⁶⁴ predsedniku komisije, in zapisnik sestanka komisije CK ZKJ z Edom Brajnikom v zvezi s tem pismom (19. VII. 1966)

PISMO Eda Brajnika Osmanu Karabegoviću, predsedniku komisije IK CKZKJ, ki je bila ustanovljena zaradi »popolnejše razjasnitve aktivnosti Rankovića in Stefanovića ter ugotovitve njune odgovornosti pri izvajanju osebne politike v DSZZ²⁶⁵ dne 19. 7. 1966

Prevod dokumenta:

Tovariš
KRSTE CRVENKOVSKI
Član Izvršnega komiteja
Centralnega komiteja ZKJ
Beograd

Člani CK ZKJ iz Slovenije so me obvestili, da se v izjavah posameznikov, ki jih je zaslišala partijsko-državna komisija v zvezi z deformacijami v delu Državne varnosti, nekajkrat omenja moje delo, kar lahko kljub mojim že znanim stališčem pripelje do poljubnih sklepov.

Glede na moje dolgoletno delo v Državni varnosti si želim, da se vsa ta nejasna vprašanja kritično pregledajo. Prosim te, da me čim prej pokličeš, da bi komisija razčistila vse nejasnosti in pripombe v zvezi z mojim delom. Ne glede na to menim, da je nujno, da dopolnim svoje prejšnje podatke.

Edi Brajnik²⁶⁶

ZAPISNIK razgovora s tovarišem Edom Brajnikom dne 19. julija 1966

Prisotna: Osman Karabegović in Slavko Komar

EDO BRAJNIK: Nekatero stvari so se pojavile. Baje je Čeća Stefanović izjavil že prej in na plenumu, da jaz in moja tovarišica²⁶⁷ veva vse, kar je delal. Približno na to se nanaša ta izjava. Moja tovarišica je delala v arhivu prisluškovalnega gradiva v glavnem za tujce. Ta izjava je bila nekajkrat ponovljena.

Drugo vprašanje, ki je bilo postavljeno v času beograjske konference, je vprašanje demontiranja naprav.

Tretje vprašanje, ki se je baje nekje pojavilo, je, da sem jaz nekomu rekel, da je treba prisluškovati telefonu tovariša Kardelja.

Četrto. Čeća Stefanović je takoj na začetku izjavil, kolikor vem, da sem v zvezi z Milko Kufrin jaz izdal ukaz, kako postopati z njo.

Rad bi povedal le na kratko. V tem resorju sem bil skoraj 21 let, od tega 16 let kot načelnik protiobveščevalne službe, in to za tujce, z izjemo obdobja Informbiroja, ko sem ofenzivno delal preko meje. Ves ta čas od leta 1945 do leta 1961 sem se ukvarjal izključno s tujci v državi ali čez mejo. Leta 1961 sem kot pomočnik protiobveščevalne službe prevzel dela, ki se nanašajo na tujce, in na teh vprašanjih sem delal vse do prve rotacije leta 1963. Leta 1963 mi je bilo sporočeno, da bom ostal pomočnik in da bom prevzel dve upravi. Značilno je, da se je to dogajalo prav tedaj. Postal sem

²⁶³ J. Popović, Brionski plenum, str. 483–489. Dokument hrani Arhiv Jugoslavije, AJ 507, II/28. Prilogi 92 in 204. Oba teksta sta v srbohrvaščini.

²⁶⁴ Glede na tekst v nadaljevanju Brajnik piše K. Crvenkovskemu in mu pošilja zapisnik razgovora pri Osmanu Karabegoviću.

²⁶⁵ Državni sekretariat za zunanje zadeve.

²⁶⁶ Faksimile lastnoročnega podpisa.

²⁶⁷ Brajnikova žena Zdenka Brajnik, roj. Hofbek.

podsekretar z istim krogom dela in namestnik z istim krogom dela – z dvema upravama in z dvema oddelkoma. Leta 1963 me je bila dodana t. i. notranja uprava, varovanje osebnosti, in sledilski aparat.

Naš spor, ki je nastal v notranjih zadevah, se je začel mnogo bolj zgodaj, nekako leta 1958. Pravzaprav je šlo za modernizacijo službe. Ugotavljal sem, da se služba premalo odpira, ker je bila množica raznih gradiv in ugotovitev, posebej v zvezi s tujci, kar se je zelo slabo izkoriščalo. Napisana je bila kakšna informacija, ostajal je pa kup dokumentov, katerih uporaba je bila pod vprašajem. Zato smo začeli govoriti, da je treba ustvariti posebno službo, da se ta operativa razbremeni tega, kar je treba napisati, temveč da mora biti nekdo drug, ki bo avtomatično pisal informacije in jih distribuiral. S tem v zvezi še ni razčiščeno vprašanje, ker se je avtomatizem vedno omejil na to, da se sestavi seznam in se ta seznam dostavi Marku,²⁶⁸ dokler je bil tam Čeća, da on potrdi, komu bo to gradivo poslano; kasneje pa je bil ta seznam dostavljen Čeći. Vem, da je bila pri poslednjem biltenu, ki sem ga hotel spraviti skozi, končna odločitev Markova.

Leta 1963 bi moral de facto prevzeti UDV. Ker sem v Sovjetski zvezi zbolel, sem se vrnil in sem bil v bolnišnici. Še leta 1962 sem zahteval, da imam dovolj teh notranjih zadev, da sem v njih delal ves čas od leta 1941, in hočeš nočeš še človek nujno deformira, ker se ukvarja le s črnimi zadevami. Čeća me je zavrnil, rekoč: Nikar tako ne govori. Decembra 1962 sem zbolel, leta 1963 pa so se začele te spremembe. Bil sem v bolnišnici in ponovno prosil, da me pustijo na miru, da se name ne ozirajo za nobeno delo. Kljub temu je nekako aprila, predno sem šel na bolniško, Čeća vsem ostalim sporočil, kaj bodo delali. Bil sem doma in k meni je prišel okrog 9. ure in rekel: ti boš prevzel UDV. Ker sem že vedel, kakšne so razne reorganizacije, sem vprašal kaj. Rekel je: to, kar je delal Đuro Stanković, ker pa si malo bolan, bomo izločili varovanje, osebnosti in sledilski aparat. Tu je Mastilović, ti bi vodil operativo, tehnika pa bo posebej. Rekel sem, da se ne strinjam, da se ustvarjata dve UDV znotraj resorja in da tega nočem sprejeti; kot načelno vprašanje tega ne sprejemam, ker za kaj takšnega nočem odgovarjati. To bi bila v resnici notranja in zunanja UDBA, varovanje in spremljanje bi bilo pod Mastilovićem, tehnika pa pod Numićem. Rekel je, da smo tehniko zapostavili, da jo je treba razviti in da ji je treba dati posebno mesto ter da mora biti izločena, jaz pa bom ostal pomočnik. To sem sprejel, šel na bolniško z namenom, da ko se vrnem, dam odpoved. Medtem sem preko televizije zvedel za imenovanje. To je bilo leta 1963. Niti z eno besedo me niso vprašali. Postal sem podsekretar.

Ko sem slišal, da bo Marko prišel v Ljubljano na deseto obletnico Kidričeve smrti, sem mu hotel povedati, da bom ostal v Sloveniji. Vendar me je to imenovanje nekoliko zmotilo in začudilo. Prišel sem nazaj in sem šel k Čeći ter mu rekel, da bom v dveh letih odšel, da tega sklepa ne sprejemam, sploh pa ne na tak način. Zdelo se mi je nekoliko politikantsko, kreganje med ljudmi. Rekel je: tovariš Ranković je vztrajal, da boš ti podsekretar. Šel sem k Lukiću, da bi razčistil stvari. Tukaj sem začasno, nočem ostati iz teh in teh razlogov, ki sem mu jih naštel, on pa mi je rekel: S teboj se strinjam, to je absurdna situacija, to je treba združiti in ti kot podsekretar boš to delal. Čez dva dni je prišel in mi je rekel: To ni mogoče, ljudem so že sporočili, ni bilo problemov. Kar je pomenilo, da sem podsekretar, da sta dve upravi in konec.

Dal mi je dva oddelka, de facto pa sem izvrševal naloge pomočnika.

Potem smo poskušali (Branko Damjanović in drugi) in rekli, da bi bilo dobro oblikovati kolegij državne varnosti. To sem rekel Vojkanu,²⁶⁹ da je bolje, da koordiniramo, da skupno sprejemamo linijo, da bi bila tehnika vpeta v tekoče zadeve operative. S tem se je strinjal. Na kolegiju smo to izpostavili, vendar smo naleteli na odpor, predvsem pri Selimu. Diskusija je bila prekinjena in vse je ostalo kot prej. To je bilo leta 1963.

Leta 1964 se je moje zdravstveno stanje poslabšalo in odšel sem v bolnišnico. Bulić me je pregledal in rekel: Pusti to delo, ljudje se običajno bolje počutijo, ko odidejo v pokoj; imel sem prijatelja, ki je odšel v pokoj, in vse težave so minile itd. Obiskal sem Avramovića in rekel, da se mi je stanje poslabšalo in da moram oditi; na to mi je rekel: Odlično, prav imaš, da greš. Razjezil sem se, telefoniral Marku, in ko sem prišel domov ter mu rekel, da nočem več biti tu in da se sporazumemo da

²⁶⁸ Marko je bilo eno od ilegalnih imen Aleksandra Rankovića, uporabljano še ves čas po vojni tako v notranjih zadevah kot v partijskem delu.

²⁶⁹ Vojin Lukić (1919), pravnik, načelnik SDV Beograd od 1949, 1953 državni sekretar za notranje zadeve Srbije, 1963 zvezni sekretar za notranje zadeve in novembra 1966 aretiran ter še istega leta z abolicijo oproščen kazenske odgovornosti in upokojen. Delal je še naprej kot odvetnik.

pri prvi rotaciji odidem v Slovenijo, da ne bo nobenih problemov itd. Nagovarjal me je, naj ne grem v Slovenijo, ker me bodo tam verjetno slabo sprejeli, da se je pogovarjal s tovariši, ki niso bili navdušeni, in da bi bilo morda bolje, da bi šel na kako stopnico tu. Rekel sem mu, da grem gor in konec; rekel sem mu, da so tudi drugi razlogi, zaradi katerih grem. Nato sem mu pojasnil vprašanje osebnih odnosov, ki so umetno ustvarjeni. Bilo je tako, da se je Čeća skliceval na Numića, češ da me on noče sprejeti Eterović, nato sta se oba opravičevala, da to ni res. To me ne zanima. Stvari so za človeka, ki bi moral delati in voditi, neprijetne.

Povedal sem mu o teh stvareh, o razbijanju državne varnosti, da je to treba združiti, in da morda nisem primerna osebnost. Nato sem Rankoviću govoril o vrsti problemov v sistemu obveščanja, o zaprtosti organizacije. Nato sem javno, ko sem odhajal, na poslovilni večerji ljudem govoril, v čem so naše deformacije, da živimo v senci. Predlagal sem Rankoviću, da je maksimalno, kar človek lahko doseže v notranjih zadevah, 15 let pri tem delu, da tisti, ki se s tem delom neposredno ukvarjajo, ne bi smeli dolgo obstati, da je treba pripeljati mlade ljudi, osveževati. To je sprejel: Da, tako je, prav imaš. Razgovor je trajal približno eno uro, in dotaknila sva se na določen način vseh problemov. Kar se tiče informiranja, sem mu rekel, da morajo to gradivo dobiti vsi, ki ga morajo dobiti. Zato ker je tu vse šlo po spiskih, jaz pa sem vztrajal, da ga je treba poslati tistemu, ki ga potrebuje. Še prej, ko je bil še Čeća, sem se z njim boril, da ta material dobi Sergej Kraigher, ki je vodil zunanjo trgovino. Enkrat je bil za to, pa spet drugič proti, češ da mora vprašati itd.; nekega dne sem poklical Sergeja Kraigherja, da pride k meni, in na mizo sem mu nastavil to gradivo, dokumente itd. Rekel je, da je to suho zlato. Dal je 20 milijonov dinarjev, da smo iz zunanje trgovine organizirali prevajanje teh gradiv. Rekel je, da so začutili, da ima to gradivo Mijalko Todorović. Sergej Kraigher mi je povedal: Zdaj mi je jasno, zakaj mi, ko kako zadevo že skoraj prediskutiramo, Mijalko reče: Ne tako.

V resnici je bil položaj nemogoč. Te stvari sem mu nakazal in povedal. Enako sem ponovil Čeći, ko sem prihajal, in rekel sem še, da bi rad videl, da moj odhod sproži proces, da se ti ljudje začnejo umikati.

Vse to sem hotel povedati, da bo čisto in jasno najprej, da nisem imel nobene ingerence za to tehniko, nisem imel pravice, bila je povsem ločena od mene in ob teh vprašanjih smo se razšli.

Ko sem še delal pri protiobveščevalnih zadevah, sem v resnici bil eden prvih, ki je to tehniko uporabljal pri tujcih, in to celo mimo Muje, ki ni kazal zanimanja, da se to uredi pri tujcih. Prvi, ki je začel s temi stvarmi, je bil Duško Simić. Kasneje so mnoge stvari propadle.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Kako se je tebi zdelo ozvočevanje prostorov naših ljudi?

EDO BRAJNIK: Naletel sem na Milko Kufrin. Vojkan je bil na dopustu, nekam je odšel na dopust. Sprejel sem njegovo pošto in jo odprl, da vidim, ali je v njej kaj, in najdem v njej o Milki Kufrin, v moji pošti pa tega ni bilo. Čez nekaj dni pa je prišel o Milki Kufrin neki majhen odrezek, kjer zmerja socializem in vse na svetu, češ da ni nobenega razumevanja. Pogovarjala se je s svojim pomočnikom, in kako se v kapitalizmu stvari bolje rešujejo itd. O tem je bilo 15 vrstic. Gradivo je izviralo iz prisluškovanja, ne da bi jaz o tem kaj vedel. Dobil sem to drugo; zavrtil Vujnovičev²⁷⁰ telefon in zahteval ves razgovor: prosim te, pošlji mi. Vujnović pa mi pravi: Ali si videl, kakšna baraba je. Poslal mi je kompletno gradivo, v katerem govori, da je bila pri Petru Stamboliću, da je prosila za dodatna sredstva za hotele, da je bila zavrtnjena in se je razjezila, kako nimajo razumevanja itd. To sem pospravil, in ko se je vrnil Selim,²⁷¹ sem mu rekel, da ni prav, in baje so ga kaznovali, ker je izvlekel tak odstavek iz kompletnega gradiva.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Ali je Selim vedel za ozvočenje?

EDO BRAJNIK: Vedel je, saj je sistem tak, da se takoj vse ve. Vse je imel v ZSZZ. Tudi Zogović²⁷² je bil ozvočen. Protestiral sem pri Vojkanu in sem mu rekel, da se ne strinjam. To je bil prvi primer v zvezi s tem vprašanjem. Prej sta bila Đilas²⁷³ in Zogović ozvočena. Vendar kako da pride do takšne zadeve, sem protestiral in dejal, da se ne strinjam, da se državna varnost uporablja na tak način,

²⁷⁰ Damjan Vujnović, načelnik IV. uprave.

²⁷¹ Selim Numić.

²⁷² Radovan Zogović, pisatelj.

²⁷³ Milovan Đilas.

saj obstaja Zveza komunistov, in če je ženska kaj zagrešila, naj se tam razpravlja. Celo pošalil sem se, češ – če je kaj s šoferjem ali kom drugim bi lahko razpravljali na drug način.

Potem je mestni komite poklical Milko Kufrin in prekinil te zadeve.

Ko sem dobil to gradivo, sem ga zaprl v kuverto in poslal /svoji/ tovarišici. Našla je gradivo, vendar brez Milke, šla je k načelniku Damjanu Vujnoviću /načelniku Četrte uprave, ki je bil podrejen Selimu/, in ta ji je rekel: to je napaka, ukazano je bilo, da ti tega ne dobiš, vendar če si že dobila, na še to.

To pomeni, da je ob rednem arhivu lahko bil še eden, ki ga je vodil nekdo drug. Takoj ko jaz kot namestnik ne dobivam gradiva, ne dobi ga pa niti moja žena kot arhivarka, to pomeni, da izključujejo vso družino Brajnik.

To je edini primer, na katerega sem povsem naključno naletel v zvezi s temi vprašanji, česar ne bi vedel, če ne bi odprl Vojkanove pošte.

Glede na to stališče Menim, da bi bilo treba tudi temu posvetiti določeno pozornost in zahtevati te arhive. Ostale tovariše je treba vprašati, ali so še kakšni primeri, ki niso šli po redni poti, kot je bil primer Milke Kufrin. To je bila posebna pot. Vojkan je odločil, da jo je treba spremljati.

Ko sem sprejel Drugo upravo, mi je Drago Ćipović v SNZ rekel, ko smo se nekaj pogovarjali in prišli na srbske književnike, smo omenili tudi Mihiza²⁷⁴ itd. Omenil je Stanko Veselinov z besedami: veš, to je ..., o tem vesta Ćeća in Marko. Ta (žalitev) se je kasneje še enkrat ponovila.

Lahko rečem, da stvari niso šle kar tako, da se je vedelo. Zadeve so bile obvladovane z obveščevalnimi metodami, ne pa s partijskimi, in oblikovali so se nekakšni dosjeji.

Ko sem se z Vojkanom pogovarjal o sistemu dela, mi je rekel: ničesar ne bomo spreminjali in konec. Šele ko sem pritisnil, ker je bilo veliko originalnih gradiv iz raznih ambasad, sem plesal okrog Stambolića, Kraigherja, Minića in rekel, ali ne menijo, da je to gradivo pomembno in da ga je treba poslati, pa so se vsi nekako branili, češ da jim je težko vse to prebrati. Vojkanu sem predlagal, da iz vseh teh gradiv naredimo kratke izvlečke in napišemo, katera gradiva lahko dobijo, če želijo. Okrog tega biltena je nastal cel spor. Zahteval sem, da ga dobi celoten Izvršni komite, ne glede na to, ali je kdo v Beogradu ali izven Beograda, saj je tu mnogo političnih zadev, pregled tujcev v Jugoslaviji, ki so povezani z odnosi naše države s tujino itd. Najprej so odpadli tisti v republikah. Vse se je omejilo na majhno število oseb, ki bi to prejele v celoti, ostali pa bi dobili posamezne zadeve kot nekaj, kar se nanaša nanje. Vztrajal sem, da dobi tudi Tempo,²⁷⁵ pa niso dovolili. Naredili smo seznam in ga predali Vojkanu; ta ga je odnesel Ćeći; vrnil se je, in to je to.

Okrog tega, komu so pošiljali, pa še en primer. Ne vem, ali se spominjate biltena UDBE za 8. kongres ZKJ. Na primer, dobil ga je tovariš Osman, ne pa tovariš Slavko. Naredili smo seznam. To je bil bilten v času poteka 8. kongresa o tem, kako so ljudje reagirali na potek kongresa. Organizirali smo anketiranje na terenu. Vztrajal sem, da se to naredi v CK-ju²⁷⁶ in da nima smisla, da to dela policija, ter da se to, kar dela policija, da kakemu aparatu. Ampak to je odpadlo in naredili smo predlog, da dobijo približno vsi člani Izvršnega komiteta, republiški sekretarji, organizacijski sekretarji, predsedniki izvršnih svetov, predsedniki Socialistične zveze itd. Skupno je bilo 120 ljudi. Prvi dan smo vse to razdelili in šel sem na kongres, ker sem bil delegat. In Vojkan Lukićme je vprašal, ali smo začeli pošiljati. Odgovoril se: smo. Rekel mi je: daj mi seznam. Vzel je seznam in rekel: Marko in Ćeća sta zelo jezna, da se ta bilten pošilja tako na široko.

Moja ocena je bila, da je ta bilten takšen, da ga lahko bere vsak delegat ali vsaj člani CK.

Dobil sem jih po grbi. Vojkan je rekel: ne tako na široko. Tukaj so republiški sekretarji za notranje zadeve, predsedniki komisij, tu je četrtna policije.

Mislil, da je moja vloga pri ozvočenju itd. razčiščena. Lahko le kategorično izjavim, da niti v zvezi s Kardeljem niti s kom drugim nisem nikoli nič ukrepal. Sem pa v zvezi s tujci.

Nekega večera pred mnogimi leti, več kot 10 let je minilo, sem sedel s Ćećo v klubu in precej sva popila. Rad je pil in rad je stvari reševal za mizo. Temu je nasedel nesrečni Đura Stanković. Đura je to sugeriral Ćeći, ta pa je sprejel. V pisarni se je pilo, sedelo in odločalo. Po nekem sestanku smo odšli v klub, in mi je precej pijan začel pripovedovati, da je imel v rokah vse zapisnike naših tovarišev iz

²⁷⁴ Borislav Mihajlović Mihiz.

²⁷⁵ Svetozar Vukmanović Tempo.

²⁷⁶ Centralnem komiteju.

predvojne policije in da je vse pregledal ter da se niso ravno tako držali, kot se kažejo. Rekel je, da so bili tudi tovariši, ki so marsikaj zagrešili, ker pa so se v vojni izkazali, je rekel, da je mnoge stvari uničil.

Vprašanje je, ali je to res uničeno ali ne. Ob svojem odhodu je dosti arhiva prenesel iz ZSNZ v Izvršni svet ali kam drugam.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Ali vam je kdo povedal, da so o vas govorili na Plenumu?

EDO BRAJNIK: Maček²⁷⁷ mi je rekel, da sem omenjen v zvezi s temi zadevami. Maček je poklical mojo tovarišico in jo je zaslišal v zvezi z arhivom, ki ga je vodila, in bilo je, kot da bi ona morala vse vedeti. Iz tega sem sklepal, da so tu zadeve, ki sem jih dolžan razčistiti.

Menim, da je pomemben moj razgovor z Markom leta 1964, ko sem opozoril na ta sistem.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Ali je bil še kdo, ki se ni strinjal s tem, kar ste zahtevali, razmišljali?

EDO BRAJNIK: Branko Damjanović je zdravo razmišljal. Kot kaže, je Savo Mitrović v resnici prvi odkril, da se nekaj dela.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Ali ste poznali nekega Perišića iz SNZ?

EDO BRAJNIK: Neki mladenič iz Bosne, ime mu je Popadić, je bil poslan v center za prisluškovanje in prevajanje, a je odklonil to delo, rekoč, da se ne bo ukvarjal z umazanimi posli. Zdaj je na Sinaju. Dvomim, da bi odklonil delo s tujci, morda je naletel na kaj drugega, ker je bil nastavljen v center za prevajanje na Dedinju.

Nakazoval sem in rekel sem tudi tovarišu Miškoviću, da je tehnični aparat ogromen, ko pa se vidi, kaj je bilo narejeno v zvezi s tujci, je tega zelo malo, manj kot pred 10 leti.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Vi ste nadzorovali tujce, Selim pa tehniko?

EDO BRAJNIK: Moral sem ga prositi, da kaj naredi, če odobri sekretar, Čeća ali Marko.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Pravite, da je tega bilo malo, tehnika pa je bila velika.

EDO BRAJNIK: Vse se je zmanjšalo na minimum, mehanizem pa je bil velik. Ljudje, ki so znali jezike, so bili ves dan brez dela; ker ni bilo gradiva, niso imeli kaj prevajati.

OSMAN KARABEGOVIĆ: Koliko ljudi je bilo v tehniki?

EDO BRAJNIK: Skupno okoli 600 ljudi. Pritoževali smo se. Ko je bil sestanek operative, je Vojkan prišel na sestanek, da naj tehnika dela v skladu z operativno, da naj zadovoljuje njene potrebe, ker je operativa večno postavljala vprašanja – kje je tehnika, ni je. Na primer po beograjski konferenci je bil Selim samostojen; bil mi je podrejen v smislu obdelave te beograjske konference; vendar glede obveščanja je bil samostojen. Potem je bilo dogovorjeno, da se to odstrani in da se ljudem, katerih hiše so izkoristili, to tudi pove.

Dokument št. 33:

Razgovor Karla Forteja z Edom Brajnikom po brionskem plenumu²⁷⁸

Tovariš Marko Forte,

Priloženo pošiljam material o razgovoru s tovarišem Brajnikom. Čistopisa tovariš Brajnik ni čital, niti podpisal, ker sem ga morala hitro oddati, da ga je kurir odnesel v Beograd. Mislim, da bo tov. Brajnik to napravil ob svojem osebnem obisku v Bgd.

Anica Menart

Lj., 3. 12. 1966

²⁷⁷ Ivan Maček (1908–1993), predvojni komunist, na šolanju v SZ, slovenski partizan, načelnik OZNE za Slovenijo, po vojni politik na raznih dolžnostih izključno v Sloveniji.

²⁷⁸ ARS, AS 1931, t. e. 1422, Zapuščina Karla Forteja – Marka – zelena mapa: iz zapuščine Karla Forteja – Marka; dokumentacija o letu 1966 (str. 37–69). Razgovor je ohranjen v dveh identičnih izvodih, s to razliko, da Brajnik enega izvoda ni podpisal, drugega pa je lastnoročno podpisal na strani 69.

Razgovor med tov. Karlom Fortejem – Markom in tov. Edijem Brajnikom dne 23/11.-1966 na Republiškem sekretariatu za notranje zadeve SR Slovenije.

Glede na vprašanje, kdaj je bila Koordinacijska služba izločena iz notranjih zadev ter bila priključena sekretariatu za zunanje zadeve, moram povedati naslednje:

Za načelnika I. oddelka v zveznem sekretariatu sem bil imenovan 1952. leta. Že takoj ob imenovanju sem občutil precejšnje težave, ki smo jih imeli s SIP-om,²⁷⁹ predvsem v zvezi s pošiljanjem ljudi v inozemstvo (prikrivati jih je bilo treba kot vojaške atašeje z mesti v diplomatski službi). Silne težave so nastale v odnosu do ambasadorjev oziroma šefov misij, ker je bila ta služba popolnoma izdvojena iz SIP-a. Šefi misij v to stanje niso imeli nobenega vpogleda. Že tedaj je prišlo do precej ostrega spopada med Ivekovičem,²⁸⁰ ki je bil v Rimu, in Markom Ristićem, ki je bil v Parizu. Številni ambasadorji, kot Stane Pavlič in drugi, so tedaj postavljali vprašanje odnosa službe in šefov misij. Glede poslov te službe naj omenim, da je v tej službi do mojega prihoda bila istočasno vključena tudi kontraobveščevalna²⁸¹ služba v predstavnih ter služba bezbednosti²⁸² v predstavnih. Potem se je ta služba izločila v povsem posebno službo, in sicer že v okviru notranjih zadev. Zadnji šef te službe je v notranjih zadevah bil Veljko Milatović (sedaj v predsedstvu CK ZK Črne gore, prej pa je delal po sindikalni liniji). V tej službi so se tedaj nahajali tudi Ćedo Cvrle, pok. Božović Jovan in Vlado Galić, Zdenka Brajnik, Šemsa in dr. Ta služba je v bistvu kontrolirala predstavnštva ter v zvezi s tem tudi nekatere šefe misij. Čisto gotovo je, da so v službo prihajali tudi podatki o nekaterih šefih misij, posebno o bivših meščanskih politikih na takih mestih, in pa če niso bili taki, da bi tudi sami sodelovali v kontraobveščevalnih obdelavah svojih predstavnštev. Vse to je bilo po resoluciji IB-ja še potencirano s tega stališča.

V 1952. letu je Ranković hotel službo bezbednosti²⁸³ v inozemstvu reorganizirati, in sicer tako, da bi predvsem v večjih predstavnih postavil partijskega poverjenika CK, ki bi istočasno vodil to službo. S tem v zvezi se je pri Rankoviću vršil sestanek, na katerem je bil sprejet tak sklep. Sestanku so tedaj poleg Rankovića prisostvovali še S. Stefanović, Pavle Pekić in Jovo Kapičić. Mene, kot načelnika I. oddelka, niso vabili zraven. Kmalu po tistem sestanku me je obiskal Mijatović ter mi dejal, da se mu to ne zdi pravilno, da se bo službo izdvojilo iz centra I. oddelka v predstavnih in vezalo na partijo. Dejal je še, da on take rešitve ne sprejema. Zaključke tega sestanka mu je prenesel Ćeća, ki mene o tem ni obvestil. Sam sem po razgovoru z Mijatovićem odšel k Ćeći ter mu dejal, da se kot načelnik I. oddelka s tako rešitvijo ne strinjam, predvsem ne iz razloga, ker lahko pričakujemo večne konflikte varnostne službe, partijske organizacije in obveščevalnega centra. Dejal sem, da je nemogoče, da bi službo izdvajali iz centra. Zahteval sem revizijo takratnih sklepov in uspel, da se je po tem vprašanju pri Rankoviću organiziral še en sestanek. Temu sestanku sem prisostvoval tudi jaz. Na tem sestanku je bil prejšnji, prvi odlok, storniran. Zdi se mi, da je to bilo leta 1952, lahko pa bi se zadevo preverilo in vprašalo o tem še Pekića Pavla, ki je vodil zapisnik, če se ne motim. Če pa obstaja o tem kakršenkoli dokument, ne bi mogel reči. Kapičić je tedaj bil proti taki rešitvi in vztrajal na prvi. Tedaj je bilo sklenjeno, naj bezbednost²⁸⁴ v inozemstvu ostane v sklopu centra, s tem da bi kontraobveščevalno²⁸⁵ dejavnost posebej tretirali, ji dali poseben status in da bi šef centra odgovarjal tudi za kontraobveščevalno²⁸⁶ službo. Te podatke bi kazalo preveriti še pri nizu drugih ljudi, ljudi nižjih kategorij, ki so tedaj delali v takozvanem IX. oddelku. Podatki o teh so razvidni iz mojega materiala o reorganizaciji I. uprave. Posebno v tistih časih se je kontroliralo totalno vse. Tudi v državni varnosti so že takrat obstajali taki dosjeji. Če so oni prenesli v zunanje zadeve tudi fond, je veliko vprašanje zato, ker se je v bistvu ta služba na določen način vseskozi izdvajala.

²⁷⁹ Sekretariat za inostrane poslove – sekretariat za zunanje zadeve.

²⁸⁰ Mladen Iveković.

²⁸¹ Protiobveščevalna.

²⁸² Varnostna služba.

²⁸³ Službo varnosti.

²⁸⁴ Varnost.

²⁸⁵ Protiobveščevalno.

²⁸⁶ Protiobveščevalna služba.

Kmalu zatem je bila formirana I. uprava, načelnik te uprave pa je postal Veljko Mičunović. V tej I. upravi so bile tedaj naslednje službe: obveščevalna služba v državi (III. oddelek), takozvani IX. oddelek, t. j. kontraobveščevalna služba v inozemstvu, o kateri sem prej govoril. I. oddelek pa se je razdelil na oddelek za Vzhod (Numić), oddelek za Zapad (Ranko Zec), oddelek za emigracijo (Malčin in Miha Zdojcov), ekonomsko špijonažo (Mandić). Sam sem iz III. oddelka prišel za načelnika I. oddelka. Tedaj je obstajalo ogromno materiala o tem, kako so organizirane tuje, posebno zapadne obveščevalne službe. Sam sem takrat predlagal in dejal, da najbrž ni v redu, da se obveščevalna služba nahaja v notranjih zadevah ter da bi to področje najbrž kazalo prenesti v zunanje zadeve.

Glede sporov z ambasadorji moram pripomniti, da tedaj, ko so se ti spori začeli, še ni bilo tam Mičunovića. V Centralnem komiteju ZK je bilo tedaj napisano pismo, v katerem so se precizirali odnosi med obveščevalno službo in šefi predstavništva. To pismo se mora nahajati v arhivih CK. Velik vpliv na to pismo in takratni razvoj dogodkov, ki so se vrteli predvsem okrog sporov, je imel Kardelj. Pripomniti moram še to, da sem bil po pritožbah Marka Ristića poklican skupno z Dumićem Nikolo in Horvatićem Matom na Brione. Tam je bilo na posebnem sestanku pri Kardelju razpravljano tudi vprašanje sporov in obdelave ambasadorjev. Kardelj je na sestanku točno preciziral odnos obveščevalnih služb do šefov predstavništva. Pismo, o katerem sem govoril, je v bistvu za tisti čas bilo zelo pozitivno in vse, kar je služba v DSIP-u in pa služba bezbednosti²⁸⁷ delala v zadnjem času, je flagrantna kršitev norm, ki so v pismu CK bile precizirane in katere je podpisal isti Ranković. Pomočnik ministra za notranje zadeve, ki je ob času pisma vodil sektor obveščevalne službe, je bil Marko Baić, ki je osebno mnogo delal na redakciji pisma. Pismo mora biti v arhivih Centralnega komiteta CK ZKJ.

Šele po tem sestanku so se začele obširnejše diskusije. Osnovna poanta diskusij je bila v tem, da bi bilo treba službo prenesti iz notranjih v zunanje zadeve kot službo državnega sekretariata oz. ministrstva za zunanje zadeve. (Zdi se mi, da je bil tedaj Kardelj minister za zunanje zadeve.) Predno je bila služba vključena v zunanje zadeve in ko so se o tem vodile diskusije, se je Veljko Mičunović že vrnil (bil je minister za barvno metalurgijo in zamenjal M. Baćeja²⁸⁸) in vodil naprej to službo. Predno je izvršena reorganizacija, je bilo odrejeno, da bo v SIP-u formirano posebno delovno mesto oficirja (z višjim rangom), ki bo skrbel za zvezo med zunanjimi in notranjimi zadevami. Prvi oficir na tem položaju je bil Marišić, drugi pa Franček Kos. To je bilo organizirano v zvezi s pismom. Formirane so bile tudi koordinacijske komisije (po reorganizaciji namreč), ki so bile zadolžene, da rešijo odprta vprašanja. Predsednik komisije je bil Ranković, sekretar pa Jovan Božović. Material za zadnji sestanek sem pripravljaj jaz, ker je Božović zbolel. Za prvo točko sestanka je bila predvidena razprava o reševanju problemov službe v SIP-u. Tedaj je Ranković odločno dejal, da o prvi točki ne bomo diskutirali.

Takoj ko je služba prešla iz notranjih v zunanje zadeve, tisti moment je Mičunović postavil, da to ne bo obveščevalna služba zunanjih zadev, ampak jugoslovanska obveščevalna služba s sedežem v DSIP-u, ki je vključena v DSIP in razdeljena na obveščevalno službo in takozvani ekonomski sektor, ki ga je vodil Sibinović. Poleg tega je tudi zahteval, da se je službi podredila tudi II. uprava generalštaba JA s tem, da bo vojni ataše, oziroma tisti, ki je odgovarjal za obveščevalno službo, član centra.

Partijski komitet s to službo ni imel tedaj nobene zveze kljub temu, da je bil pred tem izveden poskus, da se preko partije vrši kontrola v predstavništvih. O zadevi bi bilo zelo dobro izprašati tudi Pavla Pekića, ker so mu stvari dobro poznane. Največ diskusij o tem vprašanju je bilo na prvem sestanku pri Rankoviću, tedaj pa sam sestanku nisem prisostvoval.

Nikola Mandić je s položaja načelnika tega oddelka odšel za sekretarja k predsedniku Titu. Datum formiranja tega oddelka bezbednosti bi se lahko ugotovil skupno z datumom prihoda Mandića iz Amerike. On je bil namreč tisti, ki je ta oddelek ponovno formiral. Pri tov. predsedniku se je Mandić nahajal leto ali dve (verjetno od 1957. leta do 1959. ali 1960. leta). Mandić je mesto sekretarja pri tov. predsedniku prevzel za Grahekom. Pred Mandićem šefa oddelka bezbednosti ni bilo, pač pa je ta bil skrit nekje pri Luciću.

²⁸⁷ Varnosti.

²⁸⁸ Maks Baće.

Mandić je bil tudi prvi, ki je izdelal pravilnik oddelka za bezbednost.²⁸⁹ O pravilniku so potekale precej obširne diskusije – tudi v sekretariatu za notranje zadeve. Podatkov o teh diskusijah v arhivih gotovo ni. Pravilniki so se sestavili po diskusiji s Čecom in v soglasju s Kočo Popovićem. O tem bi kazalo Mandića še enkrat vprašati. Kolikor pa se sam spominjam, so pravilniki bili zelo v redu. Govorili so o zavarovanjih ambasad, in to jim je bil tudi osnovni smoter. Takrat so se v ambasadah postavili kvalificirani hišniki, gluhe sobe²⁹⁰ in drugo. Ponovno moram reči, da so bile postavke v pravilnikih zelo v redu ter da je bilo tako postavljeno tudi vprašanje odnosa z notranjimi zadevami. Dejstvo pa je, da vsa leta niti enkrat (razen v primeru Debenjaka, kjer je šlo za dezinformacijo), niso v notranjih zadevah, da jaz vem, dobili niti enega signala o tem, da bi nekdo zunaj bil sumljiv, da dela za neko tujo obveščevalno službo. Iz tega razloga smo stalno pritiskali na to, da bi nam služba dala kakršnekoli podatke npr. o tem, da je nekdo viden v družbi nekega špijona, pa bi to lahko bilo sumljivo; da se je nahajal na nekem mestu, kar bi lahko opravičeno vzbudilo določen sum in podobno ali karkoli, da bi, ko bi se vrnil v državo, lahko nad njim vršili kontrolo v zvezi s tujimi obveščevalnimi službami. Takega podatka služba nikoli ni dobila. To trditev je možno preveriti tudi v arhivih I. uprave.

Na vprašanje, kaj so imeli s Šumonjo²⁹¹ (čeprav ni nobenih podatkov o tem), ker je konkretno ugotovljeno, da je konstantno poslušal razgovore po specialnem in navadnih telefonih, kar je ugotovljeno po dokumentih v Čečevi kasi,²⁹² ko je bil šef vojnega kabineta, moram odgovoriti, da o zadevi nimam pojma. Glede Luke Božovića pa moram reči, da je tak strahopetec, da bi predsednika takoj obvestil o tem, če bi o zadevi kaj vedel. Vprašanje je le, če ni to bil že prej uporabljen rutinski sistem. V tem primeru pa ga ne bi šel vprašat.

Kaj so imeli z Voduškom,²⁹³ mi še danes ni jasno. Lahko bi bil sumljiv samo zaradi kakšne zveze z Rusi ali zapadom, in to že med vojno, o čemer pa naj bi podatki izvirali še iz Slovenije. Zato bi v Sloveniji kazalo poiskati morebitne podatke o tem, če je Žiga Vodušek med vojno imel kakršnekoli stike z rusko ali zapadno vojno misijo. Taki podatki bi lahko dali povod. Glede Tanje Kerševani,²⁹⁴ izrednega pooblaščenca centra NKVD²⁹⁵ v ruski vojni misiji, in kakršnih koli odnosov med njo in Voduškom ne vem ničesar konkretnega, čeprav obstaja možnost, da so taki odnosi bili. To pa je verjetno tudi edina možnost za nadaljnje tretiranje Voduška. Ponovno poudarjam, da bi o tem kazalo pogledati material v Sloveniji.

Za Mandićem je mesto načelnika oddelka za bezbednost prevzel Pandurović. Tisti moment pa so se tudi kontakti med DV in to službo prekinili, vsaj kar se mene tiče. Mandić se je v službo DV hodil stalno konzultirat, ker je bil zelo zainteresiran, da se ambasade zaščitijo, s prihodom Pandurovića pa je vse bilo presekano.

Na vprašanje, kdaj so zamenjali Javorskega in Zeca, bi lahko dejal, da je Javorski prišel iz Rima 1962. leta, ko sem sam še bil v bolnici.

Glede Vilija Eterovića pa moram povedati naslednje: nekega jutra, zgodaj zjutraj, kar je bilo proti običaju, je prišel k meni Vili v pisarno; dejal mi je, da je prejšnji dan bil skupaj s Čedom Cvrleje, ki mu je o zadevi povedal celotno poznano storijo. Hčerka Vilija se je tedaj nahajala še v Londonu pred operacijo. Tedaj mi je rekel približno tako: »O zadevi sem tebe obvestil, prosim, da stvar javiš naprej.« Tedaj sem mu jasno dejal. Če smatra, da je to treba nekomu povedati, da to nikakor ne bom jaz, ker nisem njegov predpostavljeni, pa tudi sicer se me zadeva ne tiče. V celotni stvari se je Vili nekoliko kolebal. Tedaj sem mislil, da mi je prišel povedat zavoljo tega, da bi me provociral, kako bom reagiral. Ko me je obvestil, je takoj vstal ter se po telefonu javil Vojinu Lukiću na razgovor. Pri njem je bil takoj sprejet ter mu referiral o celotni zadevi. Lukić je nato povedal Čeči, kdo pa je potem še bil obveščen, mi ni znano. Takrat se je tudi začela preiskava.

²⁸⁹ Oddelka za varnost.

²⁹⁰ Prostori, v katerih je onemogočeno prisluškovanje.

²⁹¹ General Miloš Šumonja je leta 1974 sodeloval kot član komisije CK ZKJ pri zaslišanju Eda Brajnika.

²⁹² Blagajni.

²⁹³ Žiga Vodušek.

²⁹⁴ S Tanjo Kerševani je imela stik samo Zdenka Kidrič Marjeta, ki jo je o njenem prihodu obvestil Direktor – center ruske obveščevalne službe s posebno opombo, da naj njeno pripadnost NKVD obdrži v tajnosti.

²⁹⁵ Narodni komisariat vnutrešnjih del - ruska obveščevalna služba.

Ob neki priliki sem bil pri Vojinu Lukiću. Tedaj mu je telefoniral Čečo ter ga vprašal, kje se nahaja Vili. Odgovoril mu je, da je v Londonu zaradi hčerke. Vojkan je Čeči dejal, da rabijo Vilijevo izjavo o naključju Cvrlje, da sam lahko napiše to, kar mu je Vili rekel. Takrat mi je Vojin Lukić povedal, da gre za Cvrljo. Nadaljnji razgovor pa je izpadel približno tako, kot da je stvar v redu. Ko sem ob neki drugi priliki ponovno sedel pri Vojinu Lukiću, mi je tudi že takoj uvodoma dejal, da imava zelo malo časa, ker pričakuje, da bo k njemu prišel Karić iz SIP-a, ki bo odpotoval v London do Vilija zato, ker zabeležka, ki jo je dal on, ne zadostuje, pač pa mora biti Vilijevo izjava. Takrat se je Karić usedel na avion ter odpeljal v London, da zasliši Vilija – tako sem jaz razumel Vojina Lukića. Podatki o nadaljnjem poteku zadev mi niso poznani. Po tem vprašanju bi bilo dobro zaslišati Karića. Prihoda Karića k Vojinu Lukiću se zelo dobro spominjam, ker je bil oblečen v zelo vpadljiv karirast suknjič. Izmenjala sva nekaj besed in mi je med drugim rekel, da gre najbrž v London. Simić je bil takrat že sekretar komiteta.

Tovariš Marko Forte je poudaril, da se je tedaj vršila partijska konferenca in da je Cvrlje iz te konference prinesel vest o dveh partijah. Konferenci so prisostvovali tudi ambasadorji iz afriških držav (med njimi Šilih²⁹⁶). Na konferenci je bilo napadeno vodstvo SIP-a (Popović,²⁹⁷ Kveder,²⁹⁸ Nikezić,²⁹⁹ Vejevoda³⁰⁰), ki so bili člani CK. Dolžili so jih za nemogoče stanje v ustanovi s tem, da vlada tako stanje tudi v partiji. Obstaja tudi prijava Djuke Matešića Simiću o tem, da je vprašanje zunanje politike v SIP-u nejasno oziroma, da je v SIP-u velik odpor proti kurzu normalizacije odnosov z vzhodnoevropskimi državami in neangažiranimi ter, da se vsiljuje kurz na zapadno-evropske države, Ameriko in Nemčijo. Ob tej priliki je Ranković poklical Simića, ta pa je skupaj z afriškimi ambasadorji prišel na Brione. Tedaj je bilo rečeno, da gre za frakcijo, da tu ne gre za napad na komitete, temveč na Rankovića. Da bi te stvari ne držal samo v krogu SIP-a, je bila sklicana 5. seja CK ZKJ in na njej napadenih nekaj tovarišev iz DSIP-a (konkretno je bil pri tem mišljen Koča Popović).

Tovariš Brajnik je dejal, da o zadevi z Vilijem obstaja zabeležka Vojina Lukića. Celotno stvar je z Vilijem naprej razvijal Karić. Vili od takrat, ko je bil pri meni, ni rekel več besede o Čedi Cvrlje.

Glede odnosov službe v DSUP in DSIP-u³⁰¹ je treba poudariti, da je formalno s pismom CK-ju, o katerem sem prej govoril, bil urejen odnos med šefi predstavništev in službo, kar naj bi se tudi reflektiralo na odnos službe v DSIP, in če bi se držali črke in duha pisma, potem ne bi bilo problemov med službo in diplomatsko linijo. Vse kadrovske spremembe, ki so bile izvršene v inozemstvu po liniji službe, so se izvršile po odobrenju Rankovića osebno, s tem da je služba podatke o teh ljudeh pošiljala direktno Rankoviću. Liste ljudi, ki bi morali v inozemstvo, je Ranković nato pošiljal Čeči, ta pa jih je dajal še službi za morebitne pripombe. Šele potem so se odhodi v inozemstvo odobraval ali odbijali. Vsak predlog o tem, kdo in kam bo šel v inozemstvo iz službe, je bil sankcioniran od Čeče in Rankovića. O tem morajo v arhivih v DSIP-u obstajati dokumenti. S tem v bistvu sekretar DSIP-a ni imel nobene zveze, oziroma je bil naknadno obveščen, ker sta vse to reševala Mičunović in Zec preko kadrovske komisije, ali pa so jih pošiljali preko regionalnih oddelkov, kjer so se infiltrirali. Ideja, da se je treba infiltrirati v regionalne oddelke, se je rodila že pri Mičunoviću, Ranko Zec pa jo je razvijal do skrajnosti.

Tudi po pravilnikih, ki jih je napravil Javorski,³⁰² je vse delo vodil Ranković direktno. On je dajal direktive za delo in končna odobrenja. O tem je treba vprašati še Javorskega. V pravilniku je bilo navedeno, da pomočnik vodi koordinacijski oddelek, oddelek za zavarovanje, šifro in konzularni oddelek. To piše tudi v odloku o organizaciji DSIP-a, ki ga je potrdil SIV.³⁰³ Treba je bilo najti pravilnike, ki so zelo zanimivi. Potem se je izvršila zelo močna integracija na ekonomskem področju, čeprav sta se kasneje popolnoma razšla. Zec je postal nevaren takrat, ko je bilo odkrito, da ima sifilis in da je patološki tip (v odnosu na ženske).

Ko govorim o delu službe v DSIP-u, je zelo važno, kako se je ona postavljala znotraj normalnega diplomatskega delovanja v inozemstvu. Ta problem je obstajal vse do prihoda Bate Javorskega, v

²⁹⁶ Niko Šilih.

²⁹⁷ Koča Popović.

²⁹⁸ Dušan Kveder.

²⁹⁹ Marko Nikezić.

³⁰⁰ Ivo Vejevoda.

³⁰¹ Državnega sekretariata za notranje zadeve in državnega sekretariata za zunanje zadeve.

³⁰² Mihajlo Javorski.

³⁰³ Savezno izvršno veće – zvezni izvršni svet.

bistvu pa tudi takrat ni bil rešen. To je problem informacije in njene klasifikacije. Informacije, ki so prihajale iz inozemstva, niso bile klasificirane po načinu, kako so bile pribavljene³⁰⁴ – agenturno ali v normalni diplomatski aktivnosti, temveč po tem, kdo je informacijo dobil. Če je to bil član centra ali njihov sodelavec v ambasadi – je bila obveščevalna informacija (po pravilu – vse ostalo so bile izjeme) – vse ostalo pa navadne diplomatske informacije.

V tem smislu so bile tudi v Beogradu distribuirane. Diplomatske – ne glede na njihovo važnost in kvaliteto, so bile na daleko nižji ceni od informacij koordinacije. Člani centra koord. oddelka v DSIP-u so često svoje informacije, ki so jih dobili v redni svoji diplomatski aktivnosti, prikazovali nato kot agenturne.

Ker so analitična grupa, šifra, distribucija informacij bili v rokah službe v DSIP-u, se je hitro pojavil vtis, da je služba edina, ki nekaj dela v inozemstvu, ki je aktivna in ki ima edina meritorne izvode in brez katere se nič ne more.

Na izvajanje tovariša Forteja, da Simić trdi, da mu je osnovne podatke o situaciji v DSIP-u dal Djuka Matošić (o konkretnem razporedu sil in podobno), kar je kasneje Ranković v svojih praktičnih merah tudi koristil, je tov. Brajnik dejal, da bi v DSIP-u kazalo malo pogledati vlogo Leke Lončarja,³⁰⁵ ki se trenutno nahaja v Indoneziji. V Simićevi kasi se je našlo pismo, v katerem ta podpira komitet. Tu je poudariti, da je Lončar človek brez značaja in velik karierist. Dejstvo je, da bi Djuka Matošić podatke o DSIP-u bil sposoben dati, da pa DSIP-a sam toliko ne pozna, da bi lahko napravil celotno analizo. Tako analizo bi lahko dal edinole Lončar. Te podatke je v DSIP-u treba preveriti.

Po vsej verjetnosti je Čečo Simića dejansko odkril tedaj, ko je šel v Sudan na lov. K temu pa bi dodal naslednje: ko je tov. Tito v letu 1954 odšel v Indijo in Burmo, je v Burmi bil ambasador Bulajić, njegov svetnik pa Simić. Bulajić ni poročen. Prejšnji ambasador je imel na periferiji Ranguna lepo vilo, Bulajić pa te hiše ni hotel prevzeti in je stanoval v neki manjši hiši. Takrat je Bulajić od Simića zahteval, da mu odstopi vilo, ki bo služila za njegovo rezidenco, da bo tam lahko svečani sprejem. Med Simićem in Bulajićem je ob tej priliki prišlo do hudega spora, nastal je pravi škandal. V tem sporu je Simić obsodil Bulajića, da zasleduje njegovo ženo. Točnejše podatke o tem bi lahko dal Aco Vasović. Ranković je po prihodu celotno stvar uredil v petih minutah. Od tedaj je nastal mir, disciplina, prekinjeni so bili tudi vsaki spori. Oba, tako Simić, kot Bulajić, sta bila potem zadovoljna. Vsi nadaljnji dogodki so potem v redu potekali. V Sudanu ne vem, če je Čeča imel veliko vpliva, imel pa ga je glede gledanja na Simića. Simića je namreč zelo hvalil glede na to, kako se je znašel v Sudanu. Simićeva cena in njegov splošen pomen sta potem zelo zrasla. Ne sme pa se pozabiti, da je Simić že v Beogradu bil med najvidnejšimi funkcionarji.

Morda je Simić prišel tja tudi zaradi Nikezića. Simić je verjetno vodil razne stvari tudi takrat, ko je Nikezić bil »hajkar« v Beogradu. To bi bilo treba pogledati tako, da Nikezić ne bi mislil, da se ponovno razčiščujejo njegove osebne stvari. Simić je gotovo že takrat imel določeno vlogo in stališče za Nikezića. Lov v Sudanu pa je najbrž imel vpliv na tretiranje Simića. Ko sem postavil Kacjanovo vprašanje Simiću po telefonu in mu rekel, da Kacjana dobro poznam in da se mi zdi, da je Simić odgovoril, naj se v to ne mešam, ker obstajajo podatki, za katere jaz ne vem, ali z drugimi besedami: pusti stvari pri miru. Hajko proti Kacjanu je vodil osebno Simić ter osebno dajal naloge, kako je treba postopati. Treba bi bilo zaslišati tudi ljudi iz disciplinskega sodišča, več o tem pa lahko pove tudi Kacjan sam. Poudariti je še to, da je na partijski konferenci bilo naključje Kacjana posebej razpravljan, ker je bil na sestanku oziroma konferenci iznesen.³⁰⁶ Luković, Sinković, Jovanović, Duško Rafaj, Icko Milković, Srbin, Leko Lončar, še poprej pa Nikola Dumić, Mate Horvatić, Drago (bil v Bruxellesu in Parizu) in še nekateri so bili neposredni Zecovi ljudje, ki so sprovajali njegovo politiko brez rezerve.

Rafaja bi kazalo zaslišati tudi glede odnosa Icka Milkovića do Kadunca. Videti bi bilo treba tudi, kakšne direktive je Rafaj dobival od Zeca, ko je šel v Ameriko. Stvar z Rafajem se je odvijala takole: kadrovska komisija so v glavnem sestavljali tovariši iz koordinacijskega odelenja. Ker Mičunović še ni vedel, da bo sam šel za ambasadorja v Washington, je predlagal, naj kot rezident v Ameriko gre Rafaj. Ko je zvedel, da bo sam šel za ambasadorja, je na vsak način Rafaja hotel stornirati. Na vsak

³⁰⁴ Pridobljene.

³⁰⁵ Budimir Lončar.

³⁰⁶ Na partijski konferenci so posebej razpravljali o primeru Kacjan.

način je hotel Rafaja podtakniti nekemu drugemu. To verzijo mi je pravil Zec, in mislim, da je točna. Rafaja so dali iz DSIP-a zaradi spora z Mićunovićem. Tedaj mene že ni bilo več v Beogradu. Verjetno pa so za to še drugi razlogi.

Glede odnosov v DSIP-u je treba vprašati tudi Flisa.³⁰⁷ On je bil stalno nekako zapostavljen. Rešili so se ga na ta način, da so ga tedaj poslali v zunanjetrgovinsko komoro.³⁰⁸ Ko je prišel Bato Javorski, je hotel Flisa dobiti nazaj v DSIP. Tega Flis ni hotel iz razloga, ker je kot generalni sekretar komore že bil sam svoj človek. Flis je zelo dolgo delal v koordinacijskem oddelku in so mu dobro poznani tudi odnosi v DSIP-u.

Pandurović je pravi »tip«, bi lahko rekel, da je deloval na šovinistični liniji, kot Karić, Čiro Matijašević, Krstić in drugi. Celotna kategorija teh ljudi je v državni varnosti zelo nizko kotirala. Vojkan pa je bil tisti, ki jih je načrtno pošiljal iz DB Srbije v DSIP. To se pravi, da so bili zelo zvesti ljudje z ne veliko pameti. Vedno me je čudilo, zakaj je prav te forsiral. Take ukrepe je utemeljeval s tem, da želi dati mesta mlajšim in pametnejšim. Dejansko pa jih je postavljaj popolnoma sistematično. Vsi ti ljudje so v DSIP-u dobivali neverjetno visoka mesta.

- 16 -

vlogo, kjer je njemu bila poverjena personalna politika v državni varnosti, kar je pomenilo izolacijo teh problemov od Pavla Pekića, ki bi normalno moral to voditi.

Ravno tako kot se je v DB SSUP posebno tretirala tehnika, se je posebno mesto dajalo II. upravi (poprej oddelku) in je po vseh važnejših stvareh S. Stefanović direktno kontaktiral z vodilnimi uslužbenci te uprave in direktno dajal tudi direktive. Tudi Čipović je kasneje direktno kontaktiral z V. Lukićem, kadarkoli je le mogel.

Ima vtis - kar pa ni težko dokazati - da je II. uprava SSUP-a bila obveščena iz republik često mimo in brez znanja republiških vodstev v notranjih zadevah. Ne vem, ali so to v republikah bili samo disciplinirani uradniki, ali pa so bili vezani tudi na druge načine.

Brajnikova overovitev razgovora s Karlom Fortejem (AS 1931, t. e. 1422).

³⁰⁷ Drago Flis.

³⁰⁸ Zbornico.

Za Vilija bi dodal še naslednje. Slišal sem, da je dobil mesto v Švedski kot nagrado. V tistem momentu se je on verjetno res boril za to. Zadnji moment pa so, zgleda, uvideli, ali nekaj zasumili. Vili se je počasi začel vezati na mene, ker je mislil, da sem jaz tisti, ki mu vse urejam. Simić in Stojnić sta ga potem hladno sprejela, v zadnjem momentu pa je Ranković to presekal in ga poslal na Švedsko.. On pa je bil zelo zvest Čeći. Švedsko je dobil zaradi hčerke, ki je hudo bolna – hotel pa je na Dansko.

Med Milanom Milatovićem in Acom Vasovićem so vladali zelo napeti osebni odnosi. Milatović je bil Črnogorec iz prvega kolena, ki je rojen v Srbiji. Bil je namestnik pri Peneziću.³⁰⁹ Med vojno je imel zelo oportunistično zadržanje. Po vojni ga je Krcun dvigoval, in sicer nesorazmerno z ostalimi. Mislim, da ga je Krcun imel za protiutež vsem ostalim. Ve se sigurno veliko, biti pa je treba zelo oprezen glede na njegove in ženine poznane ekscese (npr. poker).

Nikola Mandića bi prav tako kazalo poklicati na razgovor, ker bi lahko točno preciziral naloge službe bezbednosti. Iz nalog bi se dalo točno ugotoviti, kaj je šlo preko pravilnikov in kdo je dajal naloge, da se tako dela.

O reorganizaciji službe je bilo predvideno, da Ćipović ostane načelnik II. uprave, pomočnik sekretarja po liniji državne varnosti pa Branko.³¹⁰ Ko smo bili pri Čeći (prisoten je bil tudi Mišković), sem dejal, da Branko ne bi mogel delati, če bi Ćipović ostal načelnik II. uprave. Takrat je Vojkan predlagal, da bi Branku dali analitiko in druge posle s tem v zvezi. Tudi Vojkan je bil precej za to, da Ćipović napreduje. Osnovna ideja za to pa je bila moja. Verjetno pa so šele potem pogruntali, da bi Ćipović lahko bil pomočnik, ki pa bi bistveno vplival na delo II. uprave.

Aco Vasović in A. Eterović sta ves čas, ko sta bila pomočnika za specialne akcije in mat.-fin. službo, v bistvu neposredno vplivala in delovala v III. upravi (Zahod), posebno preko Branka Biljanovića in Mašovića, in ves čas metala polena pod noge B. Damjanoviću. Poudariti pa je treba, da tudi Branko Biljanović v celotni zadevi ni popolnoma čist. Zato bi vse te stvari še kazalo pogledati. Tako tudi glede Biljanovića in Mašovića, ki bi jih bilo treba vprašati, zakaj so stalno hodili k Acu in Eteroviću. To isto velja še za nekatere kadre iz bivše III. uprave.

Zelo zanimiv primer – karakterističen za Rankovićevo mešanje v inozemstvu – je naključje Vojka Paviševića, bivšega direktorja »Jugoetiopije«, kasneje delegata Združenih narodov (OZN) v Indoneziji, sedaj pa mislim, da se nahaja v New Yorku. DSIP bi kazalo opozoriti na ta primer in razsvetliti vlogo komiteta ZK v Etiopiji, ko je bil tam Kilibarda, in tudi vlogo Bojana Kilibarda pri vsem tem. V pogledu odkrivanja zarote znotraj zveznega sekretariata za notranje zadeve bi bilo potrebno posebej zadokumentirati pritisk, ki se je vršil na Damjanovića s strani Miše Lukića, Draga Ćipovića in Ace Vasovića – vsakega posebej ali pa vseh skupaj. Glede politike, ki jo je Damjanović sprovajal v državni varnosti in ker so smatrali, da je vezan na mene. Ne glede ali je B. Damjanoviću prijetno ali ne – vsekakor pa je zelo karakteristično za odnose, delo in atmosfero, ki so vladali v SSUP, posebno pa še za metodo dela grupe! To posebno zato, ker sem govoril tov. Titu na Brdu junija 1966. Ravno tako bi bilo važno odkriti, kako so zarotniki v DSIP-u onemogočili Kadunca.³¹¹

Služaj Pavla Pekića in njegove izolacije znotraj zveznih notranjih zadev je tudi karakterističen. O tem ve povedati tudi Bude Miličević. Akcijo je vodil Djuro Stanković. Cilj akcije je bil prikazati Pavla Pekića kot nesposobnega, kar so tudi uspeli. Pri tem je tudi Eterović odigral zelo pomembno vlogo, ker je njemu bila poverjena personalna politika v državni varnosti, kar je pomenilo izolacijo teh problemov od P. Pekića, ki bi normalno moral to voditi.

Ravno tako kot se je v SSUP v DB posebno tretirala tehnika, se je posebno mesto stalno dajalo II. upravi (poprej oddelku) in je po vseh važnejših stvareh S. Stefanović direktno kontaktiral z vodilnimi uslužbenci te uprave in direktno kontaktiral z V. Lukićem, kadarkoli je mogel.

Imam vtis – kar pa ni težko dokazati – da je II. uprava SSUP-a bila obveščena iz republik često mimo in brez znanja republiških vodstev v notranjih zadevah. Ne vem, ali so to v republikah bili samo disciplinirani uradniki, ali pa so bili vezani na druge načine.

Brajnik Edi

³⁰⁹ Slobodan Penezić.

³¹⁰ Branko Damjanović.

³¹¹ Vlado Kadunc.

SEZNAM KRATIC

AJ	Arhiv Jugoslavije	IB P ZKJ	Izvršni biro predsedstva Zveze komunistov Jugoslavije
ARE	Arabska republika emiratorov	IK ZK	Izvršni komite Zveze komunistov
ARS	Arhiv Republike Slovenije	INIS	Inštitut novije istorije Srbije
AS	arhiv Slovenije	INZ	Inštitut za novejšo zgodovino
BI	Bliski istok	IK CK ZKJ	Izvršni komite Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije
BiH	Bosna i Hercegovina	JA	Jugoslovanska armada
BV	Bližnji vzhod	JLA	Jugoslovanska ljudska armada
CBS	Central Brodcoasting System	JNA	Jugoslovanska narodna armija
CD	corps diplomatique	JUGOIMPORT	Jugoslovanski import
CK SK	Centralni komitet Saveza komunista	KOG	kontraobveščevalna grupa
CK SKJ	Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije	KOS	kontraobveščevalna služba
CK ZKJ	Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije	KP	komunistična partija
CK ZKS	Centralni komite Zveze komunistov Slovenije	KPD	Kazensko popravni dom
CK VOS	Centralna komisija Varnostno obveščevalne službe	LNOC	Libyan National oil Company
ČSSR	Češkoslovaška socialistična republika	MI	Military Intelligence
DB	Državna bezbednost	MK	Mladinska knjiga
DB SSUP	Državna bezbednost Saveznog sekretariata za unutrašnje poslove	MNZ	Ministrstvo za notranje zadeve
DM	Deutche Mark	NKVD	Narodni komisariat vnutrešnjih djel
DSNZ	Državni sekretariat za notranje zadeve	NOB	Narodnoosvobodilni boj
DSZZ	Državni sekretariat za zunanje zadeve	NOV	Narodnoosvobodilna vojska
DV	Državna varnost	NOV in POJ	Narodnoosvobodilna vojska in Partizanski odredi Jugoslavije
DV SFRJ	Državna varnost Socialistične federativne republike Jugoslavije	NOVJ	Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije
DV ZSNZ	Državna varnost Zveznega sekretariata za notranje zadeve	OF	Osvobodilna fronta
EEZ	Evropska ekonomska zajednica	OZN	Organizacija združenih narodov
EGS	Evropska gospodarska skupnost	OZNA	Oddelek za zaščito naroda
EKK	Energetsko-kemijski kombinat	RSNZ	Republiški sekretariat za notranje zadeve
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija	RSUP	Republički sekretariat unutrašnjih poslova
FNRJ	Federativna narodna republika Jugoslavija	RVN	Razvedka vnutrešnja
GENEKS	Generalni eksport	SAD	Sjedinjene američke države
IB	Informacijski biro komunističnih partij	SDB	Služba državne bezbednosti
		SDB RSUP	Služba državne bezbednosti Saveznog sekretariata unutrašnjih poslova
		SDV	Služba državne varnosti
		SDV ZSNZ	Služba državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve
		SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija

		SEZNAM KRAJŠAV	
SIP	Sekretariat inostranih poslova		
SIV	Savezno izvršno veće		
SMERŠ	Smert špijonam	biv.	bivši
SNOS	Slovenski narodno-osvobodilni svet	br. cc, cca	broj cirka (približno)
SNZ	Sekretariat za notranje zadeve	C. S. S.	Center for Special Studies
SOE	Special Operations Executive	dr.	drugi
SOVA	Slovenska obveščevalno-varnostna agencija	gl. i dr.	glej i drugo
SR	Socialistična republika	idr.	in drugo
SRS	Socialistična republika Slovenija	i sl. itd.	i slično in tako dalje
SS	Slovenska straža	Lit	italijanska lira
SSIP	Savezni sekretariat inostranih poslova	npr. ob.	na primer obaveštajni
SSUP	Savezni sekretariat unutrašnjih poslova	obv. op.	obveščevalni opomba
SSSR	Savez sovjetskih socialističkih republika	oz. roj.	oziroma rojen
SZ	Sovjetska zveza	pok.	pokojni
TO	Teritorialna obramba	pov.	poverljivo
TV	televizija	sav.	savezni
UAR	Ujedinjene arabske republike	S din	stari dinar
UDB	Uprava državne bezbednosti	Sfr	švicarski frank
UDV	Uprava državne varnosti	s. r.	svojom rukom
USA	United States of America	srbohrv.	srbohrvaško
VKP(b)	Vsezvezna komunistična partija (boljševikov)	str. str. pov.	stran strogo poverljivo
VOS	Varnostno obveščevalna služba	str. zaupno št.	strogo zaupno številka
VŠ	Vrhovni štab	t. e.	tehnična enota
ZAE	Združeni arabski emirati	t. i.	tako imenovana
ZAR	Združene arabske republike	tihotap.	tihotapljenje
ZDA	Združene države Amerike	t. j.	to je
ZIS	Zvezni izvršni svet	tk. z.	tako zvana
ZKS	Zveza komunistov Slovenije	t. l.	tega leta
ZSSR	Zveza sovjetskih socialističnih republik	tov. v. p.	tovariš vojna pošta
ZR	Zvezna republika		

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS AS)

AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve (RSNZ), t. e. 580, Nagodetov proces.
 AS 1931, t. e. 745, Provala študentske mladine v Ljubljani 1941.
 AS 1931, t. e. 1404, Materialni arhiv, dodatek III, rdeča mapa.
 AS 1931, t. e. 1422, Zapuščina Karla Forteja.
 AS 1931, t. e. 1565, Osebni arhiv Eda Brajnika.
 ARS AS 1589, t. e. 4542, Članski dokumenti.
 AS 1589/IV, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS), t. e. 2634/34, Zelena knjiga, priloga 14.

Osebni arhiv Jureta Brajnika

Literatura

ČEPIČ, Zdenko. Jugoslovanske reforme v šestdesetih. V: ČEPIČ, Zdenko (ur.). *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, (Zbirka Vpogledi, 2). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010, str. 41–66.
 DORNIK ŠUBELJ, Ljuba: Vloga Ozne za Slovenijo pri prevzemu oblasti 1944–1946. Maribor: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, 2009 (doktorska disertacija).
 EARL, John: Cena domoljubja. SOE in MI6 na stičišču Italijanov in Slovencev med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Mladika, 2009.
 ETTINGER, Amos: *Blind Jump : The Story of Shaike Dan; with a Foreword by Shimon Peres*. New York: Cornwall Books, 1992.
 GRIESSER-PEČAR, Tamara: *Razdvojeni narod*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

HAJDINJAK, Boris: Kohsteini in Singerji – mariborske žrtve holokavsta. Feljton (3) Mengelejeve žrtve. *Večer – 7 dni*, 14. 4. 2010.

IVANKOVIČ, Mladenka: Odlazak jevrejskih izbeglica – žrtava holokausta iz evropskih zemalja za Palestinu preko teritorija Jugoslavije 1946–1947. godine. *Tokovi istorije* (časopis za noviju istoriju Srbije), št. 3/2006, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2006, str. 141–152.

JEVNIKAR, Ivo: *Poročila Eda Brajnika iz Primorske*. Trst: Mladika, leto 2008.

LAZAREVIČ, Žarko: Avgust Praprotnik – bančnik in industrialec. *Bančni vestnik*, št. 1–2, str. 77–79.

LEBL, Aleksander: Prekid diplomatskih odnosa SFRJ-Izrael 1967. godine. *Tokovi istorije*, št. 1–4, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2001, str 39–75.

MAHMUTOVIČ, Jasmin: *Četništvo na Slovenskem 1941–1945 kot vojaška formacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2003 (diplomska naloga).

MUNDA, Mirko: *Beograjska spletkarica*. Maribor: Večer, 2001, str. 142–145.

NEŽMAH, Bernard: Buržujski komunist. Titov odposlanec Vladimir Velebit. *Mladina*, št. 6, 19. 3. 2002.

PANČUR, Andrej: Inštitut za novejšo zgodovino. *Holokavst na zasedenih ozemljih Slovenije*.

POPOVIČ, P. Jovan: Četrta sednica CK SKJ – Brionski plenum – (Stenografske beleške sa Četrtog plenuma, matetriali Izvršnog komiteta CK SKJ, izvod iz stenografskih beležaka Šeste sednice CK SK Srbije, reagovanje domaće i svetske javnosti, pisma, telegrami, izjave i dr.). Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1999.

ŠUSTER, Teja: *Gospodarski razvoj države Izrael*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, maj 2003 (diplomsko delo).

ŽITNIK, Edo: *Prijatelja*. Delo, 30. avgust 2003.

OSEBNO IN KRAJEVNO KAZALO

A

Afrika, 53, 54, 59, 103
 Akabski zaliv, 50, 55
 Albanija, 92, 94, 96
 Alkalaj A. David, 15
 Alon Jigal, 53, 58
 Alžirija, 60
 Aman, 42, 47
 Amerika, 7, 50, 54, 55, 59, 94, 124, 127
 Amin Idi, 54, 59
 Andjelković Bosiljka, 109
 Andjelković Djordje, 26, 63–65, 67, 69–77,
 79–88, 98, 107–112
 Andrišević Jože, 81, 83, 84, 86, 87, 110
 Antelja Jovo, 73, 74
 Arafat Jaser, 18, 42, 47, 53, 58
 Asad Muhammad, prej Leopold Weiss, 61, 62
 Auschwitz, 9, 41, 46
 Avbelj Viktor, 106
 Avramović Života, 119
 Avriel Ehud, 10, 14, 15, 16
 Avstralija, 94
 Avstrija, 10, 14, 18, 25, 65, 77, 78, 81, 89–91,
 94, 96, 98, 99, 109, 111
 Avstro-Ogrska, 13
 Azija, 61, 62

B

Baće Maks, 24, 124
 Baić Marko, 124
 Bakar, 11, 12, 15, 16, 89, 90, 92, 94, 99, 100
 Balfour Arthur James, 9
 Bandung, 18
 Banović Luka, 67, 68
 Barbieri, 97
 Bareket Reuven, 18
 Bari, 17
 Barta Slavko, 79, 88, 93, 99, 101
 Basel, 13, 15, 88, 98, 103
 Beč, glej Dunaj
 Beets Peter, 103
 Begin Menahem, 61, 62
 Beirut, 17, 49, 50, 52, 54, 55, 57, 58, 94
 Bekić, 95, 96
 Belgija, 11, 25, 80
 Belorusija, 18
 Ben Efraim Jichak - Manu, 13, 14

Ben Gurion David, 13, 14, 16, 18, 34, 50, 55
 Benetke, 34, 71
 Beograd, 7, 8, 14–16, 18, 21, 24–26, 31, 32,
 34, 35, 49, 59, 60, 66–72, 77, 81–84, 91,
 92, 94–96, 101, 104, 106–108, 111, 112,
 116, 118, 119, 122, 128
 Beraha Zdravko, 80, 84, 92
 Beravs Janez, 78
 Berlin, 70, 80, 81, 106
 Besarabija, 14
 Bezjak Janez, 81
 Bibica Milan, 82
 Bičanić Rudolf, 28, 30
 Bilić Jure, 31, 32, 66, 68–71
 Biljanović Branko, 129
 Bojović Živorad, 72, 110, 111
 Bolgarija, 15, 16, 25, 26
 Borovnica, 83
 Bosna in Hercegovina, 16, 114
 Božović Jovan, 123, 124
 Božović Luka, 125
 Brajnik Edo, 4, 7, 8, 10, 13–20, 21–26, 31–37,
 43, 48, 49, 60, 63–65, 67, 69–79, 81, 82,
 84, 85, 88, 91–93, 95, 98, 101, 102, 107–
 113, 118, 120, 122, 123, 125–129
 Brajnik Hinko, 20
 Brajnik Terezija, rojena Fabris, 20
 Brajnik Zdenka, 25, 118, 123
 Bratislava, 11
 Brazzano, 20
 Brdo pri Kranju, 129
 Brežnjev Leonid, 48, 49, 51, 53, 54, 56, 58, 59
 Brindisi, 14
 Brioni, 85, 124, 126
 Brno, 16
 Broz Josip Tito, 7, 10, 11, 14, 16–18, 24–26,
 28, 30, 34–36, 59, 60, 65, 111, 124, 127,
 129
 Budimpešta, 16
 Bukarešta, 10, 11, 13, 14, 16
 Bukovina, 14
 Bulajić Veljko, 127
 Bulatović Miodrag, 95
 Bulić Rade, 119
 Burma, 127
 Bursi Aleardo, 88
 Burundi, 54, 59

C

Ceausescu Nicolae, 48
 Celovec, 71, 90
 Cencič Edo, 79, 93
 Cer, otok, 94
 Churchill Winston, 10
 Ciccherelo Ettore alias Eugenio Chiesa, 80, 89–92
 Ciper, 12
 Conradi Edo, 64
 Conradi Egon, 64, 67, 69–74, 76, 112
 Crvenkovski Krste, 118
 Cvrlje Čedo, 123, 125, 126

Č

Čekić Osman, 81, 82, 84
 Češkoslovaška, 8, 12, 17, 25, 70, 72, 77, 78, 80, 84, 92, 106
 Četković Dušan, 70, 71, 77
 Čobanov Milan, 81
 Črna gora, 16
 Črno morje, 10, 14
 Čučak Milan, 100

Ć

Ćemelić Luka, 112
 Ćipović Drago, 121, 129

D

Dagan Avigdor, 25
 Dajan Moše, 38, 39, 44, 53, 54, 58, 59
 Damask, 52, 57
 Damjanović Branko, 70, 71, 73–75, 79–81, 83, 85, 86, 88, 95, 107–109, 112, 119, 122, 129
 Danska, 129
 De Bakey Richard, 18, 25
 De Gaulle Charles, 43, 47
 Debenjak, 125
 Dedinje, 122
 Del Medici Dante, 54, 59
 Detiček Jurij, 78
 Dežmar, 88
 Dičev Dime, 15
 Divača, 10, 11
 Diwecki Jakub, 11
 Djurdjević Milan, 83
 Dobrila, 91, 99
 Dolanc Stane, 66, 68, 73, 74, 77

Donava, 16, 17
 Dostal Zdenko, 84
 Dougan Ervin, 21
 Douglas Jaroslav, 80, 81, 83
 Drvar, 10, 24
 Duesseldorf, 107
 Dumić Nikola, 124, 127
 Dumić Vinko, 83
 Dunaj, 25, 34–36, 48, 49, 51, 54, 56, 64, 66, 68, 69–74, 76, 79, 80–82, 84, 86, 87, 92, 98, 99, 110, 111
 Džuverović Nikola, 105

Đ

Đilas Milovan, 18, 120
 Đorđević Jovan, 116

E

Earl John, 24
 Easterman A. L., 29, 30
 Egejsko morje, 11
 Egipt, 18, 48, 49, 52, 57, 61, 78
 Eichmann Adolf, 9
 El Ariš, 38, 39, 41, 45
 Emmer Franc Fanouš, 23
 Ertl Tomaž, 60, 61
 Eškol Levi, 35, 36
 Eterović Aleksander, 120, 125, 129
 Etiopija, 17, 129
 Ettinger Amos, 7, 13, 14

F

Fabijančič Tonček, 84, 92
 Fabjan, 83
 Faraguna Rudjero, 98, 104
 Favzi Al Jasem Abdulaziz Ahmad, 39, 44
 Flis Drago, 70, 128
 Forte Karel, 25, 27, 122, 123, 126, 128
 Francija, 11, 16, 43, 47, 53, 58
 Frankfurt, 107
 Franko, 65, 67
 Furlan Boris, 27, 28

G

Gadafi Moamer, 54, 59
 Galić Vlado, 123
 Gaza, 37, 38
 Genova, 90
 Glavač Franc, 23

Gligorov Kiro, 106
 Golan, 41, 42, 45, 46, 50, 53, 55, 58
 Goldman dr. Nahum, 35–39, 42, 47
 Goli otok, 71, 79, 92, 95, 100
 Golobar, 23
 Gorenc Silvo, 67, 69, 79
 Gorica, 20, 89
 Gošnjak Ivan, 105
 Gradec, 34, 35, 71, 90, 92
 Grahek, 124
 Grčija, 12, 89, 94, 99
 Grgur, 90
 Gruen David, 13
 Gurion Ben, 34

H

Haas Alfred, 80
 Haifa, 13
 Hajdinjak Boris, 9
 Hamburger Josef, 15
 Harel Jossi, 15
 Hass Alfred, 80
 Hebron, 54, 59
 Heikal Mohamed Hassanein, 39, 44
 Heller Ivan, 70, 76, 77
 Hertzl Theodor, 13
 Hlaj Vidko, 34–36, 72, 76–79, 81, 84, 95, 109, 110
 Hofbek Edo, 21
 Hofbek Marija, 21
 Hofbek Zdenka, 21
 Horvatić Mate, 124, 127
 Hruščov Sergejevič Nikita, 51, 56
 Hrvaška, 16, 111, 114
 Husein Šafei, 35, 37–39, 42, 44, 47, 52, 57

I

Iiriska Bistrica, 21, 94
 Imbrošić Bruno, 100
 Indija, 100, 127
 Indijski ocean, 40
 Indonezija, 18, 127, 129
 Innsbruck, 90
 Irak, 42, 47, 51, 56, 60, 61
 Iran, 43, 47, 53, 54, 59, 61, 62
 Italija, 10, 11, 14, 20, 21, 24, 25, 50, 54, 55, 90, 91, 94, 99, 100, 104–106, 109
 Ivanković Mladenka, 8, 11
 Iveković Mladen, 123
 Izrael, 7–9, 12–14, 16–18, 25, 26, 31, 32, 35–46, 48–62, 69, 70, 72, 76–78

J

Jablan Slobodan, 83
 Jackson Henry Martin, 51, 56
 Jarring, 38, 42, 46
 Javorski Mihajlo, 125, 126, 128
 Jeruzalem, 13, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 45, 46, 61, 62
 Jevnikar Ivo, 24
 Jordanija, 35, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 48, 50, 52, 54, 55, 57–59, 61
 Jova Ante, 64
 Jovanović, 127
 Jugoslavija, 7–18, 20, 23–26, 28, 30, 35–37, 50–52, 5–57, 59, 61, 62, 64, 69, 70, 75, 79, 80–82, 84, 85, 89, 91–94, 97, 99, 104, 106, 109, 110, 117, 121
 Jurca Alojz, 98, 104
 Jurman Mihael, 74, 75
 Južna Amerika, 10, 11, 17
 Južnoafriška republika, 53, 59

K

Kacjan, 127
 Kadunc Vladimir, 127, 129
 Kairo, 13, 14, 78, 106
 Kamnik, 20
 Kapičić Jovo, 123
 Kapino Polje, 17
 Karabegović Osman, 112, 118, 120, 122
 Kardelj Edvard, 36, 37, 60, 66, 68, 116, 118, 121, 124
 Kardelj Pepca, 24
 Karić Branko, 126, 128
 Kastelić Josip, 100
 Kavčič Niko, 63, 76
 Kavčič Stane, 67, 69, 76, 77
 Kerševani Tanja, 125
 Kessler Bogdan, 74–83, 88, 99, 111
 Kessler Branko, 82, 86, 87, 109
 Kidrič Zdenka - Marjeta, 21, 23, 24, 125
 Kijev, 13
 Kilibarda Bojan, 129
 Kinkela, 81
 Kissinger Henry, 48, 49, 51, 53, 56, 58
 Kitajska, 51
 Klaber, 81
 Knežević Josip, 84, 96, 97
 Kohler Max, 78
 Kolenc Riko, 79, 85, 102, 104, 105
 Kolman Franc, 21
 Komar Slavko, 118

Konstanca, 14
 Koper, 17, 35, 36, 76, 78, 84, 94, 98, 102, 104–106
 Koroška, 15
 Kos Franček, 124
 Kosmina Malka, 91
 Kostabela, 94, 100
 Kostić Branko, 84
 Kotoriba, 11
 Kovačević Čile, 69, 109
 Kraber Alfred, 80
 Kraigher Sergej, 31, 32, 70, 120, 121
 Kraigher Vito - Marjan, 23
 Krajger Dimitrij, 60–62
 Krajnc Karel, 63, 72
 Krivic Vlado, 70
 Krmin, 20
 Krstić Mile, 128
 Krstić Vuk, 81, 84, 111
 Kučan Milan, 8, 18, 19
 Kuftrin Milka, 116, 118, 120, 121
 Kuhar Štefan, 20
 Kveder Dušan, 126

L

La Spezia, pristanišče, 15
 Latinović Lazar, 15
 Lebl Aleksander, 16, 18, 34
 Lenard Drago, 112
 Libanon, 50, 52, 55, 57, 58
 Libija, 52, 57
 Liechtenstein, 80, 87, 110
 Lipkani, 13
 Ljubičić Nikola, 66, 68
 Ljubljana, 20, 21, 23, 24, 25, 49, 65, 67, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 88, 90, 102, 107, 112, 113, 119
 Ljubljana – Šiška, 23
 Ljubljana – Zgornja Šiška, 21
 Ljubljana – Žale, 26
 Lončar Budimir - Leka, 127
 London, 10, 28, 30, 54, 59, 78, 84, 88, 125, 126
 Lučič Albert, 91, 99, 100
 Lugano, 89, 90, 91, 98
 Lukić Miša, 129
 Lukić Sreten Vojin, 91, 93, 95, 99, 102, 104, 105, 119, 121, 125, 126, 129
 Luković, 127

M

Maček Ivan, 23, 24, 79, 85, 102, 122
 Madžarska, 8, 10–12, 14, 17, 26, 28, 30, 81
 Mafitra A. G, 78
 Makedonija, 16, 114
 Malčin, 124
 Malfeta, pristanišče, 17
 Mandić Nikola, 124, 125, 129
 Maribor, 20, 82, 110
 Marinko Miha, 24
 Marinkovič Ilija, 106
 Marišič, 124
 Markišavci, 20
 Marsa-Matruh, 51, 56
 Maslo Vaso, 84
 Mastilović, 119
 Maša Franc, 84, 92
 Mašović, 129
 Matešić Djuka, 126
 Matijašević Čiro, 128
 Matošić Djuka, 127
 Maurer, 35, 36
 Meir Golda, 13, 16, 17, 53, 58
 Melink Silvo, 77
 Menart Anica, 122
 Mermer, 71
 Mešić, imenovan Tara, 84
 Metikoš Milan, 84
 Mičunović Veljko, 16, 124, 126, 127
 Mihailovič Pavel Fitin, 23
 Mihajlovič Borislav Mihiz, 121
 Milano, 76, 90, 91, 97
 Milatović Veljko, 123, 129
 Milič Miloš, 33
 Miličević Bude, 129
 Milić Vera, 107
 Milković Icko, 106, 127
 Minić Miloš, 25, 31, 32, 34, 35, 48, 49, 54, 60, 67, 69, 71, 121
 Mišković Milan, 71, 72, 79, 85–87, 93, 107–109, 122, 129
 Mitić Raca, 82, 84
 Mitrovič Stanimir, 81, 84, 116, 122
 Moldavija, 13
 Monte Bello, 91
 Mori Massimo, 91
 Moskva, 17, 25
 Mrevlje Ivo, 72
 München, 53, 58, 80, 90
 Murn Jože, 63
 Murska Sobota, 20
 Mužič Boris, 77

N

Nagode Črtomir, 27
 Naser Gamal Abdel, 18, 34, 39, 40, 44, 45, 50,
 52, 55, 57
 Naver Mike, 97
 Negrini Josip, 104
 Nehru Jawaharlal, 18
 Nemčija, 9, 11–13, 81, 94, 100, 109, 111
 Nešić Ljubomir, 10, 15
 Nešković Blagoje, 106
 New York, 11, 19, 106, 129
 Nikezić Marko, 71, 126, 127
 Nikolić Zoran, 83
 Nikšić, 17
 Niš, 73, 74
 Nixon Richard, 41, 45, 48, 51, 53, 56, 58
 Norveška, 25
 Nosseir Mohamed M., 78
 Novi Sad, 11, 82
 Numić Selim, 119, 120, 124

O

Ogrizek Miloš, 63, 64, 65, 70–74, 76–78, 107
 Oklobdžija Branko, 100
 Opačić Stevo, 84
 Opatija, 81, 83, 92, 98, 99, 104, 112
 Orehek Peter, 64, 65, 70, 71, 72, 76, 84
 Orožen Marjan, 31, 32, 65, 67, 69, 71

P

Palestina, 7–15
 Palgi Yoel, 14
 Palilula, 111
 Pančur Andrej, 9
 Pandelis, 14
 Pandurović, 125, 128
 Pantelić Milan, 74, 75
 Pariz, 14, 15, 16
 Pavišević Vojko, 129
 Pavlić Stane, 123
 Pekić Pavel, 73, 75, 76, 123, 129
 Penezić Slobodan, 105, 129
 Peres Shimon, 18
 Perišić, 122
 Perzijski zaliv, 54, 59
 Petrinja Danilo, 78
 Petrović Djordje, 79
 Petrović G., 34
 Petrović Mirko, 83, 84, 86, 87, 112
 Pirjevec Marko - Belin, 23

Pirnič Mihael, 79–83
 Pišece, 21
 Plonsk, 13
 Poljska, 12, 13, 14, 46, 77, 78
 Pomerantz Sam, 17
 Pompidou Georges, 43, 47
 Ponikve, 21
 Popadić, 122
 Popit France, 31, 32, 34, 66, 68
 Popović Branko, 11
 Popović Jovan J., 113, 118
 Popović Koča, 116, 125, 126
 Postojna, 83
 Praga, 11, 16, 17, 20, 26
 Praprotnik Avgust, 24
 Prekmurje, 20
 Presl Oskar, 80, 83, 89, 98
 Pridnjester, 14
 Puharič Josip, 91, 92, 99, 101

R

Rab, 89, 101
 Rabin Jicak, 18, 19
 Radaković Katica, 100
 Radetić Jelena, 111
 Radović Rade, 88, 93, 98, 99, 101
 Rafaj Duško, 127
 Rangun, 127
 Ranković Aleksandar, 11, 14, 24, 25, 31, 89,
 116, 119, 121, 123, 124, 126, 127, 129
 Ravbar Franc - Vitez, 23
 Reagan Ronald, 61
 Rejec, 72
 Reka, 16, 26, 77, 79–82, 84, 85, 89, 90, 94,
 97–101, 10–107, 109, 110, 112
 Remo, 92
 Ribac Milan, 84
 Rim, 10
 Ristić Marko, 124
 Rode, 91, 92
 Rogers William P., 37, 42, 46
 Rogoznica, 12
 Romunija, 11–15, 25, 26, 50, 51, 55, 57
 Rotar Metod, 78
 Rothschild Lionel Walter, 9
 Rotterdam, 103
 Roushdi S. K., 78
 Rudjero Faraguna, 104
 Runko Mišo, 99
 Rupnik Leon, 24
 Rusija, 13
 Ruše pri Mariboru, 94

S

SAD, glej ZDA

Sadat Anvar El, 38–40, 42, 44, 45, 46, 48, 49,
52, 53, 57, 58

Salzburg, 70, 110, 111

Sarajevo, 50, 56

Saudska Arabija, 61

Sedmak Micke, 107

Sežana, 83, 89

SFRJ, glej Jugoslavija

Shaike Eva, 13, 15, 16

Shaike Yeshayahu Trachtenberg - Dan, 4, 7, 8,
10, 11, 13–19, 24–27, 31–39, 42–44, 46–
49, 51, 54, 57, 59, 60–62

Sharet Moshe, 18

Sharm el Sheik, 41, 42, 45, 46

Sibinović, 124

Simić Duško, 120, 126, 127, 129

Simon, 81

Simonds Anthony Charles, 13

Sinaj, 53, 54, 57, 58, 59, 122

Sinajska puščava, 52

Sinković, 127

Siorija, 57

Sirena, grški otok, 15

Sirija, 25, 35, 36, 42, 46, 47, 51, 52, 56–58, 61,
62

Sisak, 17

Skopje, 81

Sleme, 15

Slepčević, 93

Slovenija, 7, 8, 16, 19, 21, 23–26, 31, 32, 66–
69, 114, 118, 119, 125

Smole Janko, 85

Sofija, 15, 16, 20

Sovjetska zveza, 8, 9, 12–14, 16–18, 23, 25,
26, 35–44, 46–48, 51, 52, 53, 56, 58, 61,
62, 69, 70

Split, 10, 11

Srbija, 16, 26, 67–70, 116

Srbobran, 81

Sredozemlje, 54, 59

SSSR, glej Sovjetska zveza

Stalingrad, 14

Stambolić Petar, 91, 120, 121

Stanko Veselinov, 121

Stanković Djuro, 119, 121, 129

Stefanović Svetislav - Čeća, 25, 71, 89, 91, 93,
99, 105, 116, 118–123, 125–127, 129

Stijačić Radovan, 31, 32

Stinica, 90

Stojnić, 129

Stuttgart, 80

Suban Mario, 74–76, 79–81, 83, 98

Subotica, 11

Sudan, 127

Sueški prekop, 39, 40

Suez, 35, 36, 41, 45, 46

Surčin, 111

Sušak, 11

Symonds Tony, 13

Szultz Froim, 11

Š

Šamir Ariel, 18

Šemsa, 123

Šibenik, 17

Šid, 21

Šilih Niko, 126

Škrk Bojan, 79, 84, 88

Šnuderl Boris, 104

Špika Ivan, 100

Špiljak Mika, 106

Šubašić Ivan, 10, 27

Šumonja Miloš, 69, 125

Švedska, 43, 48, 129

Švica, 25, 76, 78, 90, 94, 99, 100

T

Tanber, 73, 75

Tel Aviv, 13, 34

Tepavac Mirko, 71

Tičac, 82

Tirensko morje, 37

Titograd, 17

Todorović Mijalko, 120

Todorović Slobodan, 63, 67, 68, 70, 74, 75, 83

Tomić Nenad, 102, 106, 107

Tomšič Tone, 24

Tomšič Vida, 24

Tonković Katica, 91

Transilvanija, 14

Trklja Vojo, 100

Trst, 10, 15, 17, 24, 34, 69, 72, 79, 83, 86, 87,
89, 91, 92, 98, 100, 105–107, 110

U

UAR, glej ZAR

Uberaille George, 10, 11

Uganda, 54, 59

Umag, 83

V

Valenčič Franjo, 79, 88, 96, 97, 100
 Valenčič Slavko, 92, 98
 Valona, 52, 57
 Vasović Aco, 127, 129
 Vejevoda Ivo, 126
 Velebit Vladimir, 8, 10, 11, 27–30
 Velenje, 36
 Velika Britanija, 9, 10, 12, 15, 16, 23
 Velika Kikinda, 11
 Venišnik Milan, 35–38, 48, 49
 Veršiček Zlatko, 98
 Vietnam, 40, 44
 Vinkovci, 83
 Vis, 24
 Vodušek Žiga, 125
 Vojinović Vukašin, 100
 Vojvodina, 81
 Vrbaški Savo, 81, 84
 Vujnović Damjan, 120
 Vukmanović Svetozar Tempo, 121
 Vukušić Ivica, 100
 Vurdelja Dragoljub, 64, 69, 70, 72

W

Washington, 127
 Weiss Julius, 74, 75, 80, 81
 Weitnawer, 103
 Weizman Chaim, 13

Z

Zadar, 95
 ZAE, 55, 56, 57, 58, 59
 Zagreb, 11, 13, 15–17, 80, 83, 84, 94, 111
 ZAR, 35, 36–42, 44–46
 ZDA, 8, 10, 16, 17, 19, 23, 37, 38–45, 47, 48,
 49, 51, 53, 56–58, 61, 62, 70, 99, 106
 Zdojc Miha, 124
 Zec Ranko, 124–126, 128
 Zečević Slavko, 66, 68
 Zemljarič Janez, 31, 32, 65, 66–69, 79, 108
 Zogović Radovan, 120
 Zorić Miloš, 31, 76
 ZSSR, glej Sovjetska zveza
 Zürich, 35, 39, 44, 71, 76, 78

Ž

Žagar Zoran, 77
 Ženeva, 10
 Živković Miloš, 109

Viri št. 32, Ljubljana 2011

PRIJATELJ ALI SOVRAŽNIK? DOKUMENTI O STIKIH MED EDOM BRAJNIKOM IN DANOM SHAIKEJEM
(1944–1980)

Ureditev in transkripcija vira; avtorica spremne študije in kazal LJUBA DORNIK ŠUBELJ

Za vsebino odgovarja avtor.

Izdajatelj: Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

Uredniški odbor: doc. dr. Zdenka Bonin (glavna in odgovorna urednica), mag. Drago Trpin, dr. Aleksander Žižek,
Katja Zupanič (kot predsednica ADS), Olga Pivk (kot tajnica ADS)

Lektor: Jože Hočevar

Naklada: 400 izvodov, cena 20,00 EUR

Oprema ovitka: Savo Sovre

Računalniška priprava: Franc Čuden, Medit d.o.o.

Tisk: Nagode & co d.n.o.

Izid publikacije je omogočilo Ministrstvo za kulturo RS.